

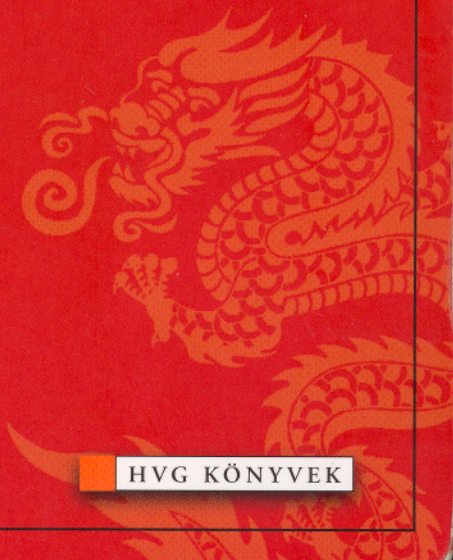
佛 陀
商 业
中 国
文 明
竞 争
力 量

Wolfgang Hirn

KÍNA

A NAGY FALAT

Miként változtatja meg életünket
Kína felemelkedése

HVG KÖNYVEK

Wolfgang Hirn

Kína, a nagy falat

Miként változtatja meg életünket Kína felemelkedése

Wolfgang Hirn

Kína, a nagy falat

Miként változtatja meg életünket

Kína felemelkedése

A fordítás alapja: Wolfgang Hirn: Herausforderung China. Wie der chinesische Aufstieg unser Leben verändert.

Szöveg © Wolfgang Hirn

Fordította: Kozma Géza
Hungarian translation © Kozma Géza

Szerkesztette: Polonyi Péter
Felelős szerkesztő: Falcsik Mari

Borítóterv: Ládonyi Ferenc (Finart)

ISBN 963 7525 483

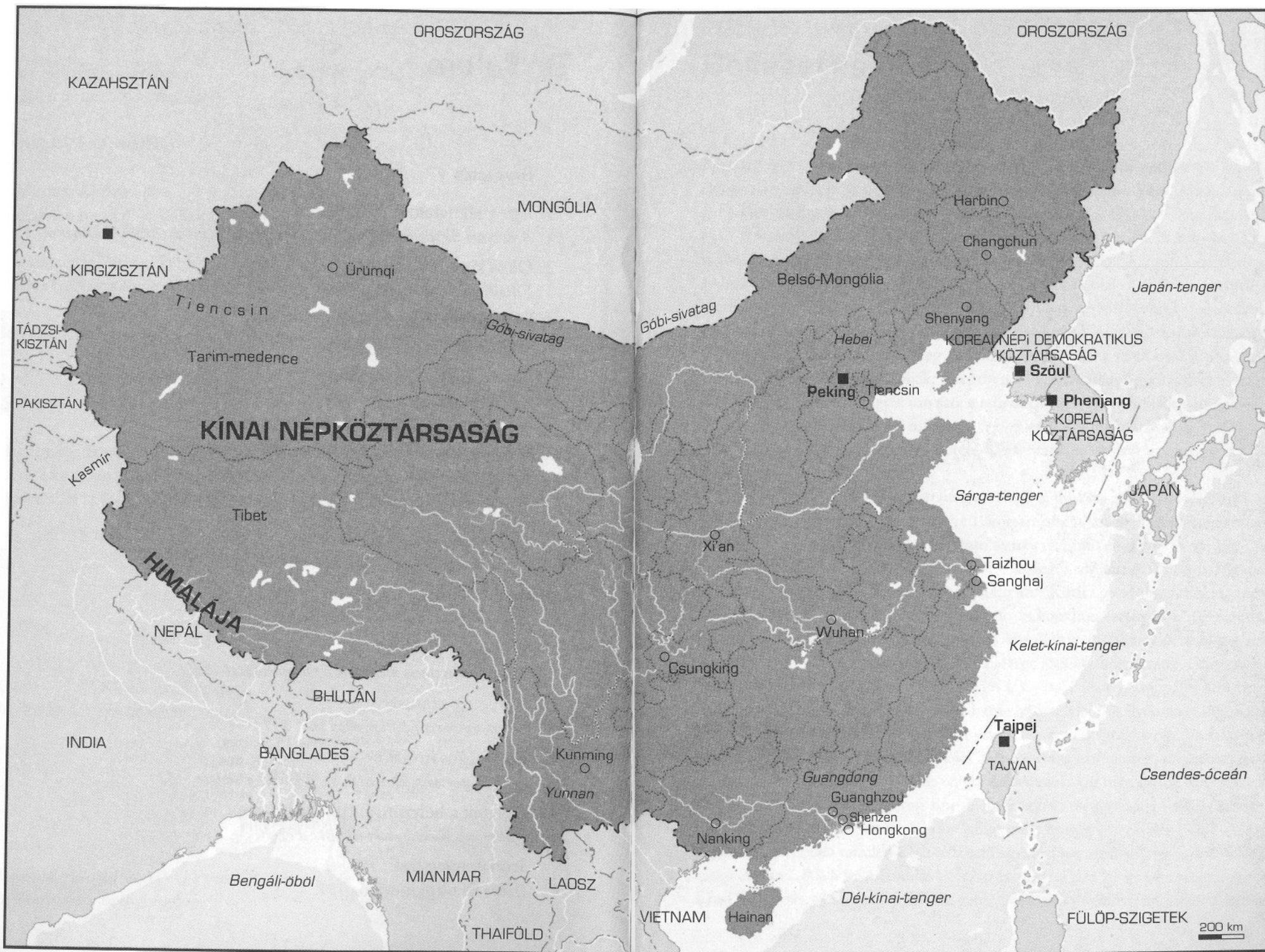
Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni, adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképeszeti úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadói Rt., Budapest, 2006.
Felelős kiadó: Szauer Péter

Nyomdai előkészítés: HVG Press Kft.
Felelős vezető: Erényi Ágnes

Tartalom

- Bevezetés 9
1. Egy világhatalom újjászületése
A Középső Birodalom felemelkedése, hanyatlása és visszatérése az élvonalba 11
 2. Okos koponyák milliói
Feltalálókrol, hazatérőkről és koppintókról 25
 3. Felmentett kapitalisták
Vállalkozókról és milliárdosokról 39
 4. Kína a világ ipartelepe lesz
Kelet épül, Nyugat omlik? 53
 5. A cipőtől a rakétáig
A csúcstechnika nemzeteihez vezető úton 69
 6. Ismeri ön a Huawei-t?
A globális kínai konszernnek keletkezéséről 83
 7. Légszennyezés és vízhiány
A gazdasággal együtt nőnek a környezeti problémák 103
 8. Az éhes óriás
Kína felvásárolja a nyersanyagpiacok áruit 119
 9. Új játékos a pályán
Miként változtatja meg Kína a világpolitikát? 133
 10. Agresszív szomszéd?
Útban az Ázsia fölötti uralom felé 147
 11. Barátságos invázió
A kínai sportolók és turisták meghódítják a világot 163
 12. Keleten a helyzet változatlan
Mikor lesz Kína demokratikus? 175
- Irodalomjegyzék 191
Név- és tárgymutató 195

Bevezetés

Kína látványos gyorsasággal közelít a gazdasági világhatalmi státushoz – s ha eléri, a világgazdaság és a nemzetközi politika igencsak átalakulhat. A hajdan magába zárult nagy birodalom a XXI. század első felében a világgazdaság meghatározó tényezője lesz. Ennek következményei óriásiak lehetnek. A mindennapok embere – fogyasztóként, munkavállalóként, menedzserként – szintén érezheti a kínai növekvés következményeit. Miért emelkedik az olaj- és a gabonaár? Mi az acélhiány oka? Miért nő a munkanélküliség Nyugaton? Mitől tágul az ózonlyuk? A válasz mindig ugyanaz: nem kizárólag, de elsősorban Kína miatt. Apokaliptikus próféciaikat évek óta hallani, főleg az USA-ban, de ezek a kínai posztkommunista rendszer összeomlását jósolják, miközben Kína gazdasága egyre erősebb. Több ezer éves kereskedőországról van szó: a tehetséges kínaiak megreformált hazájukban végre azt tehetik, amivel mindig is legszívesebben foglalkoztak: pénzt keresnek. Teng Hsziao-ping hatalomátvétele, 1978 óta Kína reformprogramjával a kapitalizmus felé vette az irányt.

Magam 1986-tól rendszeresen utazom Kínába, utoljára 2004-ben töltöttem ott több hónapot. Utazásaim során szerzett tapasztalataim, akkori beszélgetéseim adták e könyv alapjait. Egy beszélgetőtársam mondta ki, amit én is gondolok: „Ez a világ legizgalmasabb országa”. Sőt: jelenleg a világ legdinamikusabb országa. Ezt csak úgy értékelhetjük igazán, ha a 15–20 évvel ezelőtti Kínára gondolunk. Peking utcáin, ahol ma Audik és BMW-k hemzsegnek, lovas kocsik és kerékpárok közlekedtek. A sanghaji Bund sétányról láttuk a szántóföldeket és parasztházakat, ahol ma százával nőnek ki a mocsaras talajból a Manhattant idéző felhőkarcolók. Guangdong tartományban az autókerekek a sarat szántották – ma hatsávós autópálya köti össze a lüktető megávosokat. A változások üteme lélegzetelállító. Ilyen nagy nép, ilyen óriási ország a világgazdaság élére még sosem jutott el ilyen gyorsan. Ennek megvannak a hátulütői is. Nincs regionális, sem szociális egyenlőség, a bankrendszer válságban van, az állami vállalatok versenyképtelenek. De nem tartok az összeomlástól. A kormány tudatában van a problémáknak, és megpróbálja – eddig sikerrel – egyenesben tartani a kocsit. Előfordulhat még, hogy a növekedés lassul, de középtávon – és ebben minden Kína-szakértő egyetért – a népköztársaság növekedési rátája évente 7-8% lesz. A fejlődés kilátásai és az ezzel járó gyors pénzmegeterülés hazai beruházásra ösztönzi az amerikai elitegyetemeken végzett kínai ifjak tízezreit,

akik szilícium-völgyi sikereik után most hazatérnének. A hongkongi és tajvani gazdag kínaiak dollármilliárdjaikat otthon óhajtják befektetni. A tőkének, a tudásnak, az óriási piacnak és a tömeges, olcsó munkaerőnek ez az egyedülálló keveréke a világ minden más országáénál virágzóbbá teszi a kínai gazdaságot. Kína lesz a „világ műhelye”. Kimeríthetetlen munkaerejével egyre több külföldi céget vonz. A termelés, a munkahelyek áthelyezése az USA, Japán és Európa kárára egyre gyakoribb lesz, s az említett országokban feltartóztathatatlanul folytatódik az ipar leépülése és a tömeges munkanélküliség. Tévhit, hogy Kína csak cipőt, ruhát gyárt: számítógépei és mobiljai is vannak. A csúcstechnika országa lehet: már űrhajósokat küld a világűrbe, és vezető szerepre tör a biotechnikában is. Nemcsak a külföldi multik telepednek ide: kínai globális konszernek is keletkeznek. Mint korábban a japánok és a koreaiak, most Kína készül globális szerepre a világpiacra, s e folyamatban tekintélyes európai cégek felvásárlására. Ismeretlen neveket – Huawei, Lenovo, Haier – tanulunk, mint hajdan a Sony és a Samsung nevét.

Kína felemelkedésének súlyos következményei lehetnek. A környezetszennyezés drámai méretű növekedése nem áll meg Kína határain. Az ország motorizációja észrevehetően növelni fogja a szén-dioxid-kibocsátást, és az ózonlyuk tovább fog nőni. Az 1,3 milliárdos nép ellátására mind több gabonát, gázt és olajat kell importálnia; óriási mennyiségben lesz szüksége nyersanyagra, az árak ezért a világpiacra robbanásszerűen nőni kezdenek. A feszült energiahelyzetnek geopolitikai dimenziói vannak: Kínának az energiahordozókban gazdag régiók iránt erősebben kell érdeklődnie határai közelében, de a Közel-Keleten is. Az összeütközések – főleg az Egyesült Államokkal – szinte programozhatók. A közeljövő világpolitikáját Kína és az Egyesült Államok viszonya határozza meg. Kína gazdasági erejénél fogva külpolitikai hatalmi tényezőként is felléphet, erősebben beavatkozhat a nemzetközi politikába – második világhatalom lehet az USA mellett. Egyensúlyuk jövőnk záloga lehet.

Az európaiak Kína-képe többnyire elavult és távol áll a valóságtól. A tömegtájékoztatás gyakran csak a régi előítéletek szócsövétül szolgál: a kínaiak kígyót-békát esznek, s jogrendjükben létezik még a halálos ítélet. Én azonban a változásokat hozó dinamikus Kínát szeretném bemutatni. Céлом, hogy ösztönözzem az európai eredetű kultúrára összpontosító olvasóimat, hogy alaposabban ismerkedjenek meg a születő világhatalommal. Hiszen már nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy Kína ismeretlen maradjon előttünk.

Wolfgang Hirn – Hamburg, 2004 szeptemberében

1. Egy világhatalom újjászületése

A Középső Birodalom felemelkedése, hanyatlása és visszatérése az élvonalba

„A modern kor előtti civilizációk közül egyik sem volt olyan fejlett, és érezte magát másoknál annyira különbnek, mint a kínai.”

Paul Kennedy: A nagyhatalmak tündöklése és bukása

Vannak dolgok, amelyekről azt hisszük, biztosan tudjuk – például, hogy Gutenberg János találta fel a könyvnyomtatást, vagy hogy Kolumbusz Kristóf volt minden idők legnagyobb hajója. A könyvnyomtatás (igaz, nem a gutenbergi értelemben vett szedésnyomás) első felfedezői a kínaiak voltak (már a IX. században nyomtattak), és a legjelentősebb hajós egy Zheng He nevű kínai volt, aki néhány évtizeddel Kolumbusz előtt az övénel sokkal impozánsabb flottával vitorlázott a világtengereken.

Ezek az igen elterjedt tévedések jellemzőek egyoldalú történelemfelfogásunkra, amelyben a régi Kína egyáltalán nem, vagy csak teljesen mellékesen szerepel. A történelemoktatásban eddig, ha az ókorról volt szó, csak a főszerepet játszó egyiptomiak, görögök, perzsák, valamint a rómaiak kerültek elő.

A nyugati történelemírásban igen halvány nyoma van, hogy ugyanakkor a Távol-Keleten létezett egy másik magaskultúra. Nem szándékos ez a háttérbe szorítás, inkább az ismeretek hiányából ered. A nyugati történelemoktatás szereti az ázsiaiakat mint mumust elővenni: azt természetesen minden tankönyv elmondja, hogy a hírhedt Dzsingisz kán klánjának vezetése alatt álló barbár tátar törzsek 1241-ben előzönlöttek Magyarországot, majd hatalmas veszteségeket okozva, ugyanolyan váratlanul, ahogy jöttek, vissza is vonultak, megkímélve ezzel Nyugat-Európát.

A nyugat-európai történelemképben Kína csak néhány évszázaddal később, a XIX. században jelentkezik újból, ekkor még félénken, majd teljes súlyával a XX. század derekán, amikor Mao Ce-tung átvette a hatalmat, és megteremtette a világ legnagyobb kommunista országát. Megkezdődött a hidegháború, és Kína, amelynek vezetői világforradalomról álmodtak, Nyugaton egyszeriben ismét veszélyesnek tűnt.

Tájékozatlanság és bámulat, lenézés és félelem – ezek között a szélsőségek között ingadozott a Nyugat Kínáról alkotott képe az elmúlt századokban. Ennek az ellentmondásos képzetnek az ország idegensége az egyik fő oka. Kevesen jártak ott, kevesen értik a nyelvét, kevesen ismerik a történelmét és kultúráját.

Ki tudja – néhány történészen és sinológuson kívül –, hogy Kína a legrégebbi és az egyetlen magaskultúra, amely az elmúlt századokban nem omlott össze, vagy zsugorodott jelentéktelen országgá, mint Egyiptom vagy Görögország. Pedig mintegy 5000 éve – a tudósok vitatkoznak a pontos időtartamon – folyamatosan létezik a kínai kultúra. Ezt jó tudni, ha az ember meg akarja érteni a kínaiak büszkeségét és néha túlzó nacionalizmusát.

Azt is jó tudni, hogy majdnem minden nyugati hatalom és Japán több mint egy évszázadon át megalázta ezt az országot és megsértette kollektív büszkeségét. Csak ennek tudatában érthetjük meg a kínai külpolitikában gyakran jelentkező érzékenységet.

És végül jó, ha tisztában vagyunk azzal is, hogy Kína néhány évszázaddal ezelőtt a világ műszaki fejlődésének élén járt. Így azt is meg lehet érteni, hogy a mai Kínában él az akarat, és képesnek is tartják magukat arra, hogy visszaszerezék ezt a pozíciójukat.

Korai fölény

Európában még meglehetősen sötét középkor uralkodott, amikor 1271-ben egy 17 éves velencei ifjú, Marco Polo apjával, Nicolóval és nagybátyjával, útra kelt a Távol-Kelet felé. Útjuk Perzsián és Afganisztánon át vezetett. Átkeltek magas hegyeken és keresztülvágtak sivatagokon. Négy év múlva, 1275 júniusában el is érték céljukat: a Kína fölött akkor uralkodó Kubilaj mongol nagykan udvarát Pekingben.

Elutazásuk után 24 évvel tértek vissza Velencébe. Amit Marco Polo ezalatt látott és tapasztalt, azt leírta¹, és „A világ leírása” címet adta neki. A világirodalom egyik leghíresebb – és legvitatottabb – útleírása lett. A saját élményeiről számolt be? – tette fel a kérdést néhány történész, és egyesek kétségbe vonták, hogy Marco Polo valaha is megtette ezt az utat. Néhány éve Frances Wood angol sinológus

¹ A hagyomány szerint „tollba mondta” – A mű magyarul *Marco Polo utazásai* címen jelent meg (ford. Vajda Endre), utoljára 2003-ban az Osirisnál.

könyvet írt *Did Marco Polo go to China?* („Járt-e Marco Polo Kínában?”) címmel – és egyértelmű „nemmel” felel a címben feltett kérdésre.

Végül is mindegy, kinek az élményeit örököltette meg Marco Polo, mint ahogyan az is, mennyi a fantázia és mennyi a valóság belőlük. Mindazok alapján, amit ma a Marco Polo korabeli Kínáról tudunk, leírásai nagyon közel álltak a valósághoz. Először adtak képet a távoli birodalomról. Olyan kép volt ez, amely nagyon meglepte az európaiakat. El kellett ismerniük, hogy a kínaiak műszakilag messze fölöttük állnak, hogy milyen gazdagok, mennyire más dimenziókban gondolkoznak és élnek, mint ők.

Az olaszok számára minden gigászi volt, amit ott láttak: Kubilaj tizenkétezer fős testőrsége, a húszezer herceg, aki születésnapján üdvözölte, a százezer ló, amelyet ebből az alkalomból kapott, és a huszonötezer utcalány Pekingben.

Marco Polo elképzeltetetlen méretű városokat látott. Lakosaik száma sokkal több volt, mint az európai metropolisoké. Míg Velencében (Nápoly és Párizs után az akkori Európa harmadik legnagyobb városában) nagyjából 100 000-en laktak, Kambalukban (a mai Pekingben) az 1270. évi népszámlálás szerint 1,2 millióan, ami lehetetlennek tűnt.

Kína majdnem minden téren felülmúlta az akkori Európát. Kr. u. 500-tól 1500-ig a kínaiak voltak fölényben. Csakhogy ezt a távoli Nyugaton senki sem vette észre.

A legszembetűnőbb fölény a technikában és a tudományban mutatkozott. Paul Kennedy történész a kínaiak „műszaki koraérettségéről” írt. A kínaiak a legkülönbözőbb területeken tettek forradalmi felfedezéseket, amelyeket Nyugaton csak évszázadokkal később értek el. Apró, de igen szemléletes példa: a kínaiak már a IV. században olyan hőfokot értek el a nagykohókban, amellyel öntött vasat tudtak készíteni. Röviddel később kifejlesztették az acélgyártás technológiáját. Európának tizenhárom évszázadra volt szüksége ahhoz, hogy a Siemens–Martin eljárással 1864-re a hasonló módszert fejlesszen ki. Nem csoda tehát, hogy Kínában már a XI. században hatalmas vasipar működött.

Sok fontos találmány tulajdonítható a kínaiaknak. Köztük számos mindennapi használati tárgyunk. Így ők találták fel a papírt (Kr. u. 200 körül), a porcelánt (Kr. u. 300), a mágneses iránytűt (Kr. u. 300), a már említett könyvnyomtatást (Kr. u. 750) és a puskaport (Kr. u. 1000).

A kínai feltalálók kedv széles tudományos alapokon nyugszik. A kínaiak igen magas szintet értek el a természettudományokban. „A csillagászatban, a matematikában, a fizikában, a vegyészetben, a meteorológiában, a szeizmológiában és a

rokon tudományokban a kínaiak hajdan évszázadokkal megelőzték a Nyugatot” – írja Mao Yisheng „A régi kínaiak tudása” című könyvében.

A kínaiak előnye a mezőgazdaság technikájában volt a legnagyobb. Sokkal előbb kezdtek egyszerű vetőgépet és vaskét használni. Csatornarendszerük, öntözési módszereik nagyszerűen működtek. Mezőgazdaságuk sokkal termelékenyebbnek bizonyul, mint az európai.

Marco Polo csodálkozott e találmányok és ismeretek láttán, amelyekről később beszámolt a hitetlenkedő európaiaknak, akik mesének tartották elbeszélését, mert olyan fantasztikusnak és elképzelhetetlennek tűnt.

A kínaiak, akik akkor hatalmuk csúcspontján álltak, meghódíthatták volna a világot. Ezért vetette fel Konrad Seitz az érdekes, de egyúttal hipotetikus kérdést: „Miért nem vitte ezt Kína végbe?” A kínaiaknak minden feltételük megvolt ahhoz, hogy a világ vezető hatalma legyenek. Uralták a tengereket, igen fejlett fegyverekkel rendelkeztek, nagyon sokan voltak, köztük számos okos ember. Ha akarták volna, a világtörténelem menete a következő századokban egészen másként alakult volna.

De nem akarták. És ezért minden másképp történt: Kína globális felemelkedése helyett Kína hanyatlása és elszigeteltségbe való visszavonulása kezdődött el.

Az önkéntes hanyatlás

Európában 1433 nem volt jelentős év, de a Távols-Keleten történelmi esemény történt.

Zheng He, a nagy, tengeri utazó ebben az évben tért vissza a világtengereken tett hetedik útjáról. Ez lett az utolsó. Az eunuch admirális 1405 és 1433 között járta a tengereket. Átvitorlázott a Kínai-tengeren és az Indiai-óceánon. Zheng útjain eljutott a Perzsa-öböl, sőt Afrikáig. Flottája óriási volt. Kilencárbocos vezérhajója nagyjából kétszer akkora volt, mint Kolumbusz Kristóf hajói², amelyekkel néhány évtized múlva nekiindult a világtengerek kutatásának. Zheng hajóraját mintegy száz hajó kísérte – víztartályhajók, lószállítók, hadihajók és őrhajók. A hajókon 28 000 tengerész és katona tartózkodott.

² A Santa Maria-nagyságrendű hajókról beszélve a szerző sajnos pontatlan: Zheng He vezérhajója a fennmaradt adatok szerint 147 m hosszú és 50 m széles volt, ami bizony sokszorosa Kolumbusz 18 m hosszú és 12 m széles Santa Mariájának. – A Szerk.

Ilyen hajóhadat a világ addig, és még sokáig nem látott. „Ezt az armadát csak az I. világháború flottái múlták felül” állapította meg Louise Levathes *When China Ruled the Seas* („Kína, a tenger ura”) című könyvében.

Három évvel Zheng hazatérése után, azaz 1436-ban a császár hatalmi szóval tiltotta meg a nyílt tengeri hajók építését. Hogy senki se essen kísértésbe, valamennyi építési tervet megsemmisítették, majd minden ilyen hajózásra alkalmas hajót összetörtek, és tulajdonosaikat letartóztatták.

Miért történt ez a gyökeres hangulatváltozás és a hajózás császári tilalma? A történészek több okot mondanak: az állam különféle nagy munkálatok – köztük a pekingi császári palota építése – következtében pénzügyi nehézségekbe került. Ezenkívül az északi határon megint fenyegettek a mongolok. Ennek a határnak a védelme fontosabb volt, mint bármilyen tengeri hódítás. Ezek voltak a „világi” okok.

De súlyosabban estek latba más indokok. Konfuciusz mester a civileket mindig a katonák fölé helyezte. Világképében nem szerepeltek a hódítások. Hasonlóképpen megvetette a kereskedőket is, akiket parazitáknak tartott. Az udvarban felülkerekedett az a vélemény, hogy a más országokkal folytatott kereskedelem semmit sem hoz a kínaiaknak. Az országban minden megvan, és más országoktól nincs mit tanulni, végül is Kína a mindenható, mindentudó Középső Birodalom. A pekingi hatalmasságok így véget vetettek a hajózásnak.

Ez volt „az emberiség történetének egyik legnagyobb kihatású téves döntése” – állapította meg Jeffrey Sachs, a Columbia egyetem professzora a hongkongi Ázsia Társaságban tartott előadásában. Miközben a kínaiak visszavonultak a tengerekről, a következő évtizedekben és évszázadokban az angolok, a hollandok, a portugálok és a spanyolok hozzákezdtek felfedező útjaikhoz és hódításaikhoz.

A kínaiak pedig hajók helyett megépítették a legendás nagy falat, amely mögé el akarták sáncolni magukat a következő századokra. Mert majdnem négyszáz év telt el, ami alatt Kína visszavonult maga választotta elszigeteltségébe, és szinte kizárólag magával foglalkozott.

Mindig voltak feszültségek az óriásbirodalomban, 1644-ben például dinasztia-váltásra került sor – a Ming császárokat a Qing császárok követték. Az elzárkózás politikája azonban éppúgy megmaradt, mint az idegengyűlölet. A Qing dinasztia alatt sem létezett külügyminisztérium. Pekingben változatlanul az önteltség világképe uralkodott. Nem érdeklődtek más népek iránt, a velük való kereskedelmet büntették. Ha egyes kínai kereskedők mégis megkíséreltek külföldiekkel üzletet kötni, hazaárulónak bélyegezték őket. Többször kopogtattak a kínai udvar kapu-

ján külföldi küldöttségek, hogy előmozdítsák a kereskedelmi kapcsolatokat. Így III. György angol király 1792-ben a tapasztalt Lord George Macartneyt százfős küldöttség élén indította el a Pekingbe vezető hosszú hajóútra. Feladata az volt, hogy kieszközölje London diplomáciai képviselőjét, és – Kanton (Guangzhou) mellett – más kínai kikötők megnyitását is a nemzetközi kereskedelem számára.

Macartneyt a császár Nyári Palotájában barátságosan fogadta, de kéréseit határozottan elutasította. Qianlong kínai császár útravalóul átadta neki a brit királynak szóló ediktumát, amelynek fő üzenete így szólt: „A ravaszul készített tárgyakat sohasem becsültük, és a legkevésbé sincs szükségünk országod termékeire”.

Néhány évvel később egy másik brit próbált szerencsét Pekingben. Lord Amherst 1816-ban utazott a kínai fővárosba. Kívánságlistája ugyanaz volt, mint Macartneyé, de el sem jutott a császárig. Ehelyett szidalmak kíséretében szégyenletesen kiűzték az országból.

A kínai uralkodók azonban nem tudták sokáig megengedni maguknak ezt a fennhéjázó magatartást, mert az erőviszonyok megváltoztak. A hatalmon lévőknek tudomásul kellett venniük, hogy más országok is jelentősen előretörték, és régen megelőzték az önelégültségben megmerevedett Kínát.

Ám csak lassan érlelődött meg ez a felismerés. Végül is háborúk kellett hozzá, hogy megmutassák Kínának, milyen gyenge is, és mennyire lemaradt a többi nemzettől – elsősorban a Brit Birodalomtól.

A megaláztatások évszázada

„Nektek teátok van, nekünk viszont ópiumunk.” Furcsa csereüzlet volt, amelyet az angolok a XIX. század első évtizedeiben a kínaiaknak felajánlottak. Az angolok ragaszkodtak a kínai teához, de nem akartak ezüsttel és indiai gyapottal fizetni érte, hanem inkább a brit gyarmati hatóságok által Indiában termelt ópiummal egyenlítették ki a számlát. A kínaiak egy ideig partnereknek bizonyultak ebben a cserekereskedelemben. De a drog fogyasztása egyre inkább terjedt, és a külkereskedelmet és a lakosság egy részét ópiumfüggővé tette. Kínának mind több ezüstjét kellett az ópiumért kifizetnie. A XIX. század 30-as éveiben mintegy hatmillió kínai szívott ópiumot és vált függővé. A kínai kormány 1838-ban elhatározta, hogy nem tűri tovább ezt az állapotot, és ópiumellenes kampányt indított. Ezt Lin Zexu, a birodalom egyik legtapasztaltabb hivatalnokja vezette. Kantonba, az ópiumkereskedelem központjába utazott, letartóztatatta a brit kereskedőket, és

1839-ben kényszerítette őket ópiumkészletük átadására. A kereskedők kénytelenek voltak engedelmessé válni. Lin 20 000 láda ópiumot látványosan elégettetett³: ez hallatlan provokációnak számított az angolok szemében és az ópiumháború kiváltó okául szolgált. A britek – akik akkor birodalmi hatalmuk csúcspontján álltak – 4000 katonából álló tengeri haderőt küldtek a Távol-Keletre. 1840 júniusában elérték Kanton. Harcokra került sor a kínai partok mentén, egészen Peking kapuiig. A kínai katonák nemigen tudtak ellenállni a brit fölénynek, és megadásra kényszerültek.

A nankingi békeszerződést 1842. augusztus végén írták alá – „a legfontosabb szerződéses rendezés Kína modern történetében” – mint Jonathan Spence írta a *The Search for Modern China* („A modern Kína nyomában”) című mesterművében. Kínának meg kellett nyitnia öt kikötőjét (Kanton, Xiamen, Fuzhou, Ningbó és Sanghaj) a britek számára. Ezenkívül Nagy-Britanniáé lett a kis Hongkong-sziget.

A nankingi szerződéssel kezdődött Kína számára a „megaláztatások évszázada”, ahogyan ezt az időszakot Oskar Weggel hamburgi szakértő elnevezte. Száz éven át, a kínai-japán háború 1945 évi befejezéséig az egykor büszke Kínának ismétellen meg kellett hajolnia az idegen hatalmak előtt. Az elvesztett ópiumháború következtében nyilvánvalóvá vált Kína katonai gyengesége, és a többi európai ország, az amerikaiak és a japánok is zsákmányt szereztek a kínai tengerpartból. A németek is fokozatosan bekapcsolódtak, és a XX. század elején elfoglalták Csingtao (Qingdao) kikötővárost.

A háborúk egymást követték, és mindig a kínaiak vesztek. Különösen megalázó volt a Japánnal folytatott 1894–95-ös háború. A simonozeki békében a kínaiaknak területeket kellett átengedniük és nagy hadikárpótlást fizetniük. Még súlyosabb szégyennek számított, hogy a feltörekvő Japán most először győzte le a kínaiakat, és ezzel Kína megszűnt Ázsia mindenható hatalma lenni.

Míg a nyugati hatalmak biztosan befészkeltek magukat Kínában, és ott területenkívüliségi joggal rendelkező helyeken üttették nyélbe üzleteiket (még a köztársaság 1912-ben történt kikiáltása után is), Japán Kína fő ellenségévé vált. A gazdaságilag megerősödő Japán először Mandzsúria nyersanyagaira vetett szemet, és ott 1931-ben bábállamot hozott létre. Mandzsukuo saját zászlóval, himnusszal és hadsereggel rendelkezett, és Pu-ji, az utolsó kínai császár állt az élén.

³ A megsemmisítés élvezhetetlenné tétel útján történt. – *A Szerk.*

Csupán idő kérdése volt, hogy Japán mikor támadja meg Kína többi részét. Az ürügyet a Peking közelében lévő Marco Polo-hídnál történő incidens szolgáltatta. Ott kezdődött 1937. július 7-én a kínai–japán háború. Japán hamarosan elfoglalta a stratégiailag fontos városokat, Sanghajt, Nankingot és Kantont.

A nemzetiek (a Kuomintang párt) kormánya Csang Kaj-sek vezetésével majdnem minden csatát elveszített. Sikeresebbek voltak a kommunisták ellenálló csapatai. De csak akkor fordult a kocka, mikor a szövetségesek – mindenekelőtt az Egyesült Államok –, a kínaiak segítségére siettek. Japán 1945 augusztusában megadta magát. Amikor Kína felszabadult, 15–20 millió katonai és polgári áldozatot kellett gyászolnia. De ki kormányozza a meggyötört országot? A Kuomintang, vagy a kommunisták? Csang Kaj-sek vagy Mao Ce-tung?

Polgárháborúra került sor. A Kuomintang hárommillió katonájával egymillió kommunista harcos állt szemben, akik kitűnő gerillaharcosoknak bizonyultak, és folytonosan visszaszorították a Kuomintangot, amelynek végül Tajvan szigetére kellett menekülnie. Mao eredetileg 90 000 fős csapata északon közben 12 500 kilométeres menetelést hajtott végre, ami a „Hosszú Menetelés” néven vonult be a történelembe. Természetesen csak 7000 ember érte el az út végét. A Hosszú Menetelést máig hőstettként misztifikálják, hiszen majdnem valamennyi későbbi KKP-nagyság részt vett benne. Formális fegyverletételre soha nem került sor.

A kommunista párt vezetősége 1949. október 1-jén kikiáltotta a Kínai Népköztársaság megalapítását. Az új uralkodó Mao Ce-tung lett.

Elvesztegetett évek Mao idejében

Peking Tiltott Városának bejárata fölött még most is ott függ Mao Ce-tung óriási arcképe – senki sem akar a legendás alakhoz hozzányúlni. Mint régen, ma is ezrek vonulnak el a szemben lévő Mao-mauzóleumban a legendás nagy vezető bebalzsamozott holtteste előtt. Kötelességtudóan megünneplik emléknapjait. De a műanyag borítás, vörös Mao-kiskátékat csak a turisták vásárolják. Az atyamester útmutatásaiban senki sem hisz már a népköztársaságban. Ma Mao tevékenységét Kínában inkább reálisan ítélik meg, és szívesen összegzik azzal a képlettel, hogy „egyharmad rész jót és kétharmad rész rosszat tett”.

A jó: Mao kezdetben elősegítette a japán megszállók legyőzését és kiűzését az országból. Végre ismét függetlenné tette az országot, amikor 1949. október 1-jén a Mennyei Béke terén kikiáltotta a Kínai Népköztársaságot. Visszaadta az ország

önbecsülését. És uralma első éveiben átfogó földreformmal megszabadította a parasztokat a földesurak igájától. Ezek voltak azok a tettek, amelyek megszerezték Maónak a nép tiszteletét.

A rossz: Mao később sok szenvedést okozott az országnak. A két legnegatívabb esemény, amely ezt a korszakot meghatározta: a „nagy ugrás” (1958–1961) és a „nagy proletárforradalom” (1966–1976) volt. Mindkét időszak katasztrófába torkollott. Ezekben az időkben körülbelül 30–40 millió kínai vesztette életét.

A „nagy ugrással” Mao a mezőgazdasági és az acéltermelést akarta növelni. Ezért megalakította a falusi népi kommunákat, amelyekbe sok ezer parasztnak kellett belépnie. A parasztok katonai rendben vonultak a földekre dolgozni. Mao azt hitte, csupán a paraszti tömegek mozgósításával növelni tudja a termés mennyiségét. Az ellenkezője történt. A termelés csökkent – amihez természeti katasztrófák is hozzájárultak.

Ugyanilyen abszurdnak bizonyultak az acéltermelés nagyarányú növelésére irányuló intézkedések. Még a legkisebb falvakban is primitív kohókat építettek, amelyekben a parasztnak fazekakat és lábosokat kellett beolvasztaniuk, hogy belőlük semmire sem használható acélt nyerjenek. Nem volt se gabona, se edény, se étel. Éhínség ütötte fel a fejét. Legalább tízmillió ember halt meg a hiányos táplálkozás és betegségek következtében. Amikor a bajt már nem lehetett titkolni, Maónak be kellett adnia a derekát.

Ezért az ezt követő időszakban – a '60-as évek elején – Mao bírálói jobban érvényre tudták juttatni elképzeléseiket. A parasztok több szabadságot és anyagi ösztönzést élvezhettek. A gazdaságban egyes kezdeti jelei mutatkoztak a piaci elemeknek, az ország és a gazdaság helyzete némileg javult. De Mao a kommunizmus elárulására gyanakodott, és kárhoztatta a revizionista irányzatot. Ezért 1966 kora tavaszán elindította a „nagy proletárforradalmat” – ezt emlegetik úgy, mint „a kulturális forradalom”.

Vele kíméletlen hajtóvadászat indult a másként gondolkodók és az értelmiség ellen. Mao elsősorban fiatalokat, iskolásokat és egyetemistákat, a fanatikus vörösgárdistákat használta ki az úgynevezett revizionisták megfélemlítésére és legyilkolására. Sok értelmiségit vidékre küldtek.

A kulturális forradalom első, lázas szakasza a IX. pártkongresszussal, 1969 áprilisában ért véget, de a boszorkányüldözés 1976-ig tartott. 1967. szeptember 8-ról 9-re virradó éjjelén Mao Ce-tung meghalt. Néhány héttel később, októberben a Mao özvegye, Jiang Qing köré tömörülő „négyek bandája” megbukott, és a „kulturális forradalom” véget ért.

Ezt az időszakot a kínaiak „tíz elveszett évnak” nevezik. Mao és segítőársai ebben az időszakban elérték, hogy végül az ország nemcsak gazdaságilag, de szellemileg is szinte romokban heverjen. De a kínaiak sajnos hozzá kellett szokniuk a szenvedéshez: a földrengésekhez, árvizekhez, háborúkhöz – de lám, Maót is túlélték. Ezután csak jobb jöhetett. És így is lett: a népköztársaság 1978-ban újjászületett. Ez elsősorban Teng Hsziao-ping érdeme.

Nyitás Teng Hsziao-ping alatt

Ez a termetre kicsi ember nagy államférfi volt. Nélküle Kína ma nem tartana ott, ahol tart. Ez a távlatokban gondolkodó politikus vezette be azokat a reformokat, amelyek végül a mostani gazdasági csodához vezettek.

Teng a pályája során afféle politikai fénix volt. Többször lett kegyvesztett, de mindig talpra állt. Többször is elűzték, de mindig visszatért a hatalomba. Így Mao halála után is. 1977 júliusában miniszterelnök-helyettes és a politikai bizottság tagja lett. Bár hivatalosan Hua Guofeng, a pártfőtitkár számított az erős embernek, Teng ismerte fel, hogy a népköztársaságot sürgősen meg kell reformálni, ha nem akar a kommunizmus kőkorszakában megmerevedni.

Legendás az 1978 márciusában, az országos tudományos tanácskozáson mondott beszéde, ahol a „négy modernizálást” tűzte ki célul. Eszerint a mezőgazdaságot, az ipart, a honvédelmet és a tudományos-technikai életet kellett a XX. század végéig korszerűsíteni. Kínának 2000-re a világhatalmak „legelső sorában” kell lennie. Ezt később módosították: „csak” a bruttó hazai termék megnégyszerezését kellett 1980 és 2000 között elérni (amit egyébként el is értek).

Teng először a mezőgazdasági politikát reformálta meg. Ennek legfontosabb pontja az volt: a parasztok bérelt földjük egy részét saját elhatározásuk szerint művelhették. A hozamát a szabadpiacon értékesíthették. A parasztok tehát saját zsebükre dolgoztak, és nem egy arctalan közösségért. A reform növelte a parasztok jövedelmét, és egyúttal megteremtette a lakosság ellátásának biztonságát.

Miután Teng látta, hogy az agrárreform meghozza gyümölcsét, kiterjesztette a reformokat az iparra is. A vállalatok vezetői – a parasztokhoz hasonlóan – nagyobb szabadságot kaptak. Például nem kellett többé minden nyereséget befizetniük az államnak, hanem megtarthattak belőle egy részt a vállalatuk számára szükséges beruházások céljára. Így lépésről lépésre bevitték a piacgazdasági elemeket a régi tervgazdasági rendszerbe.

A gazdasági reformok és sikereik természetesen politikai reformok követeléséhez is vezettek. Ennek a folyamatnak szomorú csúcspontja az 1989-ben a Mennyei Béke terén elkövetett mézszárlás volt, amire azután került sor, hogy az ott egybegyűltek, elsősorban diákok, előbb bátortalanul, majd egyre hangosabban követelték a demokráciát. De páncélosok taposták el a tüntetőket. Az áldozatok számáról nagyon ellentmondó adatok láttak napvilágot. A megbízhatóbb becslések több mint ezer halottról szólnak.

A nyugati világ felháborodott. De nem tartott túl sokáig a felháborodás, és a külföld felzúdulása elült. Közben gazdasági partnerként és befektetési célpontként Kína jelentősége annyira megnőtt, hogy a külföld nem tudta és nem is akarta erkölcsi és politikai megfontolások miatt hosszabb ideig felfüggeszteni a kapcsolatokat Pekinggel.

A kínai vezetőség egyidejűleg világossá tette, hogy az ő megfogalmazásukban ellenforradalminak nevezett politikai reformmozgalom eltiprása nem jelenti a gazdasági reformok végét. Ezt az üzenetet mind a bel-, mind pedig a külföld felé elsősorban Teng Hsziao-ping hangoztatta.

Az 1992-es esztendő az idős (akkor már 87 éves) Tengnek az egyik legaktívabb éve lett. Ebben az évben állította át végérvényesen a népköztársaság további fejlődéséhez vezető sínparát váltóit. Januári és februári dél-kínai látogatása immár legendásnak tekinthető. A három Guangdong tartományi városban, Kantonban, Zhuhaiiban és Shenzhenben tett demonstratív látogatásával arra akarta ismételtelen felhívni bírálóit és az egész közvélemény figyelmét: nézzétek, mit hoztak a reformok! Virágzó városokat, gyárakat és egyre újabb munkahelyeket.

Nem sokkal később, 1992 tavaszán Teng Sanghajt a Jangce folyó új sárkányfejének nevezte. Sanghajt a pekingi hatalmasok éveken át semmibevevéssel büntették mint a reformellenes mesterkedések fészket. A város nem kapott állami támogatást, a reformok máshol valósultak meg. Ennek most változnia kellett. Teng 1992 nyarán Zhu Rongji sanghaji polgármestert Pekingbe vitte, és mielőtt miniszterelnök lett, először a nemzeti bank főnökévé tette. Teng nyugodtan vonulhatott vissza: hiszen Zhu majd az ő elgondolásai szerint vezeti tovább a népköztársaságot. Teng-Hsziao-ping 1997 februárjában hunyt el. Elképzelései ellenére Zhu Rongji hivatalba lépése új korszak kezdetét jelentette Kína számára.⁴

⁴ Ez a megfogalmazás kissé félrevezető: Zhu Rongji egy évvel Teng halála után, 1998-ban lett miniszterelnök, s mint a vezető Jiang Zemint és Li Penget követő harmadik embere egymaga nehezen hozhatott volna az ország sorsát döntően befolyásoló döntéseket. – *A Szerk.*

A technokraták hatalmon

Mao és Teng után, 1992-től a vezetők úgynevezett harmadik nemzedéke került kormányra. Zhu Rongjin kívül ehhez tartozott Jiang Zemin (államelnök és KKP-főtitkár) és Li Peng (miniszterelnök). Teljesen új nemzedéket képviseltek, nem volt forradalmi múltjuk, sokkal képzetebbek voltak elődeiknél, többnyire (természettudományi vagy mérnöki) diplomájuk volt, és hivatalba lépésük előtt bőséges tapasztalatokat szereztek a közhivatali bürokráciában.

Kevésbé ideológiai, inkább technokrata beállítottságúak voltak. Sebastian Heilmann trieri politológus *Das politische System der Volksrepublik China* („A Kínai Népköztársaság politikai rendszere”) című könyvében találóan írja le az új vezetési stílust: „A valóságban a vezetők e nemzedéke a politikai problémák megoldását is technikai jellegű kihívásnak fogta fel: a hivatali irányítást nem látnoki elképzelések határozták meg, mint Mao, és részben még Teng idején is, hanem adminisztratív szabályozási mechanizmusok optimalása és alkalmi igazgatáspolitikai konfliktusok.”

A technokraták a '90-es években nemcsak a kormány, hanem a párt, a közigazgatás és az állami vállalatok fölötti uralmat is átvették. Befolyásuk kiterjedt nemcsak Pekingre, hanem egyre inkább a tartományokra is. Kína új politikai menedzserei eközben megtanulták azt is, hogy a vezetőváltást viszonylag súrlódásmentesen és csendben kell végrehajtani. Míg régen ezeket harcok és intrikák kísérték, manapság többé-kevésbé feltűnésmentesen történnek. A technokraták felemelkedése „a legnagyobb békés elitcsere a kínai történelemben” – véli Sebastian Heilmann.

A legújabb példa: a negyedik vezetői nemzedékre való átmenet 2002 októberében minden észrevehető torzalkodás nélkül történt. A vezető személyiségek még az előző nemzedéknél is technokratábbak. A természettudományi és mérnöki végzettségűek mellett megjelennek az első külföldi – és nem csak szovjet – tapasztalatokkal rendelkező jogászok és közgazdászok is.

Az újaknak, Hu Jintao államelnöknek és Wen Jiabao miniszterelnöknek (mindkettő 1942-ben született) semmi közös vonása sincs a sötét apparátscsik típusal. Tudnak nevetni, úgy beszélnek és cselekednek, mint a menedzserek. Vezetik és irányítják a Kína Rt.-t, a világ legnagyobb vállalkozását. Lester Thurow amerikai közgazdászprofesszor megerősíti: „Kínának hatékony kormánya van, amely képes stratégiát tervezni, döntéseket hozni és végrehajtani”.

Manapság a kínai kormány vezetői majdnem teljesen mentesek az ideológiától. Elsősorban a pragmatizmusnak hódolnak, amely egyetlen célra összpontosít, a minél gyorsabb gazdasági növekedésre. Ideológiai kifejezéseket csak ünnepi beszédekben és pártkongresszusokon használnak. Így furcsának, a valóságtól elrugaszkodottnak tűnik, amikor az Országos Népi Gyűlés csarnokában kötelességszerűen dicsőítik a marxizmus-leninizmust, miközben kívül a fogyasztás templomaiban a vegytiszta kapitalizmus tombol.

Kína jelenlegi vezetői a népköztársaságot már bizonyosan nem a proletariátus diktatúrája, a kommunizmus végső állomása felé vezetik. Egész más ambícióik vannak. Az egykori világhatalmat azzá akarják tenni, amelynek véleményük szerint kizárólag és egyedül lennie kell: mai, de legkésőbb holnap világhatalommá.

A régi-új világhatalom

A közgazdászok körében évek óta folyik a találgatás: mikor előzi meg Kína a Nyugat gazdasági nagyhatalmait? Ha Kína továbbra is ilyen gyors ütemben növekszik, az európaiak ennyire ingadoznak, a japánok pedig egy helyben topognak és az amerikaiak növekedése ilyen lassú marad, akkor Kína egymás után elhagyja őket. Ez csak idő kérdése.

A neves befektetési bank, a Godman Sachs elemzői nemrég ismét előrevetítették a legfontosabb országok növekedési adatait, és számításaik eredményét *Dreaming with BRICs: The Path to 2050* címen tanulmányban foglalták össze. Az eredmény: Kína a legközelebbi évtizedekben valamennyi jelenlegi vezető ipari hatalmat meg fogja előzni: Németországot 2008-ban, Japánt 2015-ben és az Egyesült Államokat 2039-ben.

Goldmanék számítása több mint játék a számokkal. Nem is az a kérdés, pontosan *mikor, melyik országot* előzi meg Kína. A fontos egyedül az az üzenet, hogy ez a közeli jövőben Kínának *sikerülni fog*.

Nem kérdéses, Kína útban van a világhatalmi helyzet felé. Hogy Kína gazdaságilag az első helyre kerüljön, az még eltarthat egy-két évtizedig. De nem várhat már ilyen soká ez az ország, kereken 5000 éves történelmével a háta mögött. Politikailag a népköztársaság már most nehézsúlyú, ugyanabba a súlycsoportba tartozik, amelyikben az Egyesült Államok, az Európai Unió vagy Japán.

A történész Paul Kennedy szerint a világtörténelem az egymást váltó hatalmas nemzetek jövése-menése. Kennedy a *A nagy hatalmak tündöklése és bukása* című művében megfogalmazott fontos felismerése, hogy eddig még egyetlen elbukott ország sem tért vissza vezető pozíciójába.

A kínaiak, akik a középkorban saját akaratukból vonultak vissza, és akiket később megaláztak a külföldiek, vagyis csaknem hatszáz éven át alárendelt szerepet játszottak a világtörténelemben, az elsők, akik újra jelentkeznek az első helyért. Ezért történelmi sorsfordulónál állunk: a Föld legnagyobb népe világhatalomként tér vissza, ami majd kifejezetten érezhető következményekkel jár valamennyiünk számára.

2. Okos koponyák milliói

Feltalálókrol, hazatérőkről és koppintókról

„A szemünk előtt intellektuális reneszánsz zajlik Kínában. Épp olyan széles körű és mély, mint a nyugati reneszánsz néhány évszázaddal ezelőtt.”

Ezra Vogel, Harvard University

Nyugaton néhány évvel ezelőtt terjedt el az a felismerés, hogy egyre inkább a tudás-alapú társadalom felé haladunk, amelyben a know-how lesz a legfontosabb termelési tényező. Az egyén számára ebből az következik, hogy szüntelenül tanulnia kell.

Kínában csak szelíden mosolyoghatnak ezen az „új” felismerésen. Mert a kínaiak körülbelül 2500 éve tudják, hogy az élet szüntelen tanulást jelent. Konfuciusz, az egész nép tanítómestere már abban az ősi időben azt hirdette, hogy a tanulás a legfőbb Jó.

A kínaiakba ez a felismerés évszázadok óta beivódott. A kínai tanulás- és tudás-szomjas nemzet. A minden értelmiségit kíméletlenül elnyomó kulturális forradalom zűrzavaros évei után következő reformévek intellektuális felszabadításként hatottak.

Az egész ország az elmulasztott tanórák bepótlására adta a fejét. A kisgyerekektől a gyárigazgatókig mindenki szüntelenül magol. Így az „egyikék nemzedékének” elkényeztetett gyermekeit már egész korán angoltanfolyamokra és zongoraórákra küldik. Később az iskolában állandó vizsgadrukk nehezedik rájuk, amely a híres-hírhedt egyetemi felvételi előtt éri el tetőpontját.

Állami ösztönzésre állandó kiválasztódás folyik, mert az állam azt akarja, hogy a tanintézeteken át vezető sokévi menetelés végét csak a legjobbak érik el. Ezek a célpontok az elitegyetemek, például a pekingi Beida és Qinghua, de ilyen az értelmiségi elit központjának, a Kínai Tudományos Akadémiának a posztgraduális képzési intézménye is.

Kína számára ebben előnyt jelent népességének nagy száma. A valószínűség törvénye szerint az 1,3 milliárd kínai között nagyobb lesz az elitbe kerülők száma, mint más, sokkal kisebb országokban. 250 millió általános iskolásból ötmillió jut el az egyetemig. A kíméletlen kiválasztási eljárás emeli ki az értelmeseket.

És az ország egyre inkább kihasználja ezt az előnyt. „Kína a tömegek tudásának fejlesztésével a jövőben párharcra hívja ki a Nyugatot. A kínaiak úgy gondolják, hogy nem tankokkal és rakétákkal, mint egykor a Szovjetunió, nem is autókkal és tranzistoros rádiókkal, mint egykor Japán, hanem éppolyan olcsó, mint jól képzett, egyetemet végzett munkaerővel versenyezhetnek a Nyugattal” – írja Georg Blume a Die Zeit című hetilapban.

A kormány átfogó tervéhez tartozik az is, hogy minél több kínainak tegye lehetővé, hogy külföldön folytasson tanulmányokat. Egyre több egyetemet végzett kínai követi ezt a tanácsot, és sokan döntenek úgy, hogy második diplomát szereznek külföldön. Még kormányhivatalnokok is erre az útra lépnek, nemrégiben 95 vezető állami tisztviselő végzett hathetes közigazgatási tanfolyamot az amerikai elitegyetemen, a Harvardon.

Egyetlen országnak sincs annyi külföldön tanuló diákja, mint Kínának. Az Egyesült Államokban már régen a kínaiak csoportja a legnagyobb a külföldi diákok között. Ugyanez a helyzet Nagy-Britanniában. Németországban is egyre több a kínai az egyetemeken. A kutatási ösztöndíjakat osztó Humboldt Alapítvány jelentése szerint ma a legtöbb pályázat Kínából érkezik, nem pedig az Egyesült Államokból, mint korábban.

Ráadásul a kínai diákoknak olyan erényeik vannak, amelyek a túlrejt Nyugaton már elcsökevényesedtek – például a fékezhetetlen tanulási buzgalom. Így nem ritkaság, hogy kínaiak csekély némettudással jönnek Németországba, és négy év múlva kiváló vizsgaeredményeket érnek el. A legtöbb még utána két-három évig a vendéglátó országban marad, jobb esetben egy vállalatnál. Azután – gyakorlati és elméleti tudással gazdagodva – térnek vissza hazájukba.

Ebből a több százezer visszatérőből és a sok millió otthon szakképesítést szerzőből olyan tudományos hadsereg keletkezik, amelynek nincs párja a világon. Konfuciusz nagyon elégedett lehetne tudásra szomjazó utódaival.

Elkényeztetett egykék

Bella tízéves. Mindennapjait, amelyekről a *Wall Street Journal* számol be, nem lehet gondtalannak nevezni. Az ideje be van táblázva, akárcsak egy elfoglalt üzletemberé. A kislány reggel hat órakor kel fel, és nem ritka, hogy csak éjjel egykor jut ágyba. Munkanapját tanulás tölti ki. Ő akarja így, és szülei is ezt akarják.

Bella Zhou Jiliang és Qi Xiayun egyetlen gyermeke, szülei mindent megtesznek érte. A kedvéért új lakásba költöztek, hogy Bella az iskola közelében lakjon. A Yangpu Általános Iskola Sanghaj egyik elitiskolája. Nem mindenkinek sikerül a felvételi vizsga, öt közül csak egynek. Akinek sikerül, annak fizetnie kell. Bella szülei évente 4000 dollárt költenek a lányukra.

Ez jövedelmük egyharmada. Befektetésnek tekintik a jövőbe, a sajátjukéba is, mert Bellának kell majd gondoskodnia róluk – később, amikor pénzt, sok pénzt keres. Bella ügyvéd szeretne lenni, álma az, hogy sok pénzt keressen.

Ez nemcsak az ő álma. A sanghaji magazin, az *Attractive Power* körkérdése szerint a 12–18 évesek 53%-a számára a sikeres karrier a fő cél, sőt 41%-uk milliomos szeretne lenni. És ezért a szülők és gyermekeik mindent meg is tesznek. A szülők pénzüket, a gyermekek a gyerekkorukat áldozzák fel.

Ami jelenleg az egykés kínai családok körében történik, egyedülálló a világon. A világ egyetlen más országában sem fordítanak magánjövödelmeiből ilyen sok pénzt a gyermekek nevelésére. A kínai szülők 2002-ben körülbelül 40 milliárd dollárt költöttek gyermekük taníttatására. Szakértők becslése szerint ez az összeg 2005-re 90 milliárdra nőhet.

A kicsikért nemcsak a szülők nyúlnak a pénztárcájukba, hanem mindkét nagyszülői pár is. „*Egy száj, hat zseb*”-családnak hívják azokat a famíliákat, ahol egy gyerekről hat felnőtt gondoskodik. „A kínai családokban ma minden az iskola körül forog. A szülők a szegény családokban is csak egyet akarnak: jó esélyt a gyermeküknek” – írja Xie Weihe, a pekingi Pedagógiai Főiskola alelnöke a *Die Zeit*-ben megjelent cikkében.

A gyermek sorsának alakítása korán elkezdődik. Már az óvoda helyes kiválasztása fontos, és a későbbi irányt kijelölő döntés. Az állami óvodák nem, a többé-kevésbé magánóvodák viszont egyre divatosabbak. Mert az óvodák között is egyre több a joint venture, a kínai-külföldi közös vállalat, amelyhez hongkongi vagy tajvani vállalatok szaktudásukkal járulnak hozzá.

Az ilyen óvodai helyek drágák. Az ember elcsodálkozik: „Egyes szülők évente 10 000 dollárt is kiadnak egy óvodai helyért” – mondja Dulce Lim, a Disney-cég hongkongi főnöke a *Business Week* szerint. Az amerikai szórakoztatóipari cég üzletei Kínában ragyogóan mennek. Célcsoportnak választotta ki a kis császárokat, ahogyan az elkényeztetett egykéket nevezik. Például Walt Disney *Magic English* néven nyelvtanfolyamot kínál óvodáskorú gyermekeknek. 225 dollárért 26 DVD-t ad. Versenytársa, a Time Warner 40 CD-t tartalmazó tanfolyamát, az *English Timest* 330 dollárért árulja.

Kína nagyvárosaiban négyéves gyermekek körében az angol-, a balett- vagy a zongoraoktatás általánosan elterjedt. Nem az a kérdés, hogy a gyermekek akarják-e vagy sem, az a lényeg, hogy a szülők akarják. Minél előbb szerez előnyt a gyerek versenytársaival szemben, annál jobb.

A gyermekek már kiskoruktól olyan versenyben vesznek részt, amely egész tanulóiidejükben végigkíséri őket, egészen az egyetemi felvételi vizsgáig.

Az élet kemény iskolája

Minden júliusban számos kínai családban ugyanaz a dráma játszódik le. A tanulók milliói akarnak egyetemre jutni, és ezért felvételi vizsgát kell tenniük. Ez a vizsga háromnapos – ez a három fekete nap, ahogy Kínában hívják. Legyen szó fizikáról, matematikáról, kémiáról, földrajzról vagy angolról – mindegyikből van írásbeli és szóbeli vizsga.

Fiatal életének legfontosabb időszaka ez a legtöbb érettségiző számára. *A felső iskolai vizsgák hadművészeti stratégiája* című középiskolai alapmű elolvasásával mint valami katonai akcióra, úgy készülnek fel a döntő napokra. Szüleik legalább annyira izgulnak, mint ők maguk. Sok függ ezektől a vizsgáktól, mert meghatározzák az ifjú további életútját: felveszik-e, s ha igen, melyik egyetemre?

Sokan nem viselik el ezt a stresszt, és öngyilkosok lesznek. Egy vizsgát szerint az érettségizetteknek és a szakiskolát végzetteknek több mint 50%-a játszott az öngyilkosság gondolatával a vizsgára való készülés közben.

És mégis: 2004 júliusában 7,23 millió tanuló vállalkozott erre a gyűlölt stresszre. Körülbelül 4 millió tanulmányi helyért versenyeztek. Az utóbbiak száma ugyan állandóan nő, de a kínálat nem tud lépést tartani a kereslettel. Ezért jelenleg a pályázóknak majdnem a fele jut csak be a felsőfokú tanintézetekbe.

A nehéz vizsgáknak Kínában régi hagyománya van. A Han-korszakban (Kr. e. 200-tól Kr. u. 220-ig) vezették őket be. Az akkori uralkodók ezekkel a tesztekkel akartak közigazgatási tisztviselőket toborozni. Az évszázadok során állandóan változtattak a vizsgákon, de a kiválasztás mindig nagyon szigorú volt. A vizsgázókat napokon és éjszakákon át szigorúan őrzött épületekben tartották, fülkájuk alig két négyzetméteres volt.

A tanulás – minden vizsga feltétele – évezredek óta a kínai kultúra történetének középpontjában áll. Az értelmi képességeket és az írástudást olyan sokra értékelték, hogy ezek önmagukban elegendőknek bizonyultak ahhoz, hogy vidé-

ki fiatal emberek egyenesen a császári hatalmi és közigazgatási apparátusba emelkedhessenek.

Ma sincs másképp: a jólképzettség – leginkább felsőfokú tanulmányok formájában –, mondhatni, kizárólag ez teszi lehetővé a társadalmi felemelkedést és a jól megfizetett részvételt az ország gazdasági fellendülésében. Ezért (és szüleik kívánságára – pontosabban nyomására) vetik alá magukat a tanulók ennek a rabszolgai iskolarendszernek.

Ez nagyon hierarchikus rendszer, amely a vak engedelmességet jutalmazza, az alattvalói gondolkodást ösztönzi, és nagyra értékeli a vizsgákat. Arra neveli a tanulókat, hogy hosszú szövegeket magoljanak be szóról szóra, anélkül, hogy véleményeznék a tanultakat. Ezért olyan jó a kínai diákok emlékezőtehetsége, és tudnak villámgyorsan kapcsolni.

A következmény: „(a kínai diákok) bámulatosak a természettudományokban és a matematikában, de képtelenek vitatkozni” – idézi a *The Christian Science Monitor* az amerikai Kevin Crotchettet, aki egy suzhoui középiskolában tanított. Ellentmondani nem lehet, az alkalmazkodás és a sunyiság ilyen légkörében az alkotóképesség nem virágzik.

„Vizsgarendszerünk akadályozza a kreativitást. Túl sok mechanikus tudást nyújtunk tanulóinknak” – mondja Li Tayang, egy pekingi nyolcosztályos középiskola igazgatója a *Die Zeit*-nak. „Miért gyártanak Kínában főleg német autókat?” – kérdezi Li, és rögtön megmondja rá a választ: „Mert hiányzik belőlünk az alkotóképesség”.

A kreativitás hiánya, amely az egész konfuciánus Ázsiát jellemzi, érzékelhető hátrány a versenyben. Kishore Mahbubani, vezető szingapúri diplomata néhány évvel ezelőtt provokációs céllal tette fel a kérdést: „Képesek-e egyáltalán gondolkodni az ázsiaiak?” Így akarta felkelteni az illetékesek figyelmét, ami azon nyomban sikerrel is járt.

A közoktatás-politikusok Koreától Szingapúrig felismerték, hogy a gyermekek és a tanulók szemellenzős magolása nem illik a XXI. század tudásalapú társadalmához. Ezért mindenütt oktatási reformot kezdeményeztek, hogy a tanulókat fokozottabban neveljék alkotókészségre.

A kínaiak is csatlakoztak. A pekingi vezetők számára már a '90-es évek végén világossá vált, hogy oktatási rendszerük nem korszerű. Meg kell reformálni. Egyrészt a tanulókat erősebben kell önálló kezdeményezésre ösztönözni, de másrészt nem szabad ezen a téren túl sokat megengedni nekik, mert azt is meg kell akadályozni, hogy az utánpótlás okosodó nemzedéke esetleg téves politikai gondolatokra ébredjen.

Az oktatási reform 2001 szeptemberében indult, akkor 420 000 tanulóra terjesztették ki. Legkésőbb 2010-ben, de inkább előbb teljeskörűen megvalósul. Új tanterv és új tankönyvek készülnek, angolból például ezentúl dialógusok váltják fel a mondatok merev bemagolását.

Az iskolareform feladata, hogy jobban felkészítse a diákokat az utána következő – az egyetemi – életre.

Egyetemek az elit számára

Míg Németországban vita folyik az elitegyetemek szükségességéről, a „kommunista” Kínában már léteznek. A népköztársaság már rég elbúcsúzott az egalitárius eszmerendszertől, mert az elit ösztönzése kedvező az országnak a műszaki utoléréért folyó versenyben.

Több felsőoktatási intézmény birtokosa az elitegyetem nem hivatalos címének. A *China Management Science Academy* a következő egyetemeket tartja az ország legjobbjainak: két pekingi felsőfokú tanintézményt, a Qinghua Egyetemet és a Pekingi Egyetemet (Beijing Daxue, röviden: Beida), a sanghaji Fudan Egyetemet és a hangzhoui Zhejiang Egyetemet.

Vitathatatlanul a Beida és a Qinghua a két legjobb egyetem. A központi kormány támogatja és kedvezményekkel halmozza el őket. Így ez a két felsőfokú tanintézet egy támogatási program keretében 360 millió euró pénzügyi segílyt kap, míg az összes többi egyetem csak 240 millió euróhoz jut belőle.

Mindkét pekingi elitegyetem a város északnyugati részén található, és mindkettőt a XIX–XX. század fordulóján alapították. Itt, a Haidian-kerületben hemzsegnek a fiatalok. Lüktető, kreatív légkör uralkodik. Az egyetemek köré sok vállalat települt, kínaiak és nemzetköziek, kicsik és nagyok egyaránt. A multik már a vizsga előtt megszerzik a legjobb végzősöket. Sok diplomás önállósítja magát, és kis garázscéget alapít.

Noha a Beida és a Qinghua majdnem szomszédok, világok választják el egymástól őket. A Beida mindig „forradalmáregyetem” volt, míg a Qinghua jámbornak és konzervatívnak számított. A Beidáról indult el a legutóbbi évszázad majdnem minden diákmozgalma, így az 1989. évi is. A Qinghua hallgatói ezzel szemben bezárkóztak elefántcsonttoronyukba.

Nem csoda, hogy a Beida az egyetemi reformok élvonalában halad. Eddig itt is az volt érvényes: aki egyszer professzor lett, örökre az is maradt. De ezeknek az

időknek vége. Az egyetemeken is fúj a verseny új szele – ma már külső pályázók is lehetőséget kaptak a professzori kinevezésre.

„A beltenyészet gyengít, a keresztezés viszont erősít” – idézi a *China Weekly* Zhang Weiyinget, a Beida reformterve végrehajtásának irányítóját. Zhang nem titkolja, hogy a Beida az egyik legrosszabb „beltenyészetű egyetem” volt.

Mivel egyetemi téren a Beida a mintakép, a többiek követik. A Qinghua Egyetem is toboroz most kívülről, sőt egy lépéssel tovább ment, és közel harminc külföldi professzort hívott meg, hogy néhány hónapig oktasson az egyetemen. Az előadók között vannak, akik a Harvardról és a Nemzetközi Valutaalaptól jöttek. Még az ötvenéves John Thornton, a legendás Wall Street-i cég, a Goldman Sachs egykori főnöke is csomagolt, hogy a Qinghuán előadjon. Nem bánt meg semmit. „Itt olyan fellendülés légköre uralkodik, mint most sehol máshol a világon”.

Thornton szemében a pekingi elitegyetemeken a tanítás és a kutatás minősége nem sokkal marad el a hasonló amerikai felsőfokú tanintézetekétől. Az előadók és a hallgatók aránya is olyan kedvező, mint az amerikai mintaké. A Qinghuán például 13 000 diákot 900 előadó oktat, a Beidán az arány nem sokban tér el ettől.

Hogy ez továbbra is így maradjon, minden évben csak viszonylag kevés elsőévest vesznek fel. A Beidára évente mintegy 3000 hallgató jut be, a Qinghuára pedig csak 2000. A tolongás óriási, és csak a legjobbakat veszik fel.

Aki a Beidán vagy a Qinghuán tanul, kétségtelenül világméretben is az élcsapathoz számíthat. Konrad Seitz, a volt pekingi német nagykövet kiváló bizonyítványt ad a hallgatóknak: „Az elitegyetemeken a diákok minősége és teljesítési készsége jobb, mint bármely nyugati elitiskolában”.

A kutatásban mindkét egyetem messze elől jár. A Beida campusán működik Kína kulcsfontosságú laboratóriuma közül 12. A Beida vezet az informatikában, a biológiai és orvostudományokban, továbbá a nanotechnikában. A Beida kutatói – a híres *Science Citation Index (SCI)* alapján – élen járnak a tudományos cikkek terén is. A Qinghua inkább a szellemi tudományokra helyezi a hangsúlyt, de igen erős az orvosi fakultása is.¹

Noha a Beida, a Qinghua és a többi, körülbelül harminc elitegyetem a kormánytól több támogatást kap, mint a „normális” egyetemek, ez nem jelenti, hogy a többi felsőoktatási intézményt elhanyagolná. Mivel a hallgatók létszáma 1992–2002 között majdnem megnégyesződött, a mintegy ezer felsőoktatási intézményben az oktatószemélyzetet majdnem a felével növelték. És hogy az elitegye-

¹ A Qinghua fő profilja a természettudomány, a fenti leírás inkább a Pekingi Egyetemre illik. – *A Szerk.*

temek száma nagyobb legyen, az oktatási minisztérium már 1993-ban kidolgozta a 211-es számú programot, amely szerint 100 súlyponti egyetemet létesítenek, ezeknek a XXI. században a világ legjobbjai közé kell tartozniuk. Jürgen Mlynek, a berlini Humboldt Egyetem elnöke Kínában járt a növelési terv tanulmányozása céljából, és elismeréssel állapította meg a China Campus 2002-höz intézett üdvözlésében: „Ez olyan felsőoktatási reform, amely mellett a hasonló német reformok inkább szerénynek számítanak”.

A kínaiak a 211-es számú program mintaképének nem kisebbet választottak, mint a Harvard egyetemet, amelynek bostoni campusán az amerikai értelmiség nyüzsg. Kínában 100 Harvard – alig elképzelhető. De ha csak 20 vagy 30 létesül, az is nagy hatást gyakorol majd, és tulajdonképpen nem lesz többé okuk a tanulni vágyó kínai fiataloknak, hogy az ezer tanulási lehetőség ígéret földjére, az Egyesült Államokba utazzanak.

Akik hazatértek Amerikából

A kínai kormány bőkezű. Hazafelé a repülőjegy ingyenes, az óhazában az első éjszakák hotelszámláját kiegyenlítik, és nagyvonalúan még egy csekket is átnyújtanak, ha a megkörnyékeztettek hazatérnek Kínába. A pekingi kormány, de a tartományi és a városi hatóságok is ilyen kis figyelmességekkel akarják hazacsalni a szülőföldről távolra, elsősorban az Egyesült Államokba került fiatalok minél népesebb csoportját.

Több mint két évtizede mennek kínai középiskolások és egyetemi hallgatók külföldre, főleg az Egyesült Államokba, hogy ott (tovább) tanuljanak. Tanulmányaik befejezése után többnyire ott is maradnak, mert a vendéglátó országokban kedvezőbb perspektívákat és jobb kereseti lehetőségeket találnak. A pekingi kormány egyáltalán nem nézi jó szemmel ezt a *brain drain*t, és ezért akarja visszahozni az óriás birodalomba az okos koponyákat.

A legutóbbi húsz évben mintegy 600 000 kínai tanult külföldön, leginkább az Egyesült Államokban. És ott egyáltalán nem a másodosztályú főiskolákra járnak, hanem az élegyetemekre, az úgynevezett *Ivy League*-hez tartozókra (a Yale, a Harvard, a Princeton, a Cornell, a Columbia, a Dartmouth, a Brown és a Pennsylvania egyetemekre) vagy a híres kaliforniai Berkeley és Stanford Egyetemre. Ott (elsősorban a természettudományi és mérnöki karok hallgatói között) a kínaiak száma már évek óta aránytalanul magas. Ezzel szemben a társadalomtudományi szakokat kerülnek.

És mint mindenütt, ahol kínaiak nagyobb számban élnek együtt, az Egyesült Államokban is kialakítják hálózataikat. Példa erre az *Association of Chinese Students and Scholars at Stanford* vagy a *Berkeley Chinese Students and Scholars Association*.

Az egyéni tanulási düh és a kollektív rásegítés együttesének hatása jól megmutatkozik: a kínaiak rendszeresen az élegyetemek legjobb eredménnyel végzetei közé tartoznak. Jürgen Habermas német szociológus és filozófus a *Die Zeit* szerint ezért joggal mondja: „az ázsiaiak győzelmi menetben vonulnak végig az amerikai egyetemeken”.

A siker irigységet kelt amerikai tanuló- és hallgatótársaik körében. A '80-as évek óta „whiz kids”-nek gúnyolják őket, amit értelemszerűen „ügyes fiúknak” lehet lefordítani. Amerikai politikusok körében azonban aggodalmat kelt, hogy a szorgalmas kínaiak előbb vagy utóbb leszoríthatják az élről az amerikaiakat, mert ki fogják használni a természettudományokban tanúsított erősségüket.

A külföldön tanult 600 000 kínai közül nagyjából 160 000 tért eddig vissza. Hai guinak nevezik őket. A hai tengert jelent, a gui hazatérőt, de hangalakja szerint teknősbékát is – a visszatérő mint tengeri teknőc. Jó hasonlat, mert a külföldön tanult diákok ennek megfelelően is viselkednek. A parton (értsd: Kínában) születtek, a tengerben (értsd: az Egyesült Államokban) nőttek fel, majd visszatérnek a hazai partra.

A *brain drain*, az agyelszívás iránya meg is fordulhat. Ezúttal az Egyesült Államokból Kína felé. A *brain drain* azonban nem a helyes kifejezés, mondja Anna Lee Saxonian amerikai tudós: „Inkább *Brain Circulation* a folyamat”. Körforgást állapított meg: A kínaiak bizonyos időt töltenek az Egyesült Államokban, ott tanulnak és dolgoznak. Azután visszatérnek Kínába, de közben ismételten visszamennek Amerikába, hogy tudásukat felfrissítsék. Úgy szólván mindkét világban élnek.

A kormány számára a *bai guik* roppant fontosak. Behálózza és körülrajongja őket. A tengerentúlról hazatérő kínaiak évi kongresszusán Hu Jintao elnökkel és Wen Jiabao miniszterelnökkel az élén megjelenik az ország teljes vezetősége. A virágzó gazdaság és társadalom építésének fontos segítőként dicsőítik a visszatérőket.

Sok állami program szolgálja a legkiválóbb honfitársak hazatérésének buzdítását. Az egyik például a *Hundred Talent Program*, amely a külföldi elitkínaiaknak szól. Ennek keretében a „százak” magasabb fizetést, egy házat és 100 000 és 200 000 dollár közötti pénzüsszeget kapnak, hogy kutatócsoporttá egyesüljenek.

Egyre kevesebben tudnak ellenállni a pénz csábításának. Sok híres és sikeres internetvállalkozó, például Daniel Mao, a Sina.com igazgatója vagy Tan Haiyin,

az Eachnet társalapítónője korábban az Egyesült Államokban élt, és ott tett szert gazdasági és műszaki fegyverzetére. „Különösen a kutatásigényes ágazatokban, így a biotechnikában, a gyógyszeriparban vagy az informatikában van fontos szerepe a visszatelepülőknél” – írja a *Handelsblatt*-ban megjelent cikkében Claudia Müller, aki a kölni egyetemen a „tengeri teknőcökkel” foglalkozik.

A visszatérők sok cégalapítást kezdeményeztek, és ezzel példaképpül szolgáltak az otthoni tudósoknak, akik közül egyre többen mernek a vállalkozások mély vízébe ugrani.

Tudósok mint vállalkozók

A Qinghua Egyetem tesz egyet-mást azért, hogy diákjaiból vállalkozókat faragjon. Így minden évben versenyt ír ki a legjobb üzleti tervre, és Qinghua Pioneer Parkjával az első egyetemek közé tartozott, amelyek úgynevezett *inkubátorokat* rendeztek be a hallgatóknak. Ezekben az ötletkeltetőben a végzett hallgatók ifjú vállalkozóként tevékenykedhetnek, és eszméikre építve kis cégeket alapíthatnak. Az egyetemek tanáccsal és tettekkel segítenek, kedvező feltételekkel iroda- és gyárterületet tartanak készenlétben, és pénzügyileg is a diákállalkozók hóna alá nyúlnak. Ebből a célból külön pénzalapokat, ún. „venture capital fund”-okat is létrehoztak, amelyek kockázati tőkével a kis kezdő cégek rendelkezésére állnak. Az ilyen „inkubátorok” – amelyekből közben száznál több létesült különféle egyetemeken – egyre több tudósok biztossítják, hogy megtehessek a vállalkozóvá váláshoz az első lépést.

Liu Jiren például a '80-as évek végén a számítástechnikai tudományok doktóranda volt Shenyangban, az Északkeleti Egyetemen. Hivatásának célját az egyetemi tanárságban látta. Később mégis felfedezte magában a vállalkozói szellemet, és az egyetem segítségével megalapította a Neusoft szoftvercéget.

Ma a vállalat 5000 alkalmazottat foglalkoztat, 250 millió euró a forgalma, és közös vállalatai vannak a Nokiával, a Toshibaival és a SAP-vel. Az egyetemnek még mindig egyharmados részesedése van a gyorsan gyarapodó vállalatban, és sok pénzt keres vele oktató tevékenysége számára.

Liu Jiren nem egyedi eset. A *xia bai* kínaiul önállósodást jelent, szó szerint: „a tengerbe ugrani”, „tengerre szállni”. A főiskolák ehhez szemlátomást ugródeszkává fejlődnek. Az amerikai Robert Theleen, a China-Vest kockázati tőke-társaság alapító elnöke folyton úton van, hogy olyan kisvállalatokat találjon, amelyekben részesedést vállalhat tőkéjével. Ezért nagyon jól ismeri az egyetemek környékén

folyó cégalapító tevékenységet. A *Forbes Global*-ban olvasható véleményének ezért súlya van: „Az egyetemek Kína fejlődésének a legutóbbi tíz évben leginkább alábecsült tényezői közé tartoznak. Pedig álomszép feltételeket teremtenek a vállalkozók számára, és központjai az intellektuális alkotószellemnek.”

Néhány „tengerbe ugrás” nem volt egészen önkéntes. Mert a kormány már a '80-as évek közepétől sok kutatóhely támogatását csökkenteni kezdte. Megkövetelte, hogy a továbbiakban többé-kevésbé önmaguk finanszírozzák műszaki eredményeik piacra jutását. Egyes kutatókat a szükség vitte vállalkozásra.

E kényszer szülte vállalatokból néhány sikeres, nagy céggé vált. Egyeseknek időközben több ezer alkalmazottja lett, s vannak, amelyeket már a tőzsdén jegyeznek. A Beidából származik a Founder Group cég, amely ma az egyik legsikeresebb szoftvervállalata az országnak. A Qinghua legeredményesebb alapítása a Qinghua Tongfang Company.

A tudósok tevékenységének leghíresebb elágazása természetesen Kína legnagyobb, legendás számítógépkonzernje, amelynek ma Lenovo a neve, s amelyet a '80-as évek közepén Liu Chuanzhi alapított (lásd a 6. fejezetet). Liu akkoriban a Kínai Tudományos Akadémia egyik intézetében dolgozott. Az akadémiának ma is van részesedése a Lenovóban, de más olyan vállalatokban is, amelyeket az évek folyamán tudósai alapítottak. Az akadémia az ország tudományos kádereinek kovácsa, és Kína legokosabb koponyái közül soknak a munkahelye.

Óriási gondolatgyarak

Lu Yongxiang tökéletesen beszél németül. Nem csoda, hiszen az aacheni műszaki egyetemen doktorált. Ma a Kínai Tudományos Akadémia élén áll. Az amerikai National Academy of Sciences és a brit Royal Society mintájára alapították a népköztársaság indulásakor, 1949-ben.²

Az akadémián a tanítással is foglalkozó felsőfokú tanintézetektől eltérően csak a kutatás volt a feladat. Hosszú ideig – főleg a kulturális forradalom alatt – az akadémiának nem volt igazán nagy szerepe. Ez megváltozott a '70-es évek végén, a reformpolitika kezdetekor.

Ma három akadémia van. Az eredetileg alapított akadémiáról 1977-ben levált a Társadalomtudományi Akadémia, és 1994-ben a Műszaki Tudományok

² Akkortájt Pekingben még Moszkvából választották a példaképeket. – *A Szerk*

Akadémiája. Ezek a gondolatgyárak ma Kínában. Méretei óriásiak: több mint 120 intézet, 60 000 alkalmazott, közülük 20 000 kutató.

Mint az igazi kínai gyáraknak, az akadémiáknak is egész sor szolgáltató részlege van. Csak az akadémiai alkalmazottak számára létesített óvodáik és kórházai is vannak. De a „rizses tálat” – ahogy a vállalati szociális hálót Kínában nevezik – itt is összetörték.

Lu, az akadémia elnöke rendet teremt, aminek során nem riad vissza semmilyen előjog megvonásától sem. Korábban az akadémikusok többnyire 70 évnél idősebb öregurak voltak. Ma becsvágyó fiatal kutatók csatlakoznak hozzájuk. Az alkalmazottak többsége jelenleg 45 évesnél fiatalabb, és az idősebb kutatókat korai nyugdíjba vonulásra kényszerítették.

Lu a teljesítményelv híve. Aki nem nyújtja az elvárt kutatási eredményt, abba „többé nem fektetnek be” – mondta a *Die Zeit*nek. A gondolatgyár hatékonyabb működése kedvéért úgynevezett „Knowledge Innovation Program”-ot hirdetett meg.

A takarékosagra szorított nyugati kutatóintézetekkel szemben ő a teli pénzeszsákba nyúlhat. – A pénz nálunk nem probléma – mondja Lu, akit a Max Planck Társaság vagy a Német Kutatóközösség (DFG) már e kijelentése miatt is irigyelhet.

Az állam rövid időn belül megkészszerzte az akadémia szubvencióját. A külföldön élő hazafias érzelmű kínaiak ismételten csekkeket küldenek. Ráadásul az akadémia, mint már írtuk, több mellékvállalkozásban részes, amelyek közül egyesek igen rendes jövedelmet hoznak.

Az akadémiák nagyon kiterjedt alapkutatót folytatnak. A gyakorlatot máshol tanítják – például az MBA-tanfolyamokon.

Biflázni az MBA-ért

Három betű gyakorol ellenállhatatlan vonzerőt a karrierre törő fiatal kínaiakra: M – B – A, amely a Master of Business Administration rövidítése. Ez a tulajdonképpeni szakképesítést kiegészítő gazdasági képzést jelenti. Nyugaton gyakran az MBA szolgál belépőjegyül a fiatal karrieristák számára a jövedelmező pályafutáshoz az üzleti világban.

Az MBA-mánia három-négy éve a kínaiakra is áttért. Közben Kínát előntötte az MBA-programok áradata. Majdnem minden tekintélyes amerikai iskola kínál kínai egyetemekkel együttműködve ilyen tanfolyamokat, de sok kínai egyetem is felvett a tanrendjébe MBA-kurzust.

Jelenleg Kínában több mint 150 ilyen posztgraduális tantárgy van. Nem mind komoly. „Ezen a téren áttekinthetetlenül vad tenyészet uralkodik” – mondja Rolf Cremer, a sanghaji China Europe International Business School (CEIBS), az egyik legjobb kínai MBA-iskola alelnöke. Cremer szerint a vállalatok ma már nagyon gondosan figyelnek rá, hogy a hozzá jelentkezők hol szereztek MBA fokozatokat.

Továbbra is nagyon keresettek az olyan amerikai iskolák végzett hallgatói, mint a Kellog vagy az Olin, amelyek különösen drágák, mert szörnyen nagy költséggel működnek. Amerikai professzoraikat business-classon repültetik és luxus-szállodában helyezik el, hogy hercegi honoráriumért alig néhány órás előadásokat tartsanak. Nem ritka, hogy 4000-6000 dolláros napidíjat számítanak fel.

Mintegy 10 000 kínai mindjárt az egyetem után vagy már a vállalatvezetőségben dolgozva ismét az iskolapadba ül, hogy az MBA-re magoljon. Ezért sok pénzt hajlandó áldozni. Az egyetem hírnevétől függően egy MBA-tanfolyam 2000–20 000 euróba kerül. Sok cég, köztük állami vállalatok is fizetik vezetőiknek ezeket a tanfolyamokat, mert ettől a vezetés minőségének javulását remélik. Így időnként előfordulnak olyan esetek is, hogy olyan példaszerű vállalatvezető, mint Zhou Chi, a Shanghai Airlines légitársaság főnöke két éven át minden hétvégéjét feláldozza, hogy a marketingről és a finanszírozásról a legkorszerűbb igazgatási tudományt biflázza. Sok vezető minden hétvégén Hongkongba repül, hogy ott az egyik neves egyetemen megszerezze az MBA-t.

Az MBA-programok inflációja és a drága tandíjak ellenére: a tanfolyamok helyei keresettek, és nem minden pályázó jut be. A CEIBS esetében például 128 helyre 800-an tolonganak, köztük bevált menedzserek.

Kiváló koppintók

Minden Pekinget megjárt turista ismeri a Selyempiacot, azt a keskenyutcát, amely a nyolcsávos Jianguomen Dajie főútvonalról ágazik le. Itt az apró standokon a nyugati márkavilág – Ralph Lauren, Giorgio Armani, Hugo Boss, Tommy Hilfiger, Adidas, Nike, The Northern Face, Timberland és társai – legismeretebb logóival ellátott ruhadarabok függenek. Néha nyomdahibával: Adolf olvasható Hugo Boss helyett az inggalléron. Aki eléri, hogy a védjegye eljut a pekingi Selyempiacra, tulajdonképp büszke lehet – ez ugyanis azt bizonyítja, hogy globális márkáról van szó.

Természetesen mind olcsó másolat. Csak egytizedébe kerülnek annak, amennyit az igazi áruért a nyugati butikokban le kell szurkolni. A turisták ezért örülnek a jó fogásnak, és nagy, kék műanyag tasakokban cipelik zsákmányukat. A minőség másodrangú. A fő, hogy a vélt Ralph Lauren ingre ráhímezték a lovaspóló játékost.

A rendőrség közömbösen szemléli a tulajdonképpen törvénytelen árusítást, és inkább még szórakozik is a piaci árusok és a turisták között zajló babiloni alkudozáson. A hamisított áruval való kereskedés nyilvánvalóan nem szerepel a bűnlajstromukon.

A nyugati turisták a Selyempiac környékén állandóan hallhatják az áthatóan hangos csipogást: „Hi, szir – dividi?” (Hey, sir – DVD?) Mindenütt, ahol turisták előfordulnak, ott vannak a hamisítók. A legújabb hollywoodi filmek illegális DVD-másolatait kínálják, néha meg egész szoftvercsomagokat. Szakértők becslése szerint a Kínában eladott szoftverek 90%-át illegálisan készítették.

A másolási hullám összetettebb és bonyolultabb termékeket is magával ragadott, akár egész gépeket. A német gép- és berendezésszakmai szervezetének (VDMA) egyik vizsgálata arra az eredményre jutott, hogy minden második másolat kínai. „Ami jó, azt ott megbecsülik – és lemásolják” – mondta Christian Steinberger, a VDMA jogi osztályának vezetője a termékalkodásról szóló tanulmány bemutatóján.

Azóta autóalkatrészeket, sőt néha egész gépkocsikat is másolnak. Nyugati autóipari vezetőknek Kínában ismételten meg kellett állapítaniuk, hogy olyan kocsik közlekednek az utcákon, amelyek bámulatosan hasonlítanak saját modelljeikhez, de az ő gyárukban sohasem készültek ilyenek. Egyik-másik autógyár – például a Toyota – fellép a hamisítók ellen. Mások lemondóan vállat vonnak. Ilyen óriási országot nem lehet tűvé tenni másolt termékekért.

A kínai bíróságok, amelyek a kalózkodás ilyen modern formáit vizsgálják, nem éppen szövetségesei a becsapott vállalatoknak. És még ha az utóbbiak javára döntenének is, nehéz volna a végrehajtás. Mit használna az egyik hamisító műhely felszámolása, ha másutt tíz másik keletkezik?

Itt egyszerűen nem érzik az emberek, hogy jogtalanságot követnek el. A szellemi tulajdon joga a kínaiak számára valami elvont dolog. Véleményük szerint, amit nem lehet megfogni, az senkié. Tehát lemásolják, még hozzá magas színvonalon. A hamisítvány minősége gyakran egészen kiváló.

3. Felmentett kapitalisták

Vállalkozókról és milliárdosokról

„Az a tény, hogy a kínai társadalmakban, ahol és amikor a kormányok megengedték, a gazdasági magatartás hasonló, sikeres mintája alakult ki, amellet szól, hogy ez a magatartás a kínai kultúra természetes eleme.”

Francis Fukuyama: *Konfucius és piacgazdaság*

A Kínai Népköztársaság kommunista ország. Ezt szögezi le az alkotmány.¹ A valóságban azonban a hivatalosan kommunista Kína egyre inkább kapitalista ország, és ez a társadalmi forma látszik a legalkalmasabbnak e nép számára, amely évszázadokon át a kereskedők népe volt.²

Világosan látszik ez az úgynevezett tengerentúli kínaiakon, akik elhagyták hazájukat. Minden délkelet-ázsiai országban – Thaiföldtől Malajzián át Indonéziáig – a kínaiak kisebb-nagyobb kisebbségben élnek, de mindegyik országban az ő kezükben vannak a gazdaság nagy területei.

Még a nem ázsiai társadalmakban is sikeresek. Például a Szilícium-völgyben: a csúcstechnika Mekkájában a legtöbb új alapítású vállalatban ott vannak a kínaiak. Ott az amerikaiak után időközben ők lettek a legsikeresebb vállalat alapítók.

A sikeres vállalkozásnak talán alapvető feltétele a játék öröme. A kínaiak szívesen játszanak a tőzsdén, a kaszinókban és az üzlethelyiségek hátsó szobáiban. A kockáztatás hajlandósága párosul nagy szorgalommal, fékezhetetlen pénzkereseti kedvvel és a sikerbe vetett megingathatatlan hittel.

¹ Ez kissé sommás általánosítás, ugyanis az alkotmány egyik változata sem használja a „kommunista” szót. Az 1954-ben elfogadott alapszöveg szerint „a Kínai Népköztársaság a munkások és parasztok szövetségén alapuló népi demokratikus állam, amelyet a munkásosztály vezet” – ezt a passzust 1975-ben úgy módosították, hogy „a Kínai Népköztársaság a munkásosztály vezette proletárdiktatúra szocialista állama, amelynek alapja a munkás-paraszt szövetség”, 1982-ben azonban visszaléptek, s „proletárdiktatúra” helyett ismét „népi demokratikus diktatúráról” szól a szöveg. Ez a frazeológia fontos, hiszen elég egyértelmű, hogy az első és utolsó változatban a „nép” fogalmába a nemzeti burzsoázia is beleértendő. – *A Szerk.*

² Sok történész erről másként vélekedik, mindenesetre nem véletlenül állt a hagyományos Kínában a társadalmi ranglétra két felső fokán a hivatalnok és a paraszt, akiket csak követtek a kereskedők és kézműiparosok. – *A Szerk.*

Kínai területen a kínaiak eddig csak Hongkongban és Tajvanon tudták teljesen kibontakoztatni vállalkozói képességeiket. De az ott írt sikertörténetek legendává váltak – például Li Ka-shing hongkongi nagytőkésé, aki művirágárusból Ázsia leggazdagabb embere lett.

Hongkong és Tajvan, két kínai mintaország, amely mutatja, milyen sikereket érhetnek el a kínaiak, ha meghagyják vállalkozási szabadságukat. Mindkét „miniállamnak” – az egyik hétmillió, a másik 22 millió – a legutóbbi évtizedek kedvezőtlen körülményei ellenére sikerült a világkereskedelem legnagyobb résztvevőinek sorába emelkednie, és mindkettő a legnagyobb valutatartalékok birtokosai közé tartozik.

Ha ez a két kis kínai ország gazdaságilag ilyen sikeres, mi fog történni, ha a sokkal, de sokkal nagyobb népköztársaság szabadságot ad vállalkozóinak?

A tengerentúli kínaiak birodalma

Vancouver szépfekvésű kanadai nagyváros a Csendes-óceán partján – ha itt valaki a Robson Street számos kávéháza közül az egyikben ül és figyel az elhaladó embereket, csodálkozva kérdezheti: hol vagyok? Valóban Kanadában, bevándorolt britek, franciák és más európaiak országában?

Mert Vancouver kirakatutcáján a vásárlók és sétálók legalább fele ázsiai: koreai, japán, de főleg kínai. A városban mindenütt vannak kínai éttermek és üzletek, amelyek rég elhagyták gettószerű, szűkös negyedüket, a Chinatownt. Mindenhol jelen vannak a városban, még Richmondban, ebben a hagyományosan polgári negyedben is. Vancouver ázsiai város – is.

Hasonló látvány tárul elénk Új-Zéland legnagyobb városában, Aucklandben és az ausztráliai Sidneyben. Ott a kínaiak kétségtelenül döntően határozzák meg a városképet. Akár a Csendes-óceán metropolisaiban, akár Észak-Amerika nagy és kis városaiban, akár Délkelet-Ázsia államaiban – a kínaiak befolyásos kisebbséget alkotnak, Szingapúr városállamban a többség is az övék.

Milyen sok kínai él külföldön? 20, 30, vagy akár 55 millió, mint ahogy például Sterling Seagrave „Lords of the Rim” című könyvében becsli? Senki sem tudja pontosan. Csak egy biztos: a világon mindenütt előfordulnak. Az egész világra kiterjedő jelenlétük látható jelei a kínai éttermek, amelyek sokasága hitelesnek kiáltott konyhájukkal a világ minden sarkába eljutott.

A népköztársaságon kívül élő honfitársakat tengerentúli kínaiaknak, külföldi kínaiaknak, vagy kínaiul *bua rennek* nevezik³. Rosszindulatúan Peking ötödik hadoszlopának mondják őket, mintha létezne egy titkos, központi terv, amely szándékosan terjeszti a kínaiakat a világban, hogy ott valamilyen befolyást szerezzenek, vagy képviseljék Kína érdekeit.

Nem, a milliós kivándorlás oka egyszerűbb. A legtöbb kínai pusztán szükségből hagyta el hazáját, mert nem volt mit ennie, nem talált munkát vagy mert nem jött ki a mindenkori hatalmasságokkal.

Az első nagy kivándorlási hullámra a XV. és a XVI. században került sor. Háborúk, természeti katasztrófák, éhínség és az eközben folytonosan növekvő népességszám űzött sok kínait külföldre. Főleg a tengerhez közeli déli tartományokból, Fujianból és Guangdongból menekültek a viszonylag közeli Délkelet-Ázsiába.

A második nagy menekülési hullám a XIX. század közepén indult. A cél ezúttal Észak-Amerika volt. Kínában ismét háborúk és éhínségek törtek ki, Amerikában pedig olcsó munkaerőt kerestek, többek között vasútépítéshez. A Central Pacific Railroad 10 000 munkásából 9000 kínai volt. Szorgalmasnak és ellenálló képesnek tartották őket, akik készek minden munkát elvégezni. Dolgoztak a bányákban és gyümölcsösök meg veteményeskertek létesítésén. Az amerikaiak a tagjaik munkahelyét féltő szakszervezetek nyomására 1882-ben szorosra zárták a határt a kínaiak előtt az úgynevezett *Chinese Exclusion Act* kibocsátásával. Ezt 1924-ben a *Second Exclusion Act*tel egészítették ki.

A kínai bevándorlók új hulláma csak 1965 után, a bevándorlási törvénnyel (*Immigration and National Amendment Act*) következett, de ezúttal nem munkások, hanem gyárosok és értelmiségiek jöttek, részben Mao Ce-tung rendszerétől menekülve. Az Egyesült Államokban a kínaiakat sokáig mintakisebbségnek tartották, mert fegyelmezettek, szorgalmasak, jól képzettek és vállalkozó hajlamúak.

Ahol csak a kínaiak megjelentek Amerikában, gazdasági téren hamarosan rendkívül sikeresnek mutatkoztak. Az Egyesült Államokban, mindenütt az országban éttermeket és mosodákat üzemeltettek, a Szilícium-völgyben pedig, mint említettük, csúcstechnikát előállító vállalatokat alapítottak.

³ A Kínai Népköztársaság hivatalosan nem ismeri el a kettős állampolgárságot. A külföldön tartózkodási engedéllyel rendelkező kínai állampolgárokat *bua qiaónak* (külföldön élő kínainak, angol fordításban „tengerentúli” kínainak) nevezik, a *bua ren* a külföldi állampolgárságot felvett kínai. A gyakorlati életben a kettő közé nem húznak éles határt. – *A Szerk.*

Különösen sikeresek a kínaiak Délkelet-Ázsiában. „A tengerentúli kínaiak az urak minden délkelet-ázsiai ország magánszektorában” állapítja meg Murray Weidenbaum és Samuel Hughes (*The Bamboo Network*).

Nyilvánvaló példa Indonézia. Ott a 150 millió lakosból csak 3,5% kínai. De a legnagyobb vállalatok kétharmada kínai kézben van, köztük a két óriás konglomerátum, a Lippo Group és a Salim Group.

Thaiföldön minden tizedik lakos kínai, csak gyakran nem vehető észre, mert ott a kínaiak többnyire thai nevet vesznek fel. De ez a kínai tíz százalék ellenőrzí a magántőke 81%-át. Malajziában a lakosság 29%-a kínai, akik a tőzsdén jegyzett magántársaságok körülbelül 60 százalékát birtokolják. Délkelet-Ázsiában csak Szingapúr kínai többségű etnikailag, politikailag és gazdaságilag egyaránt.

A tengerentúli kínaiak különleges, sőt egyedülálló specifikumot alkotnak a szerte a világon élő kisebbségek között. Más nemzetek kivándorlóiról eltérően nem égetnek fel minden hidat maguk mögött, és arra sem hajlandók, hogy túlságosan alkalmazkodjanak a befogadó országhoz. A legtöbben ideiglenesnek tekintik a kivándorlásukat. Gordon Redding hongkongi professzor mondja: „A legtöbbjük lelkileg egyáltalán nem hagyta el Kínát”. Ezért nem tépik el a hazájukhoz – a szülőhelyükhöz és szűkebb pátriájukhoz – kötődő szálakat. Kórházakat és más szociális intézményeket, de gyárakat is építenek szülőhazájukban, és ilyen módon sokkal járulnak hozzá az ország fejlődéséhez. Segíti őket ebben az a sok hálózat, amelyet a külföldi kínaiak egymás között fonnak, amelyet „bambuszhalónak” neveznek. Nem szerződéseken alapulnak, hanem általában lazább összefonódásokon, amelyeknek kizárólag az a célja, hogy kölcsönösen segítsék egymást. Az egy helyről, egy vidékről származó kínaiakat kötik össze.

A Szilícium-völgy sztárjai

A Yahoo és a Google a világ legismertebb internetes cégei. De majdnem senki sem tudja, kik állnak a Yahoo sikerei mögött: az egyikük neve David Filo, a másik Jerry Yang.

Jerry Yang tízéves volt, amikor anyjával, Lilyvel és öccsével Kennel Tajvanról a kaliforniai San Joséba vándorolt ki. Apja már meghalt, anyja háztartási alkalmazottként dolgozott, hogy Jerry fia kitűnő oktatását finanszírozni tudja. Jerry nagy szorgalommal és jó jegyekkel fejezte ki háláját. Mindez lehetővé tette, hogy a hír-

neves Stanford egyetemen folytasson elektromérnöki tanulmányokat, ahol megismerte diáktársát, David Filót.

Mint doktorandusok a stanfordi időkben fejlesztették ki internetkeresőjüket, amelyet saját honlapjukra vittek fel. Ez – hangsúlyozandó – 1993-ban történt, amikor a World Wide Web világhálóról még csak néhány beavatott tudott. A Yahoo alapításának éve 1994. Később a nagy internetfellendülés idején tőzsdére vitték a vállalatot.

Ma a Yahoo internetcég világszerte az első, és a harmincas éveinek közepén járó Jerry Yang több mint hárommilliárdos vagyonával a világ egyik leggazdagabb fiatalembere.

Jerry Yang, bár az egyik legsikeresebb, de csak egyike a sok-sok kínainak, aki a Szilícium-völgyben sikereket ért el. A San Francisco és San José közötti földszávot az újítások szempontjából a világ legtermékenyebb vidékének tartják. Már sok kis és nagy csúcstechnikai cég indult innen – itt igazi vállalkozói szellem uralkodik. A pénznek és a kreatitásnak ez a páratlan klímája sok diákot, tudóst, és vállalkozójelöltet vonz a világ minden részéből ide. Itt fejlődhetnek, kutathatnak, szervezettel függetlenehetnek, és vállalatot alapíthatnak.

A Szilícium-völgyben természetesen az amerikaiak uralkodnak, de jelen van az ázsiaiak egyre izmosodó csoportja is. Az indiaiak és a kínaiak mind nagyobb befolyáshoz jutnak. Ezért terjedt el a szójáték, amely szerint a völgy sikere az IC-n alapul. A csúcstechnika nyelvében ez az *integrated circuits*, az integrált áramkörök rövidítése – de az indiaikat és a kínaiakat jelölő kezdőbetűk is lehetnek az angolban. Akárhogy is van: e két nemzet gyermekei a kovácsai – az amerikaiakkal együtt – a Szilícium-völgy sikerének.

Általában véve a kínaiak magasabb képzettséggel rendelkeznek az indiaiaknál. A kínaiak két évtizede áramlanak a Szilícium-völgybe. Gyakran az ország legjobbjai, akik már Kínában jó kiképzést kaptak, és most az amerikai csúcstechnika Mekkájában vagy az egyetemeken, vagy a vállalatoknál akarják továbbképezni magukat. Jelenleg 60 000 és 70 000 közöttire becsülik az ott dolgozó kínai származású mérnökök számát. „A kínai mérnököknek és újonnan alapított cégeiknek rendkívül nagy jelentőségük van Kalifornia műszaki világában” – állítja Anna Lee Saxonian a berkeleyi *University of California* tanára. Becslése szerint a kínaiak kezdeményezésére alakult új cégek forgalma több mint tízmilliárd dollár. Ismeretei szerint mostanában minden harmadik vállalatot – részben avagy egészen – ázsiaiak alapítanak.

Hongkongi pénzmágnások

Li Ka-shi Ázsia leggazdagabb emberének számít. Több mint tíz milliárd dollárra becsülik a jelenleg 76 éves vállalkozó vagyonát. Tányérmosó-karrier áll mögötte. Mint megannyi hongkongi nagyiparos, Kínából származik, ahol a '40-es évek háborús zavaiban a biztos kikötőnek tekintett Hongkongba menekült.

Amikor Li családja Hongkongba ért, koldusszegények voltak. Apja halála után a fiatal Li sokféle munkát végzett, mielőtt megalapította művirágcégét. 30 éves volt, amikor Hongkongban a *plasztikvirágok királyának* nevezték.

Lépésről lépésre építette fel vállalatbirodalmát, és mindig nagyon jó érzelke volt az üzlethez. Rendszerint ki tudta szagolni, hogy melyik vállalatot mikor kell megvásárolnia vagy eladnia. Ma Hutchinson Whampoa nevű birodalmához, szállodák, mindenféle ingatlanok, kikötők, teleföntársaságok és média tartoznak, hogy csak a legfontosabbakat említsük.

A Li Ka-shiéhez hasonló pályafutások az egykori koronagyarmaton gyakoriak. Az előkelő Royal Hong Kong Jockey Clubban, amely a hongkongi jó társaság első számú intézménye, megtaláljuk a gazdagokat és a szupergazdagokat, itt – egymás közt vannak. A sok Chen, Cheng, Kuo, Li és Wong vezeti azokat a konglomerátumokat, amelyek többnyire ingatlanokon vagy kereskedővállalaton alapulnak, s amelyek mára sok más ágazatra terjednek ki.

Sok kínainak, aki 1949 után jött a koronagyarmatra, a vérében volt a vállalkozás. Már Sanghajban vagy a szomszédos, élénk üzleti tevékenységet folytató Guangdongban és Fujian tartományban értek el gazdasági sikereket. A kommunista hatalomátvétel után mint kapitalisták nem láttak többé túlélési lehetőséget a népköztársaságban, ezért a biztonságos, kapitalista Hongkongba menekültek.

Ez a városállam az ezt követő időben szenzációs fellendülést élt át. „Hongkong a világtörténelem egyik leglátványosabb és legsikeresebb városa” – írja Willem van Kemenade *China, Hong Kong, Taiwan Inc.* című könyvében. Soha, sem a késő középkori Velencében, sem a XVI. századi Amszterdamban – így a holland – nem teremtek a Föld egy kis darabkáján ilyen rövid időn belül ilyen óriási gazdagságot.

Valóban: néhány évtized alatt a hatmillió város a világkereskedelem tizedik legnagyobb résztvevőjévé vált. Ezt a gazdasági csodát fékezhetetlen alkotó- és akaraterővel párosult üzleti érzék tette lehetővé. A rugalmas hongkongi üzletemberek mindig képesek voltak sikeresen alkalmazkodni a változó körülményekhez.

Először munkaigényes fogyasztási cikkekre összpontosítottak. Ingek, játékok és órák olcsó termelésével váltak naggyá a '60-as, '70-es években. Amikor ezeket a

cikkeket már nem tudták költségelőnyvel gyártani, a szomszédos Kínában rendelkeztek meg őket. A '80-as években – miután Hongkong nagyobb értékű fogyasztási javakra, például elektromos készülékekre tért át – ez az átalakulás megismétlődött.

Ma Hongkong szigetéről szinte teljesen eltűnt az ipar. A foglalkoztatottaknak csak öt százaléka dolgozik gyárakban, a nagy többség a szolgáltató szektorból él. Ma Hongkong a szolgáltatási központja Ázsiának. Bankok, közlekedés, média, reklám – ezek az ágazatok dominálnak a mai Hongkongban.

Hongkong a példája, milyen rendkívül rugalmasak a kínaiak, és mit tudnak gazdasági téren teljesíteni. Hongkong volt a világ egyik legszabadabb „országa”, és ma is az, amit különböző vizsgálatok ismételtelen újra igazolnak. A brit uralom alatt a *laissez-fair* kultúráját tiszta formájában alkalmazták. A hatóságok alig avatkoztak be a gazdaság eseményeibe. Az állam 17,5%-os adókulccsal fiskálisan is majdnem teljesen kivonult a gazdaságból.

A Kínai Népköztársaságnak, amely 1997 óta ismét büszke tulajdonosává vált a volt koronagyarmatnak, semmit sem szabad változtatnia ezen az ultraliberális rendszeren. A London és Peking által aláírt *Sino-British Joint Declaration*ban az áll, hogy Hongkong 50 évig, azaz 2047-ig nem változtat a fennálló gazdasági rendszeren. Addig az „egy ország – két rendszer” szabálya érvényesül.

Két rendszer? Politikailag igen, de gazdaságilag? Hongkong maga a tiszta kapitalizmus, és a népköztársaság is a legjobb úton van a kapitalista köztársaság felé. Így a gazdasági rendszer kérdésében a nagy népköztársaság alkalmazkodik a kis Hongkonghoz – és nem fordítva.

A kis testvér a szigeten

Sanghajtól gépkocsival nem egészen egyóránnyira fekszik Kunshan. Mint minden város a Sanghaj körüli jómódú települések övezetében, Kunshan is magas házakból és gyárakból álló, óriási, különösebben szépnek nem mondható konglomerátum. A városon átvezető egyik széles utat hivatalosan Tinglin Roadnak hívják. A helybeliek azonban már régóta másként nevezik a fasorral díszített utat: *Taipei Road* – Tajvan fővárosa után.

A nem hivatalosan Taipeiről elnevezett úton rengeteg tajvani étterem és üzlet működik. Kunshanban mintegy harmincezer tajvani él, az infrastruktúra nagy része hozzájuk igazodik. Vannak itt tajvani iskolák, szervezetek és egyesületek, mert Tajvan és a szárazföld közötti, több mint fél évszázados elszakadás után a

két terület kínai népessége között még van némi (mindennapi) kulturális különbség. Kunshan egyike a legnagyobb, ha nem éppen a legnagyobb tajvani zárvány a népköztársaságban. Már körülbelül egymillió tajvani él a kontinensen, a 22 milliós tajvani lakosság nagyjából 5%-a. Még megközelítő számot sem lehet mondani arról, hogy hány termelőüzem működik ott tajvaniak birtokában. A becslések 50 000 és 100 000 között ingadoznak.

Még nem olyan régen a tajvaniaknak egyáltalán nem volt szabad a népköztársaságba utazniuk. A taipei-i kormány csak 1987-ben lazított az utazási tilalmon. A döntésnek elsősorban gazdasági oka volt. Addig Tajvan majdnem példátlan sikertörténetet tudott maga mögött, és – Hongkongon kívül – a bámuló külvilágnak további bizonyítékát mutatta annak, hogy gazdaságilag mire képesek a kínaiak még kedvezőtlen viszonyok között is.

Egy elszigetelt, semmiféle nyersanyaggal nem rendelkező kis sziget a világ egyik vezető kereskedelmi és ipari országává vált. Sampinyon- és spárgakonzervvel kezdett a '60-as években, majd cipővel és más fogyasztási cikkekkel folytatta a '70-es és '80-as években. Tajvan a '90-es évek óta a csúcstechnika egyik szállítója: csipek, számítógépek, laptopok és minden, ami hozzájuk tartozik. Az egértől a billentyűzetig.

Am eljött az idő, amikor ezeknek a termékeknek a gyártása túl drága lett Tajvanon. A sziget vállalkozóinak más termelő területet kellett keresniük. Volt-e egyszerűbb, mint a kontinensre, a 300 kilométernyire való áttelepítés? Így elsősorban a Tajvannal átellenben elterülő partvidéken, Fujian és Guangdong tartományban – de Sanghajban és környékén is – több tajvani enklávét keletkezett.

A befektetések a változatlanul élő korlátozások ellenére tovább nőttek. Ezeket egyébként tajvani és nem népköztársasági oldalról tartják fenn. Például a tajvani kormány csak bizonyos nagyságú befektetést engedélyez. Fél, hogy cégei túlságosan függővé válhatnak a kontinensen lévő telephelyüktől. A találmányos tajvani vállalkozók azonban úgy kerültek meg ezt a korlátozást, hogy harmadik országon át fektetnek be Kínában. A legkedveltebb off-shore ország a Virgin-szigetek, de Hongkong és Szingapúr is gyakran szerepel ebben a minőségben.

Ráadásul az évek óta tartó tárgyalások ellenére még mindig nincs közvetlen közlekedési összeköttetés Tajvan szigete és a szárazföld között. Az üzletemberek ezrei (és a turistacsoportok) kénytelenek Hongkongon át utazni, és ott szállni át. Emiatt a Taipei–Hongkong járat a világ egyik legnagyobb forgalmú és legjövődelmesebb útvonala.

Egyre több tajvani vállalja szívesen ezt a kerülőt. És nemcsak vállalkozók, akik a kontinensre költöznek, hanem vállalatvezetők és diákok is, akik ott próbálnak szerencsét. Egy körkérés szerint tíz tajvani közül hat akar Kínába áttelepedni, mert ott jobb karrierlehetőségek kínálkoznak.

Ami összetartozik, az összenő

A Kínai Népköztársaság vállalkozóinak köreiből érdekes személyi összeállítások láthatók, olyanok, amelyek tíz évvel ezelőtt egyszerűen elképzelhetetlenek voltak. Vegyük például bármelyik újonnan induló céget: a főnök és alapító helybéli, a műszaki vezető ugyan szintén kínai, de a Szilícium-völgyből jött, és a pénzügyi vezető Hongkongból vagy Tajvanról származik, az egyik ottani bankban tanulta a mérlegkészítés mesterségét – és ezzel készen is áll az új típusú kínai vállalat vezetőstábjára.

Ami itt kicsiben működik, előfordul nagyban is. Hongkong, Tajvan, a Kínai Népköztársaság és a tengerentúli kínaiak egyre jobban összenőnek. Gazdaságilag az egyesülés már majdnem megtörtént, politikailag természetesen még nem, mert a tajvani probléma még megoldásra vár (l. később). Már régóta van angol neve a különféle Kínák újonnan keletkező mamutalakzatának, *Greater China*, vagyis Nagy-Kína.

A kínaiak 15 éve közelednek egymáshoz, és azt a benyomást keltik, mintha valaki kiadta volna a parancsot: valamennyi kínai ország kapitalistái, egyesüljete!

A népköztársaság, a hongkongi volt gyarmat, a tajvani szigetország és a világban szétszórta élő külföldi kínaiak négyese majdnem ideális együttes. Mindenkinek haszna van belőle, többszörös *win-win* helyzet keletkezik, amelyben mindenki nyer. Mind a négynek van valamije, ami a többieknek, legalábbis ilyen nagyságrendben nincs meg:

- Tajvan néhány csúcstechnikával és évtizedek alatt kiérlelt termelési know-how-val rendelkezik;
- Hongkongban van vállalkozó szellem, és kereskedelmi forgatókorongként nagy tapasztalatokkal rendelkezik a szolgáltatásokban (marketing, PR, szállítás és logisztika) terén;
- a tengerentúli kínaiak hozzák a globális hálózatot;
- mindháromnak nagy mennyiségű tőkéje van, amelyet hajlandó az anyaországban befektetni;

- és utoljára, de nem utolsósorban: a népköztársaság majdnem kimeríthetetlen, olcsó munkaerő-tartalékot és kedvező ipari telkeket kínál. Ezenkívül Kína a világ legnagyobb felvevőpiaca.

A know-how, a tőke és a munka ilyen összekapcsolódása világszerte egyedülálló. Nagy-Kína az első – virtuálisan – határtalan gazdasági hatalma a világnak. És ennek az új óriásnak elképzelhetetlen méretei vannak: ha mindhárom Kína valutatartalékait összeadjuk, 800 milliárd dolláros összegre jutunk (az Egyesült Államoknak alig 40 milliárdja van, az euró tagállamoknak 188 milliárdja). De külkereskedelmük együttes volumene is hatalmas méretű: több mint egybillió dollár.

A külföldön élő honfitársak segítségével Kína szédítő növekedése lehetetlen lett volna. Mert ők – nem az amerikaiak, az európaiak vagy a japánok – voltak, akik az 1978 évi reformok kezdete után viszonylag gyorsan nyújtották a népköztársaságnak a növekedéséhez szükséges tőkét és tudást.

Egyébként kevésbé a látványos nagy befektetések játszottak szerepet, hanem inkább a sok kis beruházás, amelyek száma tízezrekre rúgott. A tengerentúli kínaiak az 1978-ban induló reformok kezdete óta anyaországukban több mint 100 milliárd dollárt fektettek így be. Több mint 150 000 közös vállalatot alapítottak, ezzel a tőkén kívül értékes tudást is átadtak. Ez a sok közös vállalat ezért William Overholt volt amerikai bankár (*China: the Next Economic Superpower*) szerint együttesen „a vállalatvezetők számára a legnagyobb méretű üzleti iskola volt, amely valaha is létezett a világon”. Ezekben tanulta sok kínai a vállalkozás mesterségét.

És gyorsan megtanulták. A népköztársaságban a gazdasági sikerre forró hévvel törő, fiatal vállalkozók rétege alakult ki.

Engedély a vállalkozóknak

Chen Yifei húszas éveinek végén tart. Farmernadrágban és divatos, csíkos ingbe ül íróasztalánál az egyik sanghaji irodaházban. Előtte laptop, telefon és mobil. Állandóan cseng valamelyik. „Bocsánat” – mondja engesztelően, ha a mobilt felveszi, és felváltva kínaiul és angolul beszél. Majdnem minden hívásnál határozottságot mutat. Partnereit minden esetben kedvenc mozaikszavával bombázza: ASAP. Ez a rövidítés az „as soon as possible”, az „amint lehet” rövidítése. Számára az idő pénz. Apjával, Chen Yifei jel, az ország sikeres művészeivel együtt jelenleg előkelő üzletláncot építenek ki Kínában. (Layefe védjegyű) női divat-üzletekkel

kezdték, ezekhez jöttek később a férfidivat-üzletek. És most csinos lakberendezési cikkeket (Layefe Home) is árulnak.

– Be akarjuk bizonyítani, hogy a kínaiak saját márkával is sikeresek lehetnek – mondja két telefonbeszélgetés között Yifei, aki névjegyén a Richard nevet használja. Már több mint 350 üzletük van.

Egyszerre az olyan vállalkozó szellemű emberek váltak példaképpé Kínában, mint Chenék. Hosszú ideig törvényen kívülre szorították, majd többé-kevésbé megtúrták őket. Újabban udvarolnak nekik. Többé nem a proletariátus az élcsapat, hanem a kapitalisták. A 9. Országos Népi Gyűlés 1999 márciusában törvényesítette a magánvállalkozást. Akkor a küldöttek törvénymódosítást fogadtak el, amely a magángazdaságot „a szocialista piacgazdaság fontos alkotórészévé” nyilvánította.

Azután 2003 őszén a XVI. pártkongresszuson újabb szentségtörést követtek el. Heves viták után elhatározták, hogy a kommunista pártnak magánvállalkozók is tagjai lehetnek.

A felelősök ezzel csak azt ismerték el, ami már régóta társadalmi realitás. A magánvállalkozók – olyan emberek, mint Chen Yifei – már régen uralják a gazdaságot. 1993-ban körülbelül 240 000 vállalkozó volt, de ma már nagyjából hárommillió. Ők – és nem a nehézkes és többnyire veszteséges állami vállalatok – teremtik a sürgősen szükséges munkahelyeket.

Sikeres ifjú vállalkozók

Rupert Hoogewerf ismeri mindet, a fiatal kínai vállalkozókat, akik ügyes ötlettel gyorsan kerestek pénzt. A fiatal brit évek óta vadászik Kína gazdag üzletembereire. Találati listáját először a *Forbes* amerikai magazin kínai kiadásában tette közzé, 2003 óta a *Chinamoney* folyóiratban.

Az „Element Fresh”-ben, Sanghaj számos internetes bárjának egyikében ülünk, ahol külföldiek és jómódú kínaiak egyaránt megfordulnak. Az étlapon van ausztrál bor, francia ásványvíz, olasz főtt tészta és capuccino. Hoogewerf elmeséli élettörténetét. Mint könyvvizsgáló jött Sanghajba, de hamar megunt a száraz számokat. Az emberek érdekelték.

– Nézzen csak körül – mondja –, itt rengeteg izgalmas ember ül.

Fiatal, jól öltözött kínaiak vesznek körül, az asztalon mobil és a tenyerükben palmtop. „Ezek fiatal üzletemberek, akik közül sok érdekes történetet tudna mesélni” – teszi hozzá Hoogewerf két falat hawaii szendvics között.

Ezeket az embereket tanulmányozza Hoogewerf öt főből álló kis csapatának segítségével, és mindig elcsodálkozik, milyen sok sikeres fiatal kínai vállalkozó van már az országban.

– Nézzon csak utána a tíz leggazdagabb kínainak – ajánlja miután befejezte az ebédjét az „Element Fresh”-ben.

A leggazdagabb kínaiak közé elsősorban pekingi és sanghaji ingatlancápák tartoznak. De köztük van három ifjú vállalkozó is az internetbrancsból: Ding Lei (Netease.com), Chen Tianqiao (Shanda.com) és Zhang Chaoyang (Sohu.com). Mind a három a maga módján jellemző Kína új vállalkozói rétegére.

Ding – egyébként körülbelül 750 millió eurós vagyonával a leggazdagabb kínai – és Chen úgy harminc, Zhang negyven év körüli. A kulturális forradalom zűrzavarát csak hírből ismerik. De hogy mi volt, nem érdekli őket. A reformidőkben nőttek fel, és nem tapasztalták saját bőrükön az éhínséget, csak a bő növekedési rátákkal találkoztak. A jelenben élnek, a gazdasági csoda korszakában, és ki akarnak használni minden lehetőséget, amelyet ez a kor nyújt.

A kínai kapitalizmus

Wenzhou polgárai Kínában hírhedett népség, úgy ismerik őket, mint a *wenzhoui banda* – nem mert különösen gonoszok vagy alattomosak volnának, hanem mert különösen sikeresek és vagyonosak.

Autóbuszon utaznak a Jangce deltavidékének virágzó városaiba, miközben az egész poggyászuk egy fényképezőgép és egy tömött koffer. De az egyik helyi újság által szervezett utazásuk célja nem a városnézés. A *wenzhoui banda* tagjai inkább beszerzőúton vannak. Házakat és lakásokat fényképeznek le, majd azonnal megveszik őket. A kofferből elővett készpénzzel vásárolnak.

Wenzhou a népköztársaságban a kapitalista metropolis. Egyetlen kínai városban sem lakik több magánvállalkozó, mint itt, mintegy 360 km Sanghajtól délre. Eléggé elzártan fekszik ez az 1,2 milliós város – előtte tenger, mögötte hegyek. Peking messze van, a törvény keze nem ér el mindenhová. Ebben a mikrokozmoszban Kína-szerte egyedülálló kapitalista enklávé fejlődött ki. Öt vállalat közül négy magántulajdonban van. Xie Hao, a *wenzhoui* gazdasági hivatal vezetője a *Financial Times Deutschland*nak kijelentette: „Itt az emberek nem sokra tartják az elméleteket, gazdagok akarnak lenni”.

Így például Yu úr is. Írástudatlan volt, és amikor Deng Xiaoping (az akkor nálunk elterjedtebb magyaros átírásban a név talán ismerősebben cseng olvasóinknak: Teng Hsziao-ping) meghirdette a reformokat, Yu önálló cipésként kezdett lábbeliket készíteni. Ma a fia, Jinhua vezeti a közben megnőtt Jierda vállalatot, amely 2500 alkalmazottal 70 milliós forgalmat csinál. Már 70% exportra megy. „A közeljövőben eladási irodát nyitunk Berlinben” – mondja Yu, a Jierda főnöke.

Az ilyenféle sikertörténetekből több száz van Wenzhouban. Sokan öngyűjtőket gyártanak, és az egész világot ellátják. A világon forgalmazott öngyűjtők 70%-a Wenzhou városából való, amely a harisnyatermelésnek is globális fellegvára. Itt készül minden harmadik pár – vagy még ennél is több.

Wenzhouban aztán tanulmányozható, milyen is a létező kínai kapitalizmus. Még nem a konszernnek, hanem a családi vállalatok kapitalizmusa. Az alapító általában patriarchaként áll a vállalat élén. A legtöbb családtagja valamilyen funkcióban tevékenykedik. Csak ők jutnak vezető állásba. Kívülállónak ugyan nincs esélye a felemelkedésre, mégis nagyon lojális a „saját” vállalatához.

Ezek az esetleg akár néhány ezer főt is foglalkoztató családi vállalatok igen rugalmasak, mert a döntések útja rövid – többnyire felülről lefelé haladnak. A főnök dönt, a többi végrehajt, de gyorsan. A nyugati vállalatok végtelen vitáit csak fejcsoválva nézik. És amíg a nyugati cégeknél vitatkoznak, a kínaiak már rég döntöttek és a hozzáfogtak a munkához.

4. Kína a világ ipartelepe lesz

Kelet épül, Nyugat omlik?

„Kína felemelkedése termelési hatalommá ugyanolyan batással lesz a világra, mint az USA iparosodása volt, talán még jelentősebbel is.”

Andy Xie, a Morgan Stanley elemzője Hongkongban

Új ipari forradalom zajlik – 150 évvel az első után. Akkor, a XIX. század közepén Anglia emelkedett a világ első és vezető ipari országává. Ma Kínában hasonló átforgatódás történik: Kína a „világ műhelyévé” válik, ahogyan Heinrich von Pierer, a Siemens főnöke fogalmazott. Egyre több terméket állítanak elő Kínában, és adnak el a világpiacon óriási sorozatban.

Textilruházattal és lábbelivel kezdődött. Ma minden címkén – legyen az a svéd Hennes&Mauritz olcsó áruházláncé vagy a drága amerikai divattervező Ralph Laurené – három szó áll: „Made in China”. Még az Adidas, a Nike és a Puma sportcipőcégek is évek óta szinte kizárólag Kínában termelnek.

Ezt hamarosan az úgynevezett barna- és fehéráruk követték, azaz a szórakoztató elektronika és a háztartási gépek. Most már az összes kamera 50%-a, valamennyi tévékészülék és klímaberendezés 30%-a, a mosógépek 25%-a és a hűtőszekrények 20%-a Kínából jön.

„Kína termelési nagyhatalommá válik, és ez a fejlődés feltartóztathatatlan” – jósolja Kenneth Courtis, a Goldman Sachs befektetési bank Ázsia-szakértője. Ma már Kína a világ negyedik legnagyobb termelő országa – az Egyesült Államok, Japán és Németország után. És már ugrásra kész, hogy megelőzze az utóbbit.

Eddig a világtermelés hét százaléka származott a kínai gyárakból. Jonathan Woetzel, a sanghaji McKinsey igazgatója azt mondja, nagyon is lehetséges, hogy két évtized múlva ez a részarány 25%-ra nő.

Ennek az eltolódásnak drámai következménye lesz a világ többi része számára. A fejlett országok ipara lassanként elsorvad. A triászából – tehát az Egyesült Államokból, Japánból és Európából –, de a konszolidáltabb fejlődő országokból, mint például Mexikóból is egész iparágak tűnnek el Kína irányában. Egyes ágaza-

tok, például a textil-, az acél- és a hajógyártás többé-kevésbé már mind ezen az úton járnak. Más ágazatok követni fogják őket, még hozzá olyan ütemben, mint amilyent a világ még nem látott. Legyen szó gépkocsiról, csipről vagy mobilról, Kína ezekben a nagy hozzáadott értékű ágazatokban is egyre több termelőkapacitást épít fel.

És az iparágakkal együtt eltűnnek a munkahelyek is. A régi ipari országokban ezért félnek a munkanélküliség növekedésétől, a munkahelyek számának csökkenésétől. Náluk ismét gyorsulni fog ugyan a növekedési ütem, de a foglalkoztatottak száma ennek ellenére csökken majd. Új munkahelyek úgyszólván kizárólag Kínában keletkeznek.

És egy másik aggodalom is megfogalmazódik a fejekben. Így Jeffrey E. Garten, a Yale School of Management dékánja a *Business-Work* jegyzetében amiatt nyugtalanodik: „Kína jelentősége a globális termelésben hamarosan olyan lesz, mint Szaúd-Arábia helyzete az olajpiacon?” Elterjedt az a félelem, hogy a világ túlságosan is függhet Kína termelési hatalmától.

Valóban: ha Kína máról holnapra – bármilyen okból – lezárna határait, a világ többi részén nagy probléma támadna: nem volna több számítógép, a Wal-Mart polcai és a Hennes & Mauritz fogaai nagyrészt üresek maradnának.

A világ áruháza – ahol a Hennes & Mauritz és a Wal-Mart & Co. bevásárol

Karl-Gunnar Fagerlin Stockholmban ül, de mégis nagy hatással van Kína gazdaságára. Az egész világon mintegy 900 üzletet működtető Hennes & Mauritz (H&M) svéd ruházati kereskedelmi cég beszerzési főnöke. Stockholmban dönti el 200 munkatársával együtt, hol kell elkészíttetni azt a körülbelül 500 millió ruhadarabot, amelyet a H&M évente elad. Fagerlin csapata egyre gyakrabban dönt Kína mellett, amely mostanra Banglades, India és Törökország mellett a H&M legfontosabb szállítója lett.

A stockholmi megrendelések e-maillal érkeznek Sanghajba. Ott dolgozik a H&M ügynevezett termelési irodájában vagy húsz kínai. Stockholmnak 50 000 ingre van szüksége hét nap alatt és 30 000 melltartóra négy hét alatt? Nem probléma a sanghaji iroda kínai embereinek. Előttük van az ország körülbelül száz gyárának termelési terve, és néhány perc alatt rájönnek, hova lehet kiadni Kínában a megrendeléseket.

Akárcsak a Hennes & Mauritz, úgy a világ többi nagykereskedője számára is Kína régóta bevásárlói paradicsom. Itt gyártatják le áruik többségét, itt vásárolnak.

A Wal-Martnak, a világ legnagyobb kereskedelmi cégének Shenzhenben – Sanghaj szomszédságában – van a beszerzési irodája. Innen irányítja minden kínai beszerzését. A Wal-Mart 2003-ban 12 milliárd dollárért vásárolt Kínában, öt év múlva 25–30 milliárd dollárra számít.

A Carrefour, a Wal-Mart francia versenytársa ráadásul globális purchasing centerét helyezte át Kínába, még hozzá Sanghajba. Innen koordinálja minden áru beszerzését az egész világról. A Carrefour áruházai az összes cikk 25%-át Kínából szerzik be.

Hasonló a helyzet a Metronál, a Quellénél vagy a Neckermann-nál. A német kereskedelmi konszernnek már évtizedek óta Kínában vásárolnak be. A játékokkal, órákkal és karácsonyfadíszekkel kezdődött. A Metro&Co. ma számítógépet, hűtőszekrényeket és majdnem minden ruházati cikket Kínából szerez be.

A munkaigényes ruházati ágazatban Kína az idők során kiemelkedő szerepet vívott ki a világpiacon. Az egész világon majdnem minden második ruhadarab a népköztársaságból származik. Minden divatmárka – még a legelőkelőbb is – idővel Kínában varrat és szabat. A sok kínai textilgyár minden minőség szállítására képes – a legolcsóbbtól a nagyon elegánsig. Már az előkelő olasz divatszabászatok is remegnek. Paolo Zegna, a legendás cégalapító Ermenegildo Zegna fia elgondolkozva ül irodájában, a piemonti Triveróban, és azt mondja: „a kínaiak nagy veszélyt jelentenek nekünk”.

És a ruházati ágazatban elfoglalt uralkodó pozíciójuk még tovább fog erősödni. A textilkereskedelmi világegyezmény, amely addig kvótákat kényszerített a kínaiakra, 2004 végén lejárt. Ettől kezdve a kínaiak annyit exportálnak, amennyit akarnak. „Jönni fogunk, és új ruházati kultúrát alakítunk ki az egész világon” – jelentette be már Du Yuzhou, a kínai textilgyárosok szövetségének elnöke a *Textilwirtschaft*nak adott nyilatkozatában.¹

Ahol minden kezdődött: a Gyöngy-folyó deltája

Dongguan két évtizeddel ezelőtt álmos parasztváros volt Dél-Kínában Csak sáros utak kötötték össze a világ többi részével. A város mintegy 50 000 lakosa szegényesen élt, főleg a mezőgazdaságból. A ruháik kékek, mindennapjaik szürkék voltak.

¹ Az eredményt ismerjük: az érintett felek egyezkednek, Kína némi önkorlátozásra kényszerült, de a kvótarendszer megszűnt. – *A Szerk.*

Ha valakinek autója lett volna (és természetesen kiutazási engedélye), körülbelül egy órájába került volna csak, hogy megérkezzen az újkorba: Hongkongba, a csillogó városba, a felhőkarcolók és a – Hongkongra annyira jellemző – magas gyárépületek közé, ahol minden emeleten egy cég rendezkedett be.

De éppen akkoriban – a '80-as évek derekán – Hongkong gyártulajdonosainak körében nagy nyugtalanság ütötte fel a fejét. Meg kellett állapítaniuk, hogy áruik – legyen szó akár ingekről, cipőkről játékokról vagy villamossági cikkekről – eladhatatlanná váltak a világpiacra. A kis Hongkongban, amely addig a világ legfontosabb kereskedőországa között fergeteges fellendülést mutatott, a termelés egyszerűen túl drága lett. Más ázsiai országok versenytársként léptek fel és alákínáltak a hongkongiaknak. Nagy veszély fenyegetett, hogy a termelés karaványa tovább halad – Malajziába, Indonéziába, Thaiföldre vagy akár a Fülöp-szigetekre. Ilyen helyzetben fedezte fel a hongkongi gazdaság a kínai hátszágot, amely addig iparilag parlagon hevert. A hongkongi vállalatok gyárak építéséhez fogtak a házuk kapuja előtt. Eszményi kiegészítés volt: a hongkongi kínaiaké volt a pénz és a tudás, a kontinentálisoké a munkát keresők rengeteg tömege. Így a koronagyarmat tapasztalt vállalatvezetői tapasztalatlan, de olcsó munkaerőt toboroztak, a műhelyek melletti barakkokban elszállásolták és hat napon át dolgoztatták őket, és évente csak egyszer – a kínai Újévkor – engedték hazautazni őket.

A pekigi kormány támogatta a kapitalista Hongkongról jövő „behatolókat”, ez abban nyilvánult meg, hogy a szomszédos Guangdong tartományban létrehozta az első különleges gazdasági övezetet, ahol megengedte, hogy piacgazdasági szabályok szerint termeljenek. Így Hongkong és a tartományi főváros Kanton között fokozatosan fellendülő régió keletkezett, amelyet a két város közti folyóról neveztek el a Gyöngy-folyó deltavidékének.

Mellékesen: Dongguan ma hétmillió város. Legalább ötmillió lakosa ingázó munkás. A szegény nyugati tartományokból jöttek, ahol nincs munkalehetőségük és csak nehezen tudnának megélni. Itt Dongguanban mintegy 20 000 gyár üzemel, ahol havi 150 dollár keresettel járó munkát találtak. Dongguanban és környékén mindent gyártanak, aminek köze van a számítógéphez. Ezért tréfálhatott így az IBM ázsiai főnöke: „ha a Dongguan és Hongkong közötti autópályán torlódás van, világszerte leáll a számítógépek gyártása.”

A Kanton és Hongkong közti 140 kilométeres pályán a forgalom gyakran akadozik, mert rengeteg teherautó jár erre a világszerte ismert hajótársaságok színes konténerfelirataival. A Gyöngy-folyó deltájának sok gyárából szállítanak

Hongkong és Shenzhen kikötőibe, vagy – ha különösen gyorsan akarnak az ügyfélhez jutni – a Hongkong körüli öt (!) nagy folyami kikötőbe.

Azóta mintegy 480 000 gyár épült a Gyöngy-folyó deltájában. Nincs a világon még egy olyan vidék, ahol ennyi gyár zsúfolódott volna össze. Ha az atyámester Mao Zedong (Mao Ce-tung) ezt megélheti, bizonyára azt mondta volna: „teremtsetek sok Gyöngy-folyó deltát!” A kínaiak most ezt teszik – Sanghajban, Pekingben, Mandzsúriában (Északkelet-Kínában) és hamarosan az ország nyugati részében is.

Sárkányfejek és rozsdáövezetek

A kínaiak szeretik a szimbólumokat. Ezért nevezik „Sárkányfejnek” a Jangce deltáját. Ott 70 millióan élnek, ebből körülbelül 20 millió Sanghajban, a Sárkányfej agyában. A világ egyetlen városa sem fejlődik olyan gyorsan, mint Sanghaj. Úgy látszik, valamiféle időgyorsítással akarja bepótolni, amit a 40 éves kommunista uralom alatt kénytelen volt végigaludni. Mert a Kelet egykori gyöngyszeme a '80-as évek végéig kómában feküdt, mostohaként bántak vele a pekingi hatalmasok.

Semmi sem mutatja jobban e metropolis dinamizmusát, mint egy futó pillantás a Bundról, a klasszicista házakkal beépített híres parti útról a Huangpu folyó mentére. Ha valaki 15 évvel ezelőtt a legendás Peace szálló tetőteraszáról a másik partra nézett, mást sem látott – csak szántóföldeket és néhány parasztgazdaságot. Ma teljesen új világ tárul elébe: felhőkarcolók, óriási tv-torony, autópályák, parkok, új repülőtér. És köztük lebeg a Transrapid mágnesvonat.

Sanghaj 15 év alatt gazdaságilag is teljesen megváltozott. Korábban a nehézkes állami üzemek voltak többségben, ma elsősorban a külföldi konszernekkel közös vállalatok. Itt termelnek olyan óriási autógyárak, mint a General Motors vagy a Volkswagen. Itt vannak a legnagyobb csipgyárak. Itt szereltet össze mobilokat a Siemens.

Sanghaj dinamizmusa rég magával ragadta a környező régiót is. Hangzhou, Suzhou, Ningbo és Wuxi – nevek, amelyeket Nyugaton alig ismer valaki. Pedig mind virágzó, milliós város. Például Suzhou. A 2500 éves, parkjairól híres városban a legutóbbi években két olyan óriási ipari park létesült, amely tulajdonképpen város nagyságú. Az egyikben – a nagy kiterjedésű Suzhou Industrial Parkban – körülbelül 400 000 ember dolgozik és lakik.

Sanghajnak és környékének hasznos volt, hogy Pekingben a párt és a kormány élén a '90-es években Sanghajból jött vezető funkcionáriusok álltak: így például Jiang Zemin, a KKP első embere és Zhu Rongji miniszterelnök. Az e két vezető körül csoportosuló „sanghaji banda” sok állami milliárdot tömött a „saját” városukba.

Miután Sanghajnak sikerült az ugrás az újkorba, az új vezetőség most más régiókat kényeztet: Peking környékét, a beteg Mandzsúriát és a még fel nem fedezett Nyugatot.

Így most a peking-tiencsini (Tianjin) 45 millió lakosú vidéken van a sor, hogy olyan jelentőssé váljék, mint a Gyöngy-folyó deltája és a Jangce-delta. Bár nagyjából száz kilométer a távolság Peking és Tiencsin kikötőváros között, a két város közötti Tianjin Economic-Technological Development Area (Teda) már Kína legdinamikusabb iparvidékének számít. Tianjin polgármesteri székébe Dai Xianglongot, a kínai jegybank volt főnökét vezényelték át. Neki kell az új növekedési övezet építését felügyelni, irányítani és erőltetni.

Pekingtől több mint ezer kilométerre északkeletre van Kína „rozsaövezete” – bizonyos fokig Ruhr-vidéke. Az egykor virágzó terület ma problémahalmaz: régi ipari üzemek, súlyos környezeti károk, nagy munkanélküliség, ismétlődő vadsztrájkok. A pekingi vezetők felismerték a problémát. Wen Jinbao miniszterelnök új kormánya 2003 óta igen fontosnak tartja ennek az elhanyagolt régióknak a fejlesztését. „Északkelet újraélesztése” a kampány jelszava.

A kínai Nyugat valamivel régebben élvezte a pekingi hatalmasságok figyelmét. A központi kormány már a '90-es évek végén megfogalmazta „Go West” politikáját. A vezetőség nem engedheti meg és nem is akarhatja, hogy csak keleten, a partvidék fejlődjön. A kelet–nyugati lejtő megosztással fenyegeti az országot. Ezért Peking épp a külföldi vállalatokat akarja enyhe nyomással (értsd: kevesebb adóval és olcsó telkekkel) nyugati irányba kényszeríteni. Az egyik első, aki értett a szóból, a Ford autógyár volt. Már gyárt egy kiskocsit a világ legismeretlenebb nagyvárosában, Chongqingban, a húszmillió lakosú metropolisban.²

Így egyre több külföldi cég eszközöl Kína mind több körzetében beruházásokat – az Első, a Második, de az úgynevezett Harmadik Világ országainak rovására is.

² A II. világháború idején, amikor a japánok elfoglalták az ország tengerparti részét, itt működött a Sichuan tartományba visszaszorult Kuomintang-Kína fővárosa, amelyet nálunk Csungking néven ismertek. Amikor a jangcei gát építése során ezt a magyarországnyi területet 1997-ben elcsatolták a tartománytól, 30 millió lakójával Peking, Sanghaj és Tiencsin után az ország negyedik, közvetlenül a központ alá tartozó, tartományi jogú városa lett. Magában a városban hárommillióan élnek. – *A Szerk.*

Mexikó vesztes harca

Santa Ana Chiautempan kisváros Észak-Mexikóban. Sok a textilgyára, ezekből élnek az itteniek. De már nem sokáig. Most a távoli Kína errefelé a fő beszédtema. A helyi újságokban ilyen címsorok olvashatók: „Kína: az ellenség, amelyet le kell győznünk”. A távol-keleti ellenség elrabolja az emberek munkahelyét. A mexikói textil- és ruházati iparban 2001 óta több mint 218 000 munkahely szűnt meg.

Santa Anától néhány kilométerre, nyugatra van Tijuana, amelyet a tévékészülékek fővárosának neveznek. Itt gyárt tömegesen tévéket a Hitachi, a Panasonic, a Samsung, a Sanyo és a Sony. De Tijuánában is érezhetően borúlátó a hangulat. Egyre több tévégyár zár be. Például a Sony három termelő egységét szüntette meg Tijuánában, és Kínában épít helyette újat. A térségben nő a munkanélküliség, mert a mexikóiak helyben nem találnak más munkalehetőséget.

Pedig a mexikói kormány nagy reményt fűzött az úgynevezett *maquiladorá*hoz. Így hívják az amerikai határ mentére, Észak-Mexikóba telepített ipart.³ Itt kellett volna olcsó termelési bázist teremteni a nagy észak-amerikai piac számára. 2000-ig ez sikerült is, de akkor megjelent a kínai versenytárs. Ma már a távoli Kína több árut exportál az Egyesült Államokba, mint a közeli Mexikó. A mexikói termékek túl drágák, mert a bérek túl magasak. Mexikóban egy gyári munkás havi átlagban 300 dollárt keres, Kínában viszont csak 100 dollárt.

A mexikói kormány szerint a 3700 maquiladora-vállalatból körülbelül 500 megszűnt, és ez irányzat erősödik. A Merrill Lynch befektetési bank megállapítja: „Mexikó vesztesre áll a munkaigényes iparágakért vívott harcban. Egyszerűen nem képesek lépést tartani Kínával.”

A mexikóiak akasztófahumorba menekülnek: az egyetlen, amit a kínaiak nem tudnak előállítani, az a tequila, a mexikóiak nemzeti itala. De ha a Harmadik Világhoz tartozó Mexikó elveszti a bérversenyt Kínával szemben, milyen esélye van még az iparosodott Első Világnak, borzasztó béreivel?

Az amerikai ipar leépülése

Ohio szövetségi állam az USA törzsterületéhez tartozik. Itt a Közép-Nyugaton, amíg nekik jól megy, addig az amerikaiak meglehetősen kevésbé érdeklődnek az

³ Ezek amolyan vámszabad területek, ahová külföldi összeszerelő üzemek települtek. – *A Szerk.*

íránt, ami kívül, a széles nagyvilágon történik. A legjobb időknek azonban, úgy látszik, vége van.

Ohióban, pontosabban Clevelandben valami furcsa történt. Szorgalmas kínai kezek egy negyvenéves acélgyárat szétszedtek a darabjaira, óriási ládába csomagolták, és áthajóztak vele a Csendes-óceánon. Az új helyen megint felépítették. Az ipari kolosszus új otthonát Shenyangnak hívják, ipari város Kína északkeleti részén. Ott van a székhelye az International Steel Groupnak, Kína egyik virágzó acéltermelőjének, amely a gyárat megvette.

Egy egész gyár lebontásának és újra felépítésének szimbolikus jelentése van. „Ebben az országban az acéltermelés megsemmisül” – panaszkodik George Becker, az Amerikai Acélmunkások Egyesült Szakszervezetének elnöke a *New Steel*-ben. Becker sötétén lát: „Nincs messze a nap, amikor acéliparunkat megsemmisíti a kínai »verseny«, mint már más ágazatokat.” Nem kizárólag, de mindenekelőtt Kína miatt is 19,3 millióról (1980) a jelenlegi 14,6 millióra csökkent az ipari munkahelyek száma az Egyesült Államokban.

Nő az ellenállás az ország alattomos dezindusztrializálódásával szemben az Egyesült Államokban, és lobbicsoportok szerveződnek. Egyikének neve: „Save American Manufacturing Now”. Nagy vonzereje van. 2003 februárjáig több mint 70 000 tagja lett – munkások, igazgatók és vállalkozók, akik félnek, hogy elsősorban a feltörő óriás, Kína veszi majd el munkahelyüket és gyárukat.

A 2004 évi elnökválasztási kampány idején végzett közvélemény-kutatás azt mutatta, hogy az amerikaiak 94 százaléka úgy véli, Kína elrabolja tőlük a munkahelyeket. A választási harcban a munkahelyek elvándorlásának ezért központ szerepe volt. Ennek során a demokrata John Kerry, – akit a legnagyobb szakszervezeti központ, az AFL-CIO támogatott és ösztönzött rá – populista Kína-„basher”-ként lépett fel, míg George Bush enyhébb szavakat talált Kínáról.

Ezek ugyanazok a félelmek, mint amikor a '80-as években az Egyesült Államokban az emberek azt hitték, a japánok lerohanják az amerikai ipart. Csak most sokkal veszélyesebb, mondják az amerikaiak. A kínaiak brutálisabbak és gyorsabbak. „Kína az első számú probléma tagvállalatainknál” – mondja Frank Vargo az Országos Gyáros Szövetség (National Association of Manufacturers) nevében, Washingtonban. Naponta hívják fel telefonon a dühös és védtelen vállalkozók és igazgatók. Vargo kijelenti: „Míg a japánok csak kiválasztott ágazatokban támadtak, Kína minden területen: a szövetektől a számítógépcipekig.”

Kína támadásának valóban egészen új minősége van: nemcsak az olcsó munkahelyeket veszi el az Egyesült Államok, de egyre inkább az igen magas fokú képzettséget igénylőket is. Az Amerikai Elektronikai Szövetség (American Electronics Association) becslése szerint 2002-ben és 2003-ban 750 000 csúcstechnikai munkahely veszett el, méghozzá Oroszország, India és Japán javára. De a java még hátra van. A Forrester Group piackutatói azt jósolják, hogy a legközelebbi években hárommillió csúcstechnikai állás fog külföldre menni.

Legyen szó számítógépekről, csipekről vagy mobilokról – Kína maga fejleszti és termeli őket. Craig Barrett, az Intel amerikai csipgyár főnöke számára a *Wall Street Journal* szerint világos, „hogy Kína az elektronikai ipar legvonzóbb helye lesz”.

Pánik Japánban és Koreában

A terv az „Átalakulás 60” ártatlannak tűnő címet viseli. A Sony, a legnagyobb japán elektronikai konszern 2003 októberének végén tette le az asztalra. Szanalási terv volt, mert a Sonymak már nem megy olyan jól, mint korábban. A Sonymak takarékoskodnia kell a költségekkel, mindenekelőtt olcsóbban kell termelnie. Ezért az „Átalakulás 60” terv egyik fontos pontjának az a címe: A tömegtermelés át-helyezése Japánból Kínába. Ennek következtében Japánban mintegy 7000 állás szűnik meg.

A Sony Kínába menekülése nem egyedi eset a japán iparban. Akár az NEC, az Olympus, a Sanyo vagy a Toshiba – valamennyi japán elektronikai óriás nagy sorozatban gyártja Kínában laptopjait, notebookjait, számítógépeit és kameráit. Majdnem mentegetődzve kérdezi Furuse Joicsiro (Furuse Yoichiro), a Sanyo vállalati stratégája: „Mit tehetünk volna? Maradjunk Japánban, és veszteségesen termeljünk?”

Mert otthon Japánban már régóta sok minden túl drága lett. Olyan felismerés, amely lassan a japán autóiparban is feldereng. Közben valamennyi jelentős termelő nagy gyárra tett szert Kínában, ahol állandóan növeli kapacitását. Andy Xie, a Morgan Stanley hongkongi elemzője kijelenti: „nincs értelme Japánban drágán autót gyártani, ha egynapos kompátkelésel a költség töredékéért össze lehet szerelni”.

A következmény az exodus: Japánban 1992 óta több mint hárommillió ipari munkahely szűnt meg. A politika az ilyen számok miatt vészharangot kongat. „A Kínába irányuló ipari elvándorlás Japánban a legmélyebb aggodalmakat

ébreszti” – állapítja meg a vezető gazdasági lap a *Nikkei* –, aggodalmakat az ősellenség, Kína miatt, aggodalmakat az ország iparának visszaszorulása miatt. Jesper Kroll, a Merrill Lynch tokiói főközgazdásza a legrosszabbat sejtí: ”Ha itt nem történik hamar valami, Japán mint ipari ország lassanként elvérzik.”

Dél-Koreában osztják ezeket a félelmeket. A gazdasági csoda országa 2001-ben először veszített munkahelyeket, összesen 45 000-et. Majdnem minden második koreai vállalat már Kínában is termeltet. „2003 óta felgyorsult a vállalatok erőteljes kivonulása” – panaszkodik Lee Jung Sik, a Koreai Szakszervezti Szövetség nevében.

A legnagyobb koreai konszern, a Samsung már 26 gyárban 41 000 alkalmazottat foglalkoztat Kínában. És a Lucky Goldstarnak (LG) 31 000 helybeli dolgozója van. „Termelésünk nagy része valamikor Kínába fog áttelepülni” – mondja Choi Gee Sung, a Samsung igazgatója.

A legnagyobb áttelepülési célpont, a hétmilliós város, Qingdao (régibben használatos magyaros átírással: Csingtao) épp valamivel több mint egyórányi repülőútra van Koreától. A koreaiak kínai központjává fejlődött, egész utcák vannak koreai kézben. Éttermek, üzletek és bankok – mind-mind koreai. Már mintegy 80 000 koreai lakik Qingdaóban.

A koreaiaknak, mint a japánoknak, a nagy költségek miatt nincs más választásuk, még ha rossz érzésük is van közben. Mert műszaki bumerángthól félnek. A tudásszomjas kínaiak a saját országukban tanulnak a koreaiaktól és a japánoktól, lemásolják őket, hogy azután piacaikat elárasszák olcsó áruikkal. Tulajdonképpen ez ugyanaz a módszer, amelyet a japánok évtizedeken át sikeresen alkalmaztak, amikor a Nyugatot utánozták. Most őket éri találat, méghozzá kétszeresen: a kínaiak először elveszik a munkahelyeiket, azután pedig a piacaikat – és ez a sors fenyegeti az európaiakat is.

Isten veled, régi szép Európa

A Philips holland villamossági konszern nemrég még európai vállalat volt, Eindhoven székhellyel. Az öreg kontinensen volt a legtöbb gyára és kutató laboratóriuma. De Gerard Kleisterlee, az igazgatóság elnöke 2003. november végén drámai bejelentést tett: minden harmadik művet bezárnak és áthelyeznek.

Ez után a bejelentés után 26 igazgatósági taggal együtt egy hétre az új ígéret földjére – Kínába repült. A Philips vezető testülete új telephelyeket keresve egy héten át bejárta az óriásbirodalmat. Kleisterlee, aki több évig élt Tajvanon, Kínát

a Philips új központi forgatókorongjává akarja kiépíteni, mind a termelés, mind a kutatás és a fejlesztés számára.

Egyetlen európai konszern sem állt ki olyan következetesen a kínai telephely mellett, mint a holland villamossági multi. És egyetlen konszern sem ragaszkodott olyan egyértelműen a stratégia változtatásához, mint a Philips. A vállalat már a '80-as évek elején Kínába ment termelni, de csak az ottani piacra. Helyben kell lenni a piac kiszolgálásához, hangzott a teljesen helyes érvelés. Ezzel szállítási költséget takarítanak meg, és jobban megismerik a piacot. Fokozatosan több mint harminc termelő egysége lett a Philipsnek, de ezek már nemcsak a kínai piacra termeltek. Ezekből a gyárakból most már exportálnak is.

És ez a stratégia változtatása: Kína egyre több konszern számára exportbázis lesz. Ez itthon munkahelyek elvesztésével jár, mert eddig az exportot többnyire Európából indították.

Így a Volkswagen, amely nemsokára Kínából fog autókat exportálni, a legközelebbi években nem Wolfsburgban, Bratislavában vagy Barcelonában, hanem Sanghajban és Changchunban fog ötmilliárd eurót beruházni. Így a BASF vegyi konszern Nankingban (Nanjing), valamint Sanghajban és nem Ludwigshafenben vagy Antwerpenben létesít több milliárd euróért bonyolult, új berendezéseket. A *Der Spiegel* meg akarta tudni Jürgen Hambrechtrel, a BASF főnökével készült interjúban, hogy Ludwigshafenben a jelenlegi 37 000 munkahelyből tíz év múlva mennyi marad. Hambrecht azonban megtagadta a választ, és általánosságba menekült: „Az irányzatnak megfelelően végül valószínűleg kevesebb munkaerőre lesz szükségünk.”

A konszernnek urai eddig mindig nyugtatgattak: kínai befektetések nem kerülnek otthoni munkahelyekbe. Ez az állítás azonban nem érvényes többé, ha a vállalatok kezdenek Kínából exportálni. Csak kevés igazgató ismeri el olyan nyíltan, mint Manfred Wennemer, a Continental gumibroncsgyár főnöke: „máshol, kedvezőbb költségstruktúrával bíró országokban fognak épülni az új gyárak.”

Kezdetben a konszernnek voltak azok, amelyek áthelyezték a munkahelyeket, de most már egyre gyakrabban kis- és közepes vállalatok is menekülnek a költségek miatt. A Roland Berger vállalatvezetési tanácsadó cég körkérdése azt mutatta, hogy a német vállalatok 90 százaléka a legközelebbi öt évben termelésének egy részét át akarja telepíteni – Kelet-Európába vagy Kínába.

De nemcsak a gyárak, hanem a kutatólaboratóriumok is máshová települnek Európából, vagy nem ott létesülnek. A Siemens legnagyobb mobiltelefon-kutató központja már Pekingben van. A SAP német szoftverkészítő cég vezetője,

Henning Kagermann azt mondja: „Kínának és más országoknak óriási árelőnyük van, és most már jól képzett fiataljai is. Ezért abból indulunk ki, hogy a jövőendő növekedés jelentős része, és az ebből eredő munkahelyek nem Németországban jönnek létre, hanem az olcsó bérű országokban.”

Mennyi marad akkor Németországban, sőt Európában? A válasz elől kitérnek a politikusok, ha egyáltalában tudomást vesznek a drámai fejleményről. Az egyik, aki felismerte a problémát Ottho Wiesheu bajor gazdasági miniszter. Egyre gyakrabban utazik több helyre is Kínában, és ezért tudja, mennyi gyártás és fejlesztés helyeződött már át Németországból Kínába. Úgy látja, hogy az ország az ipar alattomos leépülésnek útján halad. Következtetése: „igen komolyan tartom a helyzetet”. Az ipar leépülésének folyamata – így Wiesheu – még gyorsulni fog, „ha nem állítjuk át a váltókat”.

Ezen reformokat és ismét csak reformokat ért. A munkaerőpiacot és a szociális államot – mindent rugalmasabbá kell tenni és meg kell reformálni, még hozzá alapjaitól kezdve. Téves következtetés, amelynek sok politikus és tudós áldozatul esik. Még mindig azt hiszik, hogy néhány munkaerő-piaci reformmal, reformcskával meg lehet akadályozni az exodust. De ez nem fog nekik sikerülni, mert túl nagy a bérkülönbség Nyugat-Európa és a Távol-Kelet között. Ezt a körülményt néhány törvénnyel – sem a Hartz IV-gyel, sem a Hartz VIII-cal – nem lehet semmivé reformálni.

Ezért egyre több vállalat fogja termelését és fejlesztését áttelepíteni. Ezek mikroökonómiai szempontból teljesen ésszerű és megvalósítható döntések, amelyek azonban összegezve makroökonómiailag azt a nagy problémát okozzák, amelyet tömeges munkanélküliségnek hívnak. Ez tovább fog nőni, mert az áttelepült munkahelyeket nem lehet elegendő számú újjal pótolni.

Hans-Werner Sinn, az Ifo-intézet elnöke szerint ezért Németország (és Európa is) „a bazárgazdaság felé tart, amely a világot olyan olcsó és nagy hozzáadott értékű termékekkel látja el, amelyeket egyáltalán nem maga termelt”.

Ily módon egyre valóságosabb vonásokat ölt az a komor elképzelés, amely szerint a konszernek központja ugyan még Európában található, de gyáraik, kutatólaboratóriumaik és velük a munkahelyek nagyrészt a területén kívülre kerülnek.

Kína és India – az új álompáros

A két legnagyobb ázsiai ország, Kína és India évtizedeken át egy kanál vízben megfojtotta volna egymást. Határincidensek terhelték a két ország viszonyát. Egyszer (1962) háborúztak is, később ismételten voltak összetűzések a vitatott kasmíri területen. De most politikai olvadás tapasztalható. A két kormányfő találkozik, a két hatalom katonái még közös hadgyakorlatot is tartanak.

A két ország gazdaságilag is közeledik egymáshoz, rendszerük azonban nagyon különböző. A demokratikus India sokkal később vágott neki a gazdasági reformoknak, mint a tekintélyuralmi Kína, nevezetesen a '90-es évek elején. India csak vonakodva nyitotta meg kapuit a külföldi befektetések előtt – és ellentétben az iparra koncentráló Kínával, erősen a szolgáltatásokra irányult a figyelme, ezek adják már az indiai bruttó társadalmi termék több mint 50%-át.

India mágnesként vonzza a világ informatikai és távközlési (IT) vállalatait, amelyek szolgáltatásaikat kiszervezik (outsourcing). Ha például amerikaiak a Microsoft szoftverkonzern ügyfélszolgálatának forró vonalát hívják fel, újabban többé nem Texasból vagy Észak-Karolinából jön a válasz – mint eddig –, hanem Indiából, ahonnan odavalósi mérnökök eltanult amerikai kiejtéssel adnak felvilágosítást. Bankok esetében is ez a helyzet, például a Citibank vagy az American Express hitelkártya-kibocsátó az ügyfelek telefonon vagy e-mailen feltett kérdéseire régóta Indiából válaszol.

De nemcsak egyszerű call centereket telepítenek át Indiába, hanem az IT-ágazat sokkal nagyobb hozzáadott értékű munkahelyeit is, például csipek tervezését, tanácsadást és szoftverfejlesztést.

Az indiai információtechnika központja Bangalore, a hatmillió métropolis, amely egyre inkább az amerikai Szilícium-völgy versenytársává válik. Itt van kutató központja a Ciscónak, az Intelnek, a Motorolának, az Oracle-nek, és a Philipsnek, itt van az Indian Institute of Science, egy elitegyetem.

A jó hírnevű indiai műszaki főiskolákról évente több tízezer igen jól képzett mérnök kerül ki. Ezekhez jön még – a tengerentúli kínaiakhoz hasonlóan – sok sikeres indiai üzletember, aki a Szilícium-völgynek hátat fordítva hazatért, hogy valami újat építsen ott. A Nobel-díjas Gary S. Becker (Chicagói Egyetem) azt jóslja, hogy „mindez Indiát a jövőben a globális csúcstechnika egyik motorjává teszi”.

Érdekes, új munkamegosztás alakul ki ezzel: India lesz a jövőben a világ szolgáltatási központja, Kína pedig a munkapadja. A sárkány és a tigris így nem lesz

útban egymásnak, mert majdnem ideálisan kiegészíti egymást. Az egyik (Kína) szállítja a hardvert, a másik (India) a szoftvert.

Ebben a felállásban A Goldman Sachs egyik nagyra becsült tanulmánya szerint India és Kína a legközelebbi évtizedek nagy nyertesei közé fog tartozni. Az amerikai befektetési bank számításai szerint Kína és India legkésőbb 2050-re a világ vezető gazdaságai között lesz: Kína az első, India a harmadik helyen, a második lesz az Egyesült Államok.

A két ázsiai hatalom nagy lehetősége a népesség óriási száma. 1,3 milliárd kínai van és nagyjából egymilliárd indus. Ez együtt majdnem elképzelhetetlen mennyiségű ember, aki mind dolgozni akar – majdnem bármilyen bérért.

(Majdnem) kimeríthetetlen tartalék

Guggolnak, ülnek vagy állnak Kína virágzó keleti városainak, Pekingnek, Kantonnak vagy Sanghajnak a pályaudvarain. Magasra tartott papirostáblán szerény képességeiket hirdetik. A rajtuk lévő ruha és talán hozzá még egy vödör és egy vakolókanál minden vagyonuk.

Kína vándormunkásai ők, akik a szegény vidékekről a gazdag városokba áramlanak – mint egykor a XIX. századbeli Angliában. De van egy nagy különbség: a Kínán keresztüláramló tömegek nagyjából akkorák, mint Nyugat-Európa egész lakossága. Nem tudja senki – még a kínai állami hivatalok sem –, mekkora pontosan a nagy országon keresztül bolyongó vándormunkások száma. 80, 100 vagy esetleg 150 millió?

Útra keltek az ország szegény, mezőgazdasági középső és nyugati régióiból. A televízióban és újságokban látták a képeket Peking, Kanton és Sanghaj felhőkarcolóiról, és a sok építkezésről, amelyből felhőkarcolók fognak emelkedni, és amelyen munkához jutni remélnek. A partvidéki ismerőseik és rokonaik elmesélték nekik, ami ott – a másik Kínában – történik.

A virágzó Keleten lassan, de állandóan nőnek a bérköltségek, de ez a virágzó Kína számára nem probléma: ha Keleten túl drága lesz, a karavánok odébb vonulnak – Kína Nyugatja felé. Ott sok millió ember vár munkára. A vándormunkásoknak nem kell tovább vándorolniuk, a munka úgyszólván elébük megy.

A nyugati irányú elmozdulás első jelei már tapasztalhatók: Délen az első cégek már hagyják el a Gyöngy-folyó deltáját, és a szomszédos tartományokba költöznek, például az elmaradott Jiangxiba, ahol a bérek 30–50%-kal alacsonyabbak,

mint Dongguanban vagy Shenzhenben. A TCL, a Midea vagy a Konka elektronikai vállalat – valamennyi Guangdong tartományból ered – már gyárat épít Nyugat-Kínában.

Veszít vonzerejéből a viszonylag drága Sanghaj is mint termelő telep. Egyes cégek már vándorolnak a Jangce folyó mentén felfelé, az ország belseje felé. Olyan – sok vállalat számára eddig telephelyként szóba nem jöv – városok, mint Nanjing (Nanking) vagy Wuhan egyre inkább jelentőségre tesznek szert.

„Közép-Kína gazdasági központjává akarunk válni”, jelentette be Wuhan polgármestere, Li Xiansheng.

„Kínának majdnem kimeríthetetlen munkakínálata van: csupán a falvakban 900 milliónak nincs igazán munkája” – számolja Stephen Roach, a Morgan Stanley főközgazdásza: elképzelhetetlen emberpotenciál, amely majdnem hihetetlen bérért hajlandó dolgozni. A kínai munkás átlagbére csak 2,5-3%-a a nyugati világban a hasonlóak szokásos béréhez képest. Abszolút számokban: Kínában az átlagos órabér 70 cent, az Egyesült Államokban 19,10 dollár, Németországban 28,80 dollár. Stephen Roach: „Ez a bérkülönbség még sokáig meg fog maradni.”

Milyen sokáig? Néhány évtizedig bizonyosan. Arthur Kroeber kutató és a *China Economic Quarterly* vezéregazgatója jóslja: „Kína a legközelebbi 50 évben a bérköltség terén tartani tudja előnyét.” Ez alatt az idő alatt Kína a világ legnagyobb termelő hatalmává nő és sok ágazatot – mint ma már a textilipart – világszerte uralni fog.

Egy elmélet vége

Paul Samuelson Nobel-díjas közgazdász 90 éves. Alapműveket írt, és joggal minden idők legnagyobb közgazdászai közé tartozik. Ez a bölcs öregember 2004 őszén ismét forradalmi gondolatot írt meg cikkében. Először vont kétségbe egy olyan elméletet, amely több mint két évszázadon át érvényes volt – a szabadkereskedelelem elméletét. Ez az elmélet magyarázza meg, miért jó a nemzetközi kereskedelem, és miért hasznos minden kereskedő országnak a nemzetközi munkamegosztásban való részvétel. Ez a globalizáció elméleti kerete is.

Az elméletet a legendás Adam Smith (1723–1790) állította fel és David Ricardo (1772–1823), valamint John Stuart Mill (1806–1873) valamivel később finomított rajta. Tömören fogalmazva a szabadkereskedelelem elmélete azt állítja: minden ország azt a terméket (vagy szolgáltatást) termelje, amelyet a másik országnál

kedvezőbben vagy jobban tud előállítani. És ezeket az árukat azután a nemzetek egymás között kicserélik. Az elmúlt évtizedek világgazdaságára átvive ez durván egyszerűsítve azt jelenti: az amerikaiak szállítják a világgazdaságnak a számítógépeket és más csúcstechnikától függő termékeket, az európaiak gyártják az autókat, a japánok, meg a koreaiak a szórakoztató elektronikát, és a kínaiak a ruhákat. Mindenkinek kell a másiktól valamit venni, mert az azt jobban vagy olcsóbban tudja termelni.

Mi van azonban, ha egy ország majdnem mindent tud termelni, még hozzá verhetetlen áron? Ez a szabadkereskedelem tökéletes, szép világában nem fordul elő. Éppen erre a gyenge pontra mutatott rá Paul Samuelson, miközben Kína példájára hivatkozott. Kína egyre inkább mindent olcsóbban tud termelni – játékoktól a számítógépig.

Kína mindenható termelő országgá emelkedése éppen ezért azoknak az államoknak a kárára történik, amelyek korábban ezeknek az áruknak egy részét termelték. Míg régebben a világgereskedelemben csak nyertesek vettek részt, ma csak egy nyelő van, Kína és sok vesztes, az ipari országok. Egyszerű, de egyúttal forradalmi felismerés. Hiszen eddig minden mainstream-közgazdász megnyugtatóan azzal érvelhetett, hogy Kína felemelkedése nekünk, nyugatiaknak is javunkra válik, hiszen az egyre gazdagodó kínaiak akár fogyasztóként, akár vállalkozóként egyre több terméket fognak tőlünk vásárolni. De erre egyáltalán nem lesz szükségük, mert a legtöbb árut saját országukban egyre kedvezőbb áron beszerezhetik.

Ha kellemetlen igazság is: Kína feltörése romba fogja dönteni a mi ipari alapunkat. Megismétlődik a történelem? Annak idején az első ipari forradalom következtében Anglia, majd némileg később Európa többi része és az Egyesült Államok is gazdasági nagyhatalommá váltak, míg a többi nem európai ország – köztük Kína és India is – drámai módon lehanyatlott

Most a XXI. század új ipari forradalmában, úgy látszik, fordítva történik: ezúttal Kína és India nyer. A vesztes Európa és az Egyesült Államok lesz. A nyugati uralom 150 éve szemmel láthatólag végéhez közeledik.

5. A cipőtől a rakétaig

A csúcstechnika nemzeteihez vezető úton

„Sok nyugati menedzser véleménye szerint csúcstechnikát nyújtó cégek védve van a kínai versenytársakkal szemben. Ez veszélyes tévhit.”

Ming Zeng/Peter Williamson professzor, az Insead tanácsadója

Kora reggel volt, 2003. október 16-án, amikor a Shenzhou V. leszállóegysége Belső-Mongóliában földet ért. 13 perccel később kiszállt belőle Yang Liwei – az első kínai űrhajós. Több mint 21 órán át tartózkodott az űrben, ezalatt tizennégy-szer került meg a Földet.

Yang majdnem egynapos útja jelentős esemény volt. Így Kína Oroszország és az Egyesült Államok után az űrutast fellövő országok előkelő klubjának harmadik tagja lett. Ez okot ad a büszkeségre.

Nagy örömmel szólhatott ezért Hu Jintao kínai elnök „a kínai nép történelmi jelentőségű lépéséről a tudomány és a technika világcsúcsa felé vezető úton”. Számára és a boldogságtól tomboló nép számára ez azt bizonyította, hogy a kínaiak műszaki téren óriási haladást értek el. Valóban: az a nemzet, amely egyik fiát a világűrbe tudta lőni, e világ vezető műszaki hatalmai közé kell tartozzon.

Ez egyáltalában nem illik bele sok nyugati megfigyelő Kínáról alkotott képébe. Kínáról még mindig az olcsó kacatárak jutnak az eszükbe. Játék, cipő és karácsonyfadísz, talán még mobil és tévékészülék – ezt tudják a kínaiak nagy tömegben gyártani. De csúcstechnikát vagy akár rakétát?

E tudatlanok számára Kína kirándulása az űrbe nagy meglepetés volt. De most legalább megtudták: Kína céltudatosan járja a csúcstechnika elitországai közé vezető utat. Konrad Seitz, volt német nagykövet számára Kína már a világ második csúcstechnikai hatalma – az Egyesült Államok után.

1978 – a reformpolitika kezdete – óta ez a kormány célja, és mindent megtesz, hogy el is érje. Sok pénzt töm a tudományba, és valahányszor csak lehetséges, támogatja a csúcstechnikai vállalatokat.

Bármilyen furcsának is tűnik első látásra – a külföldi konszernnek is sokkal járulnak hozzá, hogy kínai beszállítóik műszaki színvonala egyre javuljon. Előbb

a törvényhozás kényszerítette őket, hogy átadják tudásukat kínai ügyfeleiknek. Később vegyesvállalatként ez már nem volt előírva számukra, a nyomás finomabban érvényesült. A külföldi vállalatokat ekkor választás elé állították, amit zsarolásnak is lehetne nevezni: ha itt a piacon akartok maradni, az áruval együtt szakmai tudásotokat is be kell dobnotok

Mivel természetesen mind ragaszkodtak a jövő nyereséges piacához, fogcsikorgatva ugyan, de teljesítették a követeléseket. Ennek eredményeként kutató és fejlesztő központokat, továbbá kiképző intézményeket építettek Kínában, és támogatták az egyetemeket, együttműködtek a kutatóintézetekkel. Ily módon az évek során kényszerű, de hatalmas tudás áramlott Nyugatról a Távol-Keletre.

A kínai cégek és kutatók – hála az állami és külföldi segítségnek – erősen rákapsoltak. Az ipari országoktól való elmaradás egyre kisebb lett, sőt egyes területeken már nincs is, például a bio- és géntechnikában, ahol a kínaiak ügyesen kihasználják a Nyugat – etikai indíttatású – bénultságát, és előretörtek.

Az információ- és távközlési iparban a kínaiak még elmaradnak az amerikaiak (és az európaiak) mögött. De mivel az ezen a területen használt berendezésekből – a számítógéptől a mobilokon át a szerverekig – egyre többet Kínában gyártanak, a kínaiak hozzáértése és ezzel hatalma ezeken a területeken növekszik.

Az IT-ágazat sok termékében a kínaiak olyan erősek, hogy megpróbálnak saját szabványokat alkotni, és azokat a világ többi részére rákényszeríteni. Még hiába próbálkoznak vele, de eljön az idő, amikor ez a törekvésük sikerrel jár majd – hamarabb, mint gondolnánk.

Az állam mint ösztönző

Teng Hsziao-ping már 1978-ban követelte a „négy modernizálást”. Ezek egyike a tudomány és a technika volt, amelyet még elébe is helyezett a másik háromnak, a mezőgazdaság, az ipar és a honvédelem korszerűsítésének. Mert számára világos volt: a tudomány haladása nélkül nincs előrelépés más területeken sem. Teng 1979-ben utazott először az Egyesült Államokba, és többek között felkereste az űrkutatási központot a texasi Houstonban. Nem csak ott látta bámuló szemmel, mennyivel előbbre tart a kapitalista nagyhatalom a technika területén a kínaiaknál.

A kulturális forradalom mély nyomokat hagyott a kínai tudomány működésében, hiszen az majdnem teljesen szétzilálódott. Az értelmiségi réteget – amelyet Mao idejében brutálisan elnyomtak – mélységesen megalázták, részben meg is semmi-

sítették. Mindent újra kellett kezdeni. A kormány évek során különféle terveket dolgozott ki, többek között hosszú lejáratúakat, mint az „1986–2000. évi természettudományi és műszaki fejlesztési program”-ot, és rövid távlatúakat, mint például a „kulcslaboratóriumok állami tervé”-t.

Így az egymást időben átfedő és tartalmában részben ismétlődő államilag elrendelt kutatási tervek majdnem áttekinthetetlen fonadéka keletkezett. A csúcstechnika szempontjából az egyik legjelentősebb az úgynevezett „863. számú terv” volt, amelyet azért hívtak így, mert 1986 márciusában hirdették meg. Ebben konkrétan meghatározták a legfontosabb kutatási területeket: biotechnika, űrhajózás, információtechnika, új szerkezeti anyagok, lézer, automatika és energiatechnika.

Ezek a területek állami pénzeket kapnak, és bármikor, ha szükséges, a politikai vezetők támogatását élvezik. Más kormány aligha avatkozik be a kínaihoz hasonló eréllyel a tudományos intézményrendszer működésébe, és mutat irányt a számára. Mantraszerűen hajtogatja, hogy milyen jelentős a tudomány és a technika szerepe az ország továbbfejlődésének szempontjából.

A politikai vezetés nem akarja, hogy Kína csak a világ műhelye legyen. Nem akarja, hogy Kína csak olyan termékeket gyártson, amelyeket külföldi vállalatok az anyaországukban fejlesztettek ki. Nagyon helyesen abból indul ki, hogy Kínát csak akkor tekintik komolyan gazdasági hatalomnak, ha maga fejleszt ki termékeket és eljárásokat. Mivel a kutatás és a fejlesztés a legtöbb kínai vállalatnál még gyenge, az állam beavatkozik és segíti a műszaki továbbfejlődést.

A tudományos haladásra való összpontosításnak az is oka, hogy a kínai vezetők harmadik nemzedékének két központi alakja – Jiang Zemin és Zhu Rongji – villamosmérnök. A velük egy időben uralkodó pártvezető, Hu Jintao hidraulikus mérnök.¹ Természetesen államilag nem lehet nagyon gyorsan megszüntetni a csúcstechnika felé vezető út egyik fő akadályát: a kreatív szellemi élet hiányát. Az egyetemeken és a kutatóintézményekben – akárcsak az egész államban – erősen hierarchikus gondolkodás uralkodik. A szokásostól eltérő, furcsa ötletek és a bíráló nézetek ritkák, mert nem kívánatosak. De a tudomány épp az ellentmondásokból és az elfogadott tételek megkérdőjelezéséből él.

Így Kína gondolatgyáraiban a kreativitás óriási lehetőségei szunnyadnak, amelyeket még fel kell ébreszteni. De ha ez megtörténik egyszer, akkor minden fel-

¹ A vezetők harmadik és negyedik nemzedékének váltása a 2003 tavaszán tartott parlamenti ülészen le is zajlott. Jiang és Zhu visszavonult, Hu pedig megkapta az államelnöki posztot is, illetve a későbbiek során a katonai bizottságnak is az elnöke lett. A miniszterelnöki poszton azóta Wen Jiabao áll, aki eredeti szakmájára nézve egyébként geológus. – *A Szerk.*

lendül majd, jósolja Rudi Balling, a braunschweigi Biotechnikai Kutatótársaság vezetője: „Ha (a kínaiak) kreatív potenciáljukat valóban kihasználják, nemcsak minket vágnak zsebre. Az Egyesült Államoknak is lesznek majd gondjai.”

A biotechnika élén

Míg a biotechnika etikai és egészségügyi összefüggései – főleg Európában – vitatottak, Kína ügyesen kihasználja ezt a vákuumot. Ezt nyíltan ki is fejezik: „Az EU moratórium nagy esélyt adott Kínának. Ennek a révén előnyhöz juthatunk, és ez alatt az idő alatt Kínát a genetikailag változtatott organizmusok területén világhatalommá tehetjük”, mondja őszintén és gátlás nélkül Chen Zhangliang, Kína egyik legtekintélyesebb szakembere a biotechnika területén.

Az európaiak határozatlanságának hála, a gátlásokkal kevésbé terhelt Kína rövid idő alatt egyik vezető nemzetté lépett elő a biotechnikában – olyan területen tehát, amely köztudottan évszázadunk egyik kulcsfontosságú technikája.

Pekingben a biotechnikai forradalomtól azt várják, írja a *Wall Street Journal*, „ami a Szputnyik volt a Szovjetunió számára”. Az Egyesült Államokon kívül egyetlen ország sem fektetett be annyit a biotechnikába, mint Kína. Időközben legfelső szinten megalakult az országos biotechfejlesztés ügynevezett irányító bizottsága. Ennek a testületnek, amihez hasonló ritkán létesítettek, még jobban hangsúlyoznia kell a szektor fontosságát.

Húsz év alatt Kínában nagy létszámú kutatógárda nőtt fel. Több mint 50 000 tudós dolgozik a biotechnika területén, számuk évente 4500 új kutatóval gyarapodik.

Míg a gyógyszerészeti biotechnikában az amerikaiak még messze elől járnak, az úgynevezett zöld biotechnikában, a génmódosítás mezőgazdasági alkalmazásában egészen más a helyzet. Egyetlen más ország sem rendelkezik annyi tudással a megváltoztatott génállományú élelmiszerek fejlesztésében és termelésében, mint Kína, és nem erőlteti annyira termesztésüket.

A kínai kutatóknak már 1988-ban sikerült a vírusoknak ellenálló, génmanipulált dohányt nemesíteniük. Ezután sikert siker követett. „Mesterséges” paradicsomot, földimogyorót, gyapotot, szóját és rizst alkottak a kutatók, először laboratóriumban, majd a földeken.

Ma már több mint egymillió kínai paraszt termeszt génmódosított terményeket, elsősorban gyapotot, szóját és rizst. És számuk nőni fog, mert Kína a módosított

növények termesztésével enyhítheti élelmezési gondjait. Mivel ezek a növények ellenállnak a kártevőknek és a vírusoknak, a terméseredmények bőségesebbek és biztosabbak lettek, és a parasztgazdaságok termelékenységére nő. Chen Zhangliang biotechnikus azt jósolja: „Arra számítok, hogy 2010-re Kína rizs-, búza-, kukorica-, szója- és gyapottermésének 30-80 százaléka génmódosított növény lesz”.

Kína azonban bizonyára nem elégedik meg azzal, hogy biotechnikai eredményeit csak saját országában kamatoztassa – a világpiacot is boldogítani akarja majd velük. A California Egyetemen dolgozó Scott Rozelle, a kínai biotechnika egyik legjobb ismerője ezért állítja: „Kína a biotechnikai kutatási módszerek és termékek egyik vezető exportőrországa lehet”.

Ez a rózsás kilátás vár az összejtudományra és annak esetleges kereskedelmi hasznosítási lehetőségeire is.

Klónozni szabad

Lu Guangxiunak Hunan tartomány székvárosában, Changshában megtermékenyítési klinikája van. Ebben nincs semmi kivetnivaló. A professzor asszony a klinikával megkeresett pénzt a Xiang Ya orvostudományi főiskolán folytatott kutatásaiba fekteti be. És – legalábbis nyugati szemmel nézve – itt kezdődik, ami megkérdőjelezhető. A több mint hatvanéves tudós már több tucat emberi klónozást hajtott végre. Ő maga mindenesetre ezt állítja.

Nagyon hatékony módszert dolgozott ki az emberi sejtek klónozására, mondja Lu asszony, aki tekintélyes tudósnak számít, és úgyszólván öröklötten hajlamos erre. Apja, Lu Huilin a New York-i Columbia Egyetemen a genetika úttörőjével, Thomas Hunt Morgannel dolgozott együtt.

Nyugati kutatók nem vonják kétségbe, hogy a kínaiak már nagyon elől járnak a klónozásban. A pekingi amerikai nagykövetség 2002 szeptemberében készült jelentése szerint „a kínaiak képesek az összejtudomány kutatásának igen gyors fejlesztésére. Kísérleti célra nagy mennyiségű humán embrióval rendelkeznek, erős a politikai akarat a kutatás pénzügyi támogatására, és a kínaiak a külföldön kiképzett és korábban ott tanító tudósok révén a technológiai szakértelemhez is hozzájutnak”.

Erre Li Lingsong szolgálhat például, aki hosszú ideig a híres Stanford Egyetemen dolgozott. 2000-ben ment haza, és a pekingi egyetem összejtudató központjának vezetője lett. Az államtól 17 millió euró támogatást kap. „Sehol nincsenek az itteninél jobb munkakörülmények” – nyilatkozta a *Spiegel*nek.

És sehol sem szorulnak ennyire háttérbe az erkölcsi megfontolások. Míg Nyugaton az állati klónozás különleges feltételekkel engedélyezett, Kínában a gyógyászati célú emberi klónozás is megtört. Nemrég ugyan újra szabályozták a genetikai kutatást. Az új szabály tiltja a reprodukív célú emberi klónozást, és tiltja a sejtek és spermák üzleti célú kereskedelmét. Ezek a szabályok még szigorúbbak, mint Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban. De a papír türelmes. Ahol nincs panasztevő, nincs bírósági eljárás sem.

Szakértők abból indulnak ki, hogy a szabályozás ellenére tovább kutatnak és klónoznak. Így talán mégis igaz lehet, amit a *Wired* című amerikai magazin 2003. januári számában, a címlapján jóslott: „Kína az első szuperhatalom a klónozásban”.

Különórák külföldről

A pekingi „Schindlers Tankstelle” német étteremben ülünk. Beszélgetőpartnerem kínai ügyekben vén róka, és évek óta képviselője egy német nagyvállalatnak. Egy üveg vörösbor után beszédes lesz, és világosan megmondja a magáét. „Ami itt történik, az az emberiség történetének egyik legnagyobb rablása” – jelenti ki. Ez kétségtelenül erős kifejezés. De a tapasztalt ember: negyedszázada dolgozik a német–kínai kereskedelemben, és pontosan tudja, miről beszél. Részt vett tárgyalásokon, ahol a kínai fél ismételtelen know-how-t és technológiát követelt a német vállalatoktól, amelyeknél szolgált. Csak ha megkapta, akkor jutott vállalata megrendeléshez.

Tudás piacra jutásért – így hangzik ma is a kínaiak képlete. Elsősorban az államtanács, a német kormánynak megfelelő szerv a legutóbbi években óriási nyomást gyakorolt a külföldi konszernekre. Aki Nyugatról üzletet akar kötni Kínával, annak készségesen adnia kell hozzá a tudását. „A kínaiak ezt úgy hívják: termelési eljárást piacért” – mondja Delbert Williamson, a General Electric (GE) amerikai multi globális értékesítési igazgatója.

A kínaiak tárgyalási pozíciója erős: „Nem volt más választásunk, át kellett adnunk know-how-nkat,” mondja beszélgetőtársam a „Schindlers Tankstelle”-ben.

„A világszerte vezető vállalatok majdnem mind aktívak Kínában, és ott nagy kutató és fejlesztő központokat húztak fel, ily módon igen kockázatos fejlesztési segítyt nyújtva” – bírál Philipp Vorndran, a svájci Crédit Suisse bank stratégiája.

Az éppen olyan szórakoztató, mint amilyen informatív hírlevél, amelyet Xiu Cai címen Jörg-M. Rudolph, a pekingi kamara volt ügyvezetője ad ki, egy nem

is egészen teljes listát állított össze azokról a külföldi vállalatokról, amelyek már működtetnek Kínában kutató-fejlesztő intézményeket. A háromoldalas lista jellemző címfelirata: „Minden idők legnagyobb ezüst étkészlet transzfere”. A világ 500 legnagyobb vállalata közül körülbelül 400-nak van már Kínában K+F központja, legyen szó akár gépjárműgyártó, akár elektronikai, akár gyógyszergyártó, akár távközlési cégről – valamennyi engedett a zsarolásnak.

Néhány példa: a Motorolának 19 technológia központja van Kínában, ami a távközlési vállalatnak eddig 300 millió dollárjába került. A versengő Ericsson, Nokia és Siemens nagy K+F és oktató központokat létesített, ahol ügyfeleinek alkalmazottai – magától érthetően ingyen – ezrével tanulnak. A Siemensnek Pekingben van Németországon kívül a legnagyobb mobiltelefon-kutató központja. „Kötelezettségünk része a K+F-et Kínába áthelyezni” – mondja Wolfgang Klebsch, a központ vezetője. Körülbelül 800 ember dolgozik ott.

A Microsoft milliós összegekkel támogatja a professzorokat és az egyetemeket. Az IBM 100 000 szoftverszakembert képez ki azzal a halvány reménnyel, hogy az ő hardverjét – azaz számítógépét – veszik meg.

A General Motors autókonzern 1997 óta tartja fenn Sanghajban a PATAC-ot, a Pan Asia Technical Automotive Centert. Ott fejleszti, tervezi és próbálja ki a GM a gépkocsit. Minden műszer a legkorszerűbb, a detroiti anyavállalaté sem rosszabb. Épp a GM határozta el, hogy a PATAC további fejlesztésére még mintegy 200 millió dollárt költ. Hozzájut természetesen a sanghaji Shanghai Automotive közös vállalat is.

Amikor az Alcatel Sanghajban felavatta hatodik kutatóközpontját, Niel Ransom, a technikáért felelős igazgatósági tag köszöntője még mintha némi elégedettséget is tükrözött volna: „Kína ezzel a központtal a legeslegújabb távközlési technikához jut”. Nagy szavak, tulajdonképpen szenttelen hangnemben.

Rudolph, a volt kamarai ügyvezető ezért joggal kérdezi: „jó-e Európának, ha a Kínában időközben létrehozott több száz K+F intézményben ma már kínai mérnökök tízezrei nemcsak hogy nagyon innovatív (külföldön kifejlesztett) feladatokon dolgoznak, hanem előzőleg a kitelepítendő cégek költségén még ki is képzik, majd továbbképzik őket?”

Nem, természetesen ez nem jó Európának, egyébként az Egyesült Államoknak sem, ha egyre több vállalat egyre több tudást ad át Kínának, és ezzel kitenyészti holnapi versenytársait.

De eddig egyetlen vállalati vezetőben sem volt meg a bátorság, hogy nemet mondjon, és a jövőben sem lesz meg egyikben sem. Rövidlátóan gondolkoznak.

Most akarnak a kínai piacra bejutni, és ezért majdnem mindent megtesznek. Nem érdekli őket, hogy mi lesz holnap. Hiszen akkor már nem lesznek hivatalukban.

Ezért a technika átadása vidáman tovább folyik majd tovább. S fontos szállítója lesz – a Nyugat mellett – a közeli rokon, Tajvan, a szigetköz társaság is.

Testvéri segítség Tajvantól

Tajvan régóta a csúcstechnika országa – csak szinte senki sem veszi észre, mert Tajvannak, Amerikától és Japántól eltérően nincsenek ismert márkái. Nincs Dellje, Compaqja, Toshibaja. Legfeljebb az Acer nevet hallotta már valaha egyik-másik különönc számítógép-rajongó. Ennek ellenére Tajvan komputerok, laptopok és a használatukhoz szükséges tartozékok – monitorok vagy egerek – legnagyobb gyártóinak egyike a világon.

A tajvaniak számítógépeiket és laptopjaikat más cégek számára gyártják, amelyek azután a saját védjegyüket ragasztják a Made in Taiwan készülékekre. Így a legtöbb IBM, Hewlett-Packard vagy Fujitsu számítógép Tajvanon készült. A külföldön való legyártatás e sokéves gyakorlata révén Tajvan a csúcstechnika országai közé került.

Ezt a felemelkedést elsősorban az erős USA–Tajvan tengely tette lehetővé. Sokfajta együttműködés alakult ki a két ország cégei között. Amerikai vállalatok termelésük egy részét Tajvanra telepítették át, és ilyen módon tudást vittek át a szigetre. Továbbá sok tajvani tanult az Egyesült Államok elitegyetemén, majd tért vissza hazájába.

De a kétféle tengely idővel az Egyesült Államok, Tajvan és Kína háromszögévé bővült. Barry Naughton, a California Egyetem San Diegó-i tagozatának oktatója azt mondja, „Tajvan a legfontosabb közvetítő az Egyesült Államok és Kína között a csúcstechnikai iparban”. Tajvan számítógépgyártásának jelentős részeit költség okokból már régóta Kínába telepítette. Így az amerikai gyártó megrendeléseit ugyan tajvani cégeknek adja, de közben a szárazföldön termeltet.

Ily módon a számítógép-, de a csipgyártásban is új munkamegosztás alakul ki: Az amerikaiak fejlesztenek, a tajvaniak terveznek és a kínaiak termelnek. Ezeken a vágányokon sok tudás jut közvetve az USA-ból, közvetlenül Tajvanról Kínába.

A tajvaniak az utóbbi időkben központi helyet vívtak ki a kínai csúcstechnikai ipar felépítésében. Kína több városában úgynevezett fűrtök alakultak ki, amelyekben mindent gyártanak, ami a számítógéppel összefügg. A Gyöngy-folyó deltájában lévő Dongguanban például ilyen „cluster” képződött. Monitort, ege-

ret, billentyűzetet – mindent tajvaniak készítenek ebben a városban. Az ilyen fűrtök előnye: az utak rövidek, ami szállítási költséget takarít meg; és mert minden ilyen közel van, sűrű és termékeny információcsere alakul ki a különféle termelők között.

Dongguanon kívül már sok csúcstechnikai fűrt létesült, amelyben a tajvaniaknak döntő szerepük van: Shenzhenben – ugyancsak a Gyöngy-folyó deltájában fekszik –, valamint Sanghajban és szomszédságában, Kunshanban és Suzhouban.

Ami a kis Tajvannak sikerült, azt a tajvaniak segítségével a nagy Kína is el akarja érni. A kínaiak jól állnak. „Tíz év múlva Tajvan másolatát fogjuk itt látni” – jósolja Jun Tang, a Microsoft China elnöke a *CNet-news*nak.

A csipek és a számítógépek terén a kínaiak már jó úton járnak.

Chipek és számítógépek

A világ 500 legjobb teljesítményű számítógépét minden évben jutalmazták. A listát évente kétszer állítják össze, nyáron Heidelbergben és télen az Egyesült Államokban. 2004-ben az első tíz között hat amerikai, két japán, egy brit – és először egy kínai számítógép szerepelt. Az utóbbi neve *Dawning 4000A*, és a sanghaji szuperkomputer központban működik. Számító teljesítménye 8,1 teraflop, azaz 8,1 billió műveletet tud végrehajtani másodpercenként.

Francine Berman, a California Egyetem San Diegó-i szuperkomputer központjának igazgatója mondja: „A legutóbbi tíz évben Kína előrehaladása a szuperszámítógépek területén rendkívül gyors volt.” Tíz évvel ezelőtt még egyetlen gépük sem került az 500-as listára, most már kilencet találunk közöttük.

A különbség a csúcstechnikában vezető országok között mérséklődik – mind a számítógépek, mind pedig legfontosabb alkatrészüik, a csipek területén. Az amerikai Félvezetőipari Szövetség (Semiconductor Industry Association) már aggódva figyelmeztet rá, hogy Kína „az USA-t leszoríthatja az iparág vezető helyéről”.

A vezető amerikai csipgyártó, az Intel és kínai megfelelője, az SMIC közötti műszaki színvonalkülönbség például nem egész két csipgenerációra csökkent. SMIC a Semiconductor Manufacturing International Company rövidítése. A cég a Grace Semiconductor mellett Kína vezető csipgyártója.

És akkor az Intel egyértelműen mindent megtesz azért, hogy az őt a kínai versenytársától elválasztó rés tovább szűküljön. Így az amerikai gyár a csiptermelés legkorszerűbb gépeit szállítja a sanghaji Nanotech Semiconductornek, egy fiatal

csipgyártó vállalatnak. A kínaiak kiképzése benne van az árban. Az új kínai jövővényt a központi kormány is kényezteti, mert nagyon is érdeke a félvezetőipar kiépítése. A bürokraták számára a csipágazat a csúcstechnikai ipar alapvető ágazata. Aki csipet tud gyártani, az más technikai bravúrokra is képes. Mert a kis, majdnem láthatatlan mindentudók majdnem mindenhez szükségesek. Ezért tervezi Kína több mint húsz csipgyár építését a kormány segítségével.

Peking a folyó öt éves tervben összesen több mint 120 milliárd dollárt tartalékkolt az információtechnikai ágazat számára. A becsvágyó cél úgy hangzik, hogy az IT-ágazatnak ebben az időszakban meg kell kétszereződnie.

„Nem fog soká tartani, amíg Kína az egyik fontos szereplője nem lesz a világ informatikai és távközlési iparának” – mondta George Wang, az *IBM China Research and Development Laboratory* igazgatója. Tao Dong, a CSFB befektetési bank hongkongi elemzője még tovább megy, és a *The New York Times* szerint azt jósolja, hogy „Kína tíz év múlva a világ legnagyobb IT-hardvertermelője lesz”.

Ebben fontos szerepe lesz a sok kínai Szilícium-völgy cégeinek is.

Sok-sok kínai Szilícium-völgy

Szilícium-völgynek ugyebár azt a San Franciscótól délre húzódó földszívet hívják, amely valamivel San Josén túlíg húzódik. A 101-es úttól jobbra és balra olyan helyneveket látunk, amelyeknek kiváló hírük van a csúcstechnika világában: San Mateo, Palo Alto, Mountain View, Sunnyvale és Santa Clara. Itt van a nagy IT-konszernek (például Hewlett-Packard vagy Sun Microsystem) központja, itt a székhelye számos kockázatitőke-társaságnak, jól feltöltött számláikkal, itt van a Stanford Egyetem, ma egyike a legjobbaknak az országban.

A *know-how*-nak, az okos koponyákak és a sok pénznek ez az egyvelege páratlanul áll a világon. A föld egyetlen darabján sem alakult annyi csúcstechnikai cég, mint itt, a Szilícium-völgyben. A völgy, amely tulajdonképpen nem is az, a nagy példakép sok ország – köztük Kína számára is.

Ezért megpróbálnak sok Szilícium-völgyet létrehozni. Az egész országban több mint száz úgynevezett csúcstechnikaparknak kell létesülnie. Minden város, minden tartomány, amely ad valamit magára, létesít ilyen parkot. Korábban fejlesztési, most csúcstechnika zónának hívják őket. De csak a kevesen tartják meg, amit ígértek.

Az egyik mintaparkot Zhongguancunnak hívják. Autóval jó félóránnyira van Peking központjától, a főváros északnyugati részén. Itt van az ország két elitegyetemének, a Qinghua és a Pekingi Egyetemnek (a Beidának) a campusa.

A két egyetem köré települt sok külföldi multi kutatóközpontjával együtt. Ha végighajt az ember Zhongguancun széles utcáin, nagy épületeket lát, amelyek előtt három színes zászló lobog: a vörös kínai, valamelyik külföldi országé és az ott honos vállalaté. Az Ericsson, az IBM, a Microsoft, a Motorola és a Nokia – hogy csak néhányat említsünk – ott lobogtatja zászlaját.

És a nagy külföldi nevek között hemzsegnek a nagy és kis kínai csúcstechnikai vállalatok, például a Lenovo számítógépgyártó óriás (erről részletesebben l. később). Sok kínai vállalat az egyetemekről leváló garázscégeként jött létre. Joe Schoendorf, a szilícium-völgyi Accel kockázatitőke-társaság beltagja szemleutatt Zhongguancunban, és déja vu élménye volt: „Erősen emlékeztetett a késő '60-as évek Szilícium-völgyére. Sístergő feszültség van a levegőben.”

Közben sok Zhongguancun keletkezett Kínában. Mintegy száz csúcstechnikaparknak kellene már működni. Sanghajban van a Zhangjiang Hi-Tech Park, Suzhouban majdnem egy egész Hi-Tech város létesült. Egyre több, az ágazattal rokon park nő ki a földből. Medical Valleynek, Pharma Valleynek, Digital Valleynek vagy Software Valleynek hívják őket.

Versengés a világűrben

A kínaiak első világűrutazásának sikeres befejezése után néhány nappal, 2003 októberében erőteljes dicséret érkezett a Csendes-óceán túlsó partjáról. Sean O'Keefe irigység nélkül elismerte: „A Shezhou V fellövése jelentős esemény az emberi felfedezések történetében.” O'Keefe megítélhette ezt, ő az amerikai világűrhivatal, a NASA főnöke.

A Shenzhou V a kínaiak nagy presztízsvállalkozása volt. Meg akarták mutatni a világ többi részének, hogy műszaki téren számítani kell velük. David Baker, a brit katonai szaklap, a *Jane's Space Directory* munkatársa Londonban igen szemléletesen fejezte ezt ki: „Kína hangszórót vett a kezébe és azon kiáltja: képesek vagyunk rá, és legyenek szívesek nagyon komolyan venni bennünket.”

Az űrutazás mindig olyan technika volt, amelyet politikai, hatalmi demonstrációra használtak. Ezt tették az oroszok, amikor 1961-ben Jurij Gagarint, az első embert a világűrbe küldték, hogy az amerikaiak fölébe kerüljenek. Az amerikai-

ak visszaadták a pofont, amikor Neil Armstrongot, Edwin Aldrint és Michael Collinst elsőnek a Holdra küldték, hogy éreztessék az oroszokkal fölényüket.

És most a kínaiak, akik világűrutasításukkal jövődő világhatalomként kívánnak bemutatkozni. Jiang Zemin már a '90-es évek elején zöldre állította a lámpát az űrutazási program számára. A kormány évente 1,3–2 milliárd dollár közötti összeget áldozott a becsúgyó programra. A Shenzhou I–IV révén négy, ember nélküli űrhajóval kellő tapasztalatot szereztek a kínaiak az első igazi űrutazáshoz.

A Shenzhou V gigászi projekt volt: több mint 3000 gyárban tudósok, műszakiak és igazgatók tízezrei vettek részt benne. A 180 centinél alacsonyabb és legfeljebb 65 kilós fiatal kínaiak, akik űrutazóként szóba jöttek, mind egyetemet végeztek és lökhajtásos repülőgépek pilótái voltak. Ráadásul egyesek közülük kiképzést kaptak a Moszkva melletti Gagarin kiképző központban.

A Shenzhou V építésénél nyilvánvalóan Oroszország volt az eszmei keresztapa. Űrhajózási szakemberek mindenestre első pillantásra erős hasonlóságot látnak a Shenzhou V és az orosz Szojuz űrhajó között. Kilencméteres hosszával és nyolctonnás súlyával a Szojuz némileg nagyobb változatának látszik. „De a kínai űrhajózási hivatal egyes hordozó elemeket maga épített, és egészében a Shenzhou műszakilag fölényben van”, véli a *Scientific American* amerikai tudományos folyóirat.

Kína ezzel beszállt a világűrért folyó versenybe. Az eddigi versenytársak az Egyesült Államok, Oroszország és Európa. Míg a szakértők Oroszországnak tökehiány miatt kevés esélyt adnak, és az európai világűr-kutatási intézmény, az ESA programja is viszonylag kevésé nagyra törő, addig Kínának a legjobb az esélye van arra, hogy a majdnem utolérhetetlen amerikaiak után (a NASA költségvetése: közel 15 milliárd dollár) az űrverseny második helyezette legyen.

A kínaiak nem titkolják ambícióikat: 2005 második felére újabb űrutazást terveznek, ezúttal több űrhajós számára. És a kirándulás egy napnál hosszabb ideig fog tartani – a Shenzhou VI öt-hét napig lesz úton, mint azt már Wang Yongzhi, a kínai űrprogramok főtervezője elárulta.² A kínaiak további magasröptű terveket is szőnek. A Holdra is fel akarnak szállni – mint egykor az amerikaiak. Az első űrhajó – a kínai szakértők menetrendje szerint – 2007-ig utas nélkül eljutna a Holdig, és azt körülrepülné. 2010-re tervezik az ember nélküli holdrakétát és 2020-ra a holdutazást, mesélte el Sun Laiyan, a kínai űrhajózási hivatal vezetője a BBC-nek.

A mindenségbe való repülés azonban a kínaiak számára nem csak a hatalom és az erő demonstrálása. Csupán a presztízs kedvéért nem adnának ki dollár-

milliárdokat. Az űrhajózástól inkább más területeken, például az információtechnikában, az elektronikában és új szerkezeti anyagok fejlesztésében várnak jelentős műszaki fejlődést.

És ezeken a műszaki területeken olyan erős pozíciót akarnak szerezni, hogy – mint az USA és Japán ma – szabványokat határozhassanak meg, méghozzá világszerte érvényeseket.

A szabványkérdés

Kína a DVD-lejátszók legnagyobb gyártója. Természetesen nem kínaiak találták fel ezt a készüléket és gyártásának technológiáját sem. Ezt mások tették, méghozzá japánok (Hitachi, Matsushita és Toshiba) és amerikaiak (Time Warner), és ezért a kínai vállalatoktól a technikát kifejlesztők díjat szednek, készülékenként 15–25 dollárt. Ha meggondoljuk, hogy a DVD-lejátszó gyakran még 60 dollárba se kerül, a licencdíj a gyártási költségnek igen nagy hányadát képezi.

A kínaiaknak más általuk gyártott villamos-, elektronikai és információtechnikai készülékekért is licencdíjként évente milliókat kell fizetniük a külföldi cégeknek. Tartósan ez a kínaiaknak túl drága lesz. Ezért függetlenedni akarnak a licenc tulajdonosoktól, és maguk akarják a szabványokat meghatározni.

Ezért fejlesztették ki a DVD-lejátszók új, fejlettebb nemzedékét. És mivel az ABC-ben a D után az E következik, az új technikát EVD-nek – *enhanced versatil disc*nek nevezték el.

Ezt az új fejlesztést eszmeileg és pénzügyileg az állam támogatta. Az állami gazdasági bizottság 1999-be összetrombitálta a 13 kínai DVD-gyártóból álló konzorciumot, amelyet Beijing E-World Digital Technology Co.-nak neveztek el. A 13-as csoport vezetését a legnagyobb kínai DVD-termelő, a Jiangsu Shinco Electronic Group vállalta. Négy éven át közösen kutattak, és akkor az EVD technológiája sorozatgyártásra készen állt.

Az új nemzedék készülékei jobb képét és jobb hangot adtak. De valamivel drágábbak voltak és hiányzott a hozzájuk való *content*, azaz a lejátszható filmek. Továbbá a kínai új technika HD DVD-nek nevezett két nagy versenytársat kapott Japánból, az egyiket a Toshiba és a NEC, a másikat a Blue-Ray-Group fejlesztette ki.

De akárhogy is végződik a rendszerek közötti harc, egyet mutat: a kínaiak benne vannak. Maguk akarják a szabványt alakítani. A műszaki világban új szereplő

² 2005 októberében került sor a Shenzhou VI. ötnapos útjára két kínai űrhajóssal a fedélzetén. – *A Szerk.*

jelent meg. „Ez az egyik legfontosabb irányzat az informatikai és távközlési iparban”, írja Igal Brightman, a Deloitte tanácsadó cég elemzője. Azt jósolja, hogy 2010-ig Kína szerepe a világszabványok meghatározásában állandóan nőni fog.

A *Fortune* amerikai gazdasági magazin nemrég felrajzolta a tíz legfontosabb műszaki irányzatot. Ezek egyike, hogy „Kína állapítja meg a szabványokat”, és Paul Saffo amerikai jövőkutató ezt mondja: „az európaiak és az amerikaiak a legutóbbi évszázadban sikeresen és jövedelmezően diktálták a műszaki szabványokat, most a kínaiak utolérnek őket”.

A kínaiak jelenleg több fronton próbálják megtámadni a nyugati ipari államok monopóliumait:

- Operációs rendszerek: a kínai kormány csak a Linux operációs rendszerre, a Microsoft versenytársára fogad. Az ingyenes Linuxot Kínában a szabványos operációs rendszerré akarja tenni. A koreai és a japán szoftvergyártókkal együtt a kínai cégek ezenkívül egy Linuxszal kompatibilis szoftvert fejlesztenek ki.
- Rádiófrekvenciás azonosító (RFID): Minden Kínában gyártott áru – az Adidas cipőtől a Tchibo konyhakésig – csippecel látnak el. Rádiófrekvenciás úton így az árukat követni lehet, vagyis mindig tudható, éppen hol van – a gyárban, szállítás közben, raktárban vagy üzletben. Így optimalizálni lehet a vállalat áruinak áramlását. Kína most barkácsolja saját RFID-rendszerét, amely a nyugatival nem kompatibilis.
- Mobiltelefon: Minden gazdasági tömb saját szabványt fejleszt a 3. generációs mobilok számára, az úgynevezett 3G-technikát. Az amerikaiak a CDMA 2000-et használják, az európaiak a W-CDMA-t és a kínaiak – egyébként a Siemens erős segítségével – TD-SCMA-t. Kínának így először lesz saját mobilszabványa.

Kínában már több mint 300 millió mobilhasználó van, és ezzel messze a világ legnagyobb piaca. A kínai piac pusztán nagysága is óriási versenyelőnyt jelent. Ezért jósolja Clyde Prestowitz, a washingtoni Gazdaságstratégiai Intézet elnöke: „Ha a kínaiak a mobilok, DVD-lejátszók, számítógépek és más termékek legnagyobb piacává válnak, elég hatalmuk lesz, hogy meghatározzák a műszaki szabványokat.” Az amerikaiak és az európaiak biztosan nem fognak ellenállás nélkül meghajolni a kínai parancsok előtt. Hiszen sok pénz és a presztízs forog kockán. Az összekötések programozva vannak, méghozzá olyan fronton, amelyre eddig aligha figyelt valaki is. „A szabványok lesznek az országok közötti harc új terepei” jósolja Philipp Bond amerikai kereskedelmi államtitkár.

6. Ismeri ön a Huaweiit?

A globális kínai konszernnek keletkezéséről

„Kínában vannak vállalatok, amelyekről ön még nem hallott, de a jövő évtizedben mégis a versenypályán feltűnnek, és az ön létét fenyegetik majd.”

Jack Welch, a General Electric korábbi elnöke

Erre még az orrunkat fintorítottuk volna ötven éve: tévékészülék Japánból? Volt a Grundig, a Nordmende, a Saba. Vagy autót Japánból? Azt csak a németek, amerikaiak, britek, franciák és olaszok tudnak gyártani – tehát *mi*, a fejlett Nyugat. Akkor, az '50-es években és a '60-as évek elején a nyugati fogyasztók még önhittent gúnyolták a távol-keleti furcsaságokat. Amikor az első Sony tévéket a német lakószobákba szállították, és az első Toyoták feltűntek az autópályákon, mosolyogva vettük tudomásul őket.

Mintegy két évtizede aztán megismétlődött a színjáték, de ezúttal a koreaiakon mosolyogtak, akik hirtelen videokamerákat és autókat kínáltak a világpiacon. A márkák neve igen egzotikusan hangzott: Hyundai, Samsung, Lucky Goldstar vagy a kiejthetetlen Daewoo. Nyugaton eleinte a koreaiakat sem vették komolyan, sem a konszernnek, sem a fogyasztók.

Ma okosabbak vagyunk: az egykor semmibe vett japán és koreai cégek sok iparágban világszerte az élen vannak. Egyesek közülük egész ágazatok életét oltották ki a nyugati iparvilágban. Kamerákat és szórakoztató elektronikai cikkeket – néhány részpiacra dolgozó kis termelővállalattól eltekintve – már egyáltalában nem gyártanak nyugat-európai cégek. Ezekben az ágazatokban lassan majdnem minden Koreából és Japánból jön. A piacokat olyan cégek uralják, mint a Toshiba, a Panasonic, a JVC, a Sony és a Samsung. Ezenkívül a japánok, akár csak a koreaiak, az autópiaconak is fontos szereplőivé váltak.

És most Kína nekivág ugyanannak az útnak, amelyen Korea és Japán már régóta jár. És mi láthatólag harmadszor is beleesünk ugyanabba a hibába – nem akarjuk elhinni, hogy ezután a kínai konszernnek saját termékeikkel és márkáikkal fognak megjelenni a világpiacokon. Mint ötven éve a japánok és húsz éve a koreaiak esetében, most is az arrogancia és a tudatlanság uralkodik az igazgatósági emele-

teken: „Kutatásaink azt mutatják, hogy a multinacionális konszernnek vezetői teljesen figyelmen kívül hagyják annak az új kínai vállalkozói rétegnek a felbukását, amely egyes külföldi piacokat már sikerrel meghódított” – mondja Ming Zeng és Peter Williamson professzor, akik mindketten a Szingapúrban és a franciaországi Fontainebleau-ben működő, tekintélyes Insead MBA főiskolán tanítanak.

Az első kínai multik már a világpiacra nyüzsögnek. Kicsiben kezdik, és az első külföldi tapasztalatokat a környező ázsiai piacokon szerzik. És hódítanak, piacot piac után, ágazatot ágazat után. Részben nehezen kiejthető nevüket még csak a bennfentesek ismerik. Ugyan ki hallott már a Haierről, a Huaweiról, a Lenovóról, a Ningbo Birdről vagy a TCL-ről?

Ezeket, és néhány más nevet pedig meg kellene jegyezni, mert ezek a jövőben Samsungok és Sonyk. Hamarosan felkerülnek a „Fortune 500” listára, a konszernnek globális elitligájába. Erős versenyt szítanak majd a régi hagyományokra támaszkodó multiknak, a General Electricnek, a Siemensnek, vagy akármelyik másik óriásnak. És hamarosan fel is vásárolnak majd egy-kettőt ezekből az óriásokból.

Akkor már senki sem fog többé mosolyogni rajtuk.

Tanulni Japántól és Koreától

Kína mintaképei keleten vannak – Japánban és Koreában. Kínai politikusoktól és vállalatvezetőktől gyakorta halljuk két olyan vállalat nevét, amelyek példáját követni akarják. A japán Sony és a koreai Samsung ez a két óriáscég – két ázsiai világkonszern, amelyeknek sikerült lépcsőről lépésre meghódítani a globális piacot. Ha a japánoknak és a koreaiaknak ment, miért ne tudnánk mi is elérni, kérdik maguktól a kínaiak. Buzgón és alaposan tanulmányozzák a keleti szomszédok modell értékű sikereit.

A '90-es években a koreai és a japán konglomerátumok voltak a kínaiak nagy példaképei. Az előbbieket csebolnak, az utóbbiakat keirecunak hívják – gigászi vegyes konszernek, amelyek egy név alatt majdnem mindent kínálnak, autótól a bankhitelen át az acélig. A Daewoo, a Hyundai, a Lucky Goldstar volt a koreai óriás, a Mitsubishi, a Mitsui és a Sumitomo a japán.

De 1997 közepén kitört az ázsiai válság, amelynek következtében főleg a koreai csebolok kerültek veszélyes dugóhúzó pályára. A kínaiakban felmerültek az első kétségek, hogy az ilyen nehézkes konglomerátumok mégsem lehetnek a helyes mintaképek. A kínai vezetők csendben, de gyorsan felhagytak a koreai és japán példára létesítendő vegyes konszernek stratégiájával.

Ezzel szemben inkább a „tisztá”, csak keleti konszernek, mint a Samsung és a Sony, bizonyultak utánzásra alkalmasnak. Mindkettő erősen az elektronikára összpontosít, és lelkes újítónak számít.

A Sonyt közvetlenül a II. világháború után alapították, és ma egyike a világ vezető villamosipari cégeinek, sikereit folytonos újításainak köszönheti. A walkman és a videokamera, amely alig nagyobb egy fényképezőgépnél, a Sony laboratóriumában keletkezett.

A Samsung is kicsiben kezdte. A vállalat először néhány külföldi céggel alapított közös vállalkozást, és több mint félszáz licencszerződést kötött. Ez volt az úgynevezett tanulóidő.

Az export a '80-as évek elején indult meg az Egyesült Államok irányába. Mivel ott a Samsung márkát senki sem ismerte, a koreaiaknak valami mással kellett a figyelmet felhívniuk magukra. Következésképpen az olcsóságot választották stratégiául. És egyszerűen sokkal alacsonyabb árakat kértek, mint amerikai és japán versenytársaik. Így egyik piacot a másik után hódították meg. Ma a Samsung több mint 35 milliárd eurós forgalmával a világ egyik legnagyobb elektrokonzernje.

A Samsung és a Sony utat mutatott, a kínaiak utánozni akarják őket, és sikerülni fog nekik. A kérdés már rég nem az, hogy a keletkező kínai konszernek a világpiacra merészkednek-e, hanem csak az, hogy mikor bukkannak fel ott.

Csak idő kérdése

Még csak 15 kínai vállalat szerepel a „Fortune 500” listán, amelyet az amerikai gazdasági magazin évente összel tesz közzé. A világ 100 legismertebb márkája között, amelyeket az Interbrand tanácsadó cég évente közöl, még egyetlen kínai név sem szerepel. De ez változni fog, mondják a szakértők – ha nem is máról holnapra, de középtávon. „Tíz év múlva jelentős számú nemzetközileg versenyképes kínai vállalat lesz” – jósolja például Barry Naughton, a California Egyetem San Diegó-i részlegének közgazdászprofesszora.

A McKinsey mindentudó vállalati tanácsadói valamivel óvatosabbak. Nem hajlandók határozott időtartamot mondani. Negyedévenként megjelenő folyóiratukban, a *McKinsey Quarterly*ben felvetették a kérdést: „Boldogulhatnak-e a kínai márkák külföldön?” Néhány sorral később jön a diplomatikus válasz: „Igen, de nem lesz könnyű.”

A McKinsey szakértői bizonyos hiányosságokat vettek észre a globális piaci tényező szerepére oly lelkesen törő kínai vállalatoknál. Például: „Nincsen igazi marketingtapasztalatuk.” És: „Hiányoznak az értékesítő csatornáik, elsősorban a fejlett országokban.” Mindez időbe és pénzbe kerül.

A kínai törtétek tudják, hogy még néhány házi feladatot meg kell oldaniuk, de az állam készségesen hajlandó ehhez pénzügyi támogatást adni nekik. A kormány 2003 tavaszán éppen ebből a célból új szervezetet alapított: a SASAC betűnevével (*State-Owned Assets Supervision and Administration Commission*), állami aktívákat felügyelő és igazgató bizottságot, amelynek 30–50 vállalatot képpé kell tennie a nemzetközi versenyre. A kiválasztott vállalatokat az állam pátyolgatni fogja, bőkezűen engedélyezi külföldi befektetéseiket, kedvezményes hiteleket kapnak és – ha elkerülhetetlen – nagylelkű támogatásokat is. A pekingi kormány pontosan követi a japánok és a koreaiak beavatkozó hagyományait, amellyel először hazai, majd nemzetközi bajnokait kinevelték.

De a pénzen egyedül nem múlik. A kínai vállalatoknak, amelyek a világpiac felé törekednek, meg kell változtatniuk gondolkodásukat. Meg kell tanulniuk, hogy a piac majdnem olyan fontos, mit a termék. Ez azt is jelenti, hogy a piacokba be kell fektetni, azaz marketingre van szükség. Hajlandóknak kell lenniük sok pénzt fordítani reklámra. Ez olyan gondolat, amely sok kínai vállalat vezetőitől még idegen. Honnan is ismerhetnék?

A reklámot hosszú ideig megvetették, mint a kapitalizmus ördögi csábító módszerét. A '90-es évek elején Kínában még nem voltak a tévében, vagy a közterületeken reklámok, sem hirdetések a sajtóban. Ma a pekingi repülőtér a belvárossal összekötő 25 kilométeres útszakaszon egyik óriásreklám követi a másikat többé-kevésbé ügyesen fogalmazott reklámszövegekkel. Sanghaj híres parti sétányán villognak a bel- és külföldi konszernek neonreklámai. És a tévében a reklámfilmek régóta mindennaposak.

Időközben Pekingben és Sanghajban minden nagy globális reklámügynökségnek vannak képviselői, és kreativitásukkal hozzájárulnak, hogy a kínai vállalatok felismerjék a védjegyek fontosságát, és a reklám jelentőségét márkájuk szempontjából. A nagy cégeknek már bizonyos ideje van marketingrészlegük, többnyire külföldi reklámügynökséget foglalkoztatnak, és tanácsadókat vesznek igénybe.

Fiora Gilmore egyike e tanácsadóknak. Már részt vett egyes kínai cégek „márkásításában”, azaz egy védjegy megalkotásában és elfogadtatásában. Tapasztalatairól *Brand Warriors China* („Kínai márkaharcosok”) című könyvében számol be. Abból

indul ki, hogy egy évtizeden belül legalább egy kínai név bukkan fel a tíz legismertebb globális márkát tartalmazó listán.

Hogy melyikük lesz az, még nem tudja. De azt már pontosan tudja, milyen körből kerülhet ki.

A (még) ismeretlen óriások

Melyik lesz a holnapi Samsung vagy Sony? Ki fogja a nem túl távoli jövőben a messzi Kínából megtámadni a Siemest és a Bayert, a Vodafone-t és a Nokiat, a Ciscót és a ThyssenKruppot?

Létezik a kínai vállalatok olyan illusztris csapata, amelyeknek megvan az eszközük ahhoz, hogy globális játékosok legyenek. Vannak köztük csúcstechnikai cégek és hagyományosak, még kicsi és már nagy konszernek. A régi és az új ágazatokból jönnek, székhelyük valamelyik metropolisban van, de az is lehet, hogy a tartományok egyikében. A közös bennük: karizmatikus vezető áll az élükön, aki gyakran a vállalat alapítója is volt. Valamennyinek látomása van: az óriás birodalom kívül is fontos szerepet akarnak betölteni.

A következőkben szubjektív, de nem önkényes listát sorolunk fel tizenegy potenciális kínai multival, amelyek bármelyike a legközelebbi években a világpiacon komoly versenytárrá válhat:

China Mobile

A világ legnagyobb mobilüzemeltető cége. Elképzelhetetlen: 170 millió ügyfél! Sokkal több, mint a Vodafoné, a világon a második legnagyobbé. Minden hónapban négymillió új ügyféllel nő a számuk. Igen nyereséges: 19 milliárd dollár forgalommal 4,3 milliárd dollár nyereség.

Ningbo Bird

Kína első számú mobilkészülék-gyártója. Minden külföldi versenytársát felülmúlta. Üstököszerű növekedés: 1992-ben adta el az első mobilt, ma 20 millió darabot gyárt évente. Már kooperál a Siemenssel. Találgatni lehet, mikor fogja a Bird felvásárolni a Siemens mobilgyártó részlegét.

Alibaba.com

E-kereskedő vállalat. Először csak B2B (vállalatok között), most már B2C (vállalat és fogyasztó között) is. Versenyezni akar az Ebayjel, előbb csak Kínában, azután a világ többi részén. Jack Ma volt angoltanár 1998-ban alapította. Nagyságelőny: majdnem 90 millió fővel már ma Kínában található az Egyesült Államok után a világ második legnagyobb internetközönsége.

Wanxiang Group

Magánvállalatok a kapitalista Zhejiang tartományból, Sanghaj szomszédságában. Lu Guanqiu, Kína ötödik leggazdagabb embere (becsült vagyona: 670 millió dollár) alapította. Kína legnagyobb autóalkatrész-szállítója, és már megépítette első gyárát az Egyesült Államokban.

SAIC

Kína legnagyobb automobil konszernje, székhelye Sanghajban van. Két nagy közös vállalatban vesz részt, egyikben a Volkswagennel, a másikban a General Motorsszal. Fokozatosan beszáll a koreai autópiacon: először megszerezte a Daewoo 10 százalékát, nemrég átvette ott a negyedik legnagyobb termelőt, a Ssangyongot. Ezenkívül érdekltsége van a brit MG Roverben.

CITIC

Teljes neve: China International Trust&Investment Corporation. Gazdag hagyományokkal rendelkező konglomerátum, amely a '70-es években keletkezett. Erősen a kormány befolyása alatt állt, később részben tőzsdére vitték. Főleg a pénzügyi szektorra összpontosít, de befektetései vannak az építő-, az energia- és a távközlési ágazatban is.

Sinopec

Kína három olajipari óriásának egyike. Ma már Ázsia legnagyobb olajfinomító és petrokémiai konszernje. Már jegyzi a londoni és a New York-i tőzsdén. Akárcsak a BP vagy a Shell, külföldön, elsősorban a Közel-Keleten olaj- és gázmezőket vásárol fel. Valaha 1,3 millió alkalmazottja volt, most – fogyasztókúra után – már csak körülbelül 400 000 van.

Li Ning

Li Ning vállalkozó 1984-ben háromszoros olimpiai bajnok volt tornából, és igen népszerű. Ezért 26 évesen saját nevét viselő sportruházati konszernt alapított 1989-ben. Alkalmazott egy nagy külföldi reklámügynökséget. 450 üzlete van Kínában. Valamivel olcsóbban adja ruháit és cipőit, mint az Adidas és a Nike. Szeretne olyan sikeres lenni vállalkozásában, mint egykor a tornában volt.

Baosteel

A kormány kevence. Sanghajban alakult 1978-ban, a hatalmasok babusgatták nagyra. Mindig a legjobb igazgatókat kapta, és a legújabb nyugati technikához jutott, bármibe került is. Ma Kína legnagyobb és leghatékonyabb acéltermelője. 14 milliárdos forgalma 1,6 milliárd dollár nyereséget hoz. Még a versenytársak is dicsérik a Baosteelt. „Ez első osztályú vállalat” – mondja Thomas Usher, az US Steel főnöke. Egyre nagyobb a külföldi tevékenysége. Már részesedése van ausztrál vasércbányákban és brazil acélkohókban.

Qingdao Sörfőzde

Bizonyosan Kína leginkább globális piaca. A világon majdnem minden kínai étteremben Qingdao (magyaros átírással: Csingtao) sört szolgálnak fel. Németek alapították 1903-ban. Ezért a német tisztasági szabvány szerint készül. Kína első számú sörfőzdéje 1,2 milliárd dollár forgalommal. Világméretben azonban messze elmarad. Ezért együttműködik az amerikai Anheuser-Busch sörkonzernnel, ennek világméretű értékesítő csatornáin át akarja a kínai sört a világpiacra juttatni.

China State Construction Engineering

Az ország legnagyobb építőipari cége. Sok tapasztalata van nagy építkezések – gátaaktól repülőterekig – kivitelezésében, főleg Kínában, de fejlődő országokban is. Most meg akarja hódítani az ipari országokat is. Az alapkövet már letette: New York közepén a konszern irodaházakat és luxusszállodát épít. SunWenjie elnök azonban többre törekszik: „a világ tíz legnagyobb építőipari cége közé akarunk tartozni”.

Míg ez a tizenegy cég a holnap global playerei közé tartozik, vannak olyanok, amelyek már ma erősen hatnak a nemzetközi piacokra és már most a nyugati konszernek versenytársai. Ehhez a befolyásos körhöz tartozik a Legend (számítógép), a Haier („fehéráru”), a Huawei (távközlési berendezések) és a TCL (elektronika).

Hogyan érték ezt el ezek a cégek? Választ ad rá néhány tényrmosó-történet a modern Kínából.

Egy legenda születése

A történelem lapjaira kerül 2004. március 26-a. A hírneves Beijing szálló bankett-termében ünnepélyes aláírásra került sor. A szertartáson sok száz díszvendég és médiakiküldött vett részt. Mintegy száz kamera irányult a pódiumra, ahol majdnem teljes létszámmal jelen volt a Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) és a Lenovo vállalat vezetősége.

Sok beszéd és egyes reklámfilmek után a hölgyek és az urak a tettek mezejére léptek: szponzorszerződést írtak alá a 2006. évi (téli olimpia Torinóban) és a 2008. évi (nyári játékok Pekingben) Olimpiai Játékok számára. Kitért a taps és az éljenezés, pezsgőt szolgáltak fel.

Kínai konszern először – és ez a történelmi – az olimpia egyik fő szponzora! Olyan világmárkakkal együtt, mint a Coca-Cola és a McDonald's. A Lenovónak ez az előjog becslések szerint 40 millió dollárba került, ehhez jön az összes elektronikus berendezés, amelyet a kínaiak a két esemény számára természetben adnak. A kiadás azonban megtérül: a Lenovo logója mindenütt ott lesz, és a televízióban világszerte milliárdos közönség fogja megismerni. A képernyő előtt sokan fogják kíváncsian kérdezni: Mi fán terem ez a Lenovo? És úgyszólván senki sem tudja a választ.

A Lenovót nemrég még Legendnek hívták. A vállalatot a '80-as évek közepén Liu Chuanzhi, a pekingi Tudományos Akadémia tagja alapította. Liu 40 évével viszonylag már idős volt vállalkozónak. „De korábban a kulturális forradalom miatt nem volt rá esélyem, hogy vállalkozó legyek” – mondja szinte mentegetőzve. Tíz alapító társával együtt Liu először számítógépekkel kereskedett, míg 1990-ben hozzáfogott maga is a gyártáshoz.

Akkor Kínában az amerikai komputergyártók uralkodtak, de 1996 óta a Legend az első, utána jön a Dell, az IBM és a Hewlett-Packard. Közben a kínaiak az ázsiai piacon is megelőzték az amerikaiakat.

Sikerük receptje: majdnem ugyanolyan jó technikát kínálni, mint a külföldi versenytársak, csak éppen kedvezőbb áron. A kínaiak műszakilag egyáltalán nincsenek annyira lemaradva az amerikaiak mögött, és igen erős a tudományos kutatói háttérük. 13 000 alkalmazottjukból több ezer a kutatásban és fejlesztésben dolgozik, így a cég a legjobbat tudja kiválasztani. A Legend előnyösen, Peking északnyugati részén, a főváros csúcstechnikai negyedében működik, ott, ahol a legjobb egyetemek vannak, és sok az apró technikai kisüzem, valamint multik a világ minden részéből, amelyek itt kutató és fejlesztő központtal rendelkeznek.

A Legend termékválasztéka az évek folyamán lényegesen szélesedett: számítógépeken kívül gyárt notebookokat, szervereket, MP3-lejátszókat, digitális kamerákat és mobilokat. A jelszó: az információ- és távközlési technikában minden összenő, ezért készítsük magunk mindezeket a termékeket.

A forgalom már négy milliárd dollár körül van. A Lenovo csak nemrég vette át az IBM-től a személyi számítógépek gyártását, és ezzel a világ harmadik PC-eladójává vált. A vállalat a legjobb úton van, hogy elérje kitérített célját, „vezető nemzetközi vállalattá váljék”.

Ez is vezette a névváltoztatáskor. Mert az egész világon elterjedt „legend” szó sok piacon már lefoglalt és védett név. Ezért hívják a Legendet 2004 tavasza óta Lenovónak.

Egy multi belvilága

Shenzhen Hongkong tőzsomszédságában van. Közvetlenül a továbbra is meglévő határ mögött, amely az egykori koronagyarmatot a népköztársaságtól elválasztja. Shenzhen két évtizeddel ezelőtt még álmos halászfalu volt, ma hatmillió metropolis. Shenzhen Hongkong klónjának néz ki.

Ha elhagyjuk Shenzhen belvárosát, az autópályán körülbelül fél óra múlva következik egy kijárat, amire „Huawei” feliratú zöld tábla figyelmeztet. Huawei nem falu, se nem városrész, hanem egy vállalat neve. A Huawei Kína vezető csúcstechnikát gyártó cége.

A cég területe kisvárosra emlékeztet. Van itt kórház 20 orvossal, akik a híres Beijing Egyetemen végeztek, lakótelep 3000 munkatárs számára. Köztük pálmákkal körülvett uszoda, teniszpályák, terjedelmes klubház bárral és biliárdasztalokkal. A környezet inkább a Mediterrán Klub üdülőjének, mintsem a Huawei alkalmazottai otthonának látszik. Mindenütt fiatalok hemzsegnek a tágas területen.

– Isten hozta! – üdvözlö a vendéget a Huaweinél Richard Lee, és a konferenciaközpont egyik termébe vezeti. Tökéletes angolsággal tart „power point”-bemutató előadást a vállalatról: Ren Zhengfei hadmérnök alapította 1988-ban. Induló tőke 1000 dollár. Importált telefonok eladásával kezdte. Később maga gyártott és értékesített telefonokat Kína olyan vidéki területei számára, amelyeket a külföldi versenytársak nem értek el.

Ma a Huawei (forgalma: körülbelül négy milliárd dollár) majdnem azonos műszaki szinten áll, mint nagy külföldi versenytársai, a Cisco, a Nortel vagy a Siemens. Nagy előny a Huaweinek, hogy 22 000 alkalmazottjának (átlagéletkoruk alig 30 év) fele a kutatással foglalkozik, köztük kétszáz indiai. Ha kell, éjjel-nappal dolgoznak.

– Kutatóink jól képzettek, de a bérük csak a negyede a nyugati szakértőkénél – mondja Fu Jun PR-igazgató.

A Huawei ezért tudja termékeit – adatirányítók, szerverek, kapcsolóberendezések, mobilok – valamivel a nyugati versenytársaknál alacsonyabb áron piacra vinni. Szakértők becslése szerint a kínaiak a versenytárgyalásokon esetenként 30 százalékkal kevesebbet kérnek a konkurenciánál.

A Huawei újabb külföldi rendeléseket is keres. Még óvatosan a harmadik világban, vagy a jobb helyzetű fejlődő országokban, de egyre inkább az ipari országokban is. Németországban a Huawei egész emeletnyi irodát bérel Eschbornban, Frankfurt kapujában. Sok kínai között ott ül Sören Pürschel marketingigazgató, aki ezt mondja: „A válság számunkra esély. Rossz időkben az olcsó és rugalmas újoncoknak jobb a piaci esélyei.”

A Huawei azt tervezi, hogy már 2006-ban forgalmának 30%-át a külfölddel bonyolítja le. A Huawei már nem fogják lebecsülni. A Cisco, a világpiac vezető cége és a Huawei versenytársa egy belső használatra készült tanulmányban arra az eredményre jutott, hogy a Huawei a legveszélyesebb versenytársa a vállalatnak.

A kalapácsos ember

Mindig elmesélik, de túl szép ahhoz, hogy igaz is legyen. Volt egyszer egy kínai gyárigazgató, aki nem nagyon volt elégedett a termékek minőségével, amelyeket munkásai a gyárban készítettek. Mivel semmilyen rábeszéléssel sem hatott a minőség javítására, szokatlan eszközkhöz nyúlt – kalapáchoz. Munkatársai szemé láttára szétverte a vadonatúj hűtőszekrényeket és mosógépeket. A meglepett

munkatársak megértették a szokatlan bemutatót: hogy amit gyártanak, csak ócskavas. Megígérték, jobban fognak vigyázni a minőségre.

A kalapácsos akció 1984-ben volt. A cég neve akkor, derék szocialista módon: „Csingtaói Általános Hűtőgépgyár”. Romboló igazgatója az akkor 35 éves Zhang Ruimin volt. Ma a főnököt még mindig Zhang Ruiminnak hívják, de a vállalat cégneve már régóta új: Haier. Ruimin úr cége változatlanul hűtőszekrényeket és egyéb úgynevezett fehérárukat készít, amelyeket többé már nincs oka kalapáccsal szétverni.

Az autodidakta Zhang Ruimin forradalmasította a vállalatot. Tanult más országoktól, és mindegyiktől a legjobbat vette át: „az amerikaiaktól megtanultuk az újító szellemet, a németektől a szigorú minőség-ellenőrzést és a japánoktól a képzett munkaerő szolidaritását”.

A Haier valamiféle kínai mintavállalat. Forgalma több mint 9 milliárd euró, alkalmazottainak száma 30 000, termel 13 országban, elad 165-ben. Zhang Ruimin mintavállalkozó. Munkásgyerekből topmenedzser – az ilyen karriereket szeretik a kommunisták. Zhang ezért tagja a legfőbb párttestületeknek. Ezért gyakran mond olyanokat, ami a kormánynak is tetszik: „Kína nem elégedhet meg azzal, hogy a világ gyártóműhelye legyen. Saját márkákra van szükségünk, hogy megmutassuk országunk erejét.”

A Haier ilyen erős márka, Kínában már a legismertebb. A Haier minden kínai repülőtéren csomaghordó kocsijain hirdeti reklámszövegével: „Haier and Higher”. A Haier még magasabbra tör külföldön. A világ ötödik helyén van már, de Zhang Ruimin többet akar. A *Handelsblatt*nak kijelentette: „Célunk először a harmadik hely, utána megelőzzük a Whirlpoolt és az Electroluxot, és az elsők leszünk.”

Ez csak globális terjeszkedéssel sikerülhet. Meggondoltan, lépésről lépésre valósulhat meg: először a szomszédságban, Délkelet-Ázsiában, majd az USA-ban, és aztán Európában. A Haier a termékválasztékát is fokozatosan bővíti. Nem kínálja egyszerre az egész – közben 250 cikkre terjedő – palettáját. Kicsiben kezd, például szállodák számára minibárokkal vagy borhűtőszekrényekkel. Így indult az Egyesült Államokban 1994-ben. Rendszeresen bővítette a termékválasztékot. Ma a Haier ott van az USA tíz legnagyobb kereskedelmi láncá köztül kilencben. Los Angelesben a Haiernek formatervező központja van, Dél-Karolinában gyára és Manhattanben az amerikai központja.

Néhány fehér- és barnaárukat gyártó kínai cég úgy lopódzott be a világpiacra, mint a Haier. A fehérárukat – hűtőszekrényeket és mosógépeket – a konyhában állnak, a barnaárukat – tévékészülékeket és hifitornyókat – a nappaliban.

A Changhong, a Konka, a Panda barnaárut gyártó ismeretlen nevek, amelyek már nagy piacokat szereztek a Harmadik Világban, például Indiában vagy Indonéziában. A kínai piacon már régen urak. Ott a külföldi márkáknak már csak statisztaszerepük van, darabonként szorulnak ki. És ez a sors várhat még rájuk más ágazatokban is.

Hogyan borult fel a mobilpiac?

Aki csak egy pár évvel ezelőtt Kínában egy mobilüzletbe lépett, a vitrinekben és a polcokon úgyszólván csak külföldi márkákat láthatott és vehetett. Motorola, Nokia, Ericsson és Siemens uralta akkor a kínai piacot. Valamennyien nagy növekedési ütemről képzelődtek, és álmukban sem hitték, hogy a kínai gyártók valaha is versenyt támasztanak nekik.

Ha ma benézünk egy mobilüzletbe, ahol tucatnyi egyenruhába öltözött eladónő hajhássza a vevők kegyeit, azt fogjuk tapasztalni, hogy óriási a változás. Még mindig ott vannak a kínálatban a vezető külföldi márkák, de már kisebbségben. Az árupolcok más márkák alatt roskadoznak, ezeket Birdnek, TCL-nek, Konkának, Amoinak és Haiernak hívják – csupa kínai márka.

A mobilpiac a lehető legrövidebb idő alatt fejre állt – a külföldiek uralmát a kínaiak hegemóniája váltotta fel. Így 2003-ban a két vezető márka a Ningbo Bird (13%-os piaci részesedés) és a TCL (11%) lett, csak utánuk jön az egykori uralkodó Nokia (11%) és a Motorola (9%). Az összes kínai mobilgyártó együttes piaci részesedése már 55%. Négy évvel ezelőtt szerény 5% volt.

A példa két pontra mutat. Először is arra, hogy milyen tévesen ítélték meg a külföldi konszernnek a lehetőségeiket, mert fölényesen úgy gondolták, őket senki meg sem közelítheti. Másodszor pedig arra, hogy milyen gyorsan megelőzik a kínai cégek nyugati versenytársaikat, és szorítják ki lépésről lépésre őket. A kínai cégek feltörése lélegzetelállítóan gyors. Ezt az ütemet egyetlen koreai vagy japán vállalat sem bírja.

Legyen példánk a Ningbo Bird: a vállalat csak 1992-ben alakult meg mintegy 20 millió dollár induló tőkével. A Xu Lihua körüli három alapító először csak rádiós autópólás-gátlókat (*pager*) gyártott, majd a '90-es évek végén beléptek a vírárgató mobiltelefon-üzletbe. Ma a Ningbo Bird első számú Kínában, ahol 300 millió mobilfelhasználó van.

A Ningbo Bird telephelye körülbelül harmincpercnyire van Ningbótól – hatmillió város¹ 250 km-rel délebbre Sanghajnál. Az igazgatóság épületében a PR-os hölgy Kína térképét mutatja. Sok fekete pont van rajta. Azt mondja, több mint négyszáz. A pontok az értékesítési irodák helyét jelentik. Ezek tartják a kapcsolatot 50 000 kereskedővel, aki Bird mobilokat árul. Egyetlen mobiltársaságnak sincs az ország egész területére terjedően annyira sűrű hálózata, mint a Ningbo Birdnek. A vállalat 10 000 alkalmazottja közül 7000 marketinggel és árusítással foglalkozik, a többi kutatással és termeléssel.

A vállalat egyik tájékoztató mappája sok grafikont tartalmaz, amelyen felfelé haladó vonal látható. Forgalom, nyereség, termelés – minden viharosan gyarapodik. A bemutató utolsó oldalán a cég célja olvasható: „A Bird első osztályú nemzetközi márka és világhírű multinacionális vállalat lesz!”

Ezzel teljesen összhangban, lelkesen mondja Xu Lihua, a vállalat főnöke: – Van egy álmom: olyan nagyok akarunk lenni, mint a Motorola, az IBM vagy a Microsoft.

Xu úr holdkóros álmodozó lenne? Ha az ember ilyen kijelentéseket hall, hajlamos gőgnek vagy nagyzási mániának tartani. De aki olyan gyorsan meghódította a kínai piacot, mint a Ningbo Bird, annak globális kérdésekben is adhatunk némi hitelt.

Hiszen a kínai piacon a verseny kemény, talán egyike a legkeményebbnek a világon. Fokozatosan mindenki ott tolong, akinek rangja és neve van. Valamennyi multi és a belföldi versenytársak széles köre. Így a hazai piacon a Ningbo Bird nemcsak a külvilág Nokiáival és Motoroláival versenyez, hanem kereken 35 belföldi versenytársával is. Aki itt helyt áll, az megedződik és felfegyverkezik a világméretű versenyre is. Ezért a Ningbo Bird globális ambícióit, azt, amit mobil-exportjával már elkezdett, komolyan kell venni. A Ningbo Bird stratégiája – előbb megszerezni, illetve visszaszerezni a hazai piacot, aztán a világpiacon támadni – más ágazatokban is utánzókra fog találni. A külföldi cégek számára ez kettős veszélyt jelent. Elvesztik kínai piaci részesedésüket, és új, agresszív versenytársakkal kerülnek szembe a világpiacon.

Sok multinacionális vállalat még egyáltalán nincs tudatában ennek a fejleménynek. Míg a kínai gazdasági csodáról álmodnak, a kínai konkurensok éberek. Nem akarják és nem fogják harc nélkül átengedni hazai piacukat a külföl-

¹ A kínai városok területébe és lélekszámba gyakran a környező járások mezőgazdasági lakosságát is beleszámítják, ebben az esetben is erről van szó. – *A szerk.*

di versenytársaknak. A kormány segíti őket ebben – nyíltan és leplezve egyaránt. Elegendő trükk létezik, amellyel a külföldi cégek életét meg lehet keseríteni, és a belföldieknek kedvezni. Csak egy ágazat van – kifejezetten kulcságazat –, amelyben ez nem sikerült nekik, vagy mégis?

Mikor gurulnak le a szalagról az első kínai autók?

Taxival utazni Sanghajban sorba állást jelent. De jó alkalom arra is, hogy közvetlen közelből tanulmányozzuk és figyeljük meg a kínai autópiacot, milyen kocsik előzik balról és jobbról a zöld-fehér Peugeot-t. Világos: nagyon sok a Volkswagen közöttük, mert a wolfsburgi továbbra is vezeti a piacot, köztük különösen sok a Santana, amely még mindig a legkeresettebb VW-modell Kínában. De egy ideje Polók, Borák, Golfok – majdnem mindenfajta Volkswagen gurul már Kína útjain.

Már rég elmúltak azok az idők, amikor a régi modelleket a kínaiaknak el lehetett adni. Az autóbolond helybeliek manapság már részleteiben ismerik, mit is kínálnak a világban. Gondoskodik erről az a több mint harminc autósújság, amelyekben színes képek mutatják meg a kínaiaknak hétről hétre, milyen új modelleket állítottak ki a detroiti, a frankfurti, a genfi, a párizsi és a tokiói autóexpókon.

Így nemcsak Volkswagenek állnak a dugókban, hanem a General Motors, a BMW, a Honda, a Toyota, a Peugeot gyártmányai is és néhány Ford. Ám egyetlen kínai személygépkocsi sem. Bár a kínai utakon közlekedő autók fokozatosan, most már majdnem kivétel nélkül kínai gyárakban készülnek, mégis úgynevezett vegyesvállalatok ezek. A kínai fél adja az olcsó munkaerőt, a külföldi partner a drága szakértelmet és a márkát.

A Volkswagen volt az első autókonzern, amely 1984-ben ilyen vegyesvállalatba belépett. Azóta a világ minden autógyárát – ha eltekintünk az olyan előkelő cégektől, mint a Porsche vagy a Jaguar – vegyesvállalat képviseli Kínában. Egyik se szalasztja el ezt a jövedelmező piacot. Kína a globális autóipar Mekkája lett. A konzernek oda zarándokolnak, mert sehol a világon sincsenek ilyen álomszerű, 20, 30, sőt 60%-os évi növekedési ütemek. Mindenütt, az északi Changchuntól (Volkswagen, Audi) a déli Kantonig (Honda), a keleti Sanghajtól (General Motors) a nyugati Csungkingig (Ford) – vannak kínai-külföldi vegyesvállalatok. Ezek szinte kivétel nélkül a külföldi fél modellejit szerelik össze. Tisztán kínai márka nincs – egész kis kivételtől eltekintve. De tulajdonképpen miért is nem léteznek?

A magyarázathoz Xing Hong visz közelebb. Ez az úr – negyvenen alig túl, tökéletesen angolságával (sokáig New Yorkban élt), alapos világismeretével – őszintén beszél. Xing Hong autóipari vezető, a Brilliance Holding (a BMW vegyesvállalati partnere) igazgatóságának tagja. A holding saját márkájú kocsikat is gyárt. A „Zhonghua”, lefordítva Középső Birodalom vagy egyszerűen Kína – üzletemberek számára készült limuzin, 35%-kal olcsóbban az Audinál.

– El kellett kerülnünk Brazília hibáját – mondja Hong. A dél-amerikai ország ugyan nagy autótermelő, de nincs saját márkája. Ezt a sorsot Kínának el kell kerülnie, és ezért gyártja cége a „Zhonghuát”. De a nyugati autóipari vezetők szerint a kínaiak nélkülözik az autógyártáshoz szükséges ismereteket. Erre Xing nyugodt hangon azt válaszolja:

– Mi itt gyűjtjük össze a szakismereteinket – lépésről lépésre. És amit még nem tudunk, azt külföldön vesszük meg.

Például a „Zhonghuaéhoz” a formatervezést és a gyártástechnológiát Olaszországban. Hisz benne, hogy a kínai autók behozzák a lemaradást. A Brilliance nem az egyetlen kínai autógyár, amelynek saját márkája van.

– Nézze meg a Geelyt is! – javasolja befejezésül.

A Geely magánautógyár, amelyet Li Shufu vezet.

– Kína autóipara nem hagyatkozhat csupán a külföldi óriáscégekre – mondja Shufu. Ő ezért gyártja maga az autóit – azaz majdnem maga, mert továbbra is igénybe veszi a formatervezési segítséget Olaszországtól és Koreától. Modelljeinek neve: Haoqing, Meiril, Uliou és Urban Nanny. Négy kerék, motor és karosszéria – semmi flanc – ezért a kb. 5000 dolláros áraikkal nagyon olcsóak. Ideális első kocsik olyan országban, ahol most kezdenek autóvezetést tanulni. A Geely 2004-ben már 200 000 darabot adott el ebből az olcsó kocsiból, 2010-re már 1,2 millió kocsit értékesítését tervezi.

Ezt az alsó kategóriát a külföldi konzernek bűnösen elhanyagolták, és ez megbosszulhatja magát. Olyan vállalatok, mint a Geely, de az akkumulátort gyártó BYD is, amely a 4000 dolláros „Flyer”-ral lépett a piacra, be akar rendezkedni ezen a terepen, és úgyszólván alulról kívánja felgöngyölni a piacot.

Valaha lesz kínai autóexport is. Ahogy Minekava So, a Honda kínai részlegének vezetője állítja, Kínának „minden lehetősége megvan rá, hogy néhány év alatt az ágazat első exportáló országainak csoportjába emelkedjen”.

Pénzszerzés Nyugaton

Majdnem olyan volt, mint a tőzsdei fellendülések legszebb tetőzéseikor: 2003. december 18-án már kora reggel óriási sorok álltak a hongkongi bankfiókok előtt. Az emberek a nagy kínai biztosítótársaság, a China Life egy vagy több részvényét akarták megkaparintani. A tolongás olyan nagy volt, hogy a rendőrségnek kellett beavatkozna, hogy szabályozza a forgalmat. Mivel a részvények kereslete felülmúlta a kínálatot, már a kereskedés első napján az árfolyam fantasztikusan emelkedett. A China Life több mint három milliárd eurót vett be az egyidejű hongkongi és New York-i kibocsátáson. A népköztársaság biztosítóintézetének bevezetése a tőzsdére 2003-ban világszerte az év legnagyobb kezdeti nyilvános ajánlattétele (IPO = *initial public offering*, azaz tőzsdei bevezetése) volt.

A kínai vállalatok felfedezték, hogy a tőzsde pénzkiadó automataként működhet. De nem a saját országuk két tőzsdéjére mennek, mert nincs jó híre sem Sanghajnak, sem Shenzhennek. Nem alaptalanul nevezik őket cikázó tőzsdéknek, ahol kétes hírű kínai vállalatok átláthatatlan számbűvészzel kereskednek. A tőzsd felügyelet távolról sem felel meg a nyugati követelményeknek. Ezenkívül külföldiek – akár magánszemélyek, akár intézmények – csak korlátozottan és némi bürokratikus ráfordítással tevékenykedhetnek a két kínai tőzsdén.

A magukra valamit adó és külföldi pénzbefektetésre vágyó kínai vállalatok ezért inkább a szomszédos Hongkongba vagy a New York-i tőzsdére mennek. Amelyiket ott jegyzik, az egyszerre három előnyt élvezhet: nő a tekintélye, és ismertebbé válik, szinte minőségi pecsétet kap, mert a nyugati tőzsdék jegyzési feltételei igen szigorúak – végül pedig rengeteg pénzhez jut.

Ezért egyre több kínai cég használja ki ezeket a nyugati pénzforrásokat. Mohóságuk találkozik sok nyugati befektető növekvő érdeklődésével, akik nemrég fedezték fel Kínát mint új, fellendülő országot. Így spekulálnak: Kína a világ legnagyobb gazdasági csodájának országa, tehát a kínai vállalatok nyerni fognak, ezért befektetési célként érdekesek.

És a világ nagy tőzsdéi is igyekeznek vonzani a kínai vállalatok kezdeti részvénykibocsátásait. A népköztársaságnak csak 70 cégét jegyzik a két New York-i tőzsdén, a New York Stock Exchange-en és a Nasdaqon. De tekintettel az IPO-k világméretű hullámvölgyére, a világ egyre több tőzsdéje kopog a kínai vállalatok kapuján, és kérdezi: nem akarnak-e náluk részvényeket kibocsátani? Ily módon London, Szingapúr és Tokió nagy érdeklődést mutat a kínai IPO-k iránt.

– Kína a legfontosabb piacunk – mondja Jane Zhu, a Londoni Értéktőzsde (LSE) Ázsiával foglalkozó vezető beosztottja. Az LSE 2004 őszén ezért nyitott irodát Kínában.

A kínaiak azonban előnyben részesítik Hongkongot, ahol szinte otthon érzik magukat. Az egykori brit gyarmat tőzsdéje volt 2004-ben is a kínai tőzsdeújoncok kedvenc címe, és a vállalatok igen előkelő köre merészkedett a parkettre vezető folyosóra: a Ping An biztosító, az Air China, a China Construction Bank, a China Power, a China Netcom, a Minsheng Bank és mások.

Majdnem valamennyi állami vállalat. A pekingi kormány ebben nagyon ügyesen jár el. A vállalatok tőkéjének 20–25%-át a tőzsdéről hozza, a világos többséghez azonban ragaszkodik. Körülbelül 20 milliárd dollár friss tőke folyik a vállalatokhoz. Sok pénz a további – elsősorban külföldön történő – terjeszkedés számára.

Globális beszerzőkörúton

A Shanghai Electric Corporation, az egyik legnagyobb kínai villamosági konzern 2004 közepén két munkatársát Hamburgba küldte. Minden feltűnés nélkül berendezkedtek a Hansa-város egyik irodájában. Titkos küldetésük: egész Európában körülnézni a Shanghai Electric számára érdekes vállalatok körében – akár részesedés, akár felvásárlás céljából.

Ilyen diszkrét kínai felderítők manapság a világon mindenütt úton vannak. Sok kínai konzern – mindegy, hogy magán vagy állami – ugyanis rájött, hogy sokszor egyszerűbb idegen piacokon megvetnie a lábát, ha már ott meggyökeresedett cégekben vesz részt, vagy mindjárt az egészet megvásárolja. Ily módon, know-how-t, piaci részesedést és ismereteket szerez addig ismeretlen piacokról.

Az UNCTAD (ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési Konferenciája) egyik jelentése szerint a kínai vállalatok már 27 milliárd dollárt fektettek be külföldön. Immár 40 országban vannak jelen. Minden évben látványosan növekszenek a külföldi befektetések.

– A kínai vállalatok a küszöbén vannak annak, hogy Ázsiában, de azon túl is vezető külföldi befektetők legyenek – mondja Karl P. Sauvant, az UNCTAD igazgatója.

– Csak idő kérdése a támadás Kínából – jósolja Philipp Vorndran, a Crédit Suisse svájci bank stratégája. Nagyon is elképzelhető – így Vorndran –, hogy a

nagy európai blue-chip (tartósan nyereséges) vállalatok is a kínai cégek látókörébe kerülnek.

Még nem az egész nagy üzletekre hajtanak a kínai vállalatok. Egy kínai gyógyszerkonzern például egy japán kozmetikai vállalat gyógyszerészlegét vásárolja meg, vagy ott van a Hainan Airlines, amelyik be akar szállni a Malévba.² De már egy számmal nagyobb a célja a SAIC-nak (Shanghai Automotive Corporation), amely, mint már említettük, átveszi a nehéz helyzetbe jutott Ssangyong autógyárat, a koreai autópiac negyedik legnagyobbját.

A kínaiak még a tanulási folyamatnál tartanak. Az M&A-üzletek (a mergers & acquisitions, azaz egyesülések és felvásárlások) viszonylag újak számukra. Még meg kell szokniuk a játékszabályokat. Az egyik cég, amely láthatólag ismeri már őket, a TCL villamossági vállalat.

A TCL 2002 őszén átvette a csőd szélén álló német Schneider szórakoztatóelektronikai vállalatot. Ez kvázi vizsgadarab volt. A mestermunka egy évvel később történt. A TCL 2003 őszén és 2004 tavaszán részesedést vállalt két nagy francia konzernben. Először beszálltak a tévékészülékeket gyártó Thomsonba, majd a mobilgyártó Alcatelbe. A TCL mindkét esetben megszerezte a többséget, és vele a döntési jogokat.

A két francia cég már nem tudott nyereségesen termelni. Nehéz helyzetükben fordultak a távol-keleti megmentőhöz. A növekedésre törő kínaiak számára a beteg franciák jókor jött falatok voltak. Viszonylag kevés pénzért két jó márkánévhez és rengeteg tudáshoz jutottak. Az Alcatel esetében 600 kutató tartozott a zsákmányhoz.

Ilyen üzletekről a jövőben többször fogunk hallani és olvasni. Valahányszor nyugaton beteg vállalatok vevőt keresnek, a kínaiakkal lehetséges jelöltként fognak bánni.

A kínaiak már nem *ante portas* vannak, hanem néhányan közöttünk – néha őrült ötletekkel – máris a kapun belül. Wahaha – „nevető gyermek” – ez egy hangzhoui cég neve. Palackozott italokat, ásványvizet, tejet, teát és üdítőket gyárt. A választékában megtalálható a „Future Cola” is, egészen véletlenül piros-fehér palackban, mint a nagy mintaképé, a Coca-Coláé.

A „Future Cola” 1998-ban került a kínai piacra mint a Coca-Cola és a Pepsi világmárka nemzeti alternatívája. „A kínaiak kínai kólát akarnak inni” – hangzott

² Az üzlet azóta meghiúsult, mivel a kínai cég többségi tulajdont akart, így viszont a Malév elveszítette volna európai jogosultságait. – *A Szerk.*

a cég indoklása a bevezetéskor. A „Future Cola”, palackja mindössze 20 centért, mára már 7%-os piaci részesedést mondhat magáénak (a sokkal drágább Coke ugyan még mindig 24%, de ez már csak alig több mint a háromszorosa a hazai italénak).

A Wahaha igagatóit a viszonylagos siker olyan győzelemittassá tette, hogy most az Egyesült Államokban is árulják a kólájukat. 170 000 palackot indítottak útnak New York és Los Angeles felé. Izgatottan figyelhetjük, van-e jövője a „Future Colának”.

7. Légszennyezés és vízhiány

A gazdasággal együtt nőnek a környezeti problémák

„1,3 milliárdos népességével, és azzal a tervével, hogy 2020-ig megnégy-szeresíti gazdaságának teljesítményét, Kína olyan kibatással lesz a természeti környezetére, hogy az súlyos következményekkel jár majd az egész világ számára.”

Klaus Töpfer, az ENSZ környezetvédelmi programja (UNEP) vezetője

Az első tavaszi napok egyikén Pekingben még kisüt a nap. De a látóhatár percekben belül szürkésbarna keverékké sötétül el. Heves szél támad. Kerékpárosok borulnak fel, fejfedők repülnek a levegőben. A szél homokszemek millióit és milliárdjait sodorja magával, a homok pillanatok alatt behatol a ruházatba, a lakásokba. A bátor pekingiek felveszik fehér védőmaszkjukat és szembekerekeznek a viharral. Mások a házak, a fedett bevásárlóutcák falai közé menekülnek. Másnap az áll az újságban, hogy a tegnapi volt a tizenhetedik homokvihar idén, amely lecsapott a kínai fővárosra. A legerősebb ezen a télen. A repülőgépek nem tudtak leszállni a pekingi repülőtérre. 1200 járatot kellett más városba átirányítani.

Kína északi részén évről évre nő a homokviharok száma. Régóta nem állnak meg a határnál. Eléri Koreát és Japánt, sok még a Csendes-óceánon is átkel, Amerika nyugati partjain is érezhetőek.

A világ már rég egyetlen globális falu. Ha az egyik végén ökológiai galádság történik, elég hamar érzik e *global village* másik sarkában is. Ha Kína útjain valamikor a legközelebbi években vagy 200 millió autó fog közlekedni, mi is meg fogjuk érezni a szagát.

Kína környezetvédelmi problémája ezért az egész világot érinti. És Kínának nagyon sok ilyen problémája van. Szennyezett levegő, savas eső, kiszáradó folyók, erdőirtások, a sivatagok fokozatos terjedése, hogy csak a legfontosabbakat említsük. Ezek olyan problémák, amelyek minden iparosodó országot sújtanak. A nagy különbség az, hogy még sohasem lépett az iparosítás útjára ilyen nagy és népes ország, még hozzá ilyen gyors ütemben.

A környezeti problémák itt óriási, soha nem látott méretekre hatványozódnak. És ehhez jön még: „a kínai társadalomnak ma *egyszerre* kell szembenéznie azokkal

a problémákkal, amelyek az ipari országokban *egymás után* jelentkeztek” – ahogy Dirk Betke, a Berlieni Műszaki Egyetem sinológus és ökológus tudósa mondja.

Mamutfeladat ez a kínai kormánynak, amely a legutóbbi években egyre inkább tudatára ébredt a környezetvédelem problémáinak. Sok környezetvédelmi törvényt bocsátott ki, és némi pénzt is fordított rá. De mindennek ellenére túl keveset tett, mondja a Világbank. A kínai kormánynak – az IBRD szerint – többet kell tennie, több pénzt kiadnia, és célszerűbben felhasználnia azt.

Versenyfutás az idővel. És nem biztos, hogy Kína – és vele a világ többi része – nyerni fog a versenyben.

A vízhiány

A víz egyre szűkösebben áll a rendelkezésünkre. Szakértők világméretű harcot, sőt háborúkat jósolnak miatta. Kína ízelítőt ad abból, amire számíthatunk. Ott már folynak ezek a harcok. Parasztok vállalatok ellen, tartományok tartományok ellen, városok városok ellen. Például a két óriási város, Peking és Tiencsin vitázik a Juhe folyó vizén. A vízgazdálkodási minisztérium őszinte beismerése szerint 1990–2002 között 120 000 összeütközésre került sor a víz miatt. Szinte elképzelhetetlen: egyedül a minisztérium 60 000 embert foglalkoztat csak abból a célból, hogy elsimítsák a vízügyi vitákat.

Nem minden vita békés. Legendások a Hebei és Henan tartományt elválasztó Zhang folyó körüli harcok. Ott már évtizedek óta egész falvak szabályos közelharcot vívnak, és kölcsönösen egymást vádolják, hogy a másik illegálisan elvezeti a vizet. Megfigyelők szerint eközben minden lehetséges fegyvert bevetnek. A harcok azt mutatják, hogy Kína vízhiánya óriási. Tulajdonképpen két probléma van: egyre kevesebb a víz, és a kisebb mennyiség egyre szennyezettebb. Az első számú probléma a hiány. Lester Brown, az ismert amerikai környezetvédő azt mondja: „a vízhiány az egyik legnehezebb probléma, amely a kínai kormány előtt áll”. Kína több mint 600 nagyvárosa közül körülbelül 400 vízhiánytól szenved. Különösen rossz a helyzet a fővárosban, Pekingben. Kiürült a két víztároló, a Miyun és a Guanting, amely nemrég felületének még kétharmadával a fővárost látta el. Ha valaki tavasszal, a száraz, hideg telek után Peking környékén jár, könnyen észre veheti a katasztrófát: mindenütt kiszáradt tavakat talál.

Mivel a szabad ég alatti vizek mennyisége egyre kevesebb, megfúrják a földet, egyre mélyebbre, hogy a földfelszín alatti vízkészletekhez hozzájussanak. Ennek

természetes következménye a talajvíz szintjének csökkenése, ami – igaz, lassan, de – egész városokat süllyeszt lejjebb. Így például Sanghaj a legutóbbi 40 év alatt 1,7 métert süllyedt.¹

A második probléma: a szennyeződés. Kína hét nagy folyója közül öt vízének több mint 70%-a emberi használatra alkalmatlan. A városi vizek 90%-a többé-kevésbé szennyezett. Az emberek előbb májgyulladást kapnak, majd máj- és gyomorrákot. Főleg a városokban számtalan ember hal meg a víz rossz minősége következtében.

E vízproblémának többféle oka van. Természetesen az egyik ok a népesség nagy száma és a fellendülő gazdaság. A jólét növekedésével sok kínai több vizet fogyaszt, például autómossás vagy tusolás céljából. Ugyanez vonatkozik a sok gyárra, amely mindenfelé épül. Ezeknek is több vízre van szükségük, amelyet azután piszkos, néha mérgező szennyvízként adnak vissza a természetnek.

A víz legnagyobb szennyezői azonban a parasztok. Eső hiányában nagyon intenzív gazdálkodást kell folytatniuk. „A világ egyetlen országában sem öntöznek nagyobb területet” – állapítja meg Lester Brown környezetvédő. Ezenkívül a kínai parasztok bőven használnak műtrágyát, amely megtalálja az utat a talajvízbe.

S mintha ez még nem volna elég, a repedt csatornacsövek is hozzájárulnak a pazarláshoz. Számtalan köbméter víz egyszerűen elszivárog, mert a csövek nem tömítettek eléggé. „Óriási mennyiség pocséklódik el” – nyilatkozza Qu Geping, a China Environmental Protection Fund (Kínai Környezetvédelmi Alap) elnöke a *Beijing Review*-ban.

A kormány megértette, milyen problémával áll szemben. Leplezetlenül megmondja az igazságot. Így maga a vízgazdálkodási minisztérium jósol 2030-ra „komoly vízválságot”.

De mit tehetnek?

A vizet adagolják, az árát emelik. Eddig a víz igen olcsó volt, sok városban 1949 óta nem emelkedett a vízdíj, ennek következtében pazaroltak vele, mert úgy tudták, majdnem semmibe sem kerül. „Az emberek csak akkor fogják becsülni, ha érzik, hogy a víz drága” – mondja Jiao Zhizhong, a most létesített pekingi városi vízgazdálkodási hatóság igazgatója a *Beijing Review*-nak.

A pekingi kormány ezért az utóbbi évek alatt több lépésben emelte a vízdíjat, a fővárosban a víz ára 2003–2006 között majdnem kétszeresére emelkedik. Egyúttal

¹ Más adatok szerint az utóbbi tíz évben évi másfél centi volt a süllyedés, de igyekeznek lassítani a folyamatot. Ennek fényében viszont a fenti szám nem lehet valós, hiszen az építkezések az utóbbi másfél évtizedben gyorsultak fel. – *A Szerk.*

a fogyasztáshoz igazodó díjrendszert vezetnek be. Aki sok vizet fogyaszt, viszonylag drágábban kapja, mint az, aki takarékosan bánik vele. A központi kormány ezzel egy időben utasította a többi várost és községet, hogy hasonlóan, a fogyasztáshoz igazodó progresszív díjszabást vezessenek be.

Hosszabb távra a pekingi vezetők gigászi tervet dolgoznak ki. Az ország vízforrásai egyenlőtlenül oszlanak meg – durván azt lehet mondani, Délen sok a víz, Északon túl kevés. Ezért Délről észak felé 1000 kilométer hosszú csővezetékét építenek majd. A megaterv 50 milliárd dollárba fog kerülni. 400 000 embernek kell áttelepülnie, hogy a két vezetéknek helyet hagyjon. A tervezett építési idő 50 év.

De még egy kapavágást sem tettek.² Ezért a kínaiaknak egyre inkább hozzá kell szokniuk a kiszáradt folyókhoz, de egyúttal – bármennyire paradoxnak hangzik is – az árvizet okozó, sodró folyókhoz is. Mert erről egy másik környezeti probléma gondoskodik.

„Fának ne menjetek...”

Kína és a világ többi tévénezői 1998 egész nyarán át láthatták a képeket, amelyeken bátor katonák végkimerülésig küzdöttek a Jangce folyó mentén. Igyekeztek megfékezni a népköztársaság történetének egyik legszörnyűbb árvizét. 18 millió embernek kellett a víztömeg elől menekülnie, ki kellett telepíteni őket. 4000 embernek már nem sikerült – a vízbe veszték.

Az ország megrendült a katasztrófa képeitől. Kérdések vetődtek fel: miként lehet a jövőben megakadályozni, hogy ekkora árvizek keletkezzenek?

Az okok keresésekor a szakértők hamar felismerték, hol kell keresni a szerencsétlenség okait: a Jangce felső folyásánál. Azon a vidéken évekkel előbb tömegesen vágták ki a fákat, egész erdőket taroltak le. Az '50-es években a Felső-Jangce vidékén a terület 30–40%-át erdő borította, ami ma már nem több 10%-nál. A kínai kormány az árvíz-katasztrófa miatt megtiltotta a tarvágást a Jangce vidékén.

Az ilyen – nem mindig következetesen végrehajtott – intézkedések ellenére, Kína erdőterülete tovább fogy. Jelenleg az ország területének már alig 17%-át bo-

² Az elképzelést évtizedek óta vitatják, s egyes szakaszai el is készültek. A végleges tervet 2002 novemberében fogadta el a kormány, s egy hónapra rá megindult a kivitelezése. A vízmű három fő továbbító rendszerből áll, amelyek részben csatornák, részben csővezetékek. A középső és a keleti vonal első ütemei a terv szerint 2010-re már üzemelni fognak. Az olimpia vitorlás számait rendező Qingdaót 2008-ig be akarják kapcsolni a rendszerbe. – *A Szerk.*

ritja erdő. Ez jóval a világátlag 27%-a alatt van. Kína ezért már nem képes óriási faigényét belföldről fedezni.

A Kínaiak már most – az amerikaiak után – a legtöbb fát fogyasztják a világon. Nem csak az evéshez használt pálcikák milliárdjait – vagy billióit? –, amelyet egymilliárd ember naponta használ, majd eldob. Elsősorban a növekvő jólét növeli a fakesletet. Nagyobb lakások, több bútor, több fa – így működik az egyszerű ok-sági lánc.

Csak a pekingi és a sanghaji Ikea áruház bútorral teli folyosóin kell végigmen-ni, és ott a kínaiak csillogó és bámuló szemét nézni, hogy észrevegyük, milyen szívesen vásárolnának végre új, csinos bútorokat. A tágasabb lakás, benne az új bútorok egészen előkelő helyen állnak kívánságlistájukon – csak az autó utáni vágy előzi meg.

Mivel a kereslet nő, és otthon szűkösebb lesz a kínálat, a kínaiak több fát fog-nak vásárolni külföldön, elsősorban Mianmarban (Burmában), Oroszországban és Indonéziában. Akkor ott fogják az erdőket irtani – az ottani környezet kárára. Sok minden törvényellenesen történik. „A kínai faimport több mint 40%-a tiltott vágásból ered” – becsli Brook Larmer és Alexandra Seno, a *Newsweek* szerzője. Kutatásaik szerint Kína lett az indonéziai illegális fapiac legfőbb vásárlója.

A kínaiak persze kimagyarázzák magukat, és azt mondják, nem az ő felada-tuk ellenőrizni, hogy más országokban jogosan vagy törvénytelenül vágják-e ki a fákat. De mindig újra lelepleződik, hogy ők maguk is részesek az illegális ta-rolásban. A kínai fakeskedelmi vállalatok például a '90-es évek végén nagy te-rületen irtottak erdőt a braziliai Amazonas-vidéken, és ezzel megsértették a bra-zil erdőgazdálkodási törvényeket. Mivel nem voltak hajlandók a büntetést kifi-zetni, el kellett hagyniuk az országot. De Kínában is folytatódik a törvénytelen erdőirtás. És ami nem esik a tarolás áldozatául, azt tönkretetheti a savas eső, amely a borzasztó légszennyezés miatt az ország nagy területeit áztatja.

A szennyezett levegő

Minden év november 15-én a szó szoros értelmében máról holnapra megvál-tozik Észak-Kínában a levegő minősége. Ettől az időponttól kezdve a városokat szmog borítja. A napnak alig van esélye, hogy sugarával áthatoljon a füsttel kevert ködrétegen. Egyúttal átható koromszag érződik. November 15. sok kínai számá-ra jelentős dátum: előtte a fűtés tilos, amikor vastagon beburkolódzva mozognak

az utcán, és – ha zárt helyiségbe érnek – hagymaelv szerint lehántják magukról a sok ruharéteget.

És ha végre szabad fűteni, ez elsősorban szénnel történik. A „fekete gyémánt” ama kevés nyersanyagfajta egyike, amellyel a kínaiak saját országukban rendelkeznek: a lakásokat, gyárakat majdnem kizárólag szénnel fűtik. A fűtési energia kezeken 75%-a kis és nagy szénkályhákból vagy szénerőművekből származik: évi 1,3 Mrd tonna szenet égetnek el.

Az erőművek technológiája többnyire nem a legkorszerűbb, és ezért nem is a legtisztább. Így a füsttel együtt rengeteg káros anyag hagyja el a kéményeket. Vagyis télen a kínai levegőben minden található: lebegő anyagok, korom, pernye és kén-dioxid is. A problémát növeli, hogy a Kínában bányászott szeneknek különösen magas a kéntartalma.

Nem csoda, hogy Kína kén-dioxid-kibocsátása a világon a legnagyobb. A széndioxid kibocsátásában mindenestre még elmarad az Egyesült Államok mögött. Szakértők szerint azonban legkésőbb 2020-ra ez is meg fog változni.

– Kínában és a szomszédos országokban az emberek és a környezet számára azonban a következmények már most végzetesek – mondja Peter Heck, a trieri egyetem tudósa. A nagyvárosokban, ahol a magánháztartások és az ipari üzemek szénnel tüzelnek és dolgoznak, rendkívül nagy a levegő szennyezettsége. Szomorú számtanpélda: a piszok, amelyet a gyerekek a szennyezett nagyvárosokban belélegeznek, naponta körülbelül két doboz cigaretta elszívásával egyenértékű. A világ tíz legszennyezettebb városa közül már öt Kínában található: Kanton, Sanghaj, Shenyang, Xi'an és az első helyen Peking áll.

Ez már Zhu Rongjinak, az előző miniszterelnöknek is túl sok volt. 1999 decemberében elpanaszolta a pekingi hivatalnokoknak: „legalább öt évvel meg rövidíti életemet, hogy a városukban lakom”. A több mint 75 éves Zhu ugyan életben van még, de sok honfitársának életét ragadja el a szennyezett levegő. A Világbank adatai szerint Kínában évente 300 000 ember hal meg a nagyvárosok légszennyezettsége következtében. A megvárosok szennyezett levegője vidéken savas esőt okoz. Az ország területének csaknem harmadán már savas eső esik. És ez nem áll meg Kína határán. A szomszédos országok is érzik a következményeket. A nyugati szél a savas esőket keletre fújja, Koreába és Japánba. Ezért ott is pusztulnak az erdők, és savas lesz a folyók és a tavak vize. De ezek az országok sem a végállomások. A közlekedés és szállítás légköri hatásait vizsgáló nemzetközi konzorcium (International Consortium for Atmospheric Research on Transport and Transformation) tudósai 2004 nyarán meglepő tanulmányban először mu-

tatták ki, hogy Ázsia és vele Kína levegője még az Egyesült Államokat is eléri, és nemcsak a nyugati, hanem a keleti partot is.

Ideje, hogy világossá váljon: Kína légszennyezése nem helyi, hanem globális probléma. De az érintett országoknak nincs lehetőségük szankcióra, mert nem létezik globális környezetvédelmi kártérítési jog, amely alapján a szennyezés okozóját a költségek viselésére kényszeríthetnék. Így számukra csak a felhívás és a figyelmeztetés marad. A legfontosabb követelés így hangzik: Kínának csökkentenie kell a széntől való függését. Mert különben „a légkör széntartalma megháromszorozódik, és az egész világ klímája és ökörendszere megrendül” – mondja Jeffrey Sachs amerikai professzor.

De mi a piszkos szén tiszta alternatívája? Az atomenergia? Kína ugyan épít néhány új atomerőművet, de ezek elkészülte után is csupán négy százalék lesz a nukleáris energia részesedése Kína összes energiatermeléséből. Kínának több száz atommáglyát kellene országszerte telepítenie, hogy az atomerőművek árama teljesen pótolja a szenet. Eltekintve a költségektől, ezt a kockázatot egyetlen kínai kormány sem vállalná.

Tehát az újratermelő energiaforrások? Mind szép és jó. De ezek a források megközelíthetően sem képesek Kína óriási energiaszükségletét fedezni. Ezért csak a keserű felismerés marad: „igazi alternatíva nincs kilátásban” – ahogy Heck fogalmaz. És ezt a felismerést még keserűbbé teszi, hogy – a szénen kívül – még egy másik óriási és végletesen növekvő légszennyező is található Kínában: az autó.

Úton a káosz felé

A Jianguomen Daije, Peking nyugatról keletre vezető fő közlekedési útja nyolcsávós. Fél öt van, és már megint bedugult. Semmi se jut előbbre. Buszok, taxik állnak, néha vánszorognak pár métert. Dudálnak és átkozódnak.

– Mindennap ugyanaz a cirkusz – mondja a taxisofőr bordó Santanájában –, lassan nincs már öröm ebben a foglalkozásban – panaszkodik, és azt ajánlja utasának, szálljon ki és tegye meg gyalog a hátralévő utat. Az elfogadja az ajánlatot, és kényelmesen megelőzi az álló pléhkaravánt.

Peking megfullad a forgalomban, a zajban és a bűzben. Naponta 1000-rel nő a járművek száma. A fő közlekedési vonalakon az átlagos sebesség 1994-ben még 45 km/óra volt, 2003 októberében már csak 12 km/óra.

Akinek autója van, használja is. A kínaiak évente átlag 47 400 kilométert vezetnek – ez háromszorosa az amerikai átlagnak. Ebből sok a felesleges kilométer.

– Nagyon sokszor látom, hogy vannak, akik csillogó autóval mennek vacsorára egy luxusétterembe, noha csak ugrásnyira van – mondja Zhang Guowu professzor, a pekingi Jiaotong Egyetem oktatója.

Igen kevés a parkolóhely, Pekingben naponta 300 000 autós nem talál parkolóhelyet.

– Sokszor céloktól kilométernyi távolságban kell parkolnom, és onnan taxival mennem – panaszkodik Wang Liang üzletember.

Más nagyvárosokban a helyzet alig jobb. Kantonban ma már ugyancsak rendszeres az araszoló előrejutás. Sanghajban ugyan időben – azaz a '90-es évek közepén – felismerték a problémát, és kétemeletes autópályákat építettek. De ezek sem bírtak a növekvő forgalommal lépést tartani. Így előfordul a bizarr helyzet, hogy az éjszaka közepén állni kell a dugóban. Hol fordul ez még elő a világon?

A nagyvárosok forgalmának összeomlása előrelátható, mert az ország gépkocsállománya feltartóztathatatlanul nő. Az autógyártók nagy öröme. Az autógyárak ugyanis csak a mára gondolnak, a holnapra alig, nem is szólva a holnaputánról. Ők a motorizációban érdekeltek, az ökológiai következményekért nem ők felelnek. Csak eladni akarnak, és elragadottak a büszke növekedési adatok láttán, amilyenek máshol már sehol a világon sincsenek.

Szédült boldogsággal, optimistán számolják, mi volna, ha a növekedés így tartana tovább. Helmut Panke, a BMW főnöke, aki egyébként még a józanabb gondolkodásúak közé tartozik, azért szintén lelkesedik. Jelenleg Kínában – ahogy Panke mondja – 1000 lakosra csak 6,6 gépkocsi jut. A világszerte ma 133 személygépkocsi /1000 lakos.

– Hogy Kína ezt elérje, még újabb 163 millió járművet kellene forgalomba helyezni – számolja ki Panke, és reméli, köztük sok BMW lesz.

Elhallgatja, mi volna ennek az ökológiai következménye. Zhai Guangming ezzel szemben egészen világosan rámutat:

– Azt elképzelni is szörnyűség, hogy mindenki autót vezethessen, akinek ma kerékpárja van – mondja a China National Petroleum Corporation (CNPC) volt elnöke, és megjósolja: – Ez az egész világot megrendítené.

A kínai hatóságok abból indulnak ki, hogy 2020-ra kereken 140 millió gépkocsi fog közlekedni az ország útjain. Kína gyors motorizálása ökológiai fenyegetés a Föld mint égitest és légköre számára. De vissza lehet-e fogni az ütemet? Természetesen nem. A Nyugat, ahol sok családnak két autója is van, rossz példát

mutat. Aki hozzájárult az ózonlyuk növekedéséhez, annak nincs joga a kínaiaknak szemrehányást tenni, vagy pláne önmegtartóztatást követelni tőlük.

Viszonylag eredménytelenül próbálnak gátat vetni az autóáradatnak a városok, például Sanghaj (egyébként Szingapúr is), olyan akciókkal, hogy a forgalmi engedélyt az érte legtöbbet ajánlónak adják. Például 2004 januárjában 6233 engedélyt adtak ki, pedig 20 000 potenciális autótulajdonos kért. Aki több mint 1700 eurót ajánlott, az kapott is. Az ilyen árverési rendszer csak enyhíteni tudja a problémát, de nem oldja meg.

Csak a hagyományos üzemanyagok helyettesítésével lehet megakadályozni a globális ökoszisztéma várható összeomlását, amivel Kína erősödő motorizáltsága fenyeget. A jelszó az legyen, hogy el a környezetkárosító benzintől a környezetbarát üzemanyagcella és a hidrogén felé.

Sok tudóst mozgósít az a látomás, „hogy tekintettel a kínaiak tömeges motorizációjára, Kínának vonzó lehet azonnal áttérnie a hagyományos gépjármű-üzemanyagokról a jövő tartósan ígéretesnek mutakozó műszaki megoldásaira, mint a hidrogén és az üzemanyagcella alkalmazására”. Ezzel a reményt ébresztő mondatral nyugati tudósok léptek fel 2004-ben egy sanghaji kongresszus vitaanyagában, ahol ezzel a témával foglalkoztak

De mennyire valószínű ez a látomás? „Bármennyire megvesztegető ez a gondolat, nem olyan könnyű megvalósítani” – írja néhány mondattal később a vitaanyag. Az ilyen üzemanyagokkal működő motorok még igen drágák. És nem úgy látszik, hogy a gépkocsipar nagy erővel akarna hozzáfogni ehhez a feladathoz. Így „Kína motorizációja kapcsán eddig csak a Ford és a General Motors mutatott elkötelezettséget a hidrogén és az üzemanyagcella iránt” – hogy ismét a már említett tanulmányból idézzünk.

De Kínának nincs más választása, mint hogy az új technika mellé álljon. Versenyfutás ez az idővel – mint majdnem minden ökológiai kihívás esetében, amellyel Kínának szembe kell néznie.

Közeledik a sivatag

Kína nagyvárosaiban a városszéli utakon mindenütt óriásplakátok hirdetik a golfpályákat. Golflegendák, például az ausztráliai Greg Norman Shenzhenben, óriásplakátokon hirdetik a dél-kínai városban lévő, csodálatosan szép golfpályát.

A golf divatban van Kínában, különösen az ország új gazdagjai körében. Aki mutatni akarja, hogy pénze van, lengeti a golfütőt. Így mintegy 200 golfpálya létesült egyedül a legutóbbi húsz évben. Csupán Guangdong tartományban 60 pálya működik, Sanghajban 20 és Pekingben is ugyanannyi.

További 600 (!) pálya létesítését tervezik. Pontosán nem lehet tudni, mert a legtöbb golfpálya illegálisan jön létre. Becslés szerint csak öt százalékukat hagyták jóvá az illetékes szervek.

Közben a golfpályákat a hatóságok indexre tették. A golf a „zöld ópium”, szidják a pályákat a bürokráták. Ez nem az osztályháború utócsatározása egy nyugati elitsport ellen – nem, a bürokráták azért érzik vesztesnek magukat, mert a gazdagok játékmezői hektárról hektárra újabb értékes földterületet vonnak ki a termelésből.

A föld igen ritka Kínában, ami a térképre pillantva hihetetlennek látszik. Négyzetkilométerre Kína a világ harmadik legnagyobb országa (Oroszország és Kanada után). De az óriási felület nagy része hegy vagy sivatag, ezért nem művelhető, nem használható gazdasági célra.

Így a kínaiaknak nagy országukból csak kevés marad: „a kínaiak nagy többsége minden gazdasági, ipari és mezőgazdasági tevékenységével az ország területének körülbelül egynegyedére szorul össze” – mondja a környezettudós Peter Heck.

De ez a létfontosságú terület is tovább zsugorodik. Mert a sivatag nő. A földterület egynegyede már sivatag, és ez minden évben nagyobb lesz. Különösen északnyugaton terjed. Ott a sivatag a '70-es években évente 1560 km²-rel nőtt, a '90-es években 3436 km²-rel. A sivatag egyre közelebb nyomul Pekinghez. Ez nyugtalansággal töltötte el 2000 májusában Zhu Rongji akkori miniszterelnököt, aki azonnal elrendelte, vizsgálják meg a főváros áthelyezésének lehetőségét. A tudósok megnyugtatták: nagyon valószínűtlen, hogy a sivatag bevegye Pekinget. Ezt a jelenséget elsivatagosodásnak nevezik, amely nagy problémát okoz a kínaiak számára, mert hozzájárul a mezőgazdaságilag hasznosítható terület további zsugorodásához. Egyúttal a golfpályák, a gyárak, a külvárosok és a különleges gazdasági övezetek is egyre több területet igényelnek a szántóföldek, mezők és ültetvények rovására. A kormány mindenesetre kampányt indított az illegális gazdaságfejlesztési zónák ellen. Minden város, amely valamit is ad magára, kijelölt ilyen övezetet, hogy vonzza a külföldi tőkét. A központi kormány azonban számos ilyen övezet létesítését nem engedélyezte. Az állam 5000 ilyen övezetet be is zárt. Ez csak kis siker a földek visszahódításában. Természetesen sokkal döntőbb volna, ha megállítanák a sivatagok terjedését. Ezért a kormány évekkel ezelőtt erdősítési

programot indított el. Szép propaganda-jelszavak kísérték: „Ültess fákat! Telepíts erdőt! Ez jó az országnak.”

Az elmúlt húsz évben állítólag mintegy 42 milliárd fát ültettek, mondják a külföldi erdészeti szakemberek. Ez minden idők legnagyobb erdősítési programja volna, de úgy látszik, nincs sok haszna. Ehelyett nő a homokviharok ereje. Ez önmagában nem új jelenség Kínában, ahol több mint ezer éve rendszeresen végigsöpörnek az országon. De a legutóbbi időben gyakoriságuk egyre nő. Így 2000 óta Peking lakosságát évi átlagban több mint 13 homokvihar sújtotta.

A világ szemétdombja

Guiyu 100 000 lakosú városka a déli Guangdong tartományban. Az ország gazdasági fellendüléséből csak az árnyékos oldal jut neki. Itt van az ország, sőt az egész világ szemétdombja. A városka a '90-es évek óta a tönkrement elektronikus eszközök – röviden az e-szemét – szétszedésére szakosodott.

Guiyu utcáin és útjain halomban állnak a régi számítógépek, laptopok, képernyők és tonnaszámra az e-szemét. Fürge kezek kis deszkabódékban alkatrészeikre bontják szét a jóléti társadalom maradványait. Valamivel több mint napi két euróért a távoli, nyugati tartományokból származó vendégmunkások szennyeznek vele a kezüket és veszélyeztetik légutáikat.

Mert veszélyes munkát végeznek. A szemétben mindenféle mérgező anyagok vannak, például ólom, kadmium és foszfor. Elégetik, vagy eldobják őket, és ezzel mérgezik a levegőt, a talajt és a vizeket. Másrészt viszont az elhasználdott számítógépekben értékes anyagok is vannak, amelyeket nyereséges kiszerezni és újra felhasználni: ilyen a réz, platina és arany. A fémhulladékot ezért világszerte keresik. De az ipari országok túl kifinomultak ahhoz, hogy ilyen piszkos munkát végezzenek. Ezért hulladékok beutazzák az egész világot, hogy végül többnyire Kínában kössenek ki. Ott pedig a legutóbbi években szabályos hulladékipar keletkezett. Egyik súlypontja a már említett Guiyu, a másik pedig a Zhejiang tartományi Taizhou. Ott elsősorban a koreaiak és a japánok rakodják ki e-szemétüket, Guiyuban az amerikaiak és a közeli Hongkong vállalatai.

Ez a mérgező szemétxport tulajdonképpen nem megengedett. De az Egyesült Államok az egyike annak a kevés országnak, amely nem ratifikálta a Bázeli Egyezményt. Amíg az amerikaiak folytatják piszkos üzleteiket, és a kínaiak a 2000-ben kiadott behozatali tilalmuk felett szemet hunynak, addig továbbra

is szállítanak e-szemetet Kínába. Így változatlanul teherautók százai mennek át Taizhoun az óriási hulladékfeldolgozóba, még hozzá éjjel nappal. Taizhout változatlanul megüli a savak és az égett kábelek kellemetlen büze.

Mivel Kína lazán kezeli az országos és a nemzetközi környezetvédelmi törvényeket, egyre inkább vonz mindenféle piszokkal járó ügyletet. Az amerikai Elizabeth Economy (*The River Runs Black*) világosan ír: „Kína a legkedveltebb ország világunk leginkább környezetpusztító befektetései számára”. Ezekhez tartozik elsősorban a petrolkémiai és a félvezető ipar.

Különösen a koreai és a tajvani konszernek építenek olyan gyárakat a helyi bürokraták segítségével, amelyeket hazájukban soha sem volna szabad építeniük. Erre a kínai SEPA környezetvédelmi hatóság jött rá. És a hongkongi vállalatok is „kihásználják az engedékeny környezetvédelmi törvényeket és végrehajtásuk hiányosságait a szárazföldön, abból a célból, hogy a szomszédos Guangdong tartományba helyezték át rendkívül környezetszennyező iparágukat” – állítja Elizabeth Economy.

Létezik tehát – akárcsak a szociális dömping – a környezeti dömping. Így a német Bayer konszern és a BASF óriási vegyi komplexumokat építhetnek Kínában. Mindkét vállalat több milliárd eurót költ ezekre a létesítményekre. Azért itt építik ezeket a berendezéseket, mert az ökotörvények és ellenőrzésük lazábbak volnának? A vegyipari vezetők úgy néznek egymásra, mintha a kérdés is büntethető volna. Felháborodottan utasítják vissza az ilyen gondolatokat, és egybehangzóan erősítetik: „ugyanazok a környezetvédelmi szabványok, mint Németországban”.

Ki tudja ezt ellenőrizni? Talán az állami környezetvédelmi hatóságok?

Milyen zöldek a vörösök?

A hatóság nevének rövidítése SEPA–*State Environmental Protection Administration* (kb. állami környezetvédelmi iroda). A neve ellenére a SEPA – egyébként 1998 óta – minisztériumi rangot élvez Kínában. Ennek kell az aggódó kedélyeket megnyugtani: a környezetvédelem számunkra fontos, komolyan vesszük, külön minisztériumot létesítettünk számára. Eddig rendben van.

De az SEPA-nak csak 270 munkatársa van. Ez a kisebb csapat derék ember lenne hivatott arra, hogy a Kínai Népköztársaságban a meglévő környezetvédelmi törvények betartása felett őrködjön, és a szükséges új törvényeket meg-

alkossa? 270 fő ilyen óriási feladatra! Teljes joggal kételkedhet mindenki ennek a minihivatalnak a hatékonyságában.

A félreértések elkerülése végett: Kína sokat tett a környezetvédelem érdekében, különösen, ha a mai helyzetet a múlthoz hasonlítjuk. Akkor, Mao idejében, amikor a kommunisták még kommunisták voltak, az emberek mindenhatóságában hittek: „az emberiségnek meg kell hódítania a természetet” – szölte Mao egyik jelszava. Fatális tévedés. A meggyalázott természet már régóta visszavág. Azóta a természet az úr az emberek, különösen a kínaiak felett, akiket az egyik természeti katasztrófa a másik után sújt.

A kínai környezetvédelmi politika története tulajdonképpen 1972-ben kezdődött. Akkor tartották az ENSZ Első Környezetvédelmi Konferenciáját. Kína akkor azon az állásponton volt, hogy a környezetszennyezés a kapitalista iparosított világ problémája. Ennek ellenére háromtagú megfigyelő küldöttséget indítottak a svéd fővárosba.

Egyikük Qu Geping volt. Csou En-lajnak, az első kormányfőnek a neveltje ma hetvenes éveinek közepén jár, és még mindig barátságos, jó humorú ember. Qu Geping olyan, mintha a kínai kormány környezetvédelmi lelkiismerete volna. Mindig nyíltan beszél országa ökológiai problémáiról, ami nagy tekintélyt szerzett neki, főleg külföldön.

Qu nemrég ismét találkozott Pekingben Maurice Stronggal. A kanadai politikus vezette annak idején a stockholmi környezetvédelmi konferenciát, majd évenként az ENSZ Környezetvédelmi és Fejlesztési Konferenciájának főtárgya volt. Qu és Strong megtárgyalták, hogy az elmúlt három évtizedben a kínai környezetvédelmi politika mennyit haladt előre. Míg a kínai Qu bírálta („Gyakran aggódom, néha mélységesen el is szomorodom”), a külföldi Strong dicsért („Kína nagy haladást tett”).

Kinek van igaza? Mindkettőnek, még ha az első percben ez érthetetlennek is tűnik. Kína az 1972-es konferencia óta igen nagy erőfeszítéseket tett a környezetvédelméért. Nem tagadja többé a problémát, a helyzet javítására törekszik – de, és ennyiben van Qu bírálatainak igaza, gyakran csak félszívvel és túl sok kompromisszummal.

A szükséges környezetvédelmi törvények léteznek. Kínának – és ez meglepőnek hathat – igen haladó környezetvédelmi törvényei, szabályai és szabványai vannak. „Ám a sebességnek az az ára, hogy nem lehetnek tekintettel az azzal lépést tartani nem tudó előírásokra” – bírál Paul Suding, a pekingi GTZ (Német Műszaki Együttműködési Társaság) környezetvédelmi szakértője.

Ehhez járul még egy további probléma: „a minőségileg a fejlett nyugati országokkal összehasonlítható, átfogó környezetvédelmi törvényeket csak hiányosan hajtják végre”, mondja Peter Heck ökológustudós. Fent, SEPA szinten okos, hozzáértő emberek ülnek, akik számára a problémák világosak. De mennél lejjebb megyünk a hierarchia lépcsőin, annál inkább elpárolog az ökológiai gondolkodás. A tartományok és a községek szintjén többnyire a gazdasági megfontolás kerekedik felül. Heck: „kétség esetén a gazdasági érdekek mindig nagyobb súllyal esnek latba, mint az ökológiai megfontolások”. A munkahelyek – fatálisan rövidlátóan – fontosabbak, mint a talaj szennyezése.

Ha egy környezetkárosítót tetten érnek, nem túl súlyos büntetés fenyegeti. Még Sanghajban is – amely tulajdonképpen környezetvédelmi mintaváros – maximálisan 10 000 euró büntetés jár egy ökológiai gáztettért.

A politikai vezetés tudatában van a problémának, és egyre többet foglalkozik a témával. A sustainable development, a fenntartható fejlődés angol eredetije az utóbbi időben a felelős politikusok szabványos szövegéhez már szinte frázis szinten hozzátartozik. Wen Jiabao 2004 márciusában az Országos Népi Gyűlés előtt tartott beszédében többször és nyomatékosan éppen „fenntartható és ökológiailag elfogadható fejlődést” követelt. Egyre többször hangzik el a zöld bruttó társadalmi termék kifejezés is, amelyben a gazdasági teljesítményen kívül a környezeti költségek is benne vannak.

Nem kérdés: a kormány nemcsak beszél, de tesz is valamit. Sok pénzt ad ki környezetvédelemre – pontosan a bruttó társadalmi termék 1,3%-át. De ez még túl kevés, legalább 2,2%-ra volna szükség, mondják maguk a kínai ökológustudósok.

Paradicsom, Slamasztika vagy Pokol – három forgatókönyv

A Friends of the Earth, a Greenpeace és a WWF már ott vannak. A nagy globális környezetvédő szervezetek irodája már régen működik Pekingben. Ezekhez járul számtalan helyi ökoszervezet. Sok a '90-es években keletkezett, ahogyan, legalábbis a kínai elit körében, a környezetvédelmi tudatosság erősödött. Hivatalos számlálás szerint már több mint 1000 civil (NGO) zöld szervezet létezik. Növekvő szerepet töltenek be a kínai környezetvédő politikában. Rámutatnak a rendelkezésekre. És egyre erősebb szövetségesre találhatnak a médiában. Ott a „zöld” témák egy ideje már nem számítanak tabunak. Erről gondoskodik a környezetvé-

delmi újságírók újonnan létrejött csoportja, amely ezeknek a témáknak hangot ad az írott és a sugárzott sajtóban.

Elizabeth Economy szerint ez a mozgalom biztató jele annak, hogy talán mégis fordulat következhet be a kínai környezetvédelmi politikában. *The River Runs Black* című könyvében három forgatókönyvet vázol fel arról, miként alakulhat a legközelebbi évtizedekben Kína ökológiája és gazdasága. Az optimista változat neve szerinte: „Kína zölddé lesz” (*China Goes Green*). Ebben olyan jövőt ír le, amely túl szép ahhoz, hogy igaz lehessen. Néhány kiragadott látomás:

- mindenütt zöld mintavárosok létesülnek;³
- nagy sebességű vonatok kötik össze Sanghajt bolygóvárosaival;
- a kínai autógyárak elöl járnak az energiatakarékos járművek termelésében;
- a parasztok tartózkodnak az intenzív természetéről (a biotermények javára);
- a nagy vízerőművek, a Három Hegyszoros Gát és a nyugat-kínai gázmezőről induló vezeték egyre inkább pótolja a szennyező szentet;
- a ma még fejletlen Nyugat-Kína ökológiai mintavidék lesz;
- a civilszervezetek egyre befolyásosabbá válnak;
- a környezeti problémáknak fontos szerephez jutnak a helyi választásokban;
- az egyre öntudatosabb ökomozgalom politikai reformmozgalomba torkollik, amelyből végül többpártrendszer keletkezik.

„Környezeti összeomlás” (*Environmental meltdown*), ez a pesszimista forgatókönyv. Ennek kiinduló tétele, hogy a kínai gazdaság összeomlik. Nem lesz többé hét vagy több százalékos növekedési ütem. Ennek következménye a nagy munkanélküliség és a társadalmi nyugtalanság, amely egészen a szabotázsokig visz, például a vezetékek megrongálásához. Ilyen helyzetben a környezetvédelem háttérbe szorul, a környezettel kapcsolatos törvényt semmibe veszik.

Elképzelhető a két szélsőséges pont közötti, harmadik, mondhatni mérsékelt forgatókönyv: „A tehetetlenség megmarad” (*Inertia Sets In*). Vagyis Kína többé-kevésbé ugyanazt teszi, amit eddig. A kínai kormány ugyan törekszik a környezet védelmére, de kétség esetén a gazdaság mellett dönt, és ezzel a több munkahely mellett, mert különben a társadalmi zavargásoktól kell tartania.

³ Azért ne vitassunk el minden érdemet a kínai környezetvédelemtől. A megvalósult rekonstrukciók után a kínai városok sokkal levegősebbek lettek, s jobban parkosítottak, mint mifelénk. – *A Szerk.*

Sajnos az utóbbi forgatókönyv látszik a leginkább realistának. Heck ezt így fejezi ki: „Kína környezetvédelmének legutóbbi története arra enged következtetni, hogy a nagy sárkány nem fogja elérni a fenntartható növekedés partjait, amelyek a menekülést jelentenék számára.” Véleménye szerint a kínai környezetvédelmi politikának el kell szakadnia a gazdasági növekedéstől. A kormánynak vállalnia kell a kockázatát, hogy nagy ugrást tesz a tisztább technológia felé, például elősegítenie és propagálnia a hidrogén és az üzemanyagcella tömeges alkalmazását az autókban. Ez azonban nem, vagy csak vontatottan történik.

Ehelyett Kína „ugyanazon az úton jár, mint az ipari országok”. Ily módon együtt haladnak az ökológiai katasztrófa felé.

8. Az éhes óriás

Kína felvásárolja a nyersanyagpiacok árúit

Valószínű, hogy Kína nemsokára óriási mennyiségeket fog gabonából vásárolni, ennek következtében a világpiacon az árak még sohasem tapasztalt emelkedését idézheti elő.”

Lester R. Brown, a Worldwatch Institute volt elnöke

Az autóvezetők ismét elkedvetlenedtek. „Hirtelen” hihetetlenül magasra emelkedett 2004 folyamán a benzin ára. A nyersolaj ára hordónként a 40 dollárt is felülmúlta. Ismét sokéves rekordot ért el, majdnem akkorát, mint az 1973 évi olajválság idején. Az olajkonzernek a szokásos indokokat idézték: a közel-keleti konfliktus éleződését és a világkonjunktúra fellendülését. De a régismert érvek között most először, teljesen új magyarázat is megjelent: Kína olajsomja.

A felvirágzó Kína nem tudja maga fedezni energiaszükségletét, ezért egyre több nyersolajat kell vásárolnia a világpiacon. Kína növekvő kereslete az olaját egyre magasabbra fogja hajtani. Mert ha Kína gazdasága csak megközelítően a jelenlegi évi hét-kilenc százalékos ütemben nő tovább, egyre többre lesz szüksége a nép gazdaság kenőanyagából, az olajból. Mivel egyidejűleg saját készleteik kimerülnek, a kínaiaknak egyre több nyersolajat kell vásárolniuk az úgynevezett azonnali szállítások piacán. Kína így árfelhajtóvá válik, még ha ez a szerep egyáltalán nem is tetszik neki. „Annyi más tényező van, amely az olaj árát meghatározza, például a valutapiacok ingadozásai, a terrorista merényletek, a spekuláció,” mondja a helyzetet szépítve Yu Jiao, a Sinopec olajkonzern kutatója. De ez csak féligazság, mert tény: a Nemzetközi Energia Hivatal (IEA) számításai szerint az olajár emelkedésének felét Kína növekvő olajéhsége okozza.

De nem csak az olajárrobbanás sajnálatos felismerésével ajándékozott meg bennünket 2004. Kína csillapítatlan éhsége következtében más nyersanyagok is szűkösebben állnak rendelkezésre, és ezért drágábbak lettek. Váratlanul annyira megnőtt a kereslet az acél – az ipari országoknak az olaj után legfontosabb alapanyaga – iránt, hogy az ára kifejezetten robbant. Sok cég akkor sem jut acélhoz, ha hajlandó a riasztóan magas árat megfizetni. Az acélhoz és az olajhoz ha-

sonlóan 2003–2004 folyamán majdnem minden nyersanyag drágult. Legyen az réz, vagy ón, kokszt vagy szén, arany vagy platina, gabona vagy szója, a kínaiak mindentől óriási mennyiséget vesznek. Még ócskavasat is tonnaszám vásárolnak, hogy belőlük a sürgősen szükséges nyersanyagot kivegyék. A közgazdászok a kínaiaknak ezt a magatartását „porszívóhatásnak” nevezik, amellyel majdnem minden nyersanyagot magukhoz vonzanak. Bár Kínának magának is vannak nyersanyagai, de régóta nem olyan sok, mint amennyire szüksége van. Itt van például a gabona: néhány éve még az ország termelése elég volt az 1,3 milliárd lakos el látásához. 1996 óta a kínaiak kénytelenek gabonát importálni.

És az olaj: az országban lévő források kimerülőben vannak, új készletet alig találunk, s ha igen, rendkívül kedvezőtlenül kitermelhető. Kínának ezért külföldön kell körülnéznie. Eddig Kína elsősorban Afrikából és Dél-Amerikából vásárolt külföldön olajat. De ezek a források már nem elegendők. Ezért Kína kénytelen egyre több olajat a Közel-Keletről és Közép-Ázsiából beszerezni, két olyan forrásból, amelynek környezete mindennek mondható, csak Kína iránt barátságosnak nem, és ahol az olajra a világon leginkább éhes Egyesült Államok erősen beleszól a dolgokba, és gyanakvással figyeli az újonnan jött versenytársat. Ezért Kína erőteljes megjelenésével az olajért világszerte folyó harc kiéleződése minőségileg magasabb szintet érhet el. És ami igaz az olajra, érvényes lehet a többi nyersanyagra is: Kína tartós kereslete miatt a nyersanyagokért folyó globális elosztási harc kezdeténél tarthatunk.

Ki táplálja Kínát?

Ezt a kérdést már 1994-ben feltette Lester R. Brown környezetvédő, a Worldwatch Institute akkori elnöke. Egyszerre öt nyelven jelent meg figyelemfelhívó írása, köztük kínaiul is. A szónoki kérdésre rögtön maga válaszolt: Kína nem tudja magát élelmezni. Egyre inkább gabonaimportra szorul. A következmény Brown szerint: „Az élelmiszerek világpiaci árának még sohasem tapasztalt mértékű emelkedése.”

A hivatalos Peking azonnal reagált Brown apokaliptikus forgatókönyvére. A mezőgazdasági minisztérium már egy nappal később, 1994. augusztus 25-én sajtóértekezletet tartott. Wan Baorui, az akkori miniszterhelyettes elutasította Brown gondolatait, és kijelentette: Kínának nincsenek ellátási gondjai. Máig ez a hivatalos politika.

Természetesen a kormány nem ismerheti el, hogy élelmezési problémák vannak. Hiszen ez Kínában évszázadok óta kényes téma – mindig ismétlődtek a pusztító éhínségek. Ezek – így Brown – világos nyomot hagytak a kínai néplélekleben. Brown: „Az a kilátás, hogy az élelmiszer-szükséglet fedezése lényeges részben a külföldtől függ, (Kínában) pszichológiailag nehezen elfogadható, és politikailag is rémkép.”

Brown kimutatta, hogy Kína az élelmiszer-ellátásban a szűk keresztmetszet felé tart. Mert az emelkedő jóléttel változnak az étkezési szokások. Több hús, több szárnyas, több állati termék kell. Mindez több (takarmány)gabonát követel. Durván számolva két kiló szemes terményt minden kiló szárnyasért, négyet egy kiló sertés- és akár hetet egy kiló marhahúsért. Ezáltal viszont az állatok majdnem annyi (nevezetesen 200 M t) gabonát esznek meg, mint az emberek (300 M t). Különösen a 460 millió kínai disznó fölül egyre több gabonatakarományt. Még a sör is hozzájárul a gabonaszükséglet növeléséhez. Brown hatásos számítása: „Ha a (kínai) felnőttek sörfogyasztása (évenként) csak egy üveggel nő, ez mindjárt 370 000 tonnával több gabonafogyasztást jelent.”

Nem kérdés tehát: Kína gabonaszükséglete erősen növekszik. De hasonló mértékben nő-e a termelés? Ebben Brown kételkedik. Hiszen Kína mezőgazdaságilag hasznosítható területe csökkenőben van. A döntő kérdés tehát, hogy „a parasztnak sikerül-e a hektáronkénti gabonatermést elég gyorsan növelniük ahhoz, hogy ez ellensúlyozza a szántóterület elkerülhetetlen visszaesését”. És ezt sem hiszi Brown. Ezért arra számít, hogy 2030-ig Kína gabonaimportja drasztikusan nőni fog. A legrosszabb esetben Kínának nagyjából 370 millió tonna gabonát kell importálnia, ami kétszerese a világ gabonaexportjának.

Ma, tíz évvel Brown vészkiáltása után ellenőrizhetjük jóslatait. És lám, a hevesen szidott apokaliptikus jóslat helyesen ismerte fel az irányzatokat. Kína mezőgazdaságilag hasznosítható területe évről évre 500 000 hektárral csökken. Ennek oka többféle: az egyre savanyúbb és szárazabb talaj, a mezőgazdasági területen létesített gyárak, a parasztnak elmenekülése a falvakból. Közben a kínai gabonaföldek területe az 1949-es szintre esett vissza. „Nem viselhetjük el több gabonatermelő terület elvesztését” – figyelmeztet ezért nyomatékosan Huang Jikun, a Kínai Társadalomtudományi Akadémia agrárpolitikai kutatóközpontjának igazgatója. Szorult helyzetükben a kínaiak már gabonaföldeket bérelnek a szomszédos országokban: 7000 hektárt Kazahsztánban, 5000 hektárt Laoszban. Mindkét területet kínai parasztnak művelik meg. A gabonatermelés ezért – Brown előrebecslésének megfelelően – évek óta csökken. A kínai mezőgazdasági minisz-

térium adatai szerint 1998-ban még rekordtermés volt, 512 millió tonnát takarítottak be, de azóta fokozatosan csökken, és 2003-ban már csak 435 millió tonna termett. Így pontosan az következett be, amit Lester Brown előre megmondott: Kínának egyre több gabonát kell importálnia. Ausztráliában, az USA-ban és Kanadában a kínai felvásárlók már csapatostól járnak. A gabonaárak pedig a növekvő kínai kereslet miatt világszerte évi 20%-kal nőnek.

Kína az agrártermékek iránti keresletének még csak 3%-át importálja. De ez a részarány továbbra is nőni fog – és akkor mindannyiunknak magasabb árakat kell fizetnünk élelmiszereinkért.

Sötét fejezet

Helyzetmegbeszélés egy ningbói textilüzemben (Ningbo ötmillió város Zhejiang tartományban, Sanghaj szomszédságában). A német tulajdonos, Ulrich Mäder megkérdezi kínai helytartójától, a vezérigazgató Jamestől: „Mikor kapjuk meg végre az új generátort?” „Három hét múlva” – feleli James. „Legfőbb ideje” – mondja Mäder, akinek 800 fős gyára felsőruházatot gyárt európai divatcégeknek.

Este Mäder egy szerény vendéglőben ül a gyár mellett. Meleg van, a ventilátor forog. A tévében a szokásos délutáni kínai szappanopera megy. Hirtelen a tévé elhallgat, a ventilátor megáll, a teremben sötét lesz. Mäder csak egy pillanatra emeli fel tekintetét a tányérjáról, aztán tovább eszi az alkonyi megvilágításban pálcikával a halat és zöldséget. Az áramszünet neki és gyárának mindennapos eset. „Ezzel együtt kell élnünk” – mondja viszonylag közömbösen. Három perc múlva megint van áram. De gyakran hosszabb ideig tart a kimaradás, nyáron, amikor a sok millió klímaberendezést bekapcsolják, gyakran napokon át.

Ami különösen rossz: az áramszünet bejelentés nélkül jön. Egyik percről a másikra sötétben kell tapogatózni. Senki sem tudja, meddig tart a kényszerű sötétség. Három percig, három óráig vagy három napig?

Az áramra is igaz a régi nóta: a kereslet sokkal gyorsabban nő, mint a kínálat. Egyik oka a tátongó hiánynak a gyors ütemű iparosítás, amellyel az energia fogyasztás ugyanolyan gyors növekedése jár. Ráadásul a fogyasztók egyre több energiafáló terméket használnak. A tévékészülékek és a hűtőszekrények lassan majdnem minden kínai háztartás szabványfelszereléséhez tartoznak. Ehhez járul a klímaberendezések növekvő száma, már sok kínai megengedheti magának őket. Évek óta évente 15%-kal nő az energiafelhasználás.

És ez így megy majd tovább. „Ha a kínai gazdaság növekedése folytatja a legutóbbi 15 év ütemét, az energiaszükséglet olyan nagy lesz, hogy gyakorlatilag nem lehet kielégíteni” – jósolja Eberhard Sandschneider berlini professzor és Kína-szakértő.

Már most érezhető a rés a kínálat és a kereslet között. Szakértők, például Jim Brock pekingi energiaügyi tanácsadó becslése szerint Kína energiakereslete 11%-kal lett nagyobb, mint a kínálat. Ezért egyre gyakoribb az áramszünet. 35 tartomány közül 21-ben sokszor van kényszerű sötétség. A gyárak átmenetileg leállnak, a közlekedési lámpák nem működnek, a lakószobák sötétkamrává válnak. Zhejiang tartományból egy középiskolás levelet írt az illetékes hatóságnak, és elpanaszolta, hogy nem tudja befejezni a házi feladatait. „Nagyon aggódom” – válaszoltá kötelességtudóan Xu Dingming, az Országos Fejlesztési és Reformbizottság energiaügyi hivatalának főnöke.

A hatóságok reagálnak: rövid távon rendeletekkel, amelyek célja a hiány kezelése, középtávon új erőműveket építenek. Így országsszerte energiatakarékosági kampány folyik. Élén Sanghaj városa áll. Az irodákban és a lakóházakban a hőmérséklet-szabályozót 26 fokra kell beállítani. A klímaberendezéseket csak ennél a hőfoknál melegebb időszakban szabad működtetni. Az éttermekben 16 óráig ki kell kapcsolni a klímákat. Egyes sanghaji és a környékén lévő gyárakat utasítottak, hogy éjszakai és nem nappali műszakban dolgozzanak, vagy a hétvége helyett két közbeeső napra álljanak le. Pekingben 2004-ben pontosan 6389 üzemet utasítottak „kánikulaszünetre”. Négy hétre, július 15-től augusztus 15-ig az alkalmazottakat egyszerűen hazaküldték.

Ugyancsak tavaly nyáron még szokatlanabb eszközhez nyúltak: Sanghaj fölé repülőgépek szálltak, hogy a fülledt meleg napokban mesterséges felhőket idézzenek elő. Katalizátorként a mesterséges felhők sót, ezüstjodidot és száraz jeget tartalmaztak, amelyek a felhőkből esőt támasztottak, amely lehűtötte a forró várost. Kereken 500 000 euróba került minden zápor. Ez a szó szoros értelmében csöpp volt a forró kövön.

Az ilyen akciók, akárcsak az energiatakarékosági intézkedések enyhítik ugyan a problémát, de tartósan nem oldják meg. Fokozott erőfeszítésekre van szükség az energia hatékonyságának növelésére, több alternatív energiát (szél, nap, árapály) kell alkalmazni, és új erőművekre van szükség. Lázasan építenek ilyeneket. Kína pillanatnyilag az erőműépítők eldorádója. Jelenleg az összes új erőmű 70%-a ott készül. Óriási építkezési program: „Kizárólag a 2004-ben épülő új erőművek Nagy-Britannia erőmű-kapacitásának a felével egyenértékűek” – mondja Xu Dingming.

Ezek között néhány nukleáris erőmű is van. Az atomerőművek terén Kínának van pótolni valója. Hosszú ideig az ország tartózkodott atomerőművek építésétől.

De 2004 nyarán, amikor az energiahiány egyre nyilvánvalóbbá vált, a kormány álláspontja megváltozott. „Az atomerő energiaválasztékunk fontos oszlopa lett” – jelentette be Zhang Huazhu, az atomenergia-hatóság főnöke. Nem kevesebb, mint 27 atomerőmű fog 2020-ig épülni.

De a kínai energiaszükségletnek akkor is csak négy százalékát fogják a nukleáris erőművek szolgáltatni. Összehasonlításként: világviszonylatban ez 17%. Kína ezért továbbra is támaszkodik a szénre – és növekvő mértékben az olajra.

Nyersolajszomj

Daqing hosszú ideig Kína hős városa volt. Ott, fent, északon, az orosz határ közelében a Munka Hősei szélsőséges körülmények között fáradhatatlanul robotoltak és fúrásokat végeztek, hogy olajat találjanak. Arrafelé télen jeges hideg van, nyáron pedig forróság. Még mindig 90 000 munkás termel ki itt nyersolajat, de egyre kevesebb tennivalójuk van. A legfontosabb nemzeti olajforrás, amely valaha Kína olajszükségletének egyharmadát fedezte, lassan, de biztosan kimerül.

A forrás 1997-ben adta a legtöbb olajat, amikor 50 millió tonnát termeltek ki. Azóta apad. 2003-ban már csak 40 milliót hoztak felszínre, 2010-ben 30 millió tonna, 2020-ban pedig csak 20 millió tonna várható.

A kínaiak ezért lázasan keresnek új olajforrásokat hazájukban. Időnként találhatnak, de csak vad vidékeken, ahol szélsőséges klimatikus viszonyok között kell termelni, például mélyen Nyugat-Kínában. Daqing nagyságához hasonló mező azonban – amennyire tudni lehet – nincs többé.

Kína olajtartalékairól különböző számok keringenek. A brit olajmulti, a BP 3,2 milliárdra becsüli, a kínai illetékes minisztérium ezzel szemben 6,5 milliárdra. Világméretben ez kevés. Kína a világ olajtartalékainak csak 2-3%-ával rendelkezik, a gáztartalékoknak csak egy százalékával. Így a kínaiaknak nincs más választásuk: egyre több olajat kell importálniuk. 1993 óta teszik ezt, mert azóta Kína nettó olajimportőr, azaz többet importál, mint amennyit exportál. 2003-ban Kína mintegy 270 millió tonna nyersolajat fogyasztott. 170 milliót maga termelt, a többit – azaz körülbelül 100 millió tonnát – már importálnia kellett. És az import a következő években drasztikusan tovább fog nőni. Az előrejelzések riasztóak. Így az olajszükséglet 2020-ig 450 millió tonnára emelkedik. Ennek 60-80 százalékát importálni kell. Ez 270-360 millió tonna. Elképzelhetetlen szám – a mai helyzet szerint a világ fogyasztásának 10%-a.

Ezért a probléma súlyosságának szinte lebecsülése, amikor Daniel Yergin, a Cambridge Energy Research Association neves olajszakértője a *Wall Street Journal*-ban így fogalmaz: „Kína a legközelebbi években a legdinamikusabb résztvevője lesz az olaj világpiaconak”.

Nem. Kína lesz a *legfőbb tényező* az olajpiacon, még hozzá évekig. Egyedül a motorizáció – az autók száma becslések szerint a jelenlegi 20-ról 140 millióra fog nőni – az olajszükséglet rendkívüli növekedésével jár majd. Ennek következtében Kína növekvő importkereslete az olajár emelkedő irányzatát tovább erősíti. A Kína-tényező a jövőben az olajárát döntően fogja meghatározni.

A nyersolaj azonnali piacán az elemzőknek a jövőben sokkal erősebben kell figyelniük Kínára. Ha ott a gazdaság gyors ütemben nő, ez felfelé hajtja az olajárakat. Megfordítva: ha a kínai gazdaság a gyengeség jeleit mutatja, ez enyhíti az olajpiacra nehezedő felhajtóerőket. Az olaj ára a kínai gazdaság növekedési ütemével együtt fog mozogni.

Kína erős befolyása az olajpiacra természetesen nemcsak az árat befolyásolja, hanem a kereslet struktúráját is. Ki honnan szerzi majd be az olaját? Régi kapcsolatok egyik napról a másikra felbomolhatnak, újak jönnek létre. A Nemzetközi Energia Hivatal megállapítja: „Kína nagyon gyorsan megváltoztathatja az olajkereslet világtérképét”.

A geostratégiai következmények

A Távol-Kelet új hatalma még néhány évvel ezelőtt igen kevésbé érdeklődött a Közel-Kelet iránt. Mindenesetre megfigyelhető volt a palesztinok melletti kötelezőnek tekintett kiállítás, a régi harcias idők maradványaként, amikor még az egész világon támogatta a felszabadítási mozgalmakat. A jövőben azonban Kínának – akár akarja akár nem – határozottabban kell állást foglalnia a Közel-Keleten. Ez az aktívabb politikai szerepre is vonatkozik. A kínai kormány már reagált és kinevezett egy közel-keleti megbízottat.

Még néhány évvel ezelőtt Kína ügyesen elkerülte a Közel-Keletet mint olajforrást. Inkább olyan országokból és régiókból importált nyersolajat, amelyek iránt a Nyugat nem mutatott nagy érdeklődést, és ezért kevés összetűzésre adott alkalmat – például Afrikából (Angola, Szudán) és Dél-Amerikából (Venezuela) importált. Így a fekete-afrikai Angola még ma is Kína első számú olajszállítója.

De Kína növekvő nyersolajszükséglete miatt kénytelen más, bővebb forrásoknak is utánanézni. És így kap szerepet váratlanul két régió, amelynek egyrészt bőven van olaja, másrészt bőségesen szolgáltat alkalmat összeütközésekre: a Közel-Kelet és Közép-Ázsia.

Mindkét régióban található Kína egy másik olajra szomjazó hatalommal – az Egyesült Államokkal. Az amerikaiak nagy előnnyel vezetnek Kína előtt, mint a világ legnagyobb olajfogyasztója. De az ő olajkészleteik is elég gyorsan apadnak. Ha az amerikaiak továbbra is ilyen pazarlóan bánnak az energiával, szakértők becslése szerint már 2010-re kimerülnek belföldi olajforrásaik. Legkésőbb akkor látványosan összeütközhet a két olajra szomjazó óriás. James Caverly, az amerikai energiaügyi minisztérium szakembere azt jósolja, hogy „hamarosan (energiától függő) érdek-összeütközés támadhat Kína és az Egyesült Államok között, különösen az Öböl térségében”. Az amerikaiak számára a Közel-Kelet még bizonyos mértékig hazai pálya, hiszen régóta jelen vannak a régióban.

Közép-Ázsiában az USA a Szovjetunió összeomlása óta igyekszik megvetni a lábát. Az afganisztáni és az iraki hadjáratok nyomában ez sikerült neki. Nem utolsósorban a terroristák elleni küzdelem leple alatt ügyesen beférkőzött egyes közép-ázsiai országokba. A kínaiaknak egyáltalában nem tetszett az amerikaiaknak ez a vállalkozása, mert Peking Közép-Ázsiát bőséges olaj- és gázmezőivel együtt a maga hátsó udvarának tekinti. Kína diplomáciai lépéseivel erős hadálásokat épített ki a térségben. Kazahsztánnal és Üzbegisztánnal például szoros együttműködést alakított ki energiaügyekben (a kapcsolatokat a közép-ázsiai országokkal l. később).

A Közel-Keleten ezzel szemben Kína helyzete viszonylag gyenge, noha Kína ott is egyre inkább diplomáciai offenzívába megy át. A kínai külügyminiszter emiatt 2004 szeptemberében váratlan körutazást tett Jemenbe, Ománba, Egyiptomba és Szaúd-Arábiába. Az Öböl-menti Együttműködési Tanáccsal, amelyhez hat arab állam (köztük Szaúd-Arábia) tartozik, tárgyalások folynak szabadkereskedelmi megállapodásról, amelynek a kínaiak számára többek között az ottani olaj- és gázmezőkhöz való hozzájutást kell megkönnyítenie.

Elsősorban Szaúd-Arábiával válnak egyre szorosabbá a kapcsolatok – túl szorossá és túl jóvá, panaszkodnak az amerikaiak, akik számára Szaúd-Arábia a legfontosabb szövetséges az Öböl menti régióban. A Pentagon ezért már nagyon aggodódik az olajtermelő Szaúd-Arábiában növekvő kínai befolyás miatt. A közeledés által keltett biztonsági aggodalmakat egy tanulmányban részletezik („*Sino-Saudi Energy Rapprochement: Implications for US National Security*”). Az amerikaiak kifo-

gásolják, hogy a szaúdiak fiatalokat küldenek kiképzésre Kínába, és hogy a kínaiak fegyvereket szállítanak a szaúdiaknak. Így az utóbbiaknak már vannak közepes hatósugarú, CSS-2 típusú rakétáik, amelyek atomtöltetek szállítására is alkalmasak. Szaúd-Arábiában állandó kínai katonai személyzet tartózkodik a rakéták karbantartása és katonák képzése céljából.

„Bizonyos, hogy a kínaiak buzgón igyekeznek kiterjeszteni befolyásukat a Perzsa-öbölben, és Szaúd-Arábiának kulcsszerepe lesz stratégiájukban” – mondta Thomas Woodrow, a hadügyminisztérium hírszerző szervezete (a Defense Intelligence Agency) Kína-szakértője.

Kína elkötelezettsége szaúdi oldalról láthatólag viszonzásra talál. Amikor először adtak külföldieknek gázkitermelési jogokat 1973 után, 2004 márciusában, nem az amerikai energiamultik jutottak hozzá, hanem – az orosz Lukoil mellett – a kínai Sinopec kínai konzern.

Ez az állami vállalat Iránban is jövedelmező kitermelési megbízásért fáradozik, felbőszítve az amerikaiakat. Minden eszközzel meg akarják akadályozni Kína érdekeltségét Iránban, a „gonosz tengelyéhez tartozó” államban. Meg is fenyegettek a kínaiakat, de azok süketnek tetették magukat. A Sinopec egyik igazgatója kijelentette: „Nem törődünk az amerikai követelésekkel”.

Nyugati biztonsági szakértők félnek, hogy Kína erősíti szövetségeit azokkal az arab olajtermelő országokkal, amelyek támogatják a terroristákat. Eberhard Sandschneider politológus professzor a *Spiegel online*-nak nyilatkozva úgy vélte, „Kína kénytelen lesz olyan rendszerekkel megegyezni, amelyek nincsenek feltétlenül Amerika barátainak listáján”. Például Iránnal, amellyel fokozatosan sűrűsödő olajdiplomáciai érintkezésben van. A Nyugat által nem különösen kedvelt Szíriával 2004-ben elindította az első közös olajkitermelési projektet.

Nehéz persze bebizonyítani, hogy Kína tudatos stratégiával épít üzleti kapcsolatokat éppen ilyen kiközösített országokkal. Tény azonban, hogy Kínának a Közep-Keleten előnyt jelent, hogy nem olyan misszionáriusi hévvel lép fel, mint a gyűlölt amerikaiak, akik a demokrácia üdvözítő tanát prédikálják, és akiket megszálló hatalomnak tartanak. A kínaiak ezzel szemben ügyesebben és gyakorlatiasabban lépnek fel, - ami több rokonszenvet ébreszt irántuk. Csak később fog megmutatkozni, hogy melyik – a kevésbé diplomatikus amerikai, vagy a szubtilis kínai – stratégia fog győzni. Az amerikai-kínai olajellentét a Közel-Keleten mindenestre csak most kezdődik.

Kemény harc az acélért

Ilyesmi a világon még nem történt: az acél hiánycikk lett. Acél kell az autók, konténerek, hajók és hűtőgépek gyártásához – hogy csak néhány példát említsünk. Acél nélkül nincs felhőkarcoló, híd, vasút és közút.

„Az acélt már most annyira keresik, mint régi időkbe nyúló történetében soha” – mondja Dieter Ameling, a német Acélgazdasági Egyesület elnöke. Elsősorban egy országban igénylik: Kínában. „A kínaiak vásárlása az egész piacot kiüriti” – állapítja meg Klaus Matthies, a hamburgi HWWA gazdaságtudományi intézet nyersanyagszakértője a *Hamburger Abendblatt*-ban.

A kínaiaknak minden mennyiségben szükségük van acélra fellendülő autógyártásukhoz, hajógyártó és más nehézipari ágazataikhoz. A kínai kormány eddig a kevésbé nyersanyagigényes könnyűipart és elektronikát erőltette, most lép a nehézipar fejlesztésének acélfaló szakaszába.

A fokozódó, államilag támogatott urbanizáció is további oka a gigászi acéléhségnek. A legközelebbi évtizedben körülbelül 200 millió kínainak kell vidékről a városokba települnie. „Ez minden idők legnagyobb népvándorlása” – kommentálja a *Die Zeit*. Shanghaj körül például Köln és Stuttgart méretű – egyébként német építészek által tervezett – bolygóvárosok épülnek. Ezek az építkezési tervek sok millió tonna acélt fognak elnyelni.

Minden kínai évente 190 kilogramm acélt „fogyaszt”. A fejlett nyugati világhoz képest ez csekély mennyiség. A további iparosítás során ezért egyre csak nőni fog. „Kína acéléhsége így egyelőre kielégítetlen marad” – jósolja Dieter Ameling. Neki, aki minden német acélipari cég feje, egyik szeme sír, a másik nevet, míg ezt megállapítja. Nevet, mert a világméretű acélboom garantálja a százszázalékos kapacitáskihasználást, és ragyogó üzleti alkalmakat teremt. És sír, mert az acéltermeléshez szükséges nyersanyagok egyre szűkösebben állnak rendelkezésre és folyton drágulnak.

Aki acélt gyárt, annak elsősorban két dologra van szüksége: vasércre és kokszra. A vasérc az acélgyártásnak mondhatni kiinduló anyaga, a koksz a tüzelőanyag, amely a vasércet a nagykohóban megolvasztja. A kedvező acélkonjunktúra mindkét nyersanyagból hiányt idéz elő. Vasércet főleg Ausztráliában és Brazíliában bányásznak. „A kapacitáshatáron dolgozunk” – mondja Fernando Thompson, a legnagyobb brazil vasércbánya (a CVRD = Companhia Vale do Rio Doce) igazgatója. Hetente hét egész napon át dolgoznak a markológépek az Amazonas-medence őserdejében. Bár a CVRD és az ausztráliai Rio Tinto és BHP nyersanyagkonszern növeli kapacitását, ez nem lesz elég.

A vasérc értékes nyersanyag marad. A kínaiak ezért 2004 tavaszán hosszú lejáratú szállítási szerződést kötöttek az ausztrál és a brazil bányákkal. A CVRD-vel kétmilliárd dolláros ügyletet kötöttek, az ausztrál BHP-vel 25 évre kilencmilliárd dollár értékűt.

De mit ér az egész vasérc, ha az olvasztáshoz szükséges kokszolható szén hiányzik. Az acélgyártás szűk keresztmetszete a kokszolható szén. A koksz „olyan drága lett, mint az aranypor” – panaszkodik Jürgen Schmidt az Eko Stahltól a *Financial Times Deutschland*-ban.

A gazdaságtörténet ironiája: nemrég még voltak kokszgyárak Németországban. Az utolsó 2003-ban állt le Dortmundban. De senki sem számított rá, hogy a koksz egyszer ilyen értékes jószág lesz, és eladták a kínaiaknak, akik a gyárat szétszerelték, és otthon újra felépítették.

A kínaiak a kokszolható szén dolgában is sokkal jobban állnak az európaiaknál. Mert Kína a világ legnagyobb koksztermelője. Eddig is exportáltak kokszot. A világpiac mintegy 60%-át látták el. De most a saját szükségletük miatt az exportot erősen csökkenteni kezdték – ami súlyos következménnyel jár az európai acéliparra és azokra az ágazatokra, amelyek számára az acél életfontosságú.

A koksz ára 2000 végén még tonnánként 70 dollár volt, 2004 közepén már 400 dollár. Némelykor még ezért a horribilis árért sem lehet kokszhoz jutni. Az európai acélgyárak, például az olasz Riva, a kokszhiány miatt kénytelenek voltak átmenetileg felére csökkenteni acéltermelésüket. Így a koksz hiányában az acél is drága termék lett. A negatív következmények ismereteseek: emelkednek az árak. Egyes acélfajták 50%-kal drágultak, mások akár 100%-kal is – és időnként egyáltalán nem akadt acél, mert a piacot üresre separték. Az amerikai Pittsburghben acél hiányában három hidat nem tudtak a tervezett időpontban megépíteni, Dél-Koreában egy tájfun után lakóházak és iskolák újjáépítése húzódott el az acélhiány miatt.

Ezek bizonyára egyedi esetek, de sok ágazatban már nagyon aggódnak, hogyan és mennyiért kapnak a jövőben acélt. Különösen erősen érintettek az úgynevezett fehérárúk (hűtőszekrények stb.) termelői és elsősorban a gépkocsipar beszállítói, meg maguk az autógyárak. A helyzet kritikusságát mutatja, hogy az acélipar és a gépkocsigyártó ipar érdekképviselői a legfelső szinten már többször tárgyaltak Berlinben a válságról.

Egyes kis beszállítók léte itthon az acélválság miatt veszélybe kerülhet, egyes autógyárak valószínűleg emelni kénytelenek az árat, ha az erős piaci verseny egyáltalán lehetővé teszi.

Ha az acél volna az egyetlen, aminek az ára emelkedik, sok vállalat valahogy elensúlyozná. De sajnos nincs így. Mert – Kína étvágya miatt is – majdnem minden nyersanyagfajta kínálata szűkössé válik, és mindjük ára emelkedik.

Bevásárlólista, az aranytól a gumiig

Kínában május 1-jén kezdődik az esküvői idény. A lakodalom máig is nagy – és költséges – esemény. A menyasszony mutatós fehér ruhába, a vőlegény fekete szmokingba öltözik, az ismerősök és rokonok tucatjait hívják meg a menyegzői ebédre. Mennél több a vendég, annál több az ajándék. Az esküvő akkor hoz pénzügyi sikert, ha az ajándékok értéke felülmúlja a rendezvény költségét. És többnyire ez történik, mert a vendégek bőkezűek. Egyre gyakrabban csillog az ajándékok asztala. Majdnem minden arany, ami ott fénylik. Az esküvői párt arannyal ajándékozni meg – ez egyfajta anyagi biztonságot nyújt.

A kínaiak 2003-ig nem tarthattak magántulajdonban aranyat. Akkor a tilalmat feloldották. Sanghajban megnyílt az ország első hivatalos aranytőzsdéje. Hirtelen jelentősen megnőtt a kereslet, és vele emelkedett az ára is. Kína közben a világ harmadik legnagyobb aranypiaca lett. A legközelebbi években az aranyfogyasztás – szakértői becslések szerint – 200 tonnáról 600 tonnára háromszorozódik. Az egészen gazdagok pedig gyémántot ajándékoznak. Mivel ezt egyre többen teszik Kínában, a gyémánt is világszerte drágább lesz.

Akár gyémánt vagy arany, akár réz vagy ón, akár gyapot vagy gumi – majdnem minden nyersanyag szűkebben fog rendelkezésre állni Kína gigászi kereslete miatt. És ezért emelkednek – így működik a piacgazdaság – az árak. „Még soha életemben nem tapasztaltam ilyet, hogy minden termékcsoportban egyszerre emelkedjen a nyersanyagok ára” – mondja Ron Manners ausztrál nyersanyagszakember a *Far Eastern Economic Review*-ban. És ez jelent valamit: Manners majdnem 70 éves.

Természetesen a nyugati ipari államok továbbra is nagy nyersanyagfogyasztók, de most erős keresleti tényezőként társul hozzájuk Kína, amely felhajtja az árakat. „Majdnem minden nyersanyag piacán Kína az árfelhajtó” – mondja Mike Komesaroff, ausztrál nyersanyag-tanácsadó. Kiszámította, hogy 2000 és 2003 között a világ nikkelkereslete növekedésének 99%-át, a rézének pedig 100%-át Kína okozta.

Sok nyersanyagnak ma a világon a legnagyobb fogyasztója Kína. Egyetlen ország sem fogyaszt több gyapotot, rezet, horganyt, ónt vagy platinát. Alumíniumból

és ólomból Kína a második, nikkelből a harmadik legnagyobb felhasználó. Sok nyersanyagtermelő ország – Brazíliától Zimbabwéig – örül az árak felhajtásának, mert a nyersanyagexportból származó bevételeik nagyot nő. Az iparosított világ sok gazdasági ágazata számára viszont ez az irányzat pusztító. Költségeik robbannak, néha hozzá sem jutnak többé a szükséges nyersanyagokhoz.

„A kínaiak nagy lendülettel jönnek be Európába, és mindent felvásárolnak” – panaszkodik Hans-Gerhard Hoffmann a Norddeutsche Affineriétől. Ezért úgy látja, az európai fémfeldolgozó ipar jövője veszélyben forog. Ez nem apokaliptikus látomás, hanem reális fenyegetés.

Mert a rossz hír az: a nyersanyagpiacokon a feszültség tartós marad. Nem kell nyersanyagszakértőnek lenni a következő egyszerű bölcsességen alapuló előrebecsléshez: ha Kína gazdasága csak megközelítőleg így nő tovább, mindenféle nyersanyag szükséglete tovább fog nőni – ennek, a készleteket és az árakat illető minden káros hatásával együtt.

Csak csodálkozni lehet azon a nemtörődömségen, ahogy Nyugaton sok felelős ember a homokba dugja a fejét az örvendetesnek jóindulattal sem nevezhető fejlemény előtt. Úgy tesznek, mintha a Kína által előidézett nyersanyagboom csak átmeneti jelenség lenne. A nyersanyagpiacok mindig ciklikusan ingadoztak, érvelnek a jelenséget megszépítő szakértők.

Ez azonban a tegnap bölcsessége. Ami ma történik, az korábban sohasem fordult elő – hogy tudniillik egy ilyen gyorsan és tartósan növekvő gazdaság „hirtelen” új vevőként jelentkezék minden nyersanyag piacán. Ez évekig terhelni fogja a piacokat – és a világtengereken közlekedő sok tartályhajót.

Nem jön hajó

A koreai Ulsanban van a világ legnagyobb hajógyára. Az óriási Hyundai Heavy Industries tulajdona. Kilenc szárazdokkban konténerhajókat építenek. De még a világ legnagyobb hajógyára is minden eresztékében recseg. „180 hajóra van megrendelésünk – mondja Lee Kwang Ho, a Hyundai igazgatója a *Financial Times*-ben – ezzel három évre lekötötték a kapacitásunkat.”

A többi ország hajógyárának is úgy megy, mint a koreaiaknak. Nem tudnak elég hajót építeni. A nagy hajózási vállalatok csak rendelnek és rendelnek, de a hajógyarak nem tudnak olyan gyorsan szállítani.

Hiány van konténerhajóból. „Világszerte hajóhiány van Kína kereslete miatt” – mondja Albert Stahl londoni bróker, a CTI Transport and Logistics igazgatója a *Time* magazinban.

De ez még nem minden: konténerből sincs elegendő mennyiség. A termelők ebből sem tudnak olyan gyorsan termelni, mint ahogy ügyfeleik rendelnek. A konténernek legnagyobb gyártói Kínában vannak. Mára a konténernek 85%-át Kínában készítik. De a konténergépjárműhöz acél kell. Ebből azonban nincs elég, és ráadásul Kínába kell szállítani – hajóval. Így bezárul az ördögi kör: nincs hajó – nincs acél – nincs konténer. El kell tehát még túrni – egyelőre –, hogy a konténerhajókból hiány van. És ha valamit nélkülözünk, annak emelkedik az ára. Így a szállítási díjak az égbe kúsztak. A szakemberek ennek mérésére bonyolult mutatót eszeltek ki, ez a Baltic Dry Index. A BDI 2003-ról 2004-re a háromszorosára nőtt.

Két konkrét példa: egy tonna timföld – az alumíniumkohászat alapanyaga – szállítása Ausztráliából Kínába 2003-ban még 12 dollárba került, egy évvel később már 35 dollárba. És a Dél-Amerikából Kínába vezető útvonalakon a díjak négy-szeresre emelkedtek.

Kínába kell szállítani minden szükséges nyersanyagot, amit ott késztermékeké dolgoznak fel, amelyek azután ismét hajóval hagyják el az országot. Így jön létre a jövedelmező körforgás a nagy hajózási vállalatok számára, amelyek a konténerhajókért vívott globális harc nagy győzteseinek közé számíthatnak.

De még ha valaki talál is teherhajót az áruja számára, ez még nem jelenti, hogy az pontosan megérkezik kínai célállomására. Mert ott vár rá a következő probléma: a kikötők zsúfoltak és túlterheltek. Így egyes kínai kikötőkben a hajóknak 20 napig is lehorgonyozva kell várniuk, amíg végre kiköthetnek a rakpartnál és kirakhatják szállítmányukat.

Hiányzanak ugyanis a szükséges vasúti kocsik, amelyek az árut a kikötőből elszállítanák. Kínának sürgősen több vagonot kellene gyártania. De ehhez is acél kell. Abból pedig nincs elég. Újabb ördögi kör...

9. Új játékos a pályán

Miként változtatja meg Kína a világpolitikát?

„Kína olyan mértékben rengette meg a világot, hogy a világnak az elkövetkező 30-40 évben újra meg kell találnia az egyensúlyt. Nem áltathatjuk magunkat azzal, hogy csak új nagy játékos tűnt fel a pályán. Kína az emberiség történetének legnagyobb játékos.”

Li Guangyao (Lee Kuan Yew), volt szingapúri állami vezető¹

Még az Egyesült Államok az egyetlen világhatalom. De nem sokáig lesz az. Kína utoléri. Ez az ország versenytársa lesz a ma még teljhatalmú amerikaiaknak. A kérdés csupán az, hogy mikor nőnek fel az amerikaiakhoz. A kínaiak magukat jelenleg még kicsinek tartják. Gazdaságilag túl gyengék, katonailag is elmaradnak az amerikaiak mögött. Nem, még nincs globális hatalmuk, nem is akarják, hogy legyen. Kína nem törekszik hegemon szerepre a világban. Erre tanít a hosszú kínai történelem is. Így szól a kínai kormány hivatalos álláspontja.

És az amerikaiak?

Nem bíznak a békében. Tudják, hogy ott, a Távols-Keleten riválisuk nő, valószínűleg az egyetlen ellenfél a XXI. században, ezért nagyon figyelmesen mustrálgatják. Washingtonban tucatnyi hivatalos bizottság van, amelyik Kína felemelkedésével foglalkozik. Rendszeresen adnak ki vastag jelentéseket, amelyekben az aggasztó jelenséget így nevezik meg: „the emerging power of China”. Meghallgatásokat szerveznek, hogy megvitassák a veszélyeket, amelyeket Kína mint felemelkedő új hatalom okozhat.

De az amerikai Kína-megfigyelők véleménye nem egységes abban a tekintetben, hogy milyen gyorsan lesz Kína ellenhatalom, és milyen stratégiát kell követnie az Egyesült Államoknak az egyre erősödő Középső Birodalommal szemben.

Ellentétes véleményeikben a hivatalos kormánypolitika tükröződik vissza. Bill Clinton óta a „containment” és a „partnership”, azaz a féken tartás és az

¹ Li sohasem volt államelnök, ahogyan posztját Hirn eredeti német szövege tévesen megnevezi – Szingapúr miniszterelnökének tisztét töltötte be 1959 és 1990 között. – *A Szerk.*

együttműködés taktikája között ingadozik az amerikai kormányzat. Barátja vagy ellensége Kína az amerikaiaknak?

Az Egyesült Államok és Kína közötti viszony bizonyára a világpolitika legfontosabbja lesz az elkövetkező évtizedekben. A döntő kérdés: békés egymás mellett élés lesz-e vagy harcias szembenállás? A pesszimisták a történelemre hivatkoznak. Az arról tanúskodik, hogy a gazdaságilag erősödő nemzetek mindig katonai erőt is fel akartak mutatni. Samuel Huntington politológus tudós mondja: „Új nagyhatalmak megjelenése mindig erős destabilizációt eredményez.” (*A civilizációk összecsapása és a világrénd átalakulása*, 388. o.). Ilyen negatív példa volt Németország és Japán a múlt század első felében.

A kínaiak természetesen ismerik az ilyen történelmi összehasonlításokat. Li Junru politikai tervező, a pártfőiskola alelnöke írta a *Beijing Review*-ban: „A legújabb kori történelemben a nagy nemzetek felemelkedésének két útja volt: a katonai terjeszkedés vagy a hidegháború szélsőséges szembenállása”. Kína egyik utat sem fogja járni, szögezi le Li. Kína nem romboló, hanem építő és reformer hatalom.

Kína – ha a tajvani konfliktus fészektől eltekintünk – katonailag sehol sem avatkozik be, diplomáciailag annál inkább. Az új, erős Kína – ez egyre világosabban látszik – a diplomáciában sokkal többet fogja a zászlót lengetni, mint eddig tette. A világpolitika főleg néma figyelőjének szerepe véget ért. Kína erősebben fogja kifejezni és érvényre juttatni érdekeit ázsiai szomszédságában, de az Egyesült Államok érdekkörében is növelni fogja befolyását.

Az új külpolitika

Hainan trópusi szigete mélyen Dél-Kínában van, Vietnam partjai előtt. Ázsiai politikusok és vállalkozók évente az ottani Boao kisvárosban találkoznak, hogy megvitassák kontinensük aktuális helyzetét és jövőjét. Így történt 2004 április végén is. Kint 35 fokos hőséget előidézve sütött a nap, bent tüzesen vitáztak a hatalmas Kínáról.

A Boao-fórum divatos jelszava a „peaceful rising”, a gigászi Kína békés felemelkedése volt. Minden kínai felszólaló – kezdve Wen Jiabao miniszterelnöktől – ezt a kifejezést használta. A fogalmat 2003 őszén kínai gondolatgyárak találták ki. Wen Jiabao mondta ki először nyilvánosan – egyébként amerikai földön, 2003. december 10-én a Harvard egyetemen tartott előadásában.

A pekingi politikai vezetőkben pánikszerű félelem él, hogy a gazdaságilag egyre erősebb Kínát fenyegetésnek tekintik. Ezért mindig imamalomként nyugtatnak, hogy Kína nem törekszik terjeszkedésre, hogy békés nemzet, és vállalja a nemzetközi közösség felelősségét.

„Kína most együttműködik a nemzetközi rendszerben” – állapítja meg Evan Medeiros és Taylor Fravel amerikai politológus „China’s New Diplomacy” című cikkében. Kína külpolitikája tényleg megváltozott. Aktív és időnként inaktív is. „Ez drámai változást jelent a nemzetközi kapcsolatokban” – véli Medeiros és Fravel.

Kína aktív(abb) külpolitikája annak a külpolitikai elképzelésnek is a következménye, amelyet a népköztársaság már néhány éve követ: a multipolaritás. A hidegháború idején két hatalom uralta a világpolitikát – a Szovjetunió és az Egyesült Államok. Ennek hirtelen megszakadása után – a kínai külpolitikai tervezők szerint – multipoláris világ keletkezett több hatalmi központtal. Ezek a központok nagyjából egyformán erősek, és az egyenlőség és a kölcsönös megbecsülés alapján együttműködnek. A kínaiak ezek közé tartozónak tartják – természetesen Kína mellett – az Egyesült Államokat, az Európai Uniót, Oroszországot és Japánt. A multipolaritás elgondolásának más országokban is vannak hívei, például Oroszországban, Franciaországban és részben Németországban is. De „egyetlen kormány sem híve olyan következetesen ennek az eszmének, mint a kínai” – írja Gustav Kempf *Chinas Aussenpolitik* című könyvében.

Ennek következtében Kína igyekszik a multipoláris világ minden hatalmi központjával különleges kapcsolatokat kiépíteni. „Stratégiai partnerségnek” nevezik ezt Pekingben. Oroszországgal és Franciaországgal (mindkettővel 1997-ben), valamint az Egyesült Államokkal (1998) már kötött a partnerségről szerződést. A Japánnal való szerződés nem sokkal az aláírás előtt meghíúsult a régi ellenségeskedés miatt (lásd 10.fejezet).

A kínai kormány komolyan hinni látszik ebben a multipoláris világban. De a valóság nem másképpen fest?

Bonyolult viszony az Egyesült Államokkal

Clark Randt, a pekingi amerikai nagykövet Kína és az USA viszonyát „a világ legfontosabb bilaterális kapcsolatának” nevezi. A világpolitika és a világbéke szempontjából központi jelentőségű, hogy a két ország – a ma még egyetlen világha-

talom, az Egyesült Államok és a jövődő világhatalom, Kína – a jövőben miként bánik egymással.

Hiszen Kína viszonya az USA-val ambivalens. Az Amerika-ellenes retorika keveredik a csodálattal. Egyrészt bírálja az amerikai nagyhatalmi törekvéseket és az USA világcsendőri szerepét. Másrészt bámul sok amerikai vívmányt, – a műszaki eljárásoktól a világkonsernekig, a Microsofttól a McDonald'sig.

Az Egyesült Államok is évek óta cikcakkban mozog kínai politikájában. Amikor Bill Clinton bevonult a Fehér Házba, „containment”-ről, Kína féken tartásáról beszélt. De Clintonnak hamar fel kellett ismernie, hogy ez téves politika. Fordulatot hajtott végre, és Kínával szemben „átfogó elkötelezettségről” beszélt. A kínaiak válaszoltak az előzékenységre, és Jiang Zemin Clinton kínai látogatásakor 1998-ban „stratégiai partnerségről” szólt. De ezt nem lehetett étellel megtölteni.

Mert Clinton után a republikánus George W. Bush került hatalomra, aki – mint annyi amerikai elnök hivatali idejének elején – keményvonalként viselkedett Kínával szemben. Számára, akárcsak Condoleezza Rice körüli újkonzervatív tanácsadó törzse számára Kína most megint konkurensnek számított. De bekövetkezett szeptember 11-e, és ez a dátum máról holnapra megváltoztatta a világpolitikai helyzetet. Bushnak szövetségeseire lett szüksége a terrorizmus elleni hadjáratához. Kína készségesen hagyta magát bevonni az antiterrorista frontba, hiszen saját országában is problémái voltak a terroristákkal. A távoli nyugaton az ujugurok – egy mohamedán kisebbség – függetlenségre törekednek, amit időnként ismételtlen különféle bombamerényletekkel hangsúlyoznak. Az amerikaiak antiterrorista frontjában való – természetesen csak eszmei – részvétel nagyon is jól jött a kínaiaknak. Most büntetlenül teljes hatalommal léphetnek fel az ujugurok – és mellékesen a mozgolódó tibetiek – ellen, anélkül, hogy az amerikaiak tiltakozására kellene számítaniuk, legalábbis amíg ezek a terrorizmus elleni közös harcra vágnak.

Így Amerika és Kína egyszerre megint barátok, vagy legalább ideiglenes partnerek lettek, „partners in diplomacy”, mint Bush kifejezte magát Wen Jiabao amerikai látogatásakor, 2003 decemberében.

Négy év alatt versenytársból partner – mind Clinton, mind Bush fordított egyet Kína irányában folytatott politikáján. Az amerikai elnökök, legyenek demokráta vagy republikánusok, változatlanul nehezen értékeli a távol-keleti őrásbirodalmat.

A 2004 őszén vívott választási harcban is világossá vált a kettősség. Míg a demokráta párti kihívó, John Kerry Kína ellen dörgött („Agresszíven fel fogok lépni Kína tisztességtelen kereskedelmi módszerei ellen!”), és Busht Kína irányában

mutatott naívsággal vádolta, a republikánus Bush higgadt maradt, és került minden Kína-ellenes retorikát.

Az amerikai politikai és intellektuális elit megoszlik Kína értékelésében. A világ egyetlen országában sem vitatkoznak olyan szenvedélyesen arról, miként kell Kínával szemben viselkedni. A féken tartás (containment), a bekapcsolás (engagement) vagy a kényszerítés (constraintment) politikájával-e?

Ellenség...

Sok amerikai keményvonalas van. Mindenütt megtaláljuk az úgynevezett „China basher”-eket – a kormányban, a kutatóintézetekben, a tömegtájékoztatóban és az egyetemeken. Főleg republikánus környezetben otthonosak. Számukra Kína veszély. Henry Kissinger, a diplomácia nagymestere így fogalmazott: „Sajnos sok republikánus az összeomlott Szovjetunió szerepét szánja Kínának”.

„A hidegháborús mentalitás sohasem tűnt el az amerikai döntéshozók gondolkodásából. Ellenségre van szükségük, és Kínát választották” – bírálja őket a *People's Daily* című kínai újság egyik kommentátora.

Richard Bernstein és Ross H. Munro ilyen ellenség-barát kategóriákban gondolkodik. Már 1997-ben *The Coming Conflict with China* című, nagy figyelmet keltő könyvükben ennek bekövetkezését jóslták. Kiinduló tételük: Az USA és Kína ellenségek. Rivalitásuk ezért a XXI. század első évtizedeinek globális központi összeütközése lesz. Teljesen figyelmen kívül hagyják azt a feltevést, hogy Kína egyre nyugatiasabb, és ezért egyre szelídebb lesz. Ellenkezőleg, Kína erősen fegyverkezik, és katonailag mind hatalmasabbá válik. Ezért szükségszerűen (katonai) összeütközésekre kerül majd sor, amelyek két válságóc, Tajvan és a Dél-kínai-tenger körül törhetnek ki. Végkövetkeztetésük: Amerikának erős katonai jelenlétre van szüksége Ázsiában, hogy megakadályozza Kína regionális hegemoniáját.

Hasonló véleményt terjeszt manapság John Mearsheimer, a Chicagói Egyetem professzora és John Tkacik, a konzervatív Heritage-alapítvány Ázsiai Tanulmányi Központjának Kína-szakértője. Abból indulnak ki, hogy Kína gazdasági ereje szükségszerűen politikai és katonai erővé válik. Mearsheimer szerint Kína „a leghatalmasabb és legveszélyesebb hegemon, amellyel az USA a XX. században valaha is szemben állt”. Ha Kína gazdaságilag ilyen erősen nő, „biztosan arra fogja gazdagságát használni, hogy hatalmas katonai gépezetet építsen ki”. Ez lesz

az eszköz, amellyel előbb Koreát és Japánt, végül az egész ázsiai térséget uralma alá hajtja.

Konzervatív politikai körökben szívesen hallják az ilyen gondolatokat. Condoleezza Rice, Bush biztonsági tanácsadójaként – igaz, szeptember 11-e előtt – azt mondta, hogy „Kína potenciálisan fenyegeti Ázsia és a Csendes-óceán régiójának stabilitását”. Ezért Kína „stratégiai versenytárs”. Korábban ezt ellenségnek nevezték.

...vagy barát?

„Panda hugger”-nek, finomabban lefordítva „pandarajongók”-nak hívják az Egyesült Államokban Kína barátait. Ezek közé tartozik majdnem minden amerikai vállalati vezető, aki számára Kína fontos piac, és a bilaterális kapcsolatok légkörének minden zavara üzleti kárt jelent. Közéjük tartozik még néhány tudós és politikus.

Colin Powell, Bush korábbi külügyminisztere nem számított feltétlenül a barátok közé, de legalább az amerikai tábor optimistái közé tartozott. Ellentétben az új külügyminiszterrel, Condoleezza Rice-szal – nem hitte, hogy Kína felemelkedése szükségképpen összeütközésbe torkollik. Sőt Powell szerint „a Kínához fűződő kapcsolatok a legjobbak Nixon első látogatása óta”, amely több mint harminc éve az 1972. évi kínai Újévkor történt. Ki kell várni, miként alakulnak a dolgok az új amerikai kormányzat idején.

Kína bekapcsolásának hívei mindenestre abból az alapfeltevésből indulnak ki, hogy Kína eddig nem volt agresszív hatalom. Agresszív hajlamokat válthat ki azonban, ha a Nyugat ellenségként kezeli Kínát. Ennek megakadályozása céljából javasolják Kína mind bilaterális, mind pedig multilaterális bevonását. Az újabb kapcsolatokat egészen ennek a szellemében kötik: mostanában az amerikai és a kínai kormányzat között több ilyen politikai kísérlet is zajlik. Közös bizottságok üléseznek, miniszterek rendszeresen látogatják egymást, sőt magas rangú katonák is találkoznak eszmecsere céljából. Így Thomas Fargo tengernagy, a Csendes-óceáni Hajóhad parancsnoka rendszeresen felkeres katonákat és politikusokat Pekingben.

Az optimisták véleménye szerint szeptember 11. különösen hozzájárult a kapcsolatok görceinek oldásához. Az amerikaiak és a kínaiak ugyanazon az oldalon, a közös ellenség, a terrorizmus ellen harcolnak – bár nagyon különböző intenzi-

tással. Amerika becsüli Kína jó magatartását ebben a kérdésben. A bekapcsolás pártfogói ezért csak következetességet látnak abban, hogy Kínát felveszik a multilaterális szervezetekbe. Ezért olyan fontos például Kína tagsága a Kereskedelmi Világszervezetben (WTO), ami által Kína kvázi hivatalosan része lesz a világgazdaságnak, és tartania kell magát annak játékszabályaihoz.

Banning Garrett, az US Atlantic Council politikatudományi szervezet ázsiai programjának igazgatója ezért ezt mondja: „Az amerikai érdekeket az szolgálja leginkább, ha Kínát felveszik a nemzetközi gazdasági, politikai és a biztonság szempontjából fontos intézményekbe, és megerősítik abban, hogy nemzetközileg elfogadott magatartásmódot kövessen.”

Miért nem veszik fel Kínát a G8 közé is?

Kína hamarosan a nagyok közé kerül

A világ hét „legfontosabb” ipari országának vezetői minden évben találkoznak. G7-nek nevezik a látványos összejevetelt, amelyre először 1975-ben a francia Rambouillet kastélyban került sor. A kört 1998-ban kibővítették a kommunizmusról kapitalizmusra áttért Oroszországgal, amely ezután a macskaasztalnál ülve megfigyelőként részt vehetett. Ezért nevezik a kört azóta G8-nak.

De az elitklub összetétele már régen nem tükrözi a világgazdaság tényleges erőviszonyait. Így a körbe tartozik Olaszország és Kanada, két ipari nemzet, amelyet Kína gazdasági erő tekintetében rég maga mögött hagyott. Ráadásul Kína sokkal erősebben integrálódott a világgazdaságba, mint sokan hiszik, különösen a WTO-ba való belépésével.

Egyre több megfigyelő, de a résztvevők is ezért kérdezik: meddig tudja és akarja a hatalmasok maga kreálta klubja megakadályozni Kína (és India) csatlakozását? Karl Kaiser professzor, a német külpolitikai szakértők doyenje mondja: „A világpolitika egyetlen fontos kérdését sem lehet már Kína közreműködése nélkül megoldani”.

A hét alapító ország eddig elzárkózott, mert olyan nyugati értékközösség-félelmezéshez tartozónak érezte magát, amely a piacgazdaság és a demokrácia védelmezője. Ilyen exkluzív klubhoz Kínának valóban hiányzik a belépője. Piacgazdaság Kínában? Hát igen. Demokrácia Kínában? Egyértelműen nincs.

Azonban hosszú ideig nem lehet szemet hunyni a változó valóság felett. A világgazdaság súlypontja már döntően elmozdult, méghozzá Ázsia felé. Kína köz-

ben komoly „világjátékos” lett és a világgazdaság mozdonyaként működik – inkább, mint pár évvel korábban Németország vagy Japán.

A pekingi gazdaságpolitikai döntések az utóbbi időben komoly hatással vannak a globális pénzügyi piacokra. Pár évvel ezelőtt Kínán kívül majdnem senkit sem érdekelt, ha a kínai jegybank leszállította a kamatlábat. Ma másként van. Minden kínai pénzügyi vagy költségvetési döntés hatását megérik külföldön.

Amikor például 2004 tavaszán a pekingi kormány a gazdasági túlfűtöttség veszélye miatt néhány drasztikus intézkedést tett a lehűtés céljából, a tőzsdék világszerte megrendültek. A tőzsdések attól féltek, hogy vége lesz a fellendülésnek, sőt küszöbön áll a válság Kínában.

Ráadásul több mint 400 milliárd dollárral Kínának van a világon legnagyobb valutatartaléka, és ezzel nagy befolyása van a nemzetközi devizapiacokra. Fred Bergsten, a washingtoni Institute for International Economics igazgatója ezért azt követeli, hogy „Kína, a növekedés új mozdonya a jövőben központi szerepet játszon”. Kínának felelősséget kell vállalnia, és új, döntő vezető hatalommá kell válnia, hangzik Bergsten indítványa.

Úgy látszik, a G8-kör néhány befolyásos ura közben megértette, hogy Kína gazdasági hatalom, amelyet inkább bevonni, semmint elszigetelni kell.

A legutóbbi csúcstalálkozón, 2004. június közepén az amerikai Sea Islanden mindenesetre a vitában elmozdulás történt. Németország, Nagy-Britannia és Olaszország kormányfője helyeslően nyilatkozott Kína esetleges bevonásáról a G8 körébe. Gerhard Schröder szövetségi kancellár kijelentette: „Ha van ország, amely hihetetlenül drámai módon befolyásolni tudja a világgazdaságot, az Kína”.

Nagyon valószínű, hogy a következő találkozáson – 2005-ben a skóciai Hotel Gleneaglesben – Kína (és esetleg India is) a tárgyalóasztalhoz ül az akkor már G9 (vagy G10) megbeszélésein².

Kijátssza-e Kína az Európa-kártyát?

Ha európai diplomatákkal beszél az ember Pekingben, egybehangzóan azt a véleményt hallja, hogy a viszony Kínával problémamentes. Sohasem volt ilyen jó. Ha a pekingi külügyminisztérium tisztviselőivel beszél, ugyanezt hallja. Az Európai

² A meghívásra sor került, ám a fórum felépítése változatlan maradt. – *A Szerk.*

Unióval nincsenek súlyos problémák, kivéve egyet: a fegyverembargót, amelyet 1989-ben, a Tiananmen téri mészárlás után mondtak ki, s amelyhez még elsősorban a britek, és kisebb országok, mint Dánia, Svédország és Hollandia ragaszkodnak, míg amelyet a németek és a franciák szívesen feloldának. De ez a kis probléma idővel megoldódik, vélik Brüsszelben és Pekingben.

Kína és az Európai Unió kapcsolatai sokkal mentesebbek a göröcsöktől, mint Kína és az Egyesült Államok viszonya. Az európaiak nem lépnek fel olyan támadólag az emberi jogok és Tibet ügyében, mint az amerikaiak. Az európai politikusok a pekingi vezetőkkel való találkozókon ugyan szóba hozzák ezeket a kényes kérdéseket, de inkább halkán, diplomatikusan, szűk körben. Nem állítják Kínát nyilvánosan pellengérré.

És a jüan leértékeltségéről szóló, véget nem érő, kínos vitákban is az európaiak nem hangoskodnak annyira, mint az amerikaiak, akik exportdömpinggel vádolják a kínaiakat, és ezért a jüan és a dollár közötti fix árfolyam megszüntetését követelik.³ Ráadásul Európa és Kína között nincs nagyhatalmi rivalizálás, mert Peking az EU-ban inkább fogatlan „papírtigrist” lát, hogy a Mao-időkből származó propagandaszólamot használjuk. „Kína az Egyesült Államokat sokkal fontosabbnak tartja az Európai Uniónál” – mondja Thomas Heberer, a düsseldorf-esseni egyetem professzora. Peking értékelése szerint az EU gazdaságilag erős, de politikailag gyenge, mert még nincs egységes kül- és védelmi politikája.

Másrészt az EU, mert – ellentétben az USA-val – nem táplál globális hatalmi ambíciókat, és semmilyen stratégiai elkötelezettsége sincs Ázsiában, nem jelent fenyegetést Kína szemében. Chris Patten volt EU-biztos mondja: „Európa Kínában ... stratégiai barátot lát.”

Kína és az EU viszonya ezért erősen a gazdasági szférára szorítkozik. Kína gazdaságilag nagyon komolyan veszi az EU-t, mert a kibővített közösség 25 tagállama közben Kína legnagyobb kereskedelmi partnere lett. Ez persze nem riasztja el Pekinget attól, hogy az európaiakat ismételtelen ki ne játssza egymás ellen – ez történt a szupergyors-vasút pályázatánál is. A németek (ICE) és a franciák (TVG) felváltva előszobáztak Pekingben a jövedelmező üzlet reményében. Hol az egyik, hol a másik tett engedményeket Pekingnek – és végül a megbízást a japánok Sinkanszenje nyerte el.

³ Az USA a jüan felértékelését követelte, mert szerintük a fix árfolyamos olcsó jüan volt az oka a dömpingárnak. S valóban, a fix árfolyam megszüntetése után a jüan felértékelődött a dollárhoz képest.

Peking tehát egész jól kijön a meghasonlott Európával, miközben régóta buzgó híve az európai integrációnak. Az egységes Európa jelentős szempont a kínai külpolitikai stratégiáknak a világpolitikai rendről alkotott képében. Wen Jiabao ez így fejezte ki: „A politikailag és gazdaságilag erős EU fontos pólus lesz a világban” – de csak egy a négy vagy öt közül.

Azokra a kísérletekre, amelyekkel Kínát az Európai Unióhoz fűződő szorosabb politikai kapcsolatra próbálták rávenni, Peking inkább tartózkodóan reagált. Így az iraki háború alatt német és francia diplomaták, természetesen kimondatlanul, egy ideig az (Amerika-ellenes) Párizs–Berlin–Moszkva tengely Pekingig való meghosszabbításának lehetőségében reménykedtek. A berlini külügyminisztérium egyik irata azonban illúzióktól mentesen állapítja meg, hogy ilyen tengelyre nem lehet számítani: „Peking ugyan ellenzi az Irak elleni háborút; de gondosan kerülni fogja, hogy közvetlenül bírálja az Egyesült Államokat”. A kínaiak nagyon vigyáznak arra, hogy ne értelmezhessék így őket. Azt akarják, hogy a multipoláris világban sok lehetőség maradjon nyitva számukra. És most éppen valami teljesen újnak – a feltörekvő, gazdaságilag megerősödött fejlődő országok szövetségének kialakulását figyelhetjük meg.

Új Dél–Dél szövetség

Ilyen gigászi hivatalos látogatást ritkán lát Kína. Lula brazil államelnök 2004. május végén Pekinget és Sanghajt kereste fel. Kíséretében nyolc miniszter, hat szövetségi állam kormányzója és 450 vállalati igazgató volt. A sok fogadáson, díszében és díszvacsorán kívül sokat dolgoztak is. Nem kevesebb mint 15 – főleg gazdasági – szerződést írtak alá Lula látogatása alkalmából. Legmagasabb szintű bizottságot is alakítottak konzultációk céljából. Ezentúl rendszeres találkozók lesznek. Közeledni akarnak egymáshoz.

A fejlődő országok között a legfejlettebbek közé tartozó két óriás, Brazília és Kína közeledése érdekes világpolitikai fordulat kezdete: a déli féltekén új bilaterális és multilaterális szövetségek alakulnak. Még nem szilárdak, még keresik a partnereket. De az irányzat világos: a déli nagyhatalmak között nő a kölcsönös együttműködésre való hajlandóság. Rubens Ricupero, az ENSZ kereskedelmi és fejlesztési szervezetének, az UNCTAD-nak a főtitkára már „a világkereskedelem új geográfiájáról” beszél.

El kell ismerni, a Harmadik Világ az Észak és Dél konfliktusában helyezkedő államai körében mindig feltűntek csoportosulások és tömörülések. Emlékezetes az el nem kötelezett államok mozgalma, amelyet 1955-ben az indonéziai Bandungban alapítottak. Vagy a fejlődő országokból alakult „77-ek csoportja”, amely hiába próbált meghallgatásra találni számos észak–déli csúcsertekezleten vagy kereskedelmi világkonferencián. Ezek a multilaterális csoportosulások gyakran ideológiailag elfogultak, nagyon sokszínűek és meglehetősen tehetetlenek voltak az ipari országok erős falanxa elleni harcban.

De a déli vágányokon újonnan keletkező szövetségek minőségileg mások. Ezeknek a „fejlett-fejlődő” országoknak, pontosabban hatalmaknak az új öntudatán alapulnak. Ezzel az ipari országok először, a világkereskedelmi konferencia döntő ülésén, 2003 szeptemberében találták igazán szembe magukat. Akkor, Cancún mexikói fürdőhelyen kellett volna új egyezményt kötni a világkereskedelem további liberalizálásáról. De ebből semmi sem lett. Az ipari országok, amelyek addig minden világkereskedelmi fordulón a döntést végül kimondták, ezúttal heves ellenzésre találtak – méghozzá egy új szövetség részéről. A G20-nak nevezett dél–dél koalíció a feltörekvő hatalmak, Brazília, India és Kína vezetésével kudarcra ítélte a cancúni konferenciát.

Feltűnő Kína érdeklődése a dél-amerikai kapcsolatok iránt, és viszont. Így Jiang Zemin elnök 2001 áprilisában nagy figyelmet keltő látogatáson volt Chilében, Argentínában, Brazíliában és Venezuelában. Utána fokozatosan kiépítették a kapcsolatokat. Lula látogatását néhány héttel később követte ugyancsak nagy delegációval Nestor Kirchner argentin elnök.

A kölcsönös látogatások nem korlátozódnak politikusokra. A vállalatok is közelednek egymáshoz. Kínai és chilei nyersanyagtermelő vállalatok stratégiai együttműködést kezdenek. A Petrobras brazil energiakonzern összekötő irodát nyitott Pekingben. A Petrobras kínai olajcégekkel együtt Kína és Brazília partjain új olaj- és gázmezők közös kiaknázására vállalkozik.

Kína érdeklődése ezek iránt az országok iránt világos: sok olyan nyersanyaggal rendelkeznek, amelyre Kínának sürgősen szüksége van. Argentína, Brazília, Chile és társaik viszont örülnek nyersanyagaik új, tartós fogyasztójának. Egyúttal csökkenteni akarják függőségüket a teljhatalmú USA-tól – a Latin-Amerikában változatlanul uralkodó, de mindig ellenszenves hatalomtól.

Mind Lula, mind Kirchner szeme előtt ezért olyan egészen új szövetségek lebegnek, amelyek túlmutatnak a bilaterális kereteken. Tekintetüket olyan nagy országokra irányítják, mint India, Oroszország, Dél-Afrika és persze Kína. Brazília,

India és Dél-Afrika között a G3-szövetség alapvonásaiban már kialakult, de Lula többet akar: „Arról álmodunk, hogy a közeljövőben ebből G5 lesz Oroszországgal és Kínával”.

Az új szövetségek mindenekelőtt gazdaságiak, de részben politikaiak is. Katonailag Kína egymagában áll, és így is akar maradni.

Katonai hiánypótlás

Az első Öböl-háború 1991-ben súlyos csapást mért a kínai katonai vezetőkre. A televízióban élő adásban követhették, milyen hadfelszerelésük van az amerikai csapatoknak, és miként kell korszerű háborúkat vívni. Először fordult elő, hogy egy háború kimenetelét nem az emberek, hanem a gépek döntötték el.

A legújabb kor első csúcstechnikával vívott háborúja brutálisan mutatta meg a kínai katonáknak, milyen elavult a fegyverzetük, milyen korszerűtlen a stratégiájuk. Még a „népi háborúban” hittek, azaz abban, hogy ágyútölteléként használt sok katonával le lehet győzni a műszakilag fölényben lévő ellenséget is.

Ennek következtében a pekingi stratégiák átdolgozták katonai doktrínájukat. Áttértek a csúcstechnikai környezetben vívott korlátozott háború elvére. Ez természetesen az elavult fegyverzet óriási mértékű korszerűsítését követelte meg és a Népi Felszabadító Hadsereg (NFH) mélyreható átalakítását.

A legkönnyebben megoldható feladatnak a NFH létszámának csökkentése bizonyult. Az új feltételek között nem volt többé szükség olyan óriási haderőre. Így az évek folyamán többször csökkentették a létszámot – több mint hárommillióról a jelenlegi 2,5 millióra. Eközben a szárazföldi erőt jobban csökkentették, mint a légiert. Egyúttal a kötelező szolgálati időt három évről kettőre szállították le.

Sokkal nehezebb lecke lett a kínaiak számára a fegyverzet korszerűsítése. Mivel a kínai hadiipar, noha a legutóbbi években jelentősen javult, műszakilag elmaradt még a Nyugat mögött, ezért a szükséges csúcstechnikai szinten álló fegyvereket vásárolni kellett. De honnan? Az amerikaiak nem akartak eladni, az európaiaknak nem volt szabad. A már említett fegyverembargó akadályozta. A kínaiak ezért igen sokat előszobáztak Brüsszelben és más európai fővárosokban.

Fegyverekre és berendezésekre volt szükségük olyan európai fegyvergyárak, mint a BAE, a Thales, a Saab vagy az EADS műhelyeiből. Ezek a vállalatok meg türelmetlenül várták a szankció feloldását, hogy hozzájuthassanak a jövedelmező fegyverrendelésekhez, amelyeket a kínaiak fel akartak adni.

Természetesen, amíg az embargó érvényben van, a kínaiak más fegyverpiacon néztek körül. Elsősorban két ország szállított szívesen: Izrael és különösen Oroszország. A fegyverimport 80%-a orosz gyárakból érkezett, amelyeknek a kínai megrendelések a kapacitások jó kihasználását és vele a túlélést tették lehetővé.

Oroszországtól szerzik be a kínaiak a fegyverek majdnem teljes palettáját: Szu-27 és Szu-30 típusú harci repülőgépeket, felderítő repülőket, radarrendszereket, Kilo típusú tengeralattjárókat, Szovremennij típusú rombolókat, valamint SAM rakétákat. Izrael főleg elektronikát és távközlési technikát szállít.

A haditengerészet a kínai hadügyek gyenge pontja, és az is marad. Ennek történelmi okai vannak. A legutóbbi századokban Kína csak szárazföldi hatalom volt, sohasem tengeri. Ma sincs Kínának például repülőgép-hordozója, amely nélkül regionális katonai hatalom marad. Aki világhatalom akar lenni, annak erős haditengerészetre van szüksége és néhány repülőgép-anyahajóra, amellyel rugalmasan felléphet a világtengereken.

Mivel senki sem fog a kínaiaknak repülőgép-anyahajót szállítani, maguknak kell építeniük. De ilyen nagyon bonyolult hajónak az építése a haditechnika magas szintű művészetét igényli.

A kínaiak a '90-es években kiselejtezett repülőgép-anyahajókat vásároltak Ausztráliától, Ukrajnától és Oroszországtól. Apró részeire bontották a „Melbourne”-t, a „Minszk”-et és a „Kijev”-et, hogy megtanulják, hogyan kell repülőgép-hordozót építeni. A titkos kommandós vállalkozás fedőneve „Projekt 9935” volt. E rejtjel alatt egy sanghaji hajógyárban kell elkészülnie egy repülőgép-anyahajónak, amelynek fedélzetéről 30–40 harci repülőgépnek kell majd felszállnia.

Mindez – akár a vásárlás, akár a saját gyártás – pénzbe kerül. Ennek megfelelően nő a kínai katonai költségvetés, a legutóbbi években átlag 13%-kal. A hivatalos büdzsé kerekén 20 milliárd dollár. Szakértők szerint ez az összeg túl kicsi. „Ha a más rovatokban elbújtatott katonai kiadásokat is hozzászámítanánk, és a sokkal kisebb vásárlóerőt is figyelembe vennénk, a kínai katonai költségvetés a hivatalosnak legalább a tízszeresére nőne” – számolta össze Bernstein és Munro, a két keményvonalas amerikai. Frank Umbach német Kína-szakértő ezzel szemben a tényleges katonai költségvetést a hivatalos költségvetés két-ötszörösére becsüli.

A kínaiak másképp számolnak: az egy főre jutó katonai kiadások nagysága az Egyesült Államokban majdnem 300 000 dollár, Japánban közel 200 000 dollár, míg Kínában csak 10 000 dollár. Ezzel azt akarják sugalmazni: mi nem felfegyverkezünk, csak pótlunk.

Minden fegyverkezési törekvés és számjáték ellenére: Kína egyelőre nem komoly kihívója az Egyesült Államoknak. Kína mint katonai óriás csupán madárijesztő, amelyet a konzervatív megfigyelők szívesen eskábálnak össze, hogy a Kínától való aggodalmakat szítsák. Sok szakértő úgy véli, hogy Kína évekig, sőt évtizedekig el fog maradni nemcsak a vezető katonai hatalomtól, az Egyesült Államoktól, de más nyugati államoktól, valamint az ázsiai riválistól, Japántól is.

David Shambaugh, a kínai hadügyek egyik legbensőségesebb ismerője legújabb könyvében, a *Modernizing China's Military*ben erre a következtetésre jut: „A Népi Felszabadító Hadsereg a Nyugat fegyvereihez és technikájához való hozzájutás nélkül nehezen tudja majd megszüntetni elmaradását a Nyugattól és Japántól. Ellenkezőleg: a távolság állandóan nőni fog.”

Egy másik szakértő szemléletesebben fejezi ki magát: Kína haderejének „rövid a karja és lassú a lába”. Ez azt jelenti, hogy a népköztársaság nincs abban a helyzetben, hogy gyorsan beavatkozzon bármely konfliktusba a határain kívül.

Ezért nyugodtan alhatnak Kína szomszédai?

10. Agresszív szomszéd?

Útban az Ázsia fölötti uralom felé

„Ázsia hatalmi viszonyai eltolódnak. Kína nagy valószínűséggel ismét visszatér hagyományos szerepéhez mint központi hatalom.”

David Shambaugh, a George Washington Egyetem professzora

Kínának 14 szomszédja van, nagy és kis államok, hatalmas és gyenge országok. A világon egyetlen országnak sincs annyi országgal közös határa, mint az óriási kínai birodalomnak: 22 000 km szárazföldi és 18 000 km tengerpart. A múltban folytonosan ismétlődtek az erőszakos összeütközések Kína és szomszédai között. Sok háborús csetepatéba torkollott, például 1962-ben a kasmíri konfliktus Indiával, a '60-as évek végén az Usszuri folyó menti határon az oroszokkal, vagy akár 1979-ben a vietnami beavatkozás.

De azóta Kína hosszú határain a helyzet rendkívül megenyhült. Egyetlen szomszédjával sincs többé olyan súlyos vitája, amely eskalálódhatna. Az elmúlt évtizedben Kína minden szomszédjával rendezte viszonyát vagy azok vele. Több tucat szerződést vagy egyezményt írtak alá. Még Indiával, a nagy déli riválissal is békét kötöttek. Kína határain olyan nyugalom van, mint amilyen hosszú ideje nem volt.

Ám ez a nyugalom csalóka. Az ázsiai országok – akár határosak Kínával, akár nem – feszülten figyelik, milyen szerepet fog betölteni a jövőben az egyre hatalmasabbá váló Kína az ázsiai térségben. Ismét Ázsia egyeduralmodója lesz-e, mint évszázadokon át volt? Kihívja-e az Egyesült Államokat, amely magát Északkelet- és Délkelet-Ázsia védelmező hatalmának tekinti, s elragadja-e tőle annak uralkodó helyzetét? Miként fog alakulni a két nagy ázsiai hatalom és hagyományos ellenfél, Kína és Japán egymás közötti viszonya – szembenállók vagy együttműködők lesznek-e?

Samuel Huntington amerikai politológusnak, aki *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása* című könyvével lett világhírű, az a meggyőződése, hogy Kína vissza fog térni régi, uralkodó pozíciójához: „történelme, kultúrája, tradíciói, földrajzi méretei, gazdasági dinamizmusa, és önmagáról kialakított képe Kínát

mind arra ösztönzik, hogy Kelet-Ázsiában hegemonikus helyzetet követeljen magának.” (i. m., 385. o.)

Peking a bevált módon csillapít. Barátságos, nem törekszik terjeszkedésre, „win-win” helyzetekre törekszik.¹ Mindenkinek előnyös Kína gazdasági fellendülése – állítja magáról. Ezt igyekszik Kína szabadkereskedelmi egyezményre a délkelet-ázsiai országok szervezetével, az ASEAN-nel. A távolabbi cél a Kelet-ázsiai Közösség (angolul EAC = East Asian Community), amely Koreától Indonéziáig terjed és az Európai Uniót tartja példaképének.

Ez Mahathir Mohamed volt malajziai miniszterelnök ősrégi eszméje. Kína – amelynek véleménye az ázsiai integrációs elképzelésekről hosszú ideig a kételkedéstől az elutasításig terjedt – most a régió egyesítését pártoló hajtóerőnek bizonyul. Így akarja befolyását növelni, és az amerikaiakat visszaszorítani. Mert a kínaiak „nagyon elégedetlenek Amerika túl fontos szerepével a régióban” – írja Michael Vatikiotis, a *Far Eastern Economic Review* fő tudósítója.

Az amerikaiak keze majdnem mindenütt ott van Ázsiában. A „terrorizmus elleni harcuk” még erősítette is ázsiai befolyásukat. Egyre több államban keresnek terroristákat – mint például Pakisztánban és a Fülöp-szigeteken is. Érthető, hogy Kínában a bekerítettség érzése támad, még ha néha ez paranoid formákat ölt is.

Kína ázsiai szomszédjaival kötött bi- és multilaterális szerződésekkel akar elenszegülni. Kína vezetői mosolyoffenzívával igyekeznek megszerezni külföldi kollégáik rokonszenvét, és nem is eredménytelenül.

Miközben állandóan baráti ölekezésekkel próbálkozik, nem szabad megfelekezni arról, hogy három veszélygóc található az ázsiai térségben, amelynek viszont egyik szítója éppen a Kínai Népköztársaság: a nem csillapuló vita Tajvanról, amelyben Kína nem mutat kompromisszumkészséget, a Dél-kínai-tengeren a feltelezett nagy nyersanyaglelőhelyekkel rendelkező Spratly-szigetetről folyó vita és a nem tisztázott viszony Japánnal, Kína versenytársával az Ázsia feletti uralomért folyó harcban.

Mindhárom konfliktus alkalmas katonai eszkalációra. A legvalószínűbb természetesen a Tajvan miatti fegyveres összeütközés.

¹ Vagyis olyanokra, amelyekben mindenki nyer. – A Szerk.

Ölelő kar Délkelet-Ázsia felé

„Kik Thaiföld legjobb barátai?” – érdeklődött közvélemény-kutatással a bangkoki kormány a lakosság körében. Csak 9% felelt úgy, hogy az amerikaiak, bő 76% vélte úgy, hogy a kínaiak. Az ilyen eredmény természetesen tetszik a pekingi hatalmasságoknak, mert megerősítik, hogy délkelet-ázsiai fáradozásaik a remélt hatást érik el.

Korábban – a '60-as, '70-es években – a kínaiak ebben a régióban ideológiájuk exportőreiként jelentek meg. Kommunista eszméiket próbálták terjeszteni Délkelet-Ázsia szegény népei körében. Ahol felszabadító mozgalmak és felkelő lázadók voltak, Peking hajlandó volt őket pénzzel, fegyverrel és világgforradalmi eszmékkel támogatni.

Azokban az időkben ismételten előfordultak a kínaiak ellen irányuló erőszakos megmozdulások, amelyekből elsősorban Malajzia és Indonézia kínai lakosai szenvedtek, akiket igazságtalanul a kommunisták ötödik hadoszlopának tekintettek, és ezért támadtak. A kínaiaknak ily módon nem okozott sok örömet a nemzetiségi ellentétekbe történő beavatkozás. És a Vietnamba való 1979-es behatolás sem növelte a Kína iránt rokonszenvet Délkelet-Ázsiában.

De a Deng-féle reformkorszak kezdete véget vetett a délkelet-ázsiai kalandoknak és rajtaütéseknek. Hosszú ideig tartott azonban, amíg Kína meghatározta új helyzetét a térségben. Tulajdonképpen Kína csak a '90-es évek közepén találta meg új ázsiai szerepét: a kedves egyeduralkodóét. Wen Jiabao kormányfő mondta, hogy Kína a barátságos elefánt, amely senkit sem akar eltaposni Délkelet-Ázsiában.

David Shambaugh, a George Washington Egyetem szakértője így írja le a megváltozott Kínát: „egyre inkább jó szomszédnak, konstruktív partnernek és figyelmes hallgatónak tartják (Délkelet-Ázsiában)”. Kína – így Shambaugh – már nem fegyvereket és forradalmat, hanem jóakaratot és háztartási gépeket exportál.

Kína új Ázsia-politikája a legérthetőbbé 2003 októberében, az indonéziai Bali szigetének üdülőhelyén tartott ASEAN-csúcsertekezleten vált. Ott Kína stratégiai partnerségről szóló szerződést írt alá a tíz tagállammal. A szerződésnek része volt a szabadkereskedelmi egyezmény a partnerek között. A vámsorompók 2011-ig fokozatosan megszűnnek.

Az ázsiai integrációs törekvések hirtelen olyan lendületet vettek, amely néhány évvel korábban elképzelhetetlen lett volna. Elsősorban Kína sürgette ezt. Eközben a népköztársaságot számos csoportosulás és tárgyalási forduló köti a délkelet-ázsiai országokhoz: ASEAN+3 (Kína, Korea és Japán), ASEAN+1 (csak Kína) és az ARF

(Ázsiai Regionális Fórum). Az utóbbi testülethez 22 ország tartozik, és keretében még biztonsági témákról is szó lesz.

A körüludvarolt délkelet-ázsiai országok azonban nincsenek teljesen meggyőzve a jó szándékokról. Gustav Kempf arra utal, hogy Kína kapcsolatai Délkelet-Ázsiával mindig kétértelműek voltak. Ez még most is érezhető. „A délkelet-ázsiai kormányok a kínai szárazföldre fűződő viszonyukban még ma is ingadoznak a rokonszenv, csodálat, közelségérzés és az ellenszenv, ellenségesség, sőt gyűlölet között” – írja Kempf.

Kína kettős stratégiát követ a térséggel szemben. Egyrészt – és ezt nyíltan kimondja és proklamálja – szorosabb gazdasági együttműködésre törekszik. Másrészt – és ez inkább kimondatlan marad – Kína legalább semlegesíteni akarja az egész szubkontinent, amibe beleértődik a japán és mindenekelőtt az amerikai befolyás visszaszorítása. A gazdasági együttműködés sikerülhet, a semlegesítési kísérletre inkább kudarc vár. Ez ellen ugyanis a délkelet-ázsiai országok, de az amerikaiak is védekezni fognak. Nem fogják harc nélkül átengedni a kínaiaknak Délkelet-Ázsiát, ezért különösen a Kína számára létfontosságú szállítási útvonalon lévő Malaka-szorosban ragaszkodnak a jelenléthez.

Kalózok és fennakadások

Aki először utazik kis személyszállító hajóval Szingapúrból ki a nyílt tengerre, az előtt elsötétül a világ. Fekete tartályhajók és konténerhajók egymást néhány száz méterenként követve szántják a hullámokat. Évente körülbelül 50 000 hajó halad át a szoroson, amelyet a tengerészek csak malakai útvonalnak neveznek.

Ez a világtengerek legforgalmasabb útvonala, de a legvesélyesebb is. Ez a vidék évszázadok óta hemzseg a kalóztól. A szoros a legkeskenyebb szakaszon, (az indonéziai Szumátra és Szingapúr között csak 2,5 km széles – ezért könnyű egyik vagy másik hajót elfogni.²

A Malaka-szoroson halad át a világ árumennyiségének negyede és nyersolajának fele. Itt át kell átmennie majdnem minden Kína (és Japán) felé igyekvő tartályhajónak. A szoros így a kínai gazdaság fő ütőere, ezért Kínának létérdeke, hogy a forgalmat ott nagyobb akadály ne gátolja.

² A Malaka-szoros legkeskenyebb részén is nagyságrenddel szélesebb, a szerző nyilván a bejáratánál található szigetek közötti kisebb átjárókra gondolt. – *A Szerk.*

Ilyen akadályozó tényezőnek tekinti Kína azt a javaslatot, amelyet 2004 márciusában terjesztett elő Thomas Fargo tengernagy, az amerikai Csendes-óceáni Főparancsnokság főnöke az amerikai képviselőháznak. Eszerint a Malaka-szoros menti országoknak a területre vonatkozó tengerészeti biztonsági rendelkezések (*Regional Maritime Security Initiative*) keretében együtt kellene működniük az Egyesült Államokkal. Indonézia, Malajzia és Szingapúr hírszerzésének információkat kellene cserélniük, közös járőröket kellene kiküldeniük, és az amerikai elitegységeknek a helyszínen kellene állomásozniuk. Mindez – így az amerikaiak – csak a terroristák elleni harcot szolgálná.

Indonézia és Malajzia, de Kína sem egészen alaptalanul gyanúsítja az amerikaiakat hátsó gondolatokkal. Az Egyesült Államok ismét erősebben akar jelen lenni Délkelet-Ázsiában. Tekintettel az ellenállásra, az Egyesült Államok módosította Fargo javaslatát, és kijelentette, nem akar saját csapatokat állomásoztatni ott. De a kínaiaknak ez a szelídített változat is gyanús. Pusztán az a tény, hogy az amerikaiak hozzáférhetnek fő ütőeréhez, szörnyűség a számukra. Lu Guoxue biztonsági szakember a *China Youth Daily* szerint úgy véli, hogy a Malaka-szoros „kétségtelenül döntő vízi út, ahol az USA érvényesíteni igyekszik geopolitikai fölényét, akadályozni akarja más nagy államok felemelkedését és ellenőrizni a világ energiaforgalmának áramlását”.

Kína ezért alternatívákat keres. Az egyik olyan Panama-csatorna-féle lenne Thaiföld déli részén, a Kra-földszoroson át. Ez ellen több érv szól: szakértők becslése szerint 28 milliárd dollárba is belekerülhetne a csatorna. Másodszor, szoros a katonai együttműködés Thaiföld és az Egyesült Államok között, ami a kínaiaknak nem tetszik. És harmadszor Thaiföld déli részén mohamedán felkelők tevékenykednek.

Reálisabb a másik változat, csövezeték Mianmar (az egykori Burma) egyik kikötőjéből Kínába. Kínai tudósok már végiggondolták az ötletet. Az *Orient Outlook* című magazin cikkében azt javasolták, hogy Sittwe burmai mélytengeri kikötőből nagyjából 1000 kilométer hosszú vezeték épüljön Kunming délnyugati kínai metropolisba, Yunnan tartomány fővárosába. A becsült költség 2 milliárd dollár. Ez a megoldás „sokkal biztonságosabb” mondja Li Chengyang professzor, a cikk egyik szerzője.

Khin Nyunt, Mianmar azóta leváltott miniszterelnöke 2004 júliusában nyolcnapos látogatást tett Kínában. Hivatalosan azt közölték, nem volt szó a vezetékről.

Nyugalom a Himaláján

Kína délkelet-ázsiai növekvő befolyását egy ország nem látja szívesen: India fél, hogy Kína tovább terjeszti ki érdekszféráját, és egyre közelebb férkőzik Indiához. Ez nem alaptalan félelem, ha figyelembe vesszük, milyen aktív Kína éppen Mianmarban, az Indiához legközelebb fekvő ASEAN-tagállamban.

Mianmar – amelyet diktatórikus rendszere miatt sok nyugati ország évek óta kiközösít – szívesen látott partnert lát Kínában. Sokféle módon és nem egészen önzetlenül segít a páriaországnak. Így kínaiak képzik ki a burmai katonaságot, kikötői és radarberendezéseket létesítenek a burmai partokon, amelyeket maguk is használnak. Kína így hozzáfér az Indiai-óceánhoz.

Ez a veszedelmes fejlemény érthető módon növekvő feszültséget kelt India és Kína között. A két ország hosszú ideig ellensége volt egymásnak. Vitáztak Tibet és a Himalája határterületei miatt. A vita 1962 októberében rövid háborúhoz vezetett, amelyet a kínaiak egyértelműen megnyertek.

A két állam közötti kapcsolatokat az akkori hidegháború határozta meg. India Oroszország szövetségese volt. És mivel az ellenség ellensége barát, Kína és Pakisztán közelebb került egymáshoz. A hidegháború után a frontok elmosódtak. Kína számára Pakisztán már nem volt olyan fontos. Másrészt Indiához gond nélkül lehetett közeledni. Ennek következtében Kína megpróbált kiegyensúlyozott kapcsolatokat teremteni Indiával és Pakisztánnal. Így különféle szerződéseket írtak alá Indiával a '90-es évek második felében. Sok vitapontot közben tisztáztak. Ebben az időben a kínai-indiai kapcsolatok majdnem olyan jók lettek, mint egykor Nehru idejében, amikor ő a legendás kijelentést tette: „hindi chini bhai bhai” (India és Kína testvérek).

Először tartottak közös hadgyakorlatokat. A legfelső szinten rendszeres érintkezést vezettek be. Megpróbálták tárgyalásokon rendezni a Himalájában húzódo 3500 kilométeres határ körüli vitát. Gazdaságilag közelebb kerültek egymáshoz, hiszen majdnem ideálian kiegészítik egymást – a szoftvert India készíti, a hardvert Kína (l. korábban).

De, akárcsak Délkelet-Ázsiában, itt is megmutatkozik, milyen Janus-arcú a kínai külpolitika – az egyik oldalon jó szomszédnak mutatkozik, a másikon olyan akciókkal, mint a mianmari, kellemetlen tényeket teremt. A sárkány és az elefánt közötti viszony még törekeny. Az, hogy a jövő mit hoz, attól is függ, mi történik Közép-Ázsiában.

Közép-Ázsia váratlanul a középpontban

Kína majdnem észrevétlenül élénk diplomáciai utakat kezdeményezett olyan vidéken, amely eddig távol volt a világ közvéleményének figyelmétől. Közép-Ázsiában, ahol öt ország van. Korábban a Szovjetunió köztársaságai voltak, majd a FÁK tagjai, ma független államok³ – Kazahsztán, Kirgizisztán, Tádzsikisztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán. Valamennyi stratégiai jelentőségű, mert „ütközőállam” különböző nagyhatalmak (India, Oroszország, Kína) között, és mindegyiknek van több vagy kevesebb nyersanyaga, köztük a nyersolaj a legkeresettebb. Nem csoda, hogy a régi hatalom, Oroszország és az újonnan jött, Kína érdeklődik e térség után.

De az Egyesült Államokban harmadik, erős riválisra találtak. Az amerikaiak ügyesen kihasználták a kedvező órát, és az afganisztáni és az iraki háborúra felvonulva állásokat foglaltak el e térségben. Katonai támaszpontokat építettek ki, hogy onnan támadják a tálibokat és az al-Kaidát. Rossz nyelvek szerint, mindkét beavatkozás egyik fő oka az volt, hogy befészkelhessék magukat Közép-Ázsiában.

Mindenestre olyan mellékhatása volt, amire számítottak: gyorsabban és kevesebb konfliktussal nem is tudták volna az amerikaiak Közép-Ázsiába betenni a lábukat. Victor Mauer zürichi politológus „2001. szeptember 11. geostratégiai következményei” című cikkében megállapította: „Az USA a legrövidebb idő alatt amolyan nem hivatalos, kvázi-hegemóniát ért el Közép-Ázsiában”. Ez a fejlemény elsősorban a kínaiaknak nem tetszik. Ezért megpróbálnak ellene tenni, ami láthatólag sikerül nekik.

Közép-Ázsiában ugyanolyan barátságosan járnak el, mint Délkelet-Ázsiában. „A kínaiak folyton embereket küldenek Közép-Ázsiába, hogy ott a miniszterelnökkel, elnökkel, tábornokokkal, sőt alacsonyabb beosztású tisztviselőkkel találkozzanak. Javítják ottani stratégiai és diplomáciai kapcsolataikat” – írja Bates Gill, a *China's New Journey to the West* című könyv társszerzője. A népköztársaság ezeknek az államoknak a behálózása céljából történelmükben először államszövetséget kezdeményezett és alkotott – a „sanghaji ötöket”. Ezt a szövetséget 1996 áprilisában öt állam – Kína, Kazahsztán, Oroszország, Kirgizisztán és Tádzsikisztán elnöke alapította. Üzbegisztán 2001 júniusában csatlakozott. Azóta a kör a „Sanghaji Együttműködés Szervezetének” nevezi magát (jobban ismerjük angol nevét és rövidítését: SCO = Shanghai Cooperation Organization).

³ E két utóbbi nem áll ellentétben egymással. – *A Szerk.*

Az SCO-t eredetileg azért alapították, hogy közös ügyé tegyék az iszlamista terroristák és szeparatisták elleni harcot, amely mindegyik tagállamban dúl. Ezért információkat cseréltek ki, és összehangolták a potenciális terroristák elleni küzdelem módjait.

Idővel azonban az SCO tovább fejlődött. Más – katonai és gazdasági – témákat is felvettek a megbeszélések napirendjére. A kínaiak és az oroszok fokozatosan irányítók lettek az SCO-ban. Ez nyilvánvalóvá vált a 2004 júniusában tartott negyedik csúcsertekezleten. Ott a Taskenti Nyilatkozatban megállapították, hogy az SCO új szakaszba lépett különböző politikai téren megnyilvánuló, át-fogó együttműködéssel. Időközben állandó SCO-titkárság is alakult. A székhely Peking, a főtitkár – Zhang Deguang – kínai. Azt mondja, a hat ország gazdasági együttműködése fokozatosan egyre fontosabbá válik.

A kínaiaknak természetesen elsősorban az olaj fontos, ha ezt nem is mondják ki ilyen nyíltan. Egyre több olajra van szükségük, és diverzifikálni akarják energiaforrásaikat. Mi volna közelebb fekvő, mint hogy a szomszédban nézzenek körül? Kazahsztán, Türkmenisztán és Üzbegisztán a legnagyobb energiahordozó-készlettel rendelkező ország.

A kínaiak legkedveltebb partnere Kazahsztán, amelynek a legtöbb olaja van, és közvetlen szomszédja Kínának. A kazahokkal már megkötötték az első szerződéseket, és épülnek már az első csővezetékek Kína nyugati tartományában, Xinjiangban. Üzbegisztán is láthatólag közeledik Kínához, miután az Egyesült Államok 2004 júliusában a kellő demokratikus reformok hiánya miatt megtagadta a pénzügyi segítyt.

Ily módon Kína befolyása Közép-Ázsiában állandóan növekszik. A gyenge Oroszország nem sokat tud ellene tenni.

Új barátság Oroszországgal

A kínaiakat és az oroszokat egykor, a kínai népköztársaság életének első éveiben szoros barátságban fűzte össze. A Szovjetunió, a „Nagy Testvér” volt a példakép a fiatal kommunista állam számára. A kínaiak az '50-es évek elején az oroszokról másolták le a gazdasági modellt. Államosították a kulcsfontosságú iparágakat és kollektivizálták a mezőgazdaságot. Moszkva tömegesen küldött segítő kádereket a testvéri szocialista országba.

De az '50-es évek végén a két pártvezér, Mao és Hruscsov összetűzésbe került. Azon vesztek össze, hogy melyik a helyes út a kommunizmus felé. Ehhez jött a gazdasági féltékenység és rivalizálás. Hruscsov 1960-ban haragosan visszavont minden segítséget Kínától. Harmincéves jégkorszak köszöntött be a két kommunista nagyhatalom viszonyában. Szomorú mélypont volt ennek során a '60-as évek végén az Usszuri határfolyó mentén hónapokig tartó fegyveres összecsapás.

Aztán a '90-es évek elején bekövetkezett a szovjet birodalom összeomlása. Bizonyosfajta demokráciára és piacgazdaságra való átmenet következett, valamint némi közeledés a Nyugathoz, amit Kína eleinte gyanakodva figyelt. De Moszkva barátságos igyekezetére a Nyugat nem úgy válaszolt, mint ahogy az oroszok remélték. Ezért Moszkva és Peking fokozatosan közeledni kezdett egymáshoz. Az ösztönző erő a gazdasági érdek volt. Mert a két ország ezen a téren majdnem ideálisan kiegészíti egymást. Oroszországnak fölüeny hadiipara van, amely szállítani tudja a kínaiaknak szükséges fegyvereket, ezenkívül bőven rendelkezik olajjal és gázzal. Kínának viszont megvan a szükséges pénze ahhoz, hogy a kívánt mennyiségű fegyvert megvegye Oroszországtól. Ezenfelül kedvezően tud olyan fogyasztási javakat szállítani, amelyekből az orosz lakosság hiányt szenved.

A kereskedelemmel elérhető változás sehol sem látható annyira, mint az orosz Távol-Keleten. A kínai kereskedők, óriási műanyag zsákjaik dugig tele mindenféle – többnyire olcsóbb – áruval, naponta átkelnek az Amuron, a határfolyón. Állítólag már körülbelül 500 000 üzletelő kínai él Kelet-Szibériában.

Az évek folyamán így ideológiától mentes érdekközösség alakult ki a két nagy szomszéd között. Ez nem szerelmi házasság, de respektálják. A kormányfők éves csúcsertekezleten találkoznak. A viszonyt egy csomó szerződés és egyezmény szentesíti. Megnemtámadási szerződést is kötöttek, lemondtak az atomfegyver elsőként történő alkalmazásáról a másik fél ellen, és megállapodtak a határ kijelöléséről. Vlagyimir Putyin elnök 1997-ben kijelentette azt is, hogy „a területi problémákat egyszer s mindenkorra megoldottuk”. A két ország 1999 óta közös hadgyakorlatokat is rendez.

A kölcsönös közeledés csúcса az 1997-ben kötött szerződés volt „az együttműködő stratégiai partnerségről”. Szövetség az egyetlen szuperhatalom, az USA ellen? Egyes orosz politikusok erről álmodnak, de a kínaiakat egyáltalán nem érdeklik az ilyen gondolatkísérletek. Számukra fontosabb, hogy az új barátság révén nyugalom van az orosz határon. Onnan legalább nem fenyegeti többé veszély őket.

Ennek messzemenő következményei vannak: „Az orosz veszély semlegesítése megengedi Kínának, hogy átalakíthassa katonai struktúráját, a szárazföldi erők ro-

vására a haditengerészet és a légierő javára, továbbá áthelyezzen csapatokat északról délkelet felé,” írja Lowell Dittmer, a Távol-Kelet amerikai szakértője.

Az északnyugati határon bekövetkezett enyhülés azt is lehetővé teszi a kínai-aknak, hogy fokozottabb figyelmet szenteljenek a feszültséggel terhes keleti térségekre, ahonnan – kínai szemszögből – a legnagyobb veszély fenyeget: a Dél-kínai-tenger, Tajvan, de Japán irányából is.

Az örök ellenség: Japán

Már majdnem szertartássá vált: 2001 októbere óta, hogy Koizumi Junichiro (magyaros átírással: Koidzumi Dzsunicsiro) japán miniszterelnök elzarándokol a Yasukuni (magyaros átírással: Jaszukuni) szentélyhez. Hivatalos látogatásával a II. világháború japán halottjainak adja meg a tiszteletet – köztük Kínában gyűlött tizennégy hajdani háborús bűnösnek, akiknek a lelkét súlyos büntettek terhelték. A kínai kormány minden alkalommal jogosan háborodik fel, ezért Koidzumi nem csodálkozhat, ha nem hívták meg eddig hivatalos látogatásra Kínába. Ama október óta nincs legfelsőbb szinten találkozó sem. És így is fog maradni, mert Koidzumi a japán televízióban kijelentette, ezentúl is felkeresi a Jaszukuni szentélyt. Nevetséges, ha ezért nem látogathat Kínába, tette hozzá.

A két ázsiai hatalom viszonya igencsak távol van a normálistól. A feszültségek fő oka: Japán a II. világháború alatt sok szenvedést okozott Kínának. A japán katonák 13 millió kínait öltek meg. A kínai nép még mindig hiába vár a szörnyűségek miatti írásos bocsánatkérésre.

Pedig egyszer már majdnem sor került rá. Jiang Zemin elnök 1998 novemberében először volt Japánban hivatalos látogatáson. Partnerségi szerződést is alá kellett volna írni, egyúttal vendéglátójának Obuchi Keizo (magyaros átírással: Obucsi Keidzo) miniszterelnöknek írásban kellett volna bocsánatot kérnie a háborús bűnökért. Minden elő volt készítve, de Obucsi nem volt hajlandó aláírni – ez hatalmas diplomáciai botránynak számított, súlyos sértésnek Kínával szemben.

Kínában ezért ismételtelen magasra csapnak a japánellenes érzelmek hullámai. Ezeket nemegyszer a kulisszák mögött maga a kormány szítja. Az interneten rendszeres hecckampány folyik Japán és a japánok ellen. Ha például kiszivárogo, hogy Japán ismét nagy érdeklődést mutat az ott bevált Sinkanszen gyorsvasút Kínának való eladása iránt, az egész országban felcsap a tiltakozás lángja. Ha a földben

II. világháborúból maradt aknákra találnak Kínában – ami gyakran előfordul –, azonnal a barbár japánokat emlegetik.

Maguk a japánoknak is mindig sikeresen provokálják a kínaiakat – például a fukuokai kerületi bíróság ítéletével, amely megtagadta a kártérítést 15 kínai kényszermunkástól, akiknek a II. világháború alatt Japán szénbányákban kellett robotolniuk. Vagy egy japán „kancsorda” – szó szerint így írta a kínai ifjúsági lap –, ezek épp a Mandzsúria elleni japán támadás évfordulóján berontottak egy dél-kínai szállodába, és több száz prostituáltat hozattak maguknak. „Ez gyomorforgatóan undorító” kommentálta a lap.

Ellenszenv és neheztelés a nép körében és a legfelső szinten – ez jellemzi a két állam viszonyát. E feszültséggel teli viszony megértéséhez alaposan el kell mélyednünk a történelemben. A kínaiak majdnem kétezer éven át fölényben voltak a japánokkal szemben, akiknek az a hazáját eleinte „a törpék országának” nevezték. Kína ugyan sohasem foglalta el Japánt, de ennek ellenére kulturálisan, politikailag és gazdaságilag erősen befolyásolta.

Csak a XIX. század közepén fordult a helyzet. Akkortól datálódik a japán fölény kezdete, amely két háborúban csúcsosodott ki: az 1894–95-ös kínai–japán háborúban és az 1937-től 1945-ig tartó második kínai–japán háborúban. Utána sokáig tartott, amíg a kapcsolatok úgy-ahogy normalizálódtak. A diplomáciai kapcsolatokat a két ország például csak 1972-ben vette fel. A legfelső szinten 1978 óta vannak találkozók.⁴

De a kínai–japán viszony feszült maradt. Kína mindig bírálta Japán újrafelfegyverzését, és szoros kapcsolatát az Egyesült Államokkal, a katonai szuperhatalommal, amely csaknem 60 000 katonát állomásoztat Japánban, és egyelőre nem hajlandó őket onnan kivonni.

Japán viszont azt panaszolja, hogy a kínai katonai tervezés a mennyiség helyett most a minőség felé vesz irányt. És ez aggasztja a japánokat. Ezért Japán rakétaelhárító rendszert tervez, amely – szakaszosan épülve – 2011-re lesz kész, és elsősorban Kína támadásától fogja védeni az országot. Japán katonai fenyegetésnek érzi Kínát. Ezt egyértelműen egy 10 tagú tanácsadó testület fogalmazta meg először 2004 őszén Koidzumi miniszterelnöknek készített jelentésében.

Kína és Japán viszonyát a kölcsönös bizalmatlanság hatja át. „Japán és Kína még nem találta meg kapcsolatainak szilárd formáját a hidegháború vége után sem” – írja Hanns Günther Hilpert és Gudrun Wacker, a Tudományos és Politikai Alapítványtól.

⁴ Tanaka miniszterelnök már 1972-ben felkereste Maót Pekingben. – *A Szerk.*

Míg gazdasági összefonódásuk egyre szorosabb, és Kína Japán növekedésének mozdonya lett, politikai viszonyuk – írja a két kutató – távolságtartó és számos összeütközés lehetőségével terhes. Így mindketten versenyeznek bizonyosfajta uralomért Délkelet-Ázsia felett. Még nem olyan régen, a '90-es évek derekán érvényes volt az úgynevezett vadlibarepülés elmélete: Japán száll elöl és mutatja az irányt, míg a délkelet-ázsiai országok szépen követik. Ma úgy látszik, Kína áll az élen.

Bár mind Kína, mind Japán szabadkereskedelmi övezetre törekszik az ASEAN tagállamaival, de „Japán csak millimétereket halad előre, szemben Kínával, amelynek sebessége meglep bennünket” – mondja Rafidah Aziz, Malajzia kereskedelmi miniszter asszonya.

Kína, a feltörekvő világhatalom egyre inkább elvitatja a középhatalom Japántól a vezető ázsiai ország rangját. Érdekes lesz, hogyan reagál erre a fejleményre Japán (és szövetségese az USA). Henry Kissinger, a diplomácia nagymestere szerint Japánnak három választása lehet: folytatja az Egyesült Államokkal való régi szövetségét, Ázsiai Közösséget alakít az EU mintájára vagy partnerségre lép Kínával.

Japán stratégiája még nem ismerhető fel. Mint két bokszoló a ringben: az első körben körülugrálva kitapogatja egymást a két ázsiai hatalom. (Verbálisan) ütést váltanak, először mellékharc téren különféle szigetekért küzdenek a Japán- és a Dél-Kínai-tengeren. Elsősorban a Szenkaku-szigetéről van szó, ezeket Japán ellenőrzi, de Kína igényt tart rájuk. Világos, hogy nyersanyagot – főleg gázt – sejtenek ott. Nem világos, kié a sziget.

Nem ez az egyetlen problémája Kínának a vitatott szigetekkel.

Kié a Dél-kínai-tenger?

A hajó 2004. április 20-án reggel nyolc órakor hagyta el Ho Si Minh-város, az egykori Saigon kikötőjét. A fedélzetén mintegy száz vietnami turista utazott, de a kommunista Ifjúsági Liga képviselői is egyhetes kirándulásra indultak. „Mindjárt az elején pezsgőt szolgáltak fel” mondja Duong Xuan Hoi, az egyik vietnami idegenvezető. A cél a Spratly-szigetek. Ott akart a csoport halászni és búvárkodni.

Alig hagyta el a hajó a kikötőt, a kínai külügyminisztérium már reagált, és elítélte a kirándulást. Mert ez nem vidám időtöltés volt, mint aminek első pillanatra

látszott, hanem komoly politikai jelzése annak, hogy a szigetcsoport Vietnamhoz tartozik.

A Spratly-szigetek ugyanis Délkelet-Ázsia legkeresettebb, de egyúttal legvitatottabb vidéke. Több mint száz szigetből, sziklaszirtekből és homokzátonyból áll, amelyek környékén nyersolajat, földgázt és más nyersanyagokat sejtenek. A Spratly-szigetcsoportból második Perzsa-öböl válhat, lelkesednek a pekingi stratégiák. Ez teszi olyan vonzóvá és ostromoltta a sivár szigetvilágot.

Ráadásul a Spratly-szigeteknek kiemelkedő stratégiai jelentősége van. Itt találkoznak a fő hajóútvonal az Indiai- és a Csendes-óceán között, az úgynevezett észak-déli útvonal. Elsősorban a tankhajóknak kell itt elvonulniuk az olajra éhes országok, Kína és Japán felé. Kínának és Japánnak a szabad hajózás ezen a vidéken át létfontosságú, mert nyersolaj- és folyékonyföldgáz-importjuk 70%-át ezen a fő tengeri útvonalon keresztül szállítják.

Éppen ez a Spratly-szigetek körüli térség annyira vitatott. Igényt tart erre a szegényes szigetcsoportra – a Kínai Népköztársaságon kívül – Tajvan, Vietnam, Malajzia, a Fülöp-szigetek, és a Brunei Szultánság is. És hogy követelésüknek nyomtatékot adjanak, egyes szigeteket mindezek az országok, még Brunei is, már megszálltak és ott katonai támaszpontot létesítettek.

A hetvenes évek eleje óta – amikor egy ENSZ-tanulmány bőséges olaj- és gázlefordulásról tett említést – ezért vita folyik, amely néha a Dél-kínai-tenger vizeire is kiterjed. Kína és Vietnam között az első konfliktus 1974-ben tört ki. Kínai és vietnami hadihajók 1988-ban a Spratly-szigetek egyik szirtje közelében összecsaptak, 70 vietnami vízbe fúlt. A kínai katonaság 1995-ben Fülöp-szigeteki halászokat űzött el a Mischief-szirtről, amely a Fülöp-szigetek kizárólagos gazdasági övezetéhez tartozik.

Kína mindig ott van, ha a Dél-kínai-tengeren csetepaté történik. Ez mutatja, milyen fontosnak tartják a kínaiak ezeket a vizeket, és nem maradnak a verbális fenyegetések szintjén, hanem szükség esetén erőszakhoz is folyamodnak. Kína „mare nostrum”-nak tekinti a Dél-kínai-tengert.

Jogilag egyébként nem világos, igényt támaszthat-e egyáltalán Kína ezekre a szigetekre. „A (kínai) igények a Spratly-szigetekre, még ha Peking a tényállást hivatalos nyilatkozataiban másképpen is ítéli meg, az érvényes tengerjog alapján semmiképp sem kétségtelenül érvényesek” – írja Patrick Raszelenberg és Hans Scherer politológus terjedelmes tanulmányában.

Peking hosszú ideje figyelmen kívül hagyja ezt aényt. Számára az erősebb joga a mérvadó, és nem a tengerjog. Kína az utóbbi időben engedett, és kije-

lentette, elfogadja a nemzetközi tengerjogot tárgyalási alapként. Megfigyelők ebben csak taktikai mesterkedést látnak. A kínaiak ezzel meg akarják nyugtatni az ASEAN tagállamait. Mert nem sokkal később Peking úgy nyilatkozott, hogy Kína felségjoga a Spratly-szigetekre egyáltalán nem vitatéma.

A Spratly-szigetek a jövőben is Ázsia konfliktusgóca lesz – több robbanóanyag csak a Tajvan körüli vitában van.

Viaskodás Tajvanért

Sok ezer kínai katonának minden évben egyszer egyetlen cél lebeg a szeme előtt: a Tajvantól alig 280 kilométerre fekvő Dongshan-sziget. A kontinentális kínaiak 1996 óta itt gyakorolják élesben: a szemükben ma is kínai tartomány, a szakadár szigetország, Tajvan vissza-, vagyis elfoglalását. Van, amikor 18 000 katonára (mint 2004 júliusában), van amikor 100 000 (mint 2001-ben, az „Első Számú Felszabadítás” hadműveletben) szárazföldön, vízen és levegőben próbálja el, hogyan kell Tajvant elfoglalni.

A harcias fellépés minden alkalommal világos jelzés a tajvani vezetőknek és „szövetségesüknek”, az Egyesült Államoknak: felkészültünk, komolyan vesszük, vissza akarjuk szerezni Tajvant, szükség esetén erőszakkal.

Miután a pekingi hatalmasok viszonylag problémamentesen, és minden erőszak nélkül visszacsatolták az óriásbirodalomhoz az egykori gyarmatokat, Hongkongot (a britektől) és Makaót (a portugáloktól), a szemükben elválaszthatatlanul a kínai anyaországhoz tartozó földből most már csak egy darab hiányzik: Tajvan szigete kerekén 22 millió lakosával, területileg nagyjából akkora, mint Baden-Württemberg, gazdasági és műszaki szempontból kínai mintaország.

A pekingi hatalmasok szeme a polgárháború vége, 1949 óta irányul Tajvan felé. A Mao csapatai által megvert nacionalista vezér, Csang Kaj-sek akkor két millió hívével a szigetre menekült, és ott megépítette a népköztársaság ellenmodelljét, a Tajvani Köztársaságot. Tajvan sokáig diktatúra volt Csang Kaj-sek vezetése alatt. Fejlesztő diktatúra, mint amilyen hosszú ideig Dél-Koreában is uralmon volt. Az állam erősen beavatkozott a gazdasági fejleményekbe és a kívánt irányba terelte a gazdaságot – Tajvan esetében a csúcstechnika felé. Ma a kis sziget Ázsia egyik leggazdagabb állama. (Az egy főre jutó jövedelem: 13 000 dollár.)

A növekvő jóléttel erősödött a lakosság politikai öntudata. Egyre több demokratikus szabadságot követelt, és kapott is a békésen bekövetkezett rendszer-

változás folyamatában: 1988-ban voltak az első szabad választások, a teljhatalmú Kuomintang párt természetesen hatalmon maradt. Tajvan csak 1996-ban tette le a demokrácia érettségi vizsgáját, a választásokkal bekövetkező hatalomváltást. Az első demokratikus elnökválasztást a Kuomintang jelöltje elvesztette. Chen Shuibian, az ellenzéki Demokratikus Haladás Pártjának jelöltje győzött.

A kínai kormány ezt helytelen döntésnek tekintette. Chen Shuibian Peking szemében provokatőrnek tűnt, akinek szándékain mind jobban átláttak: ez az ember a szigetország függetlenségére törekszik, ami kihívás Pekinggel és politikájával szemben. A népköztársaság alapítása óta az „egy Kína” politikát követi. Ez világosan azt mondja: nemzetközi jogilag csak egy Kína van, és ez a népköztársaság.⁵

Aki Pekinggel diplomáciai kapcsolatot tart fenn, az nem teheti ugyanezt Tajpejjel. A világon majdnem minden ország aláveti magát Peking követelésének, ezért Tajvant csak néhány jelentéktelen közép-amerikai és déltengeri állam ismeri el. Tajpej ezeknek az államoknak a hűségét nagyvonalú fejlesztési segélyek formájában vásárolja meg.

Peking sikeresen szorította ki Tajvant majdnem minden nemzetközi szervezetből. Az ENSZ-tagságot már 1971-ben át kellett engednie Tajvannak a népköztársaság számára. Peking mereven elutasító „nem”-jei miatt meghíúsultak Tajvan ismételt kísérletei, amelyekkel vissza akart térni az államok nemzetközi közösségébe. Ezzel Tajvan diplomáciailag messzemenően elszigetelődött. Ebben a nyugati külpolitika álszentsége mutatkozik meg: a demokratikus Tajvant kiközösítik, az önkényuralmi Pekingnek udvarolnak. Egyrészt elismerik a népköztársaság egy Kína politikáját (végül is üzleteket akarnak kötni a világ legnagyobb piacával), másrészt védő kezüket a sziget felett tartják. Ennek alapja a Taiwan Relations Act, amely törvény alapján az Egyesült Államok katonai támogatásáról biztosítja Tajvant, és önvédelmi fegyverek szállítását is ígéri neki.

Ismételten fegyvereket szállítanak Tajvannak, és egyúttal vádolják Kínát, hogy fegyverkezik Tajvan ellen. Az amerikai kongresszushoz 2004 júniusában intézett jelentés megállapítja, hogy „drámai változás történt Tajvan és az Egyesült Államok katonai egyensúlyában Kínához képest”. Az amerikai katonai szakértők különösen a Tajvanra irányított kínai közepes hatótávolságú rakéták növekvő számát emelik

⁵ A 2005 tavaszán Pekingben az ország egységéről hozott törvény ugyan a tajvani kérdés megoldásának eszköztárából nem törölte a fegyveres megoldást, de az „egy Kína” kérdésében a korábinál sokkal rugalmasabban fogalmaz. Az év folyamán sor került tajvani ellenzéki pártok vezetőinek szárazföldi látogatásaira, ami a feszültség némi enyhülését mutatja. – *A Szerk.*

ki. Jelenleg számuk 500 és 550 között van, és évente 75 újjal gyarapodik. „Onnan Tajvan minden helysége elérhető” – szögezi le a meghallgatás összefoglalója.

Így hát fegyverkezési verseny folyik a két kínai rivális között. Ezt erős szavak kísérik. Feltűnő, hogy a pekingi kormány egyre türelmetlenebb lesz és Tajvan-ellenes retorikája élesedik. A sziget nem szeretett elnöke, Chen Shuibian elleni fenyegetések hevesebbek lesznek: vagy elfogadja végül az egy Kína elvét, vagy a pusztulás felé halad, mondja a 2004 májusában történő hivatalos beiktatását néhány nappal megelőző ultimátum.

És a mellékhadszíntereken is hevesen küzdenek. Azok a tajvani üzletemberek, akik nyíltan kiállnak Tajvan függetlensége mellett, egyre fokozódó nehézségekkel találják magukat szemben a kontinensen. A-mei tajvani popcsillagocskát Hangzhouban kifütyülték, ezért félbe kellett szakítania turnéját a népköztársaságban. A Kínában népszerű énekesnő korábban a független Tajvan mellett nyilatkozott.

Elkerülhetetlenül katonai összeütközésre fog ez vezetni? „A háború egyre valószínűbbé lesz”, jósolja David Lampton és Kenneth Lieberthal amerikai politológus a *Washington Post*-ban. Chen Shuibian elnök Demokratikus Haladás Pártjában már a szárazföldi kínaiak esetleges villámháborújának forgatókönyvéről beszélnek. Eszerint 24 óra alatt 258 000 katona foglalná el a szigetet. Ez – a párt stratégiái szerint – valamikor 2005 és 2010 között következhet be.

Az amerikaiak is részt vesznek a harcias gondolatjátékban. A Pentagon egyik jelentése egész komolyan követeli, hogy ellencsapásként meg kell támadni a Három Hegyszoros völgyzárógátját. Peking azonnali – nem kevésbé harcias válaszát – a *China Youth Daily*-ben Liu Yuan altábornagy fogalmazta meg: „Ez olyan ellencsapást provokálna, amely megrendítené a világot”. Ettől eltekintve a gát 100 méter vastag. Semmilyen ország hagyományos rakétája nem tudná romba dönteni.

11. Barátságos invázió

A kínai sportolók és turisták megbódítják a világot

„Nem kérdéses: a kínaiak törekvései bámulatra méltóak. Nem bagynak ki egyetlen esélyt sem, hogy 2008-ban a legtöbb érmet nyerjék. Ez igen nehéz feladat elé állít minket.”

Jim Schert, az USA olimpiai bizottságának elnöke

Athén 2004 nyarán. A görög fővárosban összegyűlt – mint azt olyan szépen mondják – a világ ifjúsága, és küzdött az olimpiai érmekért. Ezzel egyrészt felidéztek a múltat, mert egyes versenyeket történelmi helyszíneken tartottak, például Olümpiában és Marathonban. A játékok 2000 év múlva úgy szólván visszatértek legendás szülőhelyükre.

Másrészt előre tekintettek. Az athéni versenyek ugyanis világosan megmutatták, hogy kik járnak majd az élen a XXI. század olimpiai játékein. A kínaiak.

A népköztársaság sportolói az éremtáblán még „csak” a második helyen végeztek az Egyesült Államok mögött (ha csak az aranyérem számít), vagy a harmadik helyen (ha minden érmet összeadunk). Mégis, a nyugati világ csodálattal vegyes meglepetéssel fogadta – ilyen mértékben váratlan – diadalmenetüket a stadionokon át. Athén bebizonyította, hogy Kína nemcsak politikailag és gazdaságilag, hanem a sportban is globális szuperhatalom. Büszkén írta címlapjára a pekingi *Lifeweek* hírmagazin: „Kína az olimpián: új sportnagyhatalom lépett a színpadra”. És nemcsak a sikeres kínai atléták tűntek fel Athénban, hanem egy másik, teljesen különböző, és ilyen mennyiségben még nem látott csoport: kínai olimpiai szurkolók ezrei, kik a tribünökön zászlókat lobogtatva foglaltak helyet, majd bevásárlóúton vonultak végig a görög főváros belvárosán.

A külföldi utazás már régóta nem csak érdemes funkcionáriusoknak és vonalas kádereknek fenntartott kivételezés, mint az még néhány évvel korábban még szokásos volt. Ma majdnem mindenki utazhat, ha meg tudja engedni magának. És egyre több kínainak van elég pénze a külföldi utazásra. 24 millió kínai volt 2004-ben turistaúton. Ezzel először előzték meg a japánokat mint utazni vágyó ázsiaiak.

A kínaiak bizonyos szempontból az új japánok. Békés kínai turistainvázio kezdeténél tartunk – a világ idegenforgalmi szolgáltatóinak nagy öröme. Mindegyik – a repülőársaságoktól kezdve a szállodákon és az éttermeken át a kiskereskedőkig – profitálni fog a kínai világotazókból.

Pár éve a gazdag és fizetőképes turisták az Egyesült Államokból, Japánból és a Közel-Keletről jöttek Most egy új fizetőképes utazó csoport csatlakozik hozzájuk: a kínaiak, akik egy-egy úton 1700–2500 eurót költenek.

Évenként 20%-kal nő a kínai turistaszám. Az Idegenforgalmi Világszövetség becslése szerint 2020-ban körülbelül 100 millió kínai turista fog külföldre utazni. „Ez gyors gazdasági növekedésünknek és annak köszönhető, hogy látni akarjuk a világot” – mondja He Guangwei, a Kínai Országos Idegenforgalmi Hivatal igazgatója a *People's Daily*-nek.

A kínaiaknak már 73 országba szabad utazniuk, még a Déli-tengeren lévő Fidzsi- és Tonga-szigetekre is. Ezekkel az országokkal Kína bilaterális szerződést kötött. Minden ország idegenforgalmi régiója felismerte, milyen tömegek áradnak felé, de milyen lehetőségek is nyílnak előtte.

Ezért udvarolják körül az utóbbi időben az utazókedvű és fogyasztó kínaiak milliós csapatát. Például Nevada idegenforgalmi bizottsága már irodát nyitott Pekingben, hogy ebbe az amerikai szövetségi államba csábítsa a kínaiakat. A legvonzóbb családok Las Vegas szerencsejáték-paradicsoma. És ott sok kínai képtelen lesz ellenállni a csábításnak. Mert az utazásokon az egyik kedvenc időtöltésük a bevásárláson kívül a szerencsejáték.

A közeli cél: Hongkong

Naponta négyszer zakatol a vonat Hongkong és Guangzhou – amelyet jobban ismerünk Kanton néven – között. Körülbelül két óra alatt teszi meg a 140 km hosszú utat. A Kowloon–Canton Railway kék vagonjai legtöbbször megtelnek. Néhány nyugati turista szorítja be magát a keskeny ülésbe, de a legtöbb utas a népköztársaságba való. Csalhatatlan ismertetőjelük: teli bevásárló zsák és teli koffer.

A pekingi kormány 2003 közepén engedélyezte a Hongkonggal szomszédos Guangdong tartományban és egyes nagyvárosokban élő állampolgárainak, hogy egyéni turistaként Hongkongba utazzanak. Addig csak csoportos utazásokon mehettek az egykori koronagyarmatra.

Azóta havonta több mint egy millió *kontinentális kínai* áramlik Hongkongba. A hipermodern Chek Lap Kok repülőtéren szállnak le, vagy a Lo Wu határálmónáson kelnek át.

Miután megérkeztek Hongkongba, először szállást keresnek. Lehetőleg olcsónak kell lennie. Két, három csillag elég, még ha sok kínainak luxusszállásra is telne. Más prioritásuk van a pénzköltésben.

Amikor Hongkongban vannak, kedvenc foglalkozásuk a bevásárlás. A Hongkong Tourism Board számai megerősítik ezt a benyomást. Eszerint a kontinentális kínaiak pénzüknek csak 12,3%-át fordítják szállásra és 68,5%-át a számukra kedves bevásárlásra.

A hongkongi kereskedők boldogok. Nehéz évek vannak mögöttük: gazdasági stagnálás, a nyugati turisták elmaradása a gyarmat Kínának való visszaadása után, és azt követően a SARS tüdőgyulladás-járvány. De most milliószor kárpótlódnak: kínai honfitársaik jönnek és vásárolnak.

A hongkongi eladónőknek, akik egykor magasan hordták az orrukat, most változtatni kell magatartásukon. Még nem is olyan régen mesterei voltak annak, hogy észre se vegyék az olyan vevőket, akik nem beszéltek a kantoni dialektust, és pénz sem nézett ki belőlük. Most udvariasnak kell lenniük a mandarin nyelvjáráson megszólaló, és az első pillantásra gazdagnak sem látszó vevőkkel, ami egyre inkább sikerül nekik.

A hongkongi üzletek felkészültek a kontinentális kínaiak inváziójára, mert felfedezték a vásárlóerővel rendelkező, új célcsoportot bennük. A kereskedők a hongkongi dolláron kívül elfogadják a kínai készpénzt, de a kínai jüanra szóló hitelkártyákat is.

A vágy tárgyai a luxuscikkek: órák, ékszerek és ruházat. „Nem csak körülnéznek, nagyvonalúan vásárolnak is” – mondja Laura Wenke, a Lane Crawford elegáns áruház marketingmenedzsere a *Financial Times*-nek. Nem ritkaság, hogy egy kínai 60 000 euróért ékszert vásárol, vagy 10 000 eurót ad ki egy Vertu-mobiltelefonért, és részben készpénzzel is fizet.

Az árunak drágának kell lennie és nagy múltú nevet kell viselnie. Legalább Cartier, Lanvin, Patek Philippe, Prada vagy Zegna legyen.

Európa öt nap alatt

Európa 27 országa számára 2004. szeptember 1. fontos, sőt döntő dátum. Azóta utazhatnak oda kínai turistacsoportok. Ezek az országok – köztük Németország is – szerződést írtak alá Pekinggel az *Approved Destination Status*ról (ADS)

Ezután a kínai csoportok Dánia, Nagy-Britannia és Írország kivételével minden EU-tagállamba ellátogathatnak. A külön említett országok még bilaterálisan tárgyalnak. „Európa nyitása a leglátványosabb esemény, amióta Kína a '80-as években megkezdte utazási korlátozásainak enyhítését” – véli a *Financial Times*.

Tizenkét éve még egyetlen repülőjárat sem volt Sanghaj és Európa között – ma majdnem minden európai légitársaságnak van járata a Jangce-parti metropolisba: a Lufthansának (naponta kétszer is), az Air France-nak, a KLM-nek, az osztrák légitársaságnak, a SAS-nek, a Finnairnek, a British Airwaysnek és a Virginnek, hogy csak néhányat említsünk. A sanghaji és a pekingi repülő is naponta kínai turisták ezreit viszik Európába. 2003-ban állítólag több mint 600 000 volt, és az irányzat erősen emelkedő.

Mint a japánok a legjobb években, rohamtempóban utazzák be Európát. Három ország 12 nap alatt – amire az első kínai csoport mutatott példát – inkább mérsékelt ütemű változat. A jellemző: ma London, holnap Párizs, holnapután Róma, és ez a program legkedveltebb autóbusszal, mert olcsó és kötetlen.

Bár újabban Pekingben is lehet jegyet venni európai vonatokra, de a mennyiség vontatottan növekszik. „Egyszerű Eurostar-jegy 100 euró, de a bérelt Mercedes busz 400 euró egy napra, és 54 utas fér bele” – számol Pan Gang a China Sunrise Travel Service utazási irodában a *China Daily*nek nyilatkozva.

A kínaiak kedvenc úti célja európai villámlátogatásukon Párizs (Dior és Eiffeltorny), Olaszország (Gucci és Róma) és Svájc (órák és hegyek). Ezekben az országokban pedig örülnek a látogatók özönének. Adolfo Urso olasz külkereskedelmi miniszterhelyettes lelkesedik: „Ez egyedülálló történelmi alkalom Olaszország számára. A kínaiak ellensúlyozhatják a német turisták számának visszaesését, és felülmúlhatják a japánokét”.

A következő évtizedben „a kínaiak lesznek a legnagyobb, vagy a második legnagyobb vendégcsoport – a britek, az amerikaiak, és talán még a japánok előtt is” – jósolja Paul Roll, a párizsi idegenforgalmi hivatal főnöke.

Párizsban már felkészültek a kínai turisták fogadására. A Louvre múzeum és a Lafayette kínai prospektusokat is kihelyezett. A párizsi szállodákban zöld teát, kínai újságokat és – híg rizslevesből álló – kínai reggelit szolgálnak fel.

Miként készülnek fel a németek?

A Lufthasa Jumbója naponta kétszer érkezik Kínából Frankfurtba, a Rhein-Main-repülőtérre. Minden alkalommal 300–400 utast szállít, köztük egyre több turistát a népköztársaságból. Ott – egyébként mint a müncheni repülőtéren is – kínaiul beszélő repülőterei alkalmazottak üdvözlik őket, és ha kell, gondoskodnak róluk.

A kínai turisták számára Frankfurt az első állomás. „Aki Ázsiából jön, az Párizsba, Londonba vagy Frankfurtba érkezik” – mondja Frank Albrecht, a frankfurti kiskereskedők érdekképviseletének elnöke a *Frankfurter Allgemeine Zeitung*nak és örül, hogy így van, mert profitál az érkezőkből. Albrechtnek illatszerüzlete van az előkelő Goethe úton. Sok kínai vásárol már nála. Ezért arra gondol, hogy egy ázsiai alkalmaz eladónak. Ha törve is, legalább néhány üdvözlő mondatot tanuljon meg kínaiul, hogy a Távolságtól érkező vevőket ezekkel fogadhasa – például *ni hao* (jó napot), *xie xie* (köszönöm) és *zai jian* (vizontlátásra).

A német idegenforgalmi hivatal körülbelül 650 000 vendégéjszakát regisztrált. 2009-ben már feltehetőleg több mint egy millió lesz. A kínaiak útterveket nem feltétlenül a turisztikai vagy kulturális látnivalókhöz igazodva állítják össze, hanem inkább a bevásárlás szempontjából kedvező lehetőségeket keresik fel – szívesebben látogatják a fogyasztás templomait, mint a kölni dómot.

A németországi túrán majdnem kötelező megállni Titiseeben, ahol Drubba kakukkosóra-üzeme van, és természetesen a sváb Metzingenben, ahol Boss, a német divatszabó közvetlenül a gyárából ad el. Metzingen a – német ízlés szerint – nagyon gyakorlatias utazási formának is az egyik állomása, a *selfdrive-tour*nak, amelyet már prospektusok ajánlanak a kínaiaknak. Németországban – ami egy nézőpontból a gépkocsik hazája is – 3000 eurót kell az autómániás újjagdagoknak kiperkálniuk, hogy egy Audival száguldhassanak végig az ország autópályáin. A német földön keresztül vezető hatnapos úton felkeresik Rothenburg ob der Tauber városkát, a müncheni Hofbräuhaus sörözőt, a BMW és a Mercedes Benz gyárát, valamint a Bossét, ahol gyakran több ezer euróért ruházkodnak fel.

A kínaiak átlagosan 217 eurót hagynak a német üzletekben. Mit vásárolnak a legszívesebben? „A solingeni kések nagyon kedveltek, a drága órák, és parfümök. És CD-k, klasszikus zenével” – mondja a *Zeit*nek Mang Chen, aki a hamburgi Caissa utazási irodában a kínaiakkal foglalkozik.

Münchenben már van egy üzlet, ahol speciálisan kínai turisták számára árulnak német minőségi munkával készült termékeket. A tulajdonosai kínaiak, akik tudják, honfitársaik mit vásárolnak szívesen ebben az országban.

A Német Idegenforgalmi Központ (DZT) már bevásárlási útmutatót is ad ki kínaiul. A DZT 2001 óta irodát tart fenn a kínai fővárosban. A német utazási irodákkal és szállodákkal együtt többször, rendszeresen reklámkörutakat szervez az országban, kínai utazási szakemberek és újságírók számára havi hírlevelet ad ki *Meet Germany* címmel, és kínai internethonlapja is van.

A legnagyobb német utazási iroda, a TUI egy ideje képvisleti irodát tart fenn Pekingben, de eddig csak német csomagutárakat tudott szervezni Kínába, megmutatva a látnivalókat. A TUI-nak nem sikerült eddig kínaiakat Németországba csábítani, ez a jövedelmező üzlet – egyelőre – a kínai utazási irodák kezében van.

Ha a kínaiak utaznak

A kínaiak nem könnyű vendégek. Szokásaik vannak, nekünk meg előítéleteink. A kettő gyakran ütközik. Mégis alkalmazkodnunk kell az új vendégekhez és viselkedésükhöz.

Például: a kínaiak hangosak, sokkal hangosabbak, mint a japánok. Szívesen hagyják nyitva szállodai szobájuk ajtaját, és az ennek megfelelő hangerővel társalognak a folyosón keresztül honfitársaikkal. A szobában főzik a magukkal hozott levesporból a levest, és olykor figyelmetlenségből a víz kifolyik a túltöltött fürdőkádból.

Igen, és minden egészségkárosodás ellenére még mindig dohányoznak. A kínaiak világbajnokok dohányzásban. „Mindenkinek, aki üzletet akar kötni kínaiakkal, szüksége van hamutartóra” – tanácsolja ezért Benjamin Vuchot, a Van Cleef & Arpels ékszerész cég ázsiai és csendes-óceáni részlegének vezetője, „(a kínaiak) erős dohányosok, és ha van hamutartó az üzletben, mindjárt jól érzik magukat”.

Valóban, nincs hiány jó és jó szándékú ötletekben mindazon nagyszámú üzlet- és szállodatulajdonos számára, akihez a nemsokára csapatosan fognak érkezni a kínaiak. Így a svájci idegenforgalmi egyesület kis útmutatót adott ki tagjainak, amely tanácsot ad az ismeretlen távol-keleti lényekkel való bánásmódról. Az ország szállodásainak adott egyik figyelmeztetés tényleg igaz: „Sohase helyezzenek el kínai vendéget olyan szobában, amelynek a számában a négyes szerepel, mert az szerencsétlenséget jelent”.¹

¹ A 'négy' hangalakja ugyanis hasonlít a 'halál'-éhoz. – *A szerk.*

De a drága szállodák – Svájcban vagy máshol – hiába várnak majd a kínai tömegekre. Ezek ugyanis az olcsóbb szállásokat fogják keresni, és az egyszerűbb vendéglőket többre becsülik a gourmand-ok katedrálisainál.

De nemcsak a kínai turisták vendéglátóinak kell alkalmazkodniuk, hanem a kínaiaknak is idomulniuk kell, még ha néha nehezükre esik is. Ők a túl kicsi szállodai szobákra és liftekre, meg a túl szerény hálóokra panaszkodnak. Mindig firtogtatók érzékeny orrukat a furcsa nem kínai ételek illatára. Nem ízlésüknek való francia menü, a három óra hosszán át tartó, bőséges étkezés. Úgy akarnak enni, mint otthon, ahol tíz perc alatt több fogás kerül az asztalra, amelyet azután – közép-európaiak számára szokatlanul – zajosan fogyasztanak el.

De a kínaiak is ígérik, hogy javulni fog a viselkedésük. A CYTS utazási ügynökség ügyfeleinek brosúráját ad, amely bizonyos magatartási tanácsokat tartalmaz. Rövid kivonat a kínai illemtankönyvből: „Nem illik hangosan beszélni, köpködni vagy szemetet mindenfelé elszórni”. Az athéni olimpiai játékokra érkező első kínai turistáknak már a csomagjában volt az illemtankönyv.

Próbafutam Athénben

A kínaiak már az athéni nyári olimpián óriást mutattak be. A gladiátorok bevonulásakor a kínai csapat zászlóvivője nem kisebb volt, mint a 2,26 m magas óriás, Yao Ming. A Houston Rockets első osztályú kosárlabdaklub profi játékosa minden idők legnépesebb kínai olimpiai küldöttségét vezette az athéni stadionba.

Pontosan 405 sportoló követte. Szokatlan volt a nemek megoszlása: 267 nő és 138 férfi. Miért olyan sok nő? „Lányaink a nyugati típusokhoz képest fizikailag nem maradnak el a férfiktól” – mondta a *Spiegel online* szerint Li Furong, a küldöttség főnöke, azaz az athéni olimpiai csapat feje. És hozzátette: „A nőket a napi edzéseken könnyebb irányítani. Jobb a munkaerőkölcsük”.

Az athéni kínai csapat nagyon fiatalokból állt. Az átlagos életkor 23 év volt. A nevezésnél kétség esetén az idősebb sportolókat otthon hagyták, és inkább a fiatalabbak mellett döntöttek. Így például a kínai asztalitenisz-bajnoknak le kellett mondania egy 21 éves reménység javára az athéni utazásról.

A fiatalok kultuszának oka: esélyt akartak adni nekik tapasztalatok gyűjtésére – a 2008 évi otthoni, pekingi olimpiai játékokra gondoltak. Akkor, ott lesznek teljesítőképességük csúcán. Erre irányult a kínai sportvezetők minden törekvése.

De a fiatal csapat már Athénben is szorgalmasan gyűjtötte az érmekeket. Talán azok a pénzjutalmak motiválták őket, amelyeket a pekingi kormány tűzött ki. A győztesek majdnem 25 000 eurót kaptak, a második helyezettek körülbelül 15 000-et és a harmadikak majdnem 10 000 eurót. A különlegesen népszerű győztesekre ráadásul jövedelmező reklámszerződések vártak olyan kínai cégektől, amelyek rég felismerték a sikeres sportolók reklámértékét.

Az athéni éremeső természetesen kissé váratlanul jött, és a hivatalos vezetőknek szinte alkalmatlanul. „Még nem vagyunk sportnagyhatalom – próbálta csillapítani a kedélyeket Yuan Weimin, a nemzeti olimpiai bizottság elnöke –, még jelentős az elmaradás az USA és Oroszország mögött”. A kínaiak jobban szeretnek kicsinek számítani, hogy más országok ne féljenek az új, vörös sportóriástól.

„Még gyengék vagyunk az előkelő sportágakban” – mondja Yuan. Ezek közé számít a könnyű atlétika, az úszás és a torna. Míg a kínaiak a kevésbé népszerű sportágakban, mint a súlyemelés és a céllövészet arattak, a „nagy” sportágakban csak két aranyérmert nyertek.

Az egyiket Luo Xuejuan mellúszónő nyerte, aki azonnal nemzeti hőssé lépett elő. A másikért Liu Xiang könnyűatléta futott. A nagydarab sanghaji a 110 méteres gátfutást nyerte meg, és utána nagyon büszke volt magára és nemzetére: „Bebizonyítottam, hogy a sárga bőrű emberek épp olyan gyorsan tudnak futni, mint a fehér vagy a fekete bőrűek.”.

A nacionalizmus szerepe

Csak egy labdarúgó-mérkőzés volt, de viszonylag fontos. Az ázsiai bajnokság döntője. Nemcsak a megtisztelő címről volt azonban szó, hanem többről, a presztízsről, a nemzeti büszkeségről. Mert Kína játszott Japán ellen, sportpárbaj a politikai ósrivalisok között.

A pekingi Munkás Stadion gyepén álltak egymással szemben 2004 nyarán. Nem volt szép játék, sem a pályán, sem a lelátókon. Japán 3:1-re győzött, és a kínaiak elvesztették tekintélyüket. A mérkőzés után erőszakos zavargás tört ki. A kínai szurkolók sértő szavakat skandáltak, például azt, hogy „vesszenek a japán kalózok”. A japán nagykövetség egyik gépkocsiját összetörték.

Már az ázsiai bajnokság előmérkőzésein – amelyeket ezúttal Kínában tartottak – sor került Japán-ellenes megnyilvánulásokra. A japán nemzeti himnusz eljátszása alatt a kínai nézők nem álltak fel. Amint a japánokhoz került a labda, ezersze-

res pfujozás tört ki. A japán szurkolókat zöldséggel dobálták meg. A stadion mellett japán zászlókat égettek. Nem, szó sem volt vidám játékokról. Peter Velappan, az ázsiai labdarúgó-szövetség főtárgyalója a *Japan Times* szerint élesen bírálta a kínai vendéglátókat: „Ennek semmi köze sem volt a sport eszméjéhez. A kínai népnek nagy kultúrája, tanultsága és történelme van, de a mai viselkedés...” A mondatot nem fejezte be, újat kezdett: „Nem vagyok benne biztos, hogy Peking az olimpiai játékok jó vendéglátója lehet”.

A 2004. évi Ázsiai Kupa alatt előforduló Japán-ellenes kilengések valóban a 2008-as Peking ízelítőjét nyújtották? Lesznek ott is nacionalista megnyilvánulások?

Kína gazdasági és politikai fellendülésével az országban erősödött a lappangó nacionalizmus. A megalázások és nélkülözések évtizedei után az emberek büszkéek a sikerekre és szeretnék azokat az egész világnak megmutatni.

Ráadásul Peter Gries amerikai politológus *China's New Nationalism: Pride, Politics and Diplomacy* című könyvében megállapítja, hogy a kínai kommunista kormány gyakran manipulálta és elősegítette a nacionalista kitöréseket. Legitimitási válságban lévő kormány – és ilyennek látja az uralmon lévő Kínai Kommunista Pártot – legtöbbször felülről irányított nacionalista tüntetésekkel kísérli meg a sok szorosabbra zárását.

Emlékeztetek a balkán háborúban a belgrádi kínai nagykövetség – véletlen? – amerikai bombázása után kitört Amerika-ellenes kilengések. De az egyre ismétlődő Japán-ellenes gyűlések is, amelyeket a rendfenntartó erők gyakran feltűnő módon nem vesznek észre, és felháborítóan későn avatkoznak be.

A kibontakozó kínai nacionalizmus természetesen sehol sem tudja olyan békeesen kitombolni magát, mint a sporteseményeken. Ezt világosan lehetett látni az athéni játékok alkalmából. A nemzet túláradozó lelkesedett. Noha az athéni játékok döntői pekingi idő szerint éjfél után voltak, minden harmadik kínai e hajnali órákban is a televízió előtt gubbasztott. „Az emberek azonban nem a sport iránt érdeklődésből nézték a játékokat. Nem, hanem azért figyeltek, mert látni akarták a kínai győzelmeket” – mondja a *Wall Street Journal*-ban Vincent Cheung, a CSM piacutató cég munkatársa, aki a játékok alatt a tévézési szokásokat tanulmányozta.

Élő adásban és a helyszínen 2008-ban sem lesz másképpen: míg a külföldi győzelmeket csak tudomásul veszik majd, kötelességből és talán közömbösen, a kínai győzteseket a zászlókat lobogtató tömeg túláradozóan fogja ünnepelni. És erre minden bizonnyal bőven lesz is alkalom 2008-ban, Pekingben.

Viszontlátásra Pekingben

A sportvezetés legfelső szintjén jóváhagyott terv címe szerényen csak „119”. Mi is ez a 119? Az olimpiai játékok három legfontosabb sportágában, a könnyűatlétikában, az úszásban és a tornában pontosan 119 aranyérmes adnak. Ezek közül a kínaiak saját országukban minél többet akarnak megnyerni – e címadás szerint lehetőleg mindet.

Az állam mindent meg is tesz, hogy a sportolókat a hajszában támogassa. Hu Jintao államelnök az Athénből hazatérő sportolók fogadásán már kiadta a jelszót: „Dolgozatok keményen és érjetekek el jobb eredményeket a 2008. évi játékokon!” Kína sportrendszere még mindig tervgazdasági módszerekkel dolgozik, és erősen emlékeztet az NDK és a Szovjetunió sportigazgatására. Körülbelül 185 000 tehetséges gyereket speciális sportiskolákban képeznek. Közülük a legjobbak – mintegy 20 000 – jut tovább. Ezeket államilag támogatott bennlakásos edzőközpontokban tréningezik tovább, abban a reményben, hogy néhányan közülük az olimpiai játékokig viszik.

Az államnak ez a sportolóválogatás évente nagyjából 500 millió eurójába kerül. Az élsportolók az olimpiára tekintettel havi 500 eurót is elérő ösztöndíjat kapnak. A legkorszerűbb műszaki felszereléssel edzik őket. Amihez hiányzik a hozzáértés, oda nyugati edzőket szerződtetnek, különösen a csapatjátékokhoz. Athén előtt a kosárlabda-csapatot például Del Harris, az USA első osztályú edzője oktatta.

A versenypályákon kívül orvosok és tudósok gondozzák őket. Ajzószeretek már nem szerepelhetnek az étrendben. Dopping? „Ez a múlt problémája” – állítja inkább barátságosan Li Furong, az athéni küldöttség vezetője. Akkor – a 2000 évi sidneyi játékok előtt – 27 sportolót zártak ki dopping miatt. „Azóta nagyon következetesen járunk el a doppingvétségek ellen” – erősíti meg a sportfunkcionárius.

A kínaiak 2008-ban – nem úgy, mint 2004-ben a félrevezetett görög vendéglátók – saját országukban kifogástalannak akarják mutatni magukat. És nemcsak ezen a téren: Peking az egész világ előtt a csúcstechnika korszerű, dinamikus országaként akarja bemutatni Kínát. A 2010-re tervezett sanghaji világkiállításon kívül 2008 Pekingje a kínai vezetők számára a presztízszrendezvény.

Ezért jelenleg éppen mindent feltúrnak Pekingben, mindenütt építkeznek: 35 versenypályának és 59 edzőpályának kell újonnan épülnie, köztük az új Olimpiai Stadionnak, amelyet a népnyelv külseje miatt máris elkeresztelt „Madárfészeknek”. Ehhez jönnek az új metróvonalak és utak. Egyébként sok sportlétesítmény építésében a kínaiak jóval előbbre állnak a tervezettnél. Peking 2008-hoz

a visszazámlálás már folyik, világosan leolvasható a Mennyei Béke terén függő órán, amely a 2008. augusztus 8-ig még hátralévő időt mutatja.

A saját országukban tartandó játékokon a kínaiak – ebben a szakértők egyetértenek – élen fognak járni. Nemcsak Klaus Steinbach, a német olimpiai bizottság elnöke jósolta Athénben: „Négy év múlva a kínaiakat várom az első helyre”. Nem kérdés: Peking 2008-ban meg fogja változtatni a sportvilágot. Az izgalmas kérdés azonban az: megváltoztatja-e a gigászi rendezvény a népköztársaság politikai rendszerét?

Egyes megfigyelők ezen a véleményen vannak. Összehasonlítják a dél-koreai főváros, Szöul olimpiai játékaival és azt állítják, párhuzam van az 1988. évi Korea és a húsz évvel későbbi Kína között. Mindkét olimpia a korabeli kormány gazdasági erejének megmutatását szolgálta. Mindkettő az ilyen mamutesemény megrendezésével akarta bizonyítani a világnak, hogy milyen erőfeszítésekre képes.

És a játékok időpontjára mindkét állam hasonló politikai helyzetbe került, nevezetesen az elnyomó és a demokratikus rendszer közötti átmenet állapotába. Szöulban akkor – előbb koreai diákok, majd még inkább munkások tömeges tüntetéseitől is kisérvé – erős ellenzék alakult ki, amely egy évvel az olimpia előtt kikényszerítette az alkotmány módosítását a demokrácia irányában.

Az egyik oka, hogy a kormány engedett a tüntetők követeléseinek, épp az volt, hogy a világnak a békeszerető olimpiai játékok előtt és alatt nem a sztrájkoló tüntetők és a gumibotózó rendőrök színdarabját akarta mutatni. A játékok rendezésével az ország hirtelen erősen a világ nyilvánosságának középpontjába került, és a közvélemény mindenütt nagyon kritikusan figyelte azt is, mi történik ott a politikában.

Meg fog ismétlődni a történelem? Pekingben is lesznek 2008 előtt politikai tüntetések és engedmények, amelyekre a hatalom rákényszerül? A demokrácia útjára lép-e Kína az olimpiai játékoknak köszönhetően, mint Dél-Korea húsz évvel előbb?

12. Keleten a helyzet változatlan

Mikor lesz Kína demokratikus?

„Biztos vagyok benne, hogy Kínának a korszerű kormányrendszerhez egyszer demokráciára lesz szüksége. De, hogy addig eljusson, erős kormány kell. Ha a demokrácia hirtelen jönne, kudarcba fulladna.”

Zhang Chaoyang, a Sohu.com internetes cég főnöke

Csütörtök éjszaka van, egy és két óra között. A helyszín: Shenyang¹ északkelet-kínai metropolis valamelyik diszkója az ország rozsdaovezetében. A hatmilliós város inkább haldokló iparáról és nagy munkanélküliségéről ismert, mint elevenül lüktető éjszakai életéről. És mégis: a város klubjai és diszkói dugig telve vannak. A bárban az asztalon Heineken söröspalackok állnak. A bárnál fiatal kínaiak ír Baileys csokoládélikőrt isznak. A dobogón a disk jockey fűti a hangulatot, tetovált felsőtestű előtáncos katonás nadrágban táncol két go-go girl kíséretében, ezek rövid jeans nadrágot, és olyan bikinihez való melltartót viselnek, amelyre az amerikai lobogó van festve. A közönség a monoton technoütemtől fellelkedve dübörögve táncol.

Ez a kép és ez a zaj önkéntelenül felveti a kérdést: kommunista ország ez még? Vagy Kína már a „dekadens”, kapitalista Nyugathoz tartozik? Az élet sok területének fokozódó kommercializálódása láttán sokan úgy vélik, ezen az úton a népköztársaság nyugati, kapitalista országgá alakul át. Ebből ered a legközelebbi évek és évtizedek egyik legizgalmasabb és legfontosabb kérdése: ha valaha nyugati lesz Kína – valamikor szükségképpen demokratikus is lesz-e?

A válaszhoz Tajvan példáját kell tanulmányoznunk. A szakadár kínai szigetország pontosan ezen az úton haladt – tekintélyuralmi, egypárti diktatúrából vált működő demokráciává. A modernizálás teoretikusai azt mondják, ez az út szükségszerű. A növekvő jóléttel kialakul a közép réteg, amely valamikor beleszó-lási jogot fog követelni. Így volt Tajvanon, de Dél-Koreában is.

¹ Korábban Európában mandzsu néven Mukdenként ismerték. – *A Szerk.*

Nem így van, mondják a kritikusok. Két másik ázsiai mintaországra hivatkoznak: Hongkongra és Szingapúrra. Mindkettő jómódú politikai alakulat, de távol állnak az eszményi demokratikus állapottól. Nem érvényes, hogy az egy főre jutó nagy jövedelem egyenlő a beleszólási jog érvényesülési fokával.

A verseny ezért nyílt. Követni fogja-e a nagy Kína a kis, demokratikus Tajvan útját? Vagy a szingapúri városállam tekintélyelvű rendszerét tartja példának? Még mindenestre a Kínai Kommunista Párt, egy szigorúan szervezett káderpárt uralkodik, amely nem tűr más politikai erőt maga mellett. Kína politikai rendszere autoriter-elnyomó rendszer, amely üldözi a másként gondolkodókat. A sajtót Peking távirányítja és gleichschaltolja. Erre kell gondolnia mindenkinek, aki hagyja, hogy elvakítsák az olyan csillogó metropolisok, mint Peking és Sanghaj.

A csalóka látszat

Külföldi látogatók, akik néhány napra Kínába repülnek és átkóborolják a reklámvárosokat, Pekinget és Sanghajt, visszatérve kijelentik: ezt nem hittem volna, hiszen ott az élet csaknem olyan, mint nálunk. Majdnem minden sarkon van McDonald's, Kentucky Fried Chicken vagy Starbucks kávéház, az utóbbi ráadásul Pekingben a Tiltott Városban. A németek felkereshetik a Paulaner sörözők egyikét, ahol kemény hét euróért egy korsó friss csapolású sört ihatnak.

Aki üzleti célból utazik a két metropolisba, szabadgondolkodású gazdasági szakemberekkel és barátságosan mosolygó pártfunkcionáriusokkal fog találkozni, akik egy nyelven beszélnek vele, és megértik. A számos luxusszálloda egyikében lévő szobájában a BBC-t, a CNN-t vagy a Deutsche Wellét nézi és közben talán Johnny Walker whiskyt iszik. Hétféteken az állami CCTV-5 sportadó órákon keresztül élő adásban közvetít német, angol, olasz és spanyol labdarúgómérkőzéseket. Akit a kosárlabda érdekel, az – szintén élőben – az amerikai első osztályú mérkőzéseket nézheti. A nyugati szórakoztatás világa ingyenesen jut a kínai lakószobába. Divatban van minden, ami nyugati, főleg, ami amerikai. Azok, akiknek van pénzük rá, valamelyik Starbucks kávézóban ihatnak egy „cool”-t vagy egy latte macchiátót. Sok kínai már úgy viselkedik, mint az amerikaiak vagy az európaiak – ez a fejlődés iránya. Így aztán láthatóan egyre több a túlsúlyos gyerek. A fiatal kínaiak körülbelül 70%-a, hála Mr. McDonalddnak és társainak, túlsúlyosnak számít. Minden évben 10%-kal nő az ilyen gyermekek csapata.

A nagyvárosokban – mint Nyugaton – egyre nő a jól kereső és gyermeket nem vállaló párok, a DINK-ek (*double income no kids*), száma. Sok pár halasztja a gyermekvállalást, vagy egyáltalán nem is tervez gyermeket. Az egyedül élők száma is növekszik. Az East China Normal University tanulmánya az egyetem végzett nőkről azt találta, hogy a megkérdezettek többsége 30 évnél fiatalabb és egyedülálló. A nők 23%-ának barátja sem volt soha.

Az első benyomás így módon az lehet, hogy Kína úton van a Nyugat felé, ahol a fogyasztás és nem a kommunizmus az úr. De ez a látszat csal: Peking és Sanghaj az egyik, a modern Kína. Aki 18 órákor felszáll az egyik Pekingből Sanghajba induló éjszakai vonatra, hamarosan megismeri a másik Kínát. Egy óra sem kell hozzá, amikor a vonat túljut Peking külvárosain, s megkezdődik a csillogó-bevásárló-szentélyeken túli Kína. Földszíni vályogkunyhók, amelyek faluvá csoportosulnak, alig van autó, sok a kis motorkerékpár, nagyon sok a bicikli. Napbarnított arcú emberek gürcölnek az óriási szántóföldeken. Minden színfolt nélküli, szürke, piszkos városok suhannak el.

A Peking és Sanghaj közötti 14 órás út majdnem olyan, mint egy időutazás – a modernből a középkorba, majd ismét vissza a mába. Ez a rövid vonatkozás világosan megmutatja ennek az országnak a kétarcúságát. Itt felhőkarcolók, ott vályogkunyhók. Egyrészt a hivatalos kommunista állam, másrészt egy ország, amely majdnem a Manchester-kapitalizmusnak hódol.

A kommunista retorika és a kapitalista mindennapok közötti ellentmondás sehol se olyan látható, mint Xintiandiben, ebben az új, mutatószórakoztató negyedben, Sanghaj közepén. Errefelé sok az internetes bár, divatos butik és elegáns étterem. Estéknél újjazdag kínaiak és nézelődő külföldi turisták flangálnak itt. De közben – szinte elrejtve a fogyasztás elegáns szentélyei közé – áll egy kis múzeum, amely egy forradalmi tette emlékeztet. Itt ringott a Kínai Kommunista Párt bölcsője. A fiatal Mao Ce-tung és 11 elvtársa állítólag – így a párttörténelem – 1921. július 23-án ezen a helyen alapította meg a KKP-t. A KKP kultikus helye itt, Xintiandiben ugyan háttérbe szorult, de a párt azért még távolról sem mellékes szereplője a Kínai Népköztársaságnak. Továbbra is ő úr az 1,3 milliárdos nép felett – és mint eddig, kemény kézzel kormányozza.

Tajvan demokratikus hármassugrása

Tajvan nemcsak gazdaságilag, hanem politikailag is mintaország. Ezt nagyon kevesen tudják. Tajvan tekintélyuralmi, egypárti diktatúrából működő demokráciává fejlődött, és ezt minden erőszaktól mentesen érte el. A szigetország demokratikus érettségijét a 2000 márciusában tartott elnökválasztással tette le, akkor sikerült választással a békés hatalomváltozás. Az ellenzéki Demokratikus Haladás Pártjának politikusa, Chen Shuibian legyőzte a hatalmon lévő elnököt, Lee Tenghuit, aki az évtizedek óta uralmon lévő Kuomintang jelöltje volt. 2004 áprilisában Chen Shuibian megismételte győzelmét. Ezzel Tajvanon a demokrácia intézményesülni látszik.

Tajvanon hosszú ideig elnyomó rendszer uralkodott. A '40-es évek végétől egyfajta felhatalmazási törvény szabta meg a hatalom gyakorlását, amely szabad kezet adott a Kuomintang-kormánynak és biztonsági apparátusának, hogy eljárjanak az ellenzéki szellemiségűekkel szemben. Így a rendszer bírálóit elbocsáthatták állásukból, kirúghatták az egyetemekről, sőt be is börtönözhatték őket. A Kuomintang „féhérterrorjának” nevezték ezt a korszakot. A protektor Egyesült Államok hallgatott és elnézte az antidemokratikus jelenségeket, végül is hidegháború volt – az számított fontosnak, hogy Tajvan tántoríthatatlan bástya volt a kommunizmus elleni arcvonalon.

Csak amikor enyhült a helyzet, és az Egyesült Államok és Kína közeledni kezdett egymáshoz, akkor fokozták az amerikaiak a tajvani diktatórikus rendszerre a nyomást, hogy végre engedélyezze a demokratikus szabadságjogokat. Ezzel párhuzamosan kezdett a '70-es években Tajvanon kialakulni az ellenzéki mozgalom, amely *dangwainak*, „pártonkívülinek” nevezte magát.

Ez az erő alakult 1986-ban formálisan is párttá, ebből lett a Demokratikus Haladás Pártja. Ettől az időponttól kezdődött a rendszer liberalizálódása. Az egyesülési tilalmat feloldották, a sajtószabadságot bevezették, és a '90-es évek elején voltak az első szabad parlamenti választások. Ma Tajvanon parlamentáris-elnöki rendszer van, amely megszilárdult. „Tajvan politikai rendszerét ma nyugati mértékkel mérve is demokratikusan konszolidáltnak lehet tekinteni” – állapítja meg Eberhard Sandschneider berlini politológus professzor.

Dél-Koreában hasonlóan történt. Itt is hosszú ideig fejlesztő diktatúra volt. Kemény kézzel kormányzott Li Szin Man (Syngman Rhee) elnök, utána Pak Csong Hi (Park Chung Hee) vezérőrnagy, aki 1961-ben puccsal került hatalomra, és 1979 októberéig elnök maradt, amikor meggyilkolták. De a gazdasági jólét

itt is arra vezetett, hogy követelni kezdték a politikai szabadságjogokat, amelyek 1987 októberében alapvető alkotmányreformmal végre megvalósultak.

Dieter Senghaas, a német politikai tudományok egyik régi mestere szerint e két ország tapasztalatai világosan mutatják: „Korszerűsödő, különösképpen már modern társadalmat csak átmenetileg lehet a fejlesztő diktatúra és a tekintélyuralom eszközeivel manipulálni, mint például Tajvanon vagy Dél-Koreában.”

Egyes kollégái a modernizálási elméletek követőinek táborából addig mentek, hogy pontos, 4000-5000 dolláros jövedelemnagyságot határoztak meg, amelynél a tekintélyuralmi országok szükségképpen demokráciává változnak.

Az ellenpélda Hongkong, ahol az állampolgárok átlagos évi jövedelme 25 000 dollár és még sincs demokrácia.

A hongkongi lecke

Perzselő hőség volt akkor, 2004. július 1-jén – legalább 35 fok a hongkongi felhőkarcolók árnyékában. Ennek ellenére 530 000 ember hagyta ott klimatizált lakását és vonult az egykori koronagyarmat utcáira. Tüntetni akartak, mint minden évben ezen a napon, amely a brit uralomnak kínaival való felváltásának évfordulója. Hongkong 1997. július 1-jén tért vissza az óriásbirodalomba.

A már majdnem hagyományossá vált július 1-jei tüntetés őszinte demokraták maroknyi csoportjának megmozdulásából mostanra vált a hongkongiak hatalmas akaratnyilvánításává. Ezúttal, 2004. július 1-jén különösen sokan voltak. „Védd meg a szabadságot: harcolj a demokráciáért!” feliratú plakátokat vittek és skandáltak: „Vissza a hatalmat a népnek!”

A kínai vezetés ezt a tömeges tiltakozást merev magatartásával provokálta ki. Peking hetekkel előbb elutasította, hogy a hongkongi adminisztráció vezetőjét a 2007 évi választásokon közvetlenül a nép válassza. Ehelyett, mint eddig is, egy 400 fős – demokratikus legitimitást nélkülöző – testület jelölne ki. A 2008-as parlamenti választásokon továbbra is csak a 60 fős Törvényhozó Tanács (a Legislative Council, rövidítve: Legco) tagjainak felét választaná a nép.

A hongkongi demokraták, akik különböző pártok hívei, hevesen bírálták ezt a döntést. A bírálók karához csatlakozott az Egyesült Államok és a volt gyarmattartó, Nagy-Britannia is. A Nyugat ellenvetéseit alig lehet álszentségben felülmúlni. A briteknek évtizedeik voltak uralmuk alatt a demokratikusabb struktúrák bevezetésére. De majdnem semmi sem történt.

Csak amikor Pekinggel végéhez közeledtek már a szerződésről a tárgyalások, akkor játszotta meg Chris Patten, az utolsó hongkongi kormányzó az erős embert, és követelte Kínától, amit a brit gyarmati urak alattvalóiktól éveken át megtagadtak: a demokráciát.

A kínaiak élvezettel vágják a britek szemébe ezt az érvet, és kétségbe vonták ezzel jóhiszeműségüket.

A kínaiaknak nem sok érdekük fűződik ahhoz, hogy Hongkongot részesítsék a demokrácia áldásaiban. Félnék, hogy ha Hongkongba bevezetnék a demokráciát, ez a mindinkább átjárható határok következtében átterjedne a népköztársaságra – óvakodnak tehát a népszavazási kezdeményezésektől.

Hongkong jó iskolapéldája annak, hogy a pekingi hatalmasok mire tartják a demokráciát, nevezetesen kevésre vagy semmire. Ha van példaképük, ez több ezer kilométerrel délebbre található, és szintén kínai uralom alatt áll: Szingapúrnak hívják.

A szingapúri tekintélyuralom

A város szívében fekvő parkban áll egy koloniális stílusban épült, díszes épület. Korábban az Istana a brit kormányzó rezidenciája volt, ma a szingapúri miniszterelnöké. Irodája a második emeleten van. 2004 augusztusa óta Lee Hsien Loong dolgozik benne, kormányozza a városállam 4,2 millió lakosát.

Egy emelettel feljebb trónol Lee Kuan Yew, Lee Hsien Loong apja. Az ősz hajú úr elmúlt 80 éves, és ő a városállam szürke eminenciása. Címe senior minister, bármit is jelentsen ez. Mindenesetre az alkotmány nem szól ilyen hivatalról. A döntő azonban az, hogy Lee Kuan Yew nélkül (vagy ellenében) semmi sem történhet. Ő a köztársaság alapítója, aki országát 1965-ben elszakította a Malajziai Államszövetségtől, amellyel összeveszett. Ő az, aki a félsziget déli csücskét a gazdasági csoda országává tette. Ma Szingapúr a világ egyik legmodernebb országa, amelyben nagy a csúcstechnikai vállalatok részaránya, mintaszerű a szolgáltatási ágazat és a legkorszerűbb az infrastruktúra.

A kis ország tüneményes felemelkedése több tényezőnek köszönhető: a földrajzi helyből származó előnyök (a kedvező fekvés Délkelet-Ázsia közepén, a fontos hajózóutak találkozási pontjánál), a konfuciánus rend és fegyelem, a sok oktatási befektetés, valamint a hatékony, korrupciótól mentes bürokrácia és kormányzat. Irányítva és kormányozva avatkozik be a gazdasági folyamatokba, mindeneke

a gazdasági fejlesztő hivatal, az Economic Development Board útján. Az EDB elsőrangú hivatalnoki karral rendelkezik, sokan közülük elitegyetemeken végeztek az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában.

Ma Szingapúr 30 000 dollár körüli egy főre jutó jövedelemmel ezen a téren az elsők közé tartozik a világon, és nem demokrácia, mindenesetre nem a nyugati minta szerint az. Lee Kuan Yew, az apa a konfuciánus modell híve és hirdetője, amelyben – mint malajziai szomszédja, Mahathir volt miniszterelnök – a nyugati demokrácia ellenképét látja.

A szingapúri bürokrataknak ennek megfelelően nem titkolják, hogy a demokrácia a sok kormányválsággal és végtelen vitákkal inkább káros a hatékony közügyek szempontjából. Az ország egyik diplomatája kertelés nélkül kijelentette: „Miért kellene a kormányt pár évenként változtatni csak azért, hogy a demokrácia látszatát fenntartsuk? Végül is csak azon múlik, hogy a szükséges döntéseket gyorsan hozzák meg. Mindig ez volt a kínai hagyomány: ha az uralkodó jól kormányoz, szeszélyeivel nem kell törődni”.

Ez utóbbiak közé tartozik, hogy Szingapúrban az állam megalapítása óta csak egy párt van kormányon a PAP, a People's Action Party. Minden mandátumot megszerzett 1968 és 1980 között, a későbbi választásokon az ellenzék csak néhány alibi mandátumot ért el (jelenleg két helye van a 84 közül). A PAP korábban szociáldemokrata párt volt, sőt amely – mint a német SPD – a Szocialista Internacionálé tagja volt. De ma a PAP programja meglehetősen mentes az ideológiától. A választók elégedettek, ha a pártnak a kormány politikájával sikerül emelnie az életszínvonalat. A PAP annyiban hasonlít a Kínai Kommunista Párthoz, hogy legitimitációját az is kizárólag a kínai nép életszínvonalának emelésével éri el. További közös vonás: a PAP szintén kommunista káderpárt vonásaira emlékeztet – az akaratformálás felülről lefelé történik.

A két ország, Kína és Szingapúr rendszere egyáltalán nincs olyan messze egymástól. Nem csoda: Lee Kuan Yew, akinek nagyszülei szegény napszámosként vándoroltak ki Kínából Szingapúrba, szívesen látott vendég Kínában és tanácsadója a kommunista vezetőknek, akik nagyon alaposan tanulmányozzák a szingapúri modellt, és részben próbálják utánozni. Suzhouban – egy Sanghajhoz közeli városban – már mini-Szingapúr keletkezett. Ott szingapúri segítséggel óriási, modern ipari park épült, ahol 400 000 ember talál munkát és lakást.

Kína és Szingapúr – két állam a konvergencia útján. A népköztársaságban éppúgy, mint Szingapúrban a szakszervezeteket gleichschaltolták a Szakszervezetek Országos Egyesült Kongresszusába. A kényelmetlen bírálókat a városállamban bi-

zonyítékok nélkül is hamar börtönbe csukják, mert a belbiztonságot védő törvény, az *Internal Security Act* alapján minden elégedetlenkedőt le lehet tartóztatni.

A véleménynyilvánítás szabadsága korlátozott, a sajtó képe egyhangú. Három napilap van: a *Straits Times*, a *Business Times* és a *New Paper* című bulvárlap. Mindhármát ugyanaz a kiadó jelenteti meg, a kormány ellenőrzése alatt. Claus Richter, aki a ZDF tudósítójaként hosszú ideig élt és dolgozott Szingapúrban, úgy véli: „Az egész a volt keleti tömb államainak irányított propaganda nyilvánosságára emlékeztet”.

Semmitmondó szócsövek

A *Far Eastern Economic Review* az ázsiai–csendes-óceáni térség legjobb magazinjának számít. Megbízhatóan és bírálóan számol be évtizedek óta az Észak-Koreától Srí Lankáig terjedő térségről. Szerkesztősége Hongkongban van, tulajdonosa az amerikai DowJones csoport.

A *Review*-nak tudósítója van Pekingben és Sanghajban, ők a vendéglátó országról épp olyan kritikusan számolnak be, mint kollégáik bármely országról a *Review* széles terjesztési területén. Ha ez a kínai hatóságoknak csípi a szemét, azt az olvasók azonnal észreveszik. A drága, nagy szállodák újságkioszkjaiban – és csak ott kapható a lap – ilyenkor nincs *Review*. „Sorry sir, no *Review* this week” – mondja az eladónő a fővárosi Kempinskiben vagy Grand Hyattben. „Why?” A válasz csupán egy vállrándítás.

A kérdést természetesen az állami cenzornak kellene feltenni. De az valahol a szobácskájában ül, és nem felel ilyen tudakozódásokra. Ehelyett átböngészi azt a kevés külföldi nyomtatott médiát, amelyet beengednek az országba, hogy nem illetik-e túl erős bírálattal a népköztársaságot. És figyelni a számos külföldi tudósítót, akik az országban tartózkodnak.

Változatlanul be kellene jelenteni minden Pekingén kívül tett utazást. Ezt természetesen senki sem teszi, és az állami felvigyázók eltűrik ezt a tiltott mozgási szabadságot. De ha valamelyik tudósító egyszer nem tetszőt jelentene, bármikor illegális tevékenységgel vádolhatnák, és ha akarnák, megbüntethetnék, a legrosszabb esetben kiutasítással. Így minden külföldi tudósító feje felett ennek a Damoklesz-kardja függ. (Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy a legutóbbi években a kínaiak ezzel a módszerrel nem éltek.)

Külföldi lapokat csak nagyon válogatva engednek be, s akkor is, mint említettem, csupán a nagyvárosok, Peking és Sanghaj legelőkelőbb szállodáiba. Milliós városok, mint például Ningbo, Qingdao vagy Shenyang első osztályú szállodáiban, vagy a repülőtereken hiába keresünk külföldi olvasnivalót. *International Herald Tribune? Asian Wall Street Journal? South China Morning Post?* Sosem hallottak róla, sosem látták. Még az új sanghaji repülőtéren, a *Pudong International Airporton* is nagyon ritkán kapni külföldi lapot.

Ehelyett az indulási csarnokban tömegesen látni mindenütt a *Shanghai Daily* ingyenes példányait. Az olcsó nyolcoldalas lapocskák röviden, tömören és cenzúrázva számol be arról, ami Kínában és a világon történt. Alig van több információ a *China Daily*-ben, az országos terjesztésű napilapban. Az újságok egyhangúak és unalmasak. Híreik többségét a mindenható, állami Xinhua (Új Kína) hírügynökségtől kapják.

Kína média tájképe szomorúan néz ki. Politikamentes újságok és folyóiratok tömegével vannak. Színes autós, női és labdarúgó újságok tucatjával függenek az újságosbódékon. A *Yellow Press* üzlete virágzik. De tájékoztató, tárgyilagos lapokat politikai, gazdasági és társadalmi tartalommal hiába keres az ember.

A tájékoztatás azért javult a legutóbbi 10–15 évben. Már nem hallgatják el a baleseteket, amelyek majdnem mindennap előfordulnak az óriási országban. A felelősök kérdését is fel lehet vetni. Szabad beszélni problémákról, legyenek azok társadalmi vagy ökológiai jellegűek. Még afféle oknyomozó folyóirat is van, *Caijing* a címe. Riporterei felfedhetnek például botrányokat bankokban és állami vállalatokban, és leleplezhetik a felelősöket. De igaz – mint minden más médiánál –, a cenzor ezt is olvassa.

Ha egy riporter ezt nem veszi figyelembe, kíméletlenül elbánnak vele, mint a *Southern Metropolitan Daily* esetében történt Kantonban. E lap egyes munkatársait állítólagos korrupcióért többévi börtönbüntetésre ítélték. A valóságban egy rendőrőrszobán elkövetett kínzási botrányról írtak tudósítást.

Keresztül lehet-e vinni még az internet korában ilyen cenzúrát? Nem omlik-e össze valamikor a felügyelő állam az internet információáradata alatt? Végül is Kínában több mint 90 millió internethasználó van. Itt van a legnagyobb hálózati közösség az amerikai után. Lehet-e ilyen sok embert ellenőrizni?

Lehet. Itt is manipulálnak és cenzúráznak. Az egész netforgalom a kormány szerverjén halad át. Az *International Herald Tribune* szerint legalább 30 000 internetrendőr felügyeli az adatáramlást. A kritizáló honlapokhoz való hozzájutást gyakran elzárják. A CNN például kedvelt áldozata a cenzúrának. Alkalomadtán

a Google és a Yahoo keresőprogramot is valamilyen okból tiltják. „Nem lehet tudni, hogy a kínai kormány lép-e fel cenzorként, vagy pillanatnyilag valamilyen műszaki akadály támadt” – mondja Carsten Giese, a hamburgi egyetem kelet-ázsiai intézetének munkatársa.

A hatóságok buzgón eljárnak az internetkávézók ellen. Amikor az egyik 2002-ben Pekingben leégett, a bürokrácia számára jól jött az alkalom, hogy országszerte internetkávézók ezreit zárják be – magától értetődően biztonsági okból. Aki nyilvánosan szörföl, azt felügyelik. Milyen oldalt hívtak elő, feljegyzik, és alkalomadtán ellene használják fel.

Ily módon a média kiesik mint a politikai változások esetleges katalizátora. Sebastian Heilmann trieri politológus így kommentálja ezt: „Jelenleg szkeptikusan kell megítélni a média és az internet hozzájárulását a pluralisztikus véleményalkotáshoz és a nyilvánosság ellenőrző szerepéhez”.

Egypárti uralom

A világ legnagyobb pártjának, a Kínai Kommunista Pártnak a nyilvántartásában körülbelül 70 millió tag szerepel, és sok kínai számára a KKP-tagság még mindig vonzó. Mert, mint eddig, még most is sok előnnyel jár, ha valaki belép a pártba. Elősegíti a szakmai karriert, hamarabb lehet lakáshoz jutni, és könnyebben engedélyezik az áhított külföldi utazást.

Már régóta nemcsak a munkások és a parasztek azok, akik az előjogoktól megfosztottak pártjába lépnek, hanem sokkal inkább az új középréteg tagjai, akik tagságuktól előnyöket remélnek. A legutóbbi 15 évben az új párttagok többsége 35 évesnél fiatalabb volt, és közöttük sok középiskolát végzett. „Az új városi középréteg mint a gazdasági reformok nyertese lett a KKP uralmának legfontosabb társadalmi alapja” – mondja Sebastian Heilmann.

Noha hatalma már nem is olyan átfogó, mint talán 20 évvel ezelőtt, hangsúlyozni kell: még a KKP-é a hatalom monopóliuma a népköztársaságban – és ehhez minden eszközzel ragaszkodni akar. Mint polip fogja össze a társadalom minden területét. Funkcionáriusai kézben tartják a kínai politika minden gyeplőszárát: a közigazgatásban, az igazságügyben, a szakszervezetekben, az állami vállalatoknál, az egyesületekben és a biztonsági szerveknél, – a párt beavatkozik és együtt irányít mindenütt. Különösen erős az ellenőrzése a rendőrség és a katonaság felett.

A párt feszesen szervezett tipikus káderpárt. Egészen magasan, egyetlen kis csoport dönt. A politikai iroda állandó bizottsága a KKP döntési központja, jelenleg hét tagja van². Főnöke ma Hu Jintao, az államelnök és a KKP főtitkára. Álláshalmozóként Hu erős ember, de nem ő dönt el mindent a pártban. Szemben a korábbiakkal, mikor Mao és Teng volt az úr, a mai KKP-t már nem egy ember vezeti, és ezért nem is egy személytől függ. Ma a párt vezetésében kollektív és tanácskozó stílus érvényesül. Rendszeresen találkoznak véleménycserére a Zhongnanhaiban, a Tiltott Város melletti elzárt kormánynegyedben.

Bármennyire is emlékeztetnek a párt feszes szervezeti struktúrái a leninista káderpártra, a KKP tartalmilag rég elbúcsúzott nemcsak Lenin, de Karl Marx és Friedrich Engels eszményeitől is. A proletariátus diktatúrája – a kommunizmusnak ez a kódös végcélja – távolabbra van, mint valaha, és komolyan többé nem is törekednek felé. Ehelyett a fogyasztás diktatúrája az úr. A KKP legitimitását csak attól kapja, hogy sikerült neki a kínaiak jólétét növelni, és a lehető legtöbb kínainak munkát adni. Kizárólag ezt a két célt követi a párt gyakorlatias, ideológiától mentes politikája. A KKP esetében csak a név és a látszat kommunista. Laurence Brahm, Kína amerikai ismerője, aki több mint 30 éve Kínában él, ezért áthelyezte a KKP-t a pártok spektrumán: „Manapság a kommunista párt értékei és perspektívái közelebb vannak az európai szociáldemokratáikéihoz.”

De a KKP néha még csak nem is szociális. Évek óta tetlenül nézi, hogy egyre nő a szakadék a szegények és a gazdagok között, és hogy a parasztek egyre szegényebbek lesznek. Csak most, a negyedik vezetői nemzedék idején foglalkoznak a regionális és szociális lejtővel. Felismerték, hogy ez nagy konfliktusok lehetőségével fenyeget, és zavargásokba torkollhat. Ezért ismét törődnek valamennyire a parasztsággal.

A KKP előnye, hogy uralmának nincs alternatívája. Nincs olyan szervezet, egyesület, mozgalom vagy más társadalmi erő, amely megtámadná a KKP diktatúráját és kérdésessé tenné hatalmi monopóliumát. Ennek ellenére felvetődik a kérdés: milyen soká lesz még képes fenntartani hatalmi monopóliumát a KKP? A feltörekvő középréteg valaha el fogja-e űzni a vezetőket, mint egykor Dél-Koreában és Tajvanon tette?

² 2002 novembere, a XVI. pártkongresszus óta kilenc tagú. *A Szerk.*

Hol marad az ellenzék?

Kínában a középréteg nő és nő. Sebastian Heilmann politológus a Kínai Társadalom-tudományi Akadémia – 2000-ből származó – adatai alapján úgy becsli, hogy mostanra 7 millió kínai a felső rétegbe, 123 millió a felső középrétegbe és 250 millió a középrétegbe tartozik.

Ez nagy tiltakozási potenciált jelentene, ha ez a tömeg politikailag mozgatható volna, ami azonban jelenleg – még – nincs így. Mert a kínaiak prioritási skálája pillanatnyilag másként néz ki. A fogyasztás van a csúcson: először az autó, utána a nagyobb lakás, vagy fordítva, majd az egyetlen gyerek taníttatása, hogy neki végül jobban menjen, mint szüleinek. Ez a kívánságlista nagyon emlékeztet a háború utáni németekére az '50-es, '60-as években, amikor még nagy volt a pótlási igény az emberekben mindenféle fogyasztási javak iránt. Nincs másképpen ez a mai Kínában sem. A *The New York Times* találóan kommentálja: „A tömegek sokkal inkább el vannak foglalva a pénzkereséssel, mintsem hagynák magukat mozgósítani”.

Nagyon kérdéses, hogy Kína is követi-e Tajvan és Dél-Korea példáját, ahol az erős középréteg részvételi követeléseivel előhírnöke lett a tekintélyuralmi rendszer végének és a demokratikus rendszer kezdetének. Erről sokat vitatkoztak elsősorban 1989 után, a Mennyei Béke terén zajló felkelés leverése után. De a kérdés azóta is nyitva maradt.

Nemcsak a pénzkeresést és kiadást fontosabbnak tartó középréteg politikai érdeklődésének hiánya késlelteti az egyenjogúsításban érdekelt „felkelésének” kirobbanását. Ehhez járul még az is, hogy a középréteg sok tagja erősen összefonódott az uralkodó rendszerrel. Állami, vagy az államhoz közeli szervezetekben és üzemekben dolgoznak, és így valamilyen módon függnek az államtól, amellyel nem akarnak szembeszállni.

Nem jönnek szóba potenciális tiltakozóként a magánvállalkozók sem, akiknek megkülönböztetésük miatt az államhatalom ellentáborához kellene tartozniuk. „Nincsen közös csoportidentitásuk” – mondja Heilmann. Előnyben részesítik, ha egyéni kapcsolatokat ápolhatnak a párt- és kormánykáderekkel. Így a nagy jövedelmű középrétegekből a legutóbbi 15 évben alig valaki vett részt tiltakozó akcióban.

A tiltakozó mozgalom résztvevői mások voltak. Rendszerint az értelmiségi és művészi körökből kerültek ki. Sokan száműzetésben élnek, többnyire az Egyesült Államokban. A demokratikus mozgalom csak 1989 után bontakozott ki. Az ellenzékiek természetesen nincsenek egy véleményen. Nagyjából két csoportra oszthatók, az egyikhez a mérsékeltek, a másikhoz a radikálisok tartoznak.

A mérsékeltek az ország békés és fokozatos demokratizálását akarják. A KKP phasing out-ját, „kilopódzását” propagálják, hogy helyébe fokozatosan más politikai csoportok és pártok lépjenek. A radikálisok ezzel szemben azonnali rendszerváltásért küzdenek, szükség esetén erőszakkal. Elsősorban az emigránsok körében vitatkoznak a két szélsőséges nézetről. A legkiemelkedőbb külföldön élő ellenzéki, Wei Jingsheng próbál közvetíteni. Kettős harcmodort hirdet, nyílt ellenzékiiséget és földalatti mozgalmat egyszerre.

Az otthon élő ellenzékiek körében a mérsékelt irányzat került fölénybe. A '90-es évek végén rövid ideig két ellenzéki párt is működött: a *Zhongguo minzhu dang* (Kínai Demokratikus Párt /CDP) és a *Zhongguo Fazhan Lianbehui* (Kínai Fejlesztési Unió/CDU). De kezdeti tűrés után a kormány mindkét pártot betiltotta.

A kormány kemény vonalat követ. Minden ellenzékét csírájában el kell fojtani. Az elnyomás szokásos eszközeit veti be: börtönbüntetés, átnevelés munkatáborban, állandó megfigyelés, valamint kisebb-nagyobb zaklatások. A kínai kormány ezzel a mindennapos elnyomással tudja korlátozni a rendszer bírálóinak számát.

Ding Ding, a berlini Freie Universität politológusa abból indul ki, hogy „az ellenzéki tevékenység nagyon kis körre korlátozódik”. Országszerte alig félszáz kockázatot vállaló ellenzéki volt 1993-ban. Ma mégis minden nagyvárosban van néhány tucat ellensége a rendszernek.

De a befolyásuk igen csekély. A jelenlegi Kínában még nincs erős társadalmi háttérük. Ellenzék hiányában egyelőre nem változik a rendszer, és nem köszönt be a demokrácia. A jelszó tehát „továbbra is így”?

Sem káosz, sem demokrácia

Gordon Chang foglalkozása: ügyvéd. Húsz évig élt Kínában, utoljára Paul Weiss ameriai ügyvédi irodájában dolgozott. Mellékesen amerikai lapoknak írt Kínáról. A '90-es évek vége könyv írására ihlette, és megírta *The Coming Collapse of China* címen a kínai rendszer várható összeomlásáról szóló apokaliptikus forgatókönyvét. A könyv 2001-ben jelent meg. A rendszer eddig nem omlott össze.

Bruce Gilley újságíró. Több mint tíz évet töltött Hongkongban és Kínában, ahol a *Far Eastern Economic Review*-nak dolgozott. Újságírói tevékenységének melléktermékeként több könyvet írt, az utolsó a *China's Democratic Future*. Ebben a KKP uralmának végét és Kína demokratikus korszakának kezdetét írja le. De a KKP még kemény kézzel kormányoz.

Most mi lesz? Changnak van igaza, és jön az apokalipszis, vagy Gilleynek van igaza, és Kína a dicső jövő kapujában áll? A Kínai Népköztársaság politikai rendszerének sodródásáról szóló lehetséges forgatókönyvek sávszélessége bő. A vélemények spektruma a katasztrófaelméletektől a határtalan euforizmusig mindent átölel. Aszerint, hogy Kínát sötét hatalomnak, vagy megváltást hozó óriásnak tekintik.

A tudósok másként gondolkoznak, mint az ügyvédek, a tanácsadók vagy a publicisták. Óvatosabbak. Nem kötik magukat bizonyos irányhoz. Inkább különféle forgatókönyveket alakítanak ki, és kiszámítják mindegyiknek a valószínűségét. Eközben általában megkülönböztetik a *worst* és a *best case*-t. És valahol a kettő között van a legvalószínűbb fejlemény.

Először nézzük a legrosszabb, a *worst case* forgatókönyveket, amelyek károsba süllyedő Kínát jósolnak. „Összeomlás-forgatókönyvek” nevezi Sebastian Heilmann Kína lehetséges fejlődésének apokaliptikus változatát. Eszerint a KKP több szárnyra és csoportosulásra esik szét, amelyek nyíltan küzdenek egymással. Ráadásul a fokozódó társadalmi és regionális ellentétek tiltakozó mozgalmakra és etnikai konfliktusokra vezetnek. E prognózis szerint, tekintettel a gyenge központi hatalomra, a tartományokban politikai és katonai klikkek önállósulnak. A bizonytalanságok miatt a külföldi befektetők visszavonulnak. A kormány a belföldi bajokról katonai akciókkal próbálja elterelni a figyelmet, például Tajvan ellen. Akárcsak a posztkommunista Oroszországban, az állam szétesik. Ezt a bukás-forgatókönyvet írja le Gordon Chang is. Minden negatívot belekever elemzésébe, és komor képpé habarja össze. Növekvő pénzügyi bajok, a WTO-belépés kedvezőtlen következményei, tehetetlen kormány, mindenfelé szociális tiltakozások – mindez az uralkodó rendszer bukására vezet, jósolja Chang. Végkövetkeztetése és alternatívája: „az egyetlen, ami Kínát megmentheti, a politikai reform.”

Pontosan ezt írják le a *best case* forgatókönyvek. Ezt szeretné látni Kína szomszédaival együtt a Nyugat: A Kínai Népköztársaság demokratikus lesz, méghozzá viszonylag békés úton, felkelés, vérontás nélkül. Nem alulról jövő mozgalom, az utca követeli a demokratikus változást, hanem a hatalmon lévők vezetnek be. Mintegy magából a rendszerből fakad. Heilmann ezt „a felülről jövő modernizálás forgatókönyvének” nevezi. Eszerint a technokrata irányzatú pártvezetők szövetségével fokozatos politikai átalakulás indul el. A KKP elhatárolja magát a marxizmus-leninizmustól, megváltoztatja nevét, és néppárttá válik, amely számos pártonbelüli csoportosulás következtében egyre inkább pluralizálódik. A KKP-ból és az új társadalmi szervezetekből pártok alakulnak. A vége a demokratikus, alkotmányos szövetségi állam.

Hasonlóan kényszerű folyamatot lát Bruce Gilley. „Kínában a demokrácia feltelei jobbak, mint valaha” – írja. Szemében a meghiúsult Tiananmen téri felkelés 1989-ben a demokratikus áttörés előjátéka – mint Budapestnek 1956, Prágának 1968 vagy Varsónak 1981. Véleménye szerint a kormányon lévő KKP egyre nehezebben fogja tudni megoldani az ország problémáit.

E szerint az értékelés szerint a demokrácia követelése nem a keletkező közép-retegtől, nem is az ellenzéktől indul ki, hanem a KKP soraiból. Itt fedezett fel Gilley egy erős reformista szárnyat, amely a gazdaság és a tudomány elitjével karöltve előidézi a politikai változást. Gilley természetesen nem tűzi ki e változás lehetséges időpontját: „lehet holnap, vagy több mint egy évtizedig fog tartani”. Csak abban biztos: a reform jön, vagy nyilvánosan egy nagy pártkongresszuson, vagy a hátsó ajtón, a Tiananmen téri mézárálás teljesen új értékelésével.

Ez túlszép ahhoz, hogy igaz legyen. Másrészt a legrosszabb verzió túl pesszimista. A középút reálisabbnak látszik.

A pragmatizmus marad kormányon

Ez az az út, amelyet Kína mintegy negyedszázada, a reformpolitika kezdete óta követ – a próba-hiba (*trial and error*) útja, a kísérlet és a tévedés. Két vagy több lépés előre, egy hátra. Így tapogatózik jelenleg Kína előre.

Eközben ma Kína mentes minden ideológiától. Nem kommunizmus, nem szocializmus, nem kapitalizmus – a pragmatizmus a jelszó. Ez az a kormányforma, amely Kínát a múlt évszázadokban kialakította – először a császárok, most a káderpárt hajtja végre és képviseli.

A hatalmon lévő párt, amelynek történelmi okokból még Kínai Kommunista Párt a neve, tovább fog kormányozni. De pártvezetői elég okosak és gyakorlatiasak lesznek ahhoz, hogy tudják, mikor kell engedményeket tenni – ahogy már a legutóbbi években is, kívülálló számára csaknem észrevétlenül reformálták a rendszert. Kai Strittmatter, a *Süddeutsche Zeitung* kínai tudósítója, évek óta az ország éles szemű megfigyelője, így véli: „az egypártrendszerű állam nem totalitárius már, mert engedi a magánszférában a szabadságot, de azonnal lecsap, ha politikailag veszélyeztetve érzi magát”.

Ilyen módon a KKP fokozatosan demokratikus elemeket vezet be a párton belül. Ez nem jelenti azt, hogy a rendszer demokratikus lesz, „csak” a pártra vonatkozik. És az is csak kis lépésekben demokratizálódik. Kísérletképpen a pártban,

főleg helyi szinten már ilyen vagy olyan összetételű testületeket lehet megválasztani. Erősödnek a demokratikus hangok, főleg a pártiskolákból. Hallatszanak már a legfelső szintről is – mint például Hu Jintao KP-főnök szájából –, nagyobb átláthatóságot és felelősséget követelve a párton belül. A párt reformálja magát, a rendszer alig. Egyelőre nem a tajvani, hanem a szingapúri változat fog Kínában győzni – új tekintélyállami modell tehát, amely hatalmas korszerűsítési kúrát rendel el, és a jólét növelésével megszerzi a nép jóindulatát.

Demokrataként szabad-e egyáltalán feltenni a kérdést: a népköztársaság fejlődésének jelenlegi szakaszában, amikor sok probléma gyors megoldásra vár, nem a jelenlegi kormányzati forma az adekvát? Tekintélyuralmi kormány ugyanis felülről elrendelheti a közvetlen és azonnali megoldást. Középtávú, tervszerű politikát is folytathat, mert a gyakori választások nem kényszerítik rövidlátó, gyakran populista politikára.

A kormányzati formában is versenyelőnye van Kínának? – kérdezhetnénk eretnek módon. Míg Nyugaton a döntéseket hosszadalmasan megvitatják, és a végén – mint a Német Szövetségi Köztársaságban – a szélesebb körű egyetértés kedvéért felvizezik, addig Kínában, ahol csak a politikai irodában néhány hölgynek és úrnak kell megegyeznie, sokkal gyorsabban cselekednek.

Éppen a liberális piacgazdaság hívei körében aratja a legnagyobb elismerést a kínai tekintélyuralmi kormány. Így Lester Thurow, a MIT professzora írja *The Future of Capitalism* című könyvében: „Kínának hatékony kormánya van, amely tud stratégiákat tervezni, döntéseket hozni és végrehajtani.” Ezt a véleményét tekintélyes professzortársai osztják. 2004-ben, a Boden-tó szigetén, Mainaun találkozott csaknem valamennyi élő közgazdasági Nobel-díjas. A *Wall Street Journal* megkérdezte tőlük: melyik országnak van a legjobb gazdaságpolitikája? A legtöbb – az USA-n kívül – Kínát mondta.

Az újság azt is tudni akarta, a tudósok szerint 75 év múlva melyik gazdaság lesz a legnagyobb a világon. A kivétel nélkül amerikai gazdasági korifeusok válasza eziránt sem hagytak kétséget: William F. Sharpe: „50% lesz kínai, 30% az EU-é és 20% az USA-é.” Lawrence R. Klein: „A legvalószínűbben Kínáé”. Kenneth J. Arrow: „A kínai lesz a legnagyobb gazdaság a világon”. Ronald H. Coase: „Kevésbé kételkedem abban, hogy 75 év múlva Kínának nagyobb gazdasága lesz, mint az USA-nak vagy az EU-nak”. És legutoljára röviden és meggyőzően felelt a kommunistákat gyűlölő Milton Friedmann: „Kínáé”.

Ennyi Nobel-díjas nem tévedhet. A kínai korszak megkezdődött.

Irodalomjegyzék

(A bibliográfiában a magyarul is megjelent műveknek a magyar kiadására hivatkozunk, amelyekből a szövegben olvasható idézetek is származnak.)

Könyvek

- Bernstein, Richard–Munro, Ross H.: *The Coming Conflict with China*. Vintage Books, New York, 1998
- Brahm, Laurence J.: *China's Century*. Muze Inc., New York, 1995
- Brown, Lester R.: *Who Will Feed China?* W. W. Norton & Company, New York, 1995
- Burstein, Daniel–DeKeijzer, Arne: *Big Dragon*. Simon & Schuster Adult Publ., New York, 1998
- Chan, Anthony B.: *Li Ka-sing*. Oxford University Press, New York, 1997
- Chang, Gordon: *The Coming Collapse of China*. Random House, London, 2001
- Chang, Iris: *The Chinese in America – A Narrative History*. Penguin, New York, 2004
- Draguhn, Werner (szerk.): *Chinas und Japans Bedeutung für Ostasien und die Weltwirtschaft*. Hamburg, 2003
- Dreaming with BRICs: *The Path To 2050*, by Goldman Sachs, New York, 2003
- Economy, Elizabeth: *The River Runs Back*. Cornell, London, 2004
- Ess, Hans van: *Der Konfuzianismus*. C. H. Beck Verlag, München, 2003
- Evans, Richard: *Deng Xiaoping and the Making of Modern China*. Penguin, London, 1993
- Fairbank, John K.–Goldman, Merle: *China – a New History*. Enlarged edition. Harvard University Press, Cambridge, 1998
- Fukuyama, Francis: *Konfuzius und Marktwirtschaft*. Kindler Verlag, München, 1995
- Gernet, Jacques: *A kínai civilizáció története (Le Monde Chinoise)*. Ford. Antóni Csaba.) Osiris, Bp., 2005
- Gilley, Bruce: *China's Democratic Future – How It Will Happen and Where It Will Lead*. New York, 2004
- Gilmore, Fiona–Dumond, Serge: *Brand Warriors China*. Profile Business, London, 2003
- Gottwald, Jörn–Carsten–Kirchberger, Sarah: *Pragmatischer Realismus – Chinesische Außenpolitik zwischen Hegemonialstreben und Wirtschaftlichen Zwängen*. Center for East Asian and Pacific Studies, Trier University, 2001
- Heilmann, Sebastian: *Das politische System der Volksrepublik China*. Westdeutscher Verlag, Wiesbaden, 2002

Hermann-Pillath, Carsten – Lackner, Michael (szerk.): *Länderbericht China*. (Bundeszentrale für politische Bildung, Schriftenreihe Nr. 351), Bonn, 1998

Hilpert, Hans Günter–Wacker, Gudrun: *China und Japan. Kooperation und Rivalität*. Stiftung Wissenschaft und Politik-Studie, Berlin, 2004

Human Embryonic Stem Cell Research in China. US Embassy, Beijing, 2002

Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. (*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Ford. Pusztai Dóra, Gátsity Mila, Gecsényi Györgyi.) Európa, Bp., 2002

Keller, Eugen von–Zhou, Wie: *From Middle Kingdom to Global Market*. Roland Berger Strategy Consultants, München, 2003

Kemenade, Willem van: *China, Hong Kong, Taiwan Inc*. Vintage Books, New York, 1997

Kempf, Gustav: *Chinas Außenpolitik*. Oldenbourg Verlag, München, 2002

Kennedy, Paul: *A nagybatalmak tündöklése és bukása. Gazdasági változások és katonai konfliktusok, 1500–2000*. (*The Rise and Fall of Great Powers*. Ford. Bojtár Péter, Csillag Gábor, Varga Zsuzsanna.) Akadémiai K., Bp., 1992.

Levathes, Louise: *When China Ruled the Seas*. Oxford University Press, New York, 1994

Münkler, Marina: *Marco Polo*. C. H. Beck Verlag, München, 1998

Marco Polo utazásai. (*Il Milione*. Ford. Vajda Endre, új jegyzetek: Birtalan Ágnes.) Osiris, Bp., 2003

Nathan, Andrew–Gilley, Bruce: *China's New Rulers*. New York Review of Books, 2003

Nolan, Peter: *China at the Crossroads*. Polity Press, Cambridge, 2004

Overholt, William H.: *China: The Next Economic Superpower*. Weidenfel & Nicholson, London, 1993.

Pan, Lynn: *Sons of the Yellow Emperor*. Mandarin Paperbacks, London, 1990

Pomeranz, Kenneth: *The Great Divergence*. Princeton University Press, Princeton, 2000

Raszelenberg, Patrick–Scheerer, Hans: *China, Vietnam und die gebietsansprüche im Südchinesischen Meer*. Hamburg, 2002.

Redding, Gordon: *The Spirit of Chinese Capitalism*. Berlin, 1991

Salch, Tony: *Governance and Politics of China*. New York, 2001

Schmidt-Glintzer, Helwig: *Das alte China*. C. H. Beck Verlag, München, 1995

Schmidt-Glintzer, Helwig: *Das neue China*. C. H. Beck Verlag, München, 1999

Schubert, Gunter (szerk.): *China: Konturen einer Übergangsgesellschaft auf dem Weg in das 21. Jahrhundert*. Mittelungen des Instituts für Asienkunde, Nr. 344, Hamburg, 2001

Seagrave, Sterling: *Lords of the Rim*. Putnam, London, 1995

Seitz, Konrad: *China – eine Weltmacht kehrt zurück*. Berliner Taschenbuchverlag, Berlin, 2000

Shambaugh, David: *Modernizing China's Military*. Berkeley, Los Angeles, 2002

Spence, Jonathan: *Chinas Weg in die Moderne*. (*Search for Modern China*.), München–Wien, 1995

Spence, Jonathan: *Mao*. (*Mao Zedong*.), München, 2003

Staiger, Brunhild–Schütte, Hans-Wilm–Friedrich, Stefan: *Das Große China-Lexikon*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2003

Studwell, Joe: *The China Dream*. Profile Books, London, 2002

Terrill, Ross: *The New Chinese Empire – and What It Means for the United States*. New York, Basic Books, 2004

Thurow, Lester: *Die Zukunft der Weltwirtschaft*. Campus, Frankfurt, 2003

The World's Factory: China Enters the 21st Century, by Deloitte Research, 2003

Weggel, Oskar: *Das Auslandschinesentum*. Institut für Asienkunde, Hamburg, 1999

Weggel, Oskar: *Wie mächtig wird Asien?* C. H. Beck Verlag, München, 1999

Weggel, Oskar: *Die Asiaten*. C. H. Beck Verlag, München, 1989

Weidenbaum, Murray–Hughes, Samuel: *The Bamboo Network*. New York, 1996

Wo-Lap Lam, Willy: *The Era of Jiang Zemin*. Singapur, 1999

Woerzel, Jonathan R.: *Capitalist China*. Singapur, 2003

Zhao, K. (szerk.): *Das Wissen der alten Chinesen*. Patmos, Düsseldorf, 2001

Tanulmányok

Berge, Dick: „Umweltkrise und Umweltpolitik“.
in: Hermann-Pillath, Carsten–Lackner, Michael (szerk.), i. m.

Ding, Ding: „Regimeopposition als Träger der chinesischen Demokratiebewegung“.
in: Schubert, Gunter (szerk.): *China: Konturen einer Übergangsgesellschaft auf dem Weg in das 21. Jahrhundert*. Mittelungen des Instituts für Asienkunde, Nr. 344, Hamburg, 2001

Heck, Peter: „Nachhaltige Entwicklung oder nachhaltige Katastrophe? Chinas Umweltkrise und der Primat der Ökonomie“.
in: Schubert, Gunter (szerk.): i. m.

Richter, Claus: „Model Singapur? Über Propaganda und Realität eines asiatischen Musterstates“.
in: Stahl, Sabine–Mühr, Ulrich (szerk.): *Die Krallen der Tiger und Drachen*. Droemer Knaur, München, 1995

Sandschneider, Eberhard: „Demokratizierung in China? Perspektiven des politischen Wandels“.
in: Schubert, Gunter (szerk.): i. m.

Umbach, Frank: „Geostrategische und Geoökonomische Aspekte der chinesischen Sicherheits.“
in: Schubert, Gunter (szerk.): i. m.

US–China Economic and Security Review Commission, *Hearing on China's Energy Needs and Strategies*. 2003. okt. 30.

US–China Economic and Security Review Commission, *Hearing on China's Growth as a Regional Power: Impacts and Implications*. 2003. dec. 4.

US–China Economic and Security Review Commission, *Hearing on China as an Emerging Regional and Technology Power: Implications for US Economic and Security Interests*. 2004. febr. 12-13.

US–China Economic and Security Review Commission, *2004 Report to Congress*. 2004. jún.

Wacker, Gudrun: *Führungswechsel in China*. SWP-Studie, Berin, 2003

Cikkek

Mauer, Victor: „Die geostrategischen Konsequenzen nach dem 11. September”. in: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 3–4/2004

Mearsheimer, John: „The Future of the American Pacifier” in: *Foreign Affairs*, 2001. szept.–okt.

Medeiros, Evan–Fravel, Taylor: „China's New Diplomacy”. in: *Foreign Affairs*, 2003. nov.–dec.

Scott, Rozelle–Fangbin, Qiao–Jikun, Huang: „Plant biotechnology in the Developing World: The Case of China”. in: *Science*, 295

Shaocheng, Tang: „Das Dreiecksverhältnis zwischen den USA, der VR China und Taiwan”. in: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 35–36/2003

Zeng, M.–Williamson, Peter J.: „Die Verborgenen Drachen”. in: *Harvard Business Manager*, 2004. jan.

Folyóiratok

Asian Wall Street Journal

Beijing Rundschau / Beijing Review

Business Week

China Aktuell

China Daily

Der Spiegel

Die Zeit

Financial Times

Financial Times Deutschland

Foreign Affairs

Fortune

Frankfurter Allgemeine Zeitung

Far Eastern Economic Review

Handelsblatt

International Herald Tribune

Japan Times

The New York Times

Nikkei Weekly

People's Daily

Süddeutsche Zeitung

Wall Street Journal Europe

Név- és tárgymutató

III. György 16

3G-technika 82

a kínaiak előnye a mezőgazdaság technikájában 14

a szabadkereskedelem elmélete 67-68

- Samuelson, Paul 67-68

acél 9, 13, 19, 54, 60, 84, 89, 119, 128–130, 132

ADS (Approved Destination Status) 166

Afganisztán 12, 126, 153

Afrika 14, 120, 125, 143-44

Alibaba.com 88

áramszünet 122-23

arany 113, 120, 129, 130

ARF (Ázsiai Regionális Fórum) 149-50

ASEAN 149-50, 158, 160

ASEAN+1 (csak Kína) 149

ASEAN+3 (Kína, Korea, Japán) 149

„Átalakulás 60” 61

Athéni olimpia 2004 163, 169–73

Attractive Power 27

Baosteel 89

Bázeli Egyezmény 113

Belső-Mongólia 69

Berkeley és Stanford (kaliforniai egyetemek) 32, 43

biotechnika 72-73

BMW 9, 96-97, 110, 167

Boao 134

~–fórum 134

brain drain, agyelszívás 32-33

Brand Warriors China („Kínai márkaharcosok”, Fiona Gilmore) 86

Brown, Lester R. 104-05, 119–22

Bush, George 60, 136–38

Business Week 27

Carrefour 55

Changchung 63, 96

Changsha 73

Chek Lap Kok repülőtér 165

Chen Shuibian 161-62, 178

Chen Yifei 48-49

China Environmental Protection Fund (Kínai Környezetvédelmi Alap) 105

China Mobile 87

China National Petroleum Corporation (CNPC) 110

China State Construction Engineering 89

China Youth Daily 151, 162

Chinamoney 49

Chinatown, vancouveri kínai negyed 40

chipek (csipek) 76–78 46, 60–61, 65, 77

CITIC (China International Trust & Investment Corporation) 88

Coca-Cola 90, 100

CVRD (Companhia Vale do Rio Doce) 128-29

Csang Kaj-sek 18, 160

Csingtao (Qingdao) 17, 62, 89, 93

Csong Hi (Park Chung Hee) 178

Csungking 58, 96

Dai Xianglong 58

Délkelet-Ázsia 39-40, 42, 93, 147-53, 158-59, 180

Demokratikus Haladás Pártja 161-62, 178

Dél-kínai-tenger 14, 137, 148, 156, 158-59

Die Zeit 26-27, 29, 33, 36, 128

Ding Lei, Chen Tianqiao és Zhang Chaoyang 50

Dongguan 55-56, 67, 76-77

Dzsingisz kán 11

Egyesült Államok 10, 18, 23, 26, 32–34, 41, 48, 53, 59–61, 66–70, 72, 74, 76–77, 80, 85, 88,

93, 101, 108-09, 113, 120, 126, 133–36, 138, 141-42, 145–47, 151, 153-54, 157-58, 160-

61, 163-64, 178-79, 181, 186

- *l. még USA*

„egyék nemzedéke” 25

egypárti uralom 184

energiahiány 124

Európai Unió 23, 135, 141-42, 148

EVD (enhanced versatil disc) 81

Far Eastern Economic Review 130, 148, 182, 187

Filo, David 42-43

Financial Times 131, 165–66

Financial Times Deutschland 50, 129

Forbes 35, 49

Fülöp-szigetek 148, 159

- G8 139-40
 Geely magánautógyár 97
 General Electric (GE) 74, 83-84
 General Motors 57, 75, 88, 96, 111
 génmódosított gyapot, szója, rizs 72
 Gilmore, Fiora 86
 golf 111-13
 Greater China (Nagy-Kína) 47
 Guangdong 9, 21, 41, 44, 46, 56, 67, 112-14, 164
 Guiyu 113
 Gyöngy-folyó 55-58, 66, 76-77
 Haidian-kerület 30
 Haier 10, 84, 90, 93-94
 hajógyártás 131-32
 Harvard 25-26, 31-32, 134
 Hebei tartomány 104
 Heilmann, Sebastian 22, 184, 186, 188
 Hennes & Mauritz (H&M) 53-54
 Hewlett-Packard 76, 78, 90
 Himalája 152
 Ho Si Minh-város 158
 Hongkong 10, 15, 17, 27, 37, 40, 42, 44-47, 53, 56-57, 61, 78, 91, 98-99, 113-14, 160, 164-65, 176, 179-80, 182, 187
 Hoogewerf, Rupert 49-50
 „Hosszú Menetelés” 18
 Hu Jintao 22, 33, 69, 71, 172, 185, 190
 Hua Guofeng 20
 Huawei 5, 10, 83-84, 90-92
 Hunan tartomány 73
 Hundred Talent Program 33
 Hyundai 83-84, 131
 IBM 56, 75-76, 78-79, 90-91, 95
 India 16, 43, 54, 61, 65-66, 68, 92, 94, 139-40, 143-44, 147, 152-53
 Indiai-óceán 14, 152, 159
 Irán 127
 Ivy League (élegyetemek az USA-ban) 32
 Izrael 145
 Jangce folyó 21, 50, 57-58, 67, 106, 166
 Japán 10, 12, 17-18, 23, 26, 40, 48, 53, 58, 60-62, 68, 76-77, 81-86, 93-94, 100, 103, 108, 113, 134-35, 138, 140-41, 145-50, 156-58, 163-64, 166, 168, 170-71
 Jaszukuni szentély (Yasukuni) 156
 Jiang Qing 19
 Jiang Zemin 21-22, 58, 71, 80, 136, 143, 156
 Jianguomen Daije, Peking fő közlekedési útja 37, 109
- Jiangxi 66
 Jiao Zhizhong 105
 Jiaotong Egyetem 110
 Juhe folyó 104
 JVC 83
 Kambaluk (a mai Peking) 13
 Kanton (Guangzhou) 16-18, 21, 56, 66, 96, 108, 110, 164, 65, 183
 Kelet-ázsiai Közösség (EAC, East Asian Community) 148
 Kína
 ~ a „világ műhelye” 53-55
 ~ Ázsia-politikája 149-50
 ~ és az Európai Unió 140-42
 ~ és az USA viszonya 136-38
 ~ és Dél-Amerika 142-44
 ~ hadereje 145-46
 ~ hanyatlása 14
 ~ mint kapitalista ország 39-40
 ~ mintaképei 84-85
 ~ növekvő olajéhsége 119
 ~ Rt. 22
 ~ versenytárs lesz 133-34
 ~ viszonya a szomszédos országokkal 147-48
 Kínai Kommunista Párt (KKP) 18, 22, 58, 177, 184-85, 187-89
 Kínai Népköztársaság 18, 22, 39, 41, 45, 47, 114, 148, 154, 159, 177, 188
 Kínai Társadalomtudományi Akadémia 121, 186
 Kínai Tudományos Akadémia 25, 35
 kínaiak
 ~ a tengerentúlon 40-42
 ~ a természettudományokban 13-14
 ~ utazása Európában 166, 171
 kínai-japán háború 17-18, 157
 kínai-japán viszony 156-58
 kínai-orosz barátság 154
 Kína-szakértő 9, 123, 127, 137, 145
 Kissinger, Henry 137, 158
 klónozás 73-74
 Koidzumi Dzsuniciro (Koizumi Junichiro) 156-57
 Kolumbusz Kristóf 11, 14
 Konfuciusz mester 15, 25-26
 Közel-Kelet 10, 88, 119-20, 125-27, 164
 Középső Birodalom 5, 11, 15, 97, 133
 Kubilaj 12-13
 Kunshan 45-46, 77
 Kuomintang 18, 58, 161, 178
 külföldön tanuló diákok 26, 31
- Lee Hsien Loong 180
 Lee Kuan Yew 133-81
 Lenovo 10, 35, 79, 84, 90-91
 Li Ka-shi 40, 44
 Li Ning 89
 Li Peng 21-22
 Li Szin Man (Syngman Rhee) 178
 Lifeweek 163
 Lin Zexu 16
 Liu Chuanshi 35, 90
 London 16, 45, 79, 88, 98-99, 132, 166-67
 Lu Guangxiu 73, 88
 Lucky Goldstar 62, 83-84
 Macartney, Lord George 16
 Malaka-szoros 150-51
 Mandzsukuo 17
 Mandzsúria 17, 57-58, 157
 Manners, Ron 130
 Mao Ce-tung (Mao Zedong) 11, 18-19, 41, 57, 177
 Mao Yisheng 14
 Marco Polo 12-14, 18
 MBA 36-37, 84
 McDonald's 90, 136, 176
 McKinsey Quarterly 53, 85-86
 „megaláztatások évszázada” 16-17
 Mennyei Béke tere 18, 21, 173, 186
 Metro, Quelle, Neckermann 55
 Mexikó 53, 59, 143
 mindennapi használati tárgyak feltalálása 13
 Ming császárok 15
 Mischief-szirt 159
 Moszkva 35, 80, 142, 154-55
 műszaki fejlődés 12, 34, 71, 81, 172
 „műszaki koraérettség” 13
 Nagy-Britannia 17, 26, 74, 123, 140, 166, 179, 181
 „nagy ugrás” és „nagy proletárforradalom” („kulturális forradalom”) 19
 Nanking 17-18, 63, 67
 nankingi békeszerződés 17
 NASA 79-80
 „négy modernizálás” 70-72
 „négyek bandája” 19
 Nemzetközi Energia Hivatal (IEA) 119, 125
 Nemzetközi Olimpiai Bizottság (NOB) 90
 Népi Felszabadító Hadsereg (NFH) 144, 146
 Newsweek 107
 Nikkei 62
 Ningbo Bird 84, 87, 94-95
- Nokia 34, 75, 79, 87, 94-95
 Nyári Palota 16
 nyersolaj 119, 124-26, 150, 153, 159
 Nyugat-Európa 11, 64, 66, 83
 nyugati márkavilág 37
 Obucsi Keidzo (Obuchi Keizo) 156
 oktatási reform 30
 Olympus 61
 Orient Outlook 151
 Oroszország 61, 69, 80, 107, 112, 135, 139, 143-45, 152-55, 170, 188
 Országos Fejlesztési és Reformbizottság 123
 Országos Népi Gyűlés csarnoka 23, 49, 116
 Öböl-háború 144
 Panama-csatorna 151
 PAP (People's Action Party) 181
 PATAC (Pan Asia Technical Automotive Center) 75
 Paul, Kennedy 11, 13, 24
 Peking 9, 12-13, 15-17, 21-22, 25, 27, 29-32, 35, 37, 41, 45, 50, 57-58, 63, 66, 72-75, 78-79, 86, 90-91, 99, 103-10, 112-13, 115-16, 120, 123, 126, 135, 138, 140-44, 148-49, 154-55, 157, 159-64, 166, 168-73, 176-77, 179-80, 182-84
 pekingi Beida és Qinghua egyetemek 25, 30-31, 35, 79
 Pekingi nyári olimpia 2008, 90, 172-74
 Pentagon 126, 162
 People's Daily 137, 164, 181
 Perzsa-öböl 14, 127, 159
 Perzsa 12
 Philips 62-63, 65, 74, 82, 99, 165
 Powell, Colin 138
 „Projekt 9935” 145
 Pu-yi 17
 Qing császárok 15
 Qingdao (Csingtao) 17, 62, 89, 106, 183
 Qingdao Sörfőzde 89
 Qu Geping 105, 115
 reformprogram 9
 RFID (rádiófrekvenciás azonosító) 82
 Rice, Condoleezza 136, 138
 „rozsdáövezet” 57-58
 Sachs, Jeffrey 15
 Saic 88, 100
 Samsung 10, 59, 62, 83-85, 87
 Sanghaj 9, 17-18, 21, 27, 30, 37, 44-46, 48-50, 53-55, 57-58, 63, 66-67, 75, 77, 79, 86, 88-89, 95-96, 98, 105, 107-08, 110-12, 116-17,

123, 132, 145, 153, 166, 170, 172, 176-77,
181-83
Sanyo 59, 61
SASAC (State-Owned Assets Supervision and
Administration Commission) 86
Schröder, Gerhard 140
Science Citation Index (SCI) 31
SCO (Shanghai Cooperation Organization, Sang-
haji Együttműködési Szervezet) 153-54
Seitz, Konrad 14, 31, 69
Selyempiac, az olcsó másolatok piaca 37-38
SEPA (State Environmental Protection Adminis-
tration) 114, 116
Shanghai Electric Corporation 99
Shenzhou
-I-IV 80
-V 69, 79-80
-VI 80
Siemens 53, 57, 63, 75, 82, 84, 87, 92, 94
Siemens-Martin eljárás 13
Sinopec 88, 119, 127
Sony 10, 59, 61, 83-85, 87
Spratly-szigetek 148, 158-60
Strong, Maurice 115
Süddeutsche Zeitung 189
szennyezett városok 108
Szilícium-völgy 10, 39, 41-43, 47, 65, 78-79
-kínai Szilícium-völgy 78-79
Szingapúr 23, 40, 42, 46, 84, 98, 111, 133, 150-
51, 176, 180-82, 190
Szíria 127
Táipei Road 45
Taizhou 113-14
Tajvan 10, 18, 27, 40, 42, 45-48, 76-77, 114, 134,
137, 148, 156, 159-62, 175-76, 178-79, 185-
86, 188, 190
Távol-Kelet 11-12, 14, 17, 59, 64, 70, 83, 100,
125, 133, 136, 155-56, 167-68
TCL villamosági vállalat 67, 84, 90, 94, 100
TD-SCMA 82
Teng Hsziao-ping (Deng Xiaoping) 9, 20-21, 51,
70
The New York Times 78, 186
Thornton, John 31
Tibet 136, 141, 152
Tiencsin (Tianjin) 58, 104
Tijuana 59
„tíz elveszett év” 20
Torinói téli olimpia 2006 90
Toshiba 34, 61, 76, 81, 83
Transrapid 57
tőke és munka összekapcsolódása 47-48
Ulsan 131
UNCTAD (ENSZ Kereskedelmi és Fejlesztési
Konferenciája) 99, 142
USA 9-10, 53, 59, 76-77, 81, 93, 122, 126, 135,
37, 141, 143, 151, 153, 155, 158, 163, 170,
172, 190
Usszuri folyó 147, 155
Vargo, Frank 60
Velenice 12-13, 44
Vietnam 134, 147, 149, 158-59
Virgin-szigetek 46, 166
vízhiány 104-05
Volkswagen 57, 63, 88, 96
Wall Street Journal 26, 31, 61, 72, 125, 171, 183,
190
Wal-Mart 54-55
Walt Disney és Time Warner 27
Wanxiang Group 88
Washington Post 162
Wen Jiabao 22, 33, 58, 71, 116, 134, 136, 142,
149
Wenzhou 50-51
-Wenzhoui banda 50
Wood, Frances 12
Xie Weihe, a pekingi Pedagógiai Főiskola al-
elnöke 27
Xing Hong 97
Xu Lihua 94-95
Yahoo és Google 42-43, 184
Yang Liwei, az első kínai űrhajós 69
Yang, Jerry 42
Yangpu általános iskola 27
Zhang folyó 104
Zhang Guowu 110
Zhang Ruimin 93
Zhejiang tartomány 30, 88, 113, 123
Zheng He 11, 14
Zhou Chi, a Shanghai Airlines légitársaság
főnöke 37
Zhu Rongji 21-22, 58, 71, 108, 112

Nyomás: deMax Művek
Felelős vezető: Tábori Szabolcs ügyvezető igazgató

Kína ismét világhatalommá válik, mindenekelőtt gazdasági, de rögtön utána politikai értelemben is. Ma a világpiacon minden második kamera, minden harmadik klímaberendezés, minden negyedik tévékészülék a Középső Birodalomból származik. Az óriási népesség, az ország hatalmas energiaéhsége, az olcsó áruk dömpingje máris érezteti hatását: eltolódnak a világgazdasági és politikai súlypontok, nő a környezetszennyezés, az egekbe emelkednek a nyersanyagárak, a fejlett országokban fokozódik a munkanélküliség. A világ máris érzi a kínai fellendülés hatásait, s a jövőben egyre erősebben érzi majd. Ha azonban alaposan elemezzük a szerteágazó határendszert, amit ez a fellendülés a világban és magában Kínában okoz, láthatjuk, hogy a Kína-jelenség nem csupán fenyegető problémák halmaza: a feltörekvő Kína a világ számára legalább annyi új esélyt is nyit, mint amennyi megoldandó problémát okoz. Mit jelent a világnak – s benne nekünk, európaiaknak – a kínai kihívás? Hogyan oldható fel a kapitalista gazdaságban és a kommunista irányításban rejlő feszültség? Vajon keletkezhet-e a világban új szuperhatalom súlyos következmények nélkül, békés úton? Hol van a mi helyünk ebben az új rendben?

Ez a könyv – amelynek újságíró szerzője a saját tapasztalatai alapján alkotott képet a mai Kínáról – az európaiak aggodó tekintetét követve közelebből veszi szemügyre azokat a jelenségeket, amelyek a magyar olvasóközönség számára is tanulságosak – nem csak Kína, a világgazdaság és világpolitika iránt érdeklődőknek, hanem minden gazdasági döntéshozónak. A szuperhatalommá váló Kína a közeljövőben minden bizonnyal a világ történéseinek egyik legfontosabb tényezője lesz – itt az ideje, hogy szembenézzünk vele.